

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

४२४०

क्रम संख्या

काल न०

खण्ड

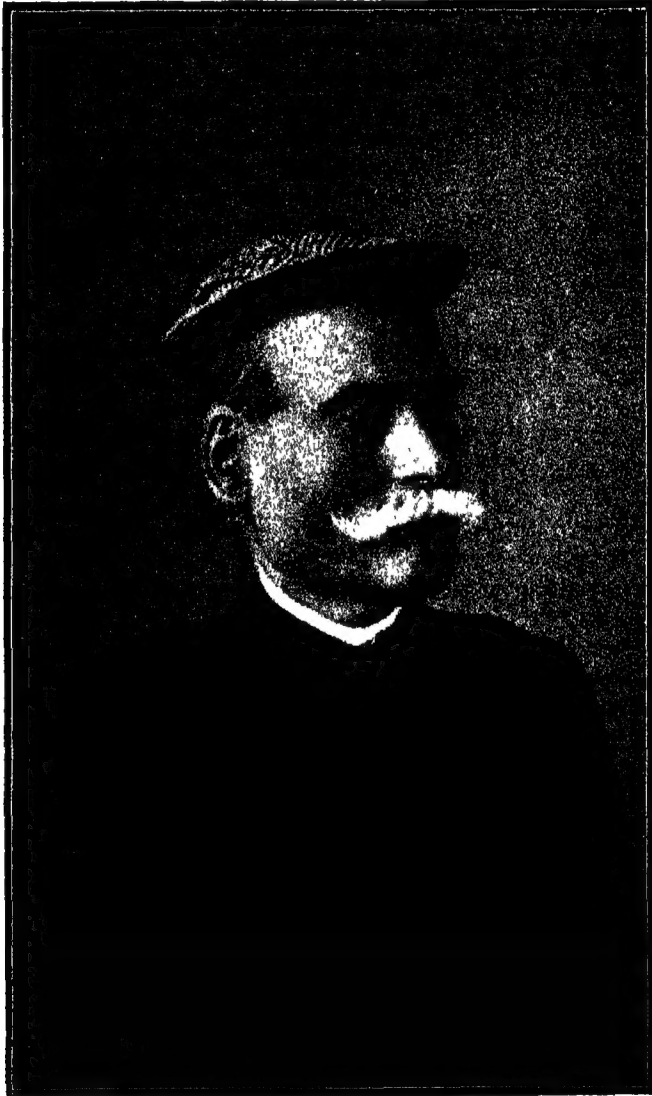
२२६/५४४०
२२६/५४४०

वीर सेवा मंडल पुस्तकालय

अवकाश नं० ५८५०

स. १. दक्षिण १. देहली

स्वर्गवासी साधुचरित श्रीमान् डालचन्द्रजी सिंघी

बाबू श्रीबहादुर सिंहजी सिंघीके पुण्यश्लोक पिता

जन्म-वि. सं. १९२१, मार्ग. वदि ६ 卐 स्वर्गवास-वि. सं. १९८४, पोष सुदि ६

दानशील-साहित्यरसिक-संस्कृतिप्रिय
स्व. श्रीबाबू बहादुरसिंहजी सिंघी

अजीमगंज-कलकत्ता

जन्म ता. २८-६-१८८५]

[मृत्यु ता. ७-७-१९४४

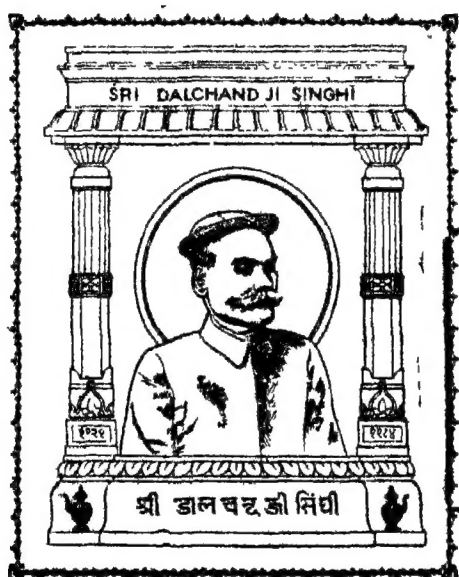
सिंघी जैन ग्रन्थ माला

*****[ग्रन्थांक २४]*****

दिव्यदृष्टिकवि - धाहिलविरचित

[अपभ्रंशभाषामय]

पउमसिरिचरिउ

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 24]*****

PAUMASIRI CHARIU

[AN APABHRAMSA WORK]

OF

DIVYADRISHṬI DHĀHILA

क ल क षा नि षा सी
साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यस्मृतिनिमित्त
प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

[जैन आगमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक - इत्यादि विविधविषयगुम्भित ;
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूर्जर-राजस्थानी आदि नानाभाषानिबद्ध ; सार्वभौमीय पुरातन
वाक्य तथा मूलन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशनी सर्वश्रेष्ठ जैन प्रकाशकालि.]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

प्रधान-सम्पादक तथा संचालक

आचार्य जिन विजय मुनि

(सम्मान्य नियामक - भारतीय विद्या भवन - बनारस)

संरक्षक

श्री राजेन्द्र सिंहजी सिंघी

तथा

श्री नरेन्द्र सिंहजी सिंघी

प्रकाशक

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

५५ बं ब ई ५५

दिव्यदृष्टिकवि - धाहिलविरचित

[अपभ्रंशभाषाशुद्धित]

प उ म सि रि च रि उ

[गूर्जरभाषाप्रथित विस्तृत प्रस्तावना-ग्रन्थसार-टिप्पण-शब्दकोशादिसमन्वित]

स म्पा द क

श्रीयुत मधुसूदन चि० मोदी

एम्. ए. एलएल, बी.

श्रीयुत हरिवल्लभ शु० भायण्णी

एम्. ए.

जॉनररी प्रोफेसर-गुजरात विद्यासभा

संबोद्धित अनुवातक लक्ष्यपन

संक्षोभन मन्दिप (अमदावाद)

प्राकृत-संस्कृत-अपभ्रंश-गूर्जरादि शुद्धभा-

रतक भाषा शास्त्राचार्यक

भारतीय विद्याभवन (मुंबई)

प्रकाशनकर्ता

सिंघी जैन शास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

बंबई

*

विक्रमाब्द २००५]

प्रथमावृत्ति - पंचमसप्तमि

[१९४८ क्रिस्ताब्द]

ग्रन्थांक २४]

[मूल्य, रु. ४-१९-०]

प्रकाशक - जयप्रकाशप्रसाद, इ. बने, जॉनररी रजिष्ट्रार, भारतीय विद्या भवन, चौकडी रोड, बंबई. अ. नं.

मुद्रक - रामचंद्र केसू शेठगे, निर्णयसागर प्रेस, २६-२८ कोलभाट स्ट्रीट, बंबई नं. २

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

जति ब्रह्मभिषे वेशे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुर्शिदाबाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ॥	१
बहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊकेशवंशजाः । धनाढ्या नृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणाः ॥	२
श्रीबालचन्द्र इत्यासीत् तैष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सत्वरित्रो यः सिंघीकुलप्रभाकरः ॥	३
वाक्य पद्मागतोऽत्र कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकातामहापुर्यां घृतचर्मार्थनिष्ठम् ॥	४
कुशाग्रीयस्त्वपुत्रैव सद्गुण्या च सुनिष्ठया । उपार्ज्य विपुलां लक्ष्मीं कोट्यधिपोऽजनिष्ट सः ॥	५
तस्य मङ्गुलमासीत् सचारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥	६
श्रीबहादुरसिंहाख्यो गुणवोत्तमयस्तयोः । अभवत् सुकृती दामी धर्मप्रियश्च भीमिभिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकमुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥	८
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् पितुर्दक्षिणबाहुवत् ॥	९
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्तेजस्वी मध्यमः सुतः । सुनुर्वरिन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥	१०
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आप्तमक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितुर्मागानुगामिनः ॥	११
अन्धेऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वखादिबान्धवाः । धनैर्जनेः समृद्धः सन् स राजेव पराजित ॥	१२

अन्यच्च—

सरस्वत्या सदाशक्तौ भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥	१३
नाईकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्व्ययः । दृष्टः कदापि तद्गोहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥	१४
भक्तो गुरुजनानां स विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥	१५
वेश-काकस्थितिज्ञोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥	१६
समुज्ज्वल्य सनातन्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं वनम् ॥	१७
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽप्यक्षपदाग्निमतः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥	१८
पुत्रं धनेन वेदेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सत्कर्मणि सदाशयः ॥	१९
अध्याप्यदा प्रसन्नेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्यन्विनयत् ॥	२०
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः स्वयम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृक्षय्यं यतनीयं भयाऽध्यस्तम् ॥	२१
विचार्यैव स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्वमित्राणां विदुषां चापि तादृशम् ॥	२२
ज्ञानज्ञानप्रसारार्थं स्थाने स्था म्ति नि के त ने । सिंघीपदाङ्कितं जैन ज्ञानं यी ठ मतीष्ठितम् ॥	२३
श्रीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विभुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिष्ठायकं पदम् ॥	२४
तस्य सौख्य-सौहार्द-स्वैर्योदायादिसद्गुणैः । वशीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥	२५
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रसैर्-नर्गाङ्गैर्-चन्द्राङ्गैः तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥	२६
प्रारब्धं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूनां तथैव ग्रन्थगुम्फनम् ॥	२७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे येषां प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दामिना । व्ययितं पुष्कलं धन्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥	२९
छात्रानां वृत्तिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाम्बासाय लिप्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
अलवातादिकानां तु प्रातिकूल्यादसौ मुनिः । कार्यं त्रिवार्षिकं तत्र समाप्त्यान्त्र चास्थितः ॥	३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	३२
नन्दे-निष्केन्द्रे-चन्द्राङ्गे जाता पुनः सुयोजना । ग्रन्थावस्थाः स्थिरत्वाय विस्तराय च नूतना ॥	३३
ततः सुहृत्परमशार्त्तं सिंघीवंशजमस्तथा । आ वि ष्य भ व ना येयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
आसीत्तस्य मनोबान्ध्याऽपूर्वा ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्ययितं तेन लक्षावधि हि रूप्यकम् ॥	३५
दुर्बिलासाद् विधेर्हन्त । दौर्भाग्यात्सम्बन्धुनाम् । स्वपेयैवाथ कालेन स्वर्गं स सुकृती ययौ ॥	३६
हन्तु-व-शून्य-नेत्राङ्गे भासे आघातसम्प्लवे । कलिकातालपपुर्यां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥	३७
पितृश्रेष्ठं तद्गुणैः श्रेयसे पितुरात्मनः । तथैव प्रपितुः स्मृत्यै प्रकाशयतेऽपुना पुनः ॥	३८
इयं ग्रन्थावलिः भेदा भेदा प्रज्ञावतां प्रया । भूयाद् भूयै सतां सिंघीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥	३९
विद्वज्जगद्गङ्गादा सविदानन्ददा सदा । चिरं नन्दस्थिरं कोके श्रीसिंघी ग्रन्थपदसिः ॥	४०

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेघपाटाक्यो देशो भारतविभुतः । रूपाहेलीति सज्जानी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥ १
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमन्नरसिंहोऽत्र राठोडाभ्यधूमिपः ॥ २
तत्र श्रीबुद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । आत्रधर्मचनो यच्च परमारकुलाग्रणीः ॥ ३
मुक्त-भोजमुखा भूया जाता यस्मिन् महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥ ४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-कावच्य-सुवाक्-सौजन्यभूषिता ॥ ५
क्षत्रियाणीग्रभापूर्णं शौर्योद्दीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो सेने राक्षसकुलजां त्विदम् ॥ ६
पुत्रः किलनसिंहाक्यो जातस्तथोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चाम्पद् यच्चाम जननीकृतम् ॥ ७
श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपुत्र्यो यतीश्वरः । उद्योतिर्भेषज्यविद्यानां पारगामी जनमिषः ॥ ८
आगतो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः श्रीबुद्धिसिंहस्य प्रीति-अङ्गास्वदं परम् ॥ ९
तेनावाप्तमिदमेव स तत्पुत्रः स्वसन्धिषो । रक्षितः, सिद्धितः सम्पद्, कृतो जैनमतायुगः ॥ १०
दौर्भाग्यात् तच्छिखोर्बाह्वे गुरु-तातो दिवंगतो । विमूढः स्वगृहात् सोऽथ यदृच्छया विनिर्गतः ॥ ११

तथा च—

आन्त्या नैकेषु देशेषु सेविता च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुन्मिश्रतः ॥ १२
ज्ञाताभ्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना तेन तत्प्राप्तस्वगणेष्वेव ॥ १३
अपीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रज-नूतनकाष्ठिकाः ॥ १४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिहास्यगुण्विताः ॥ १५
स बहुभिः सुविद्वत्सिद्धमण्डलैश्च सङ्कृतः । खिनविजयनाम्नाऽसौ क्वातोऽभवद् मनीषिण्डु ॥ १६
यस्य तां विभुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमम्बदा ॥ १७
पुरे चाहम्मदाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति क्वातः प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥ १८
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्निवृत्तः स महात्मना । रत्न-मुनि-निधीर्गङ्गेदे पुरातत्त्वाकथमभिदरे ॥ १९
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥ २०
तत आगत्य सैलम्नो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावालोऽपि सम्प्राप्तो येन स्वराज्यपर्वणि ॥ २१
कनारः ततो विनिर्गुक्तः स्थितः शान्तिनिकेतने । विश्ववन्द्यकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥ २२
सिंघीपदपुत्रं जैनज्ञानपीठं तदाभितम् । स्थापितं तत्र सिंघीश्रीहालचन्द्रस्य सुतुना ॥ २३
श्रीबहादुरसिंहेन दानधीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥ २४
प्रतिष्ठितञ्च तस्यासौ पदोऽभिवाद्यसम्पन्नके । अध्यापयन् बरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाक्यवक् ॥ २५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृभेषसे क्षेपा प्राक्का ग्रन्थमालिका ॥ २६
अथैवं विगतं यस्य वर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थं प्रवृत्तिषु प्रयत्नतः ॥ २७
बाण-रत्ने-नेवेर्गङ्गेदे मुंबाईनगरीस्थितः । मुंद्रीति विरुदक्यातः कर्ण्डेयाकाकवीसखाः ॥ २८
प्रवृत्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितो । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽभिरात् ॥ २९
विदुषां श्रीमतां योगात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारतीयपदोपेतविद्याभवन सङ्गृह्या ॥ ३०
आहूतः सहकाराय सुहृदा स मुनिः कृतो । ततः प्रवृत्ति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥ ३१
तत्रवनेऽन्यदा तस्य सेवाऽधिका अपेक्षिता । स्वीकृता यज्ञभाषेन साऽप्याचार्यपदाभिता ॥ ३२
जग्द-निर्घर्ष-वर्गङ्गेदे वैक्रमे विहिता पुनः । एतद्ग्रन्थावलीस्यैर्षङ्कत् तेन नव्ययोजना ॥ ३३
परामर्शात् ततस्तस्य श्रीसिंघीकुलभास्वता । भाविद्याभवनाभेषं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥ ३४
प्रदत्ता दत्तासाह्वी पुनस्तस्योपदेशतः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाच्च सुकीर्तिना ॥ ३५
दैवादभ्ये गते काले सिंघीवयो दिवंगतः । बलस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥ ३६
पितृकार्यप्रणाल्यं यज्ञशीलैकदारमजैः । राजेन्द्रसिंहमुख्यैश्च सङ्कृतं तद्बचसतः ॥ ३७
पुण्यक्षोकेपितृर्नाम्ना ग्रन्थागारकृते पुनः । वन्द्यगङ्गेदे गुणभेदो ह्यङ्गैर्लक्षं प्रदत्तवान् ॥ ३८
ग्रन्थमालाप्रसिद्धार्थं पितृवत्सल्यं काङ्क्षितम् । श्रीसिंघीवपुभिः सर्वं तद्विगिराऽनुविधीयते । ३९
विद्वज्जनकृताङ्गादा सन्निधानम्बदा सदा । चिरं नन्दविषं कोके खिनविजयभारती ॥ ४०

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

ॐ अद्यावधि मुद्रित ग्रन्थनामावलि ॐ

१ मेस्तुशाचार्यविरचित प्रबन्धचिन्तामणि मूलग्रन्थ. २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह. ३ राजसेनसूरिविरचित प्रबन्धकोश. ४ जिनप्रभसूरिकृत विविधतीर्थकल्प. ५ मेघविजयोपाध्यायविरचित देवानन्दमहाकाव्य. ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा. ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा. ८ भट्टकलहृदेवकृत अक्षरालङ्कारग्रन्थप्रयी. ९ प्रबन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर. १० प्रभाचन्द्रसूरिविरचित प्रभावकचरित. 11 Life of Hemachandrāchārya : By Dr. G. Bühler. १२ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित मनुचन्द्रगणिकरित. १३ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानविन्दुप्रकरण. १४ हरिवेणुचार्यकृत बृहत् कथाकोश. १५ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह-प्रथम भाग. १६ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्ताख्यान. १७ दुर्गदेवकृत रिद्धिसमुच्चय. १८ मेघविजयोपाध्यायकृत विरिजयमहाकाव्य. १९ कवि अब्दुल रहमानकृत सन्देशरासक. २० महाकवि भर्तृहरिविरचित शतकत्रयादि-सुभाषितसंग्रह. २१ शान्त्याचार्यकृत न्यायावतारवार्तिकवृत्ति. २२ महेश्वरसूरिकृत नाणपंचमी कथा. २३ धाहिलकविकृत पउमसिरीचरित (अपभ्रंश).

* *

ॐ संप्रति मुद्र्यमाण ग्रन्थनामावलि ॐ

१ खरतरगच्छगुर्वावलि. २ कुमारपालचरित्रसंग्रह. ३ विविधगच्छीयपद्यावलिसंग्रह. ४ जैनपुस्तकप्रशस्ति संग्रह, भाग २. ५ विश्वसिद्धेखसंग्रह. ६ उद्योतनसूरिकृत कुवलयमालाकथा. ७-८ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य तथा कीर्तिकीमुखी आदि अन्यान्य अनेक प्रशस्त्यादि कृतिसंग्रह. ९ जिनेश्वरसूरिकृत कथाकोशप्रकरण. १० महामुनि गुणपालविरचित जंबूचरित्र (प्राकृत). ११ जयमहोदयनाम विमिश्राशास्त्र. १२ कोल्लकलविरचित लीलावती कथा (प्राकृत). १३ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवंशप्रबन्ध. १४ नयचन्द्रविरचित हम्मीरमहाकाव्य. १५ भद्रबाहु संहिता. १६ महेन्द्रसूरिकृत नर्मदासुन्दरी कथा. १७ जिनदत्ताख्यानद्वयम्. १८ स्वयंभूकविरचित पउमचरित (अपभ्रंश). १९ सिद्धिचन्द्रकृत काव्यप्रकाशखण्डन. २० जयसिंहसूरिकृत धर्मोपदेशमाला.

* *

ॐ मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृत ग्रन्थनामावलि ॐ

१ भानुचन्द्रगणिकृत विवेकविलासटीका. २ पुरातन रास-भासादिसंग्रह. ३ प्रकीर्ण वाक्य प्रकाश. ४ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित वासवदत्ता टीका. ५ देवचन्द्रसूरिकृत मूलशुद्धिप्रकरणवृत्ति. ६ रत्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका. ७ यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकान्तव्यवस्था. ८ जिनेश्वराचार्यकृत प्रमाणसंग्रह. ९ महानिशीयसूत्र. १० तरुणप्रभाचार्यकृत आवश्यकबालावबोध. ११ राठोड वंशावलि. १२ उपदेशगच्छप्रबन्ध. १३ वर्द्धमानाचार्यकृत गणरत्नमहोदधि. १४ प्रतिष्ठासोमकृत सोमसौभाग्यकाव्य. १५ नेमिचन्द्रकृत षष्ठीशतक (पृथक् पृथक् ३ बालावबोध युक्त). १६ शीलाकाचार्य विरचित महापुरुषचरित्र (प्राकृत महाप्रंथ). १७ चंदप्पहचरियं (प्राकृत). १८ नेमिनाह चरित (अपभ्रंश-महाप्रंथ). १९ उपदेश पदटीका (वर्द्धमानाचार्यकृत). २० निर्वाणलीलावती कथा (सं. कथा प्रंथ). २१ सनत्कुमारचरित्र (संस्कृत काव्यप्रंथ). २२ राजवल्लभ पाठककृत भोजचरित्र. २३ प्रमोदभाणिक्यकृत वारभट्टलंकारवृत्ति. २४ सोमदेवाधिकृत विदग्धमुखमण्डनवृत्ति. २५ समयसुन्दरीविरचित वृत्तरत्नाकरवृत्ति. २६ पाणिन्यदर्पण. २७ पुरातनप्रबन्धसंग्रह-हिन्दी भाषांतर. २८ भुवनभाट्टचरित्र बालावबोध. २९ भुवनसुन्दरी चरित (प्राकृत कथा) इत्यादि, इत्यादि.

* *

विषयानुक्रमणिका

	पृष्ठ
१ किञ्चित् प्रास्ताविक-ग्रन्थमाला सम्पादक लिखित	५१-५१५
२ प्रास्ताविक वक्तव्य-मधुसूदन मोदी	१-९
३ प्रसङ्गिक भूमिका-हरिवल्लभ भाषाणी	१०-१६
४ पद्मश्रीचरित-सार	१७-४०
(१) प्रथम संधि	१७-२३
(२) द्वितीय संधि	२४-३१
(३) तृतीय संधि	३१-३४
(४) चतुर्थ संधि	३५-४०
५ टिप्पण	४१-४७
६ पउमसिरि चरित-मूळग्रंथ	१-४०
(१) पदम संधि	१-१२
(२) विईय संधि	१२-२४
(३) तईय संधि	२५-३१
(४) चउत्थ संधि	३२-४०
७ शब्दकोश	४१-४८

કિંચિત્ પ્રાસ્તાવિક

*

[અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યના પ્રકાશન અંગેનો થોડોક ઇતિહાસ]

દિવ્યદ્રષ્ટિ કવિ ધાહિલ વિરચિત પ્રસ્તુત 'પડમસિરિચરિત' જે સિંધી જૈન ગ્રંથ માલાના ૨૪ મા મણિતરીકે પ્રકટ કરવામાં આવે છે, અપભ્રંશ ભાષાના અભ્યાસની દૃષ્ટિએ એક મહત્ત્વની કૃતિ જણાશે.

૧ ભારતવર્ષની આર્યવર્ગની દેશ્ય ભાષાઓના વિકાસક્રમનો જેમને થોડો પણ પરિચય છે તેઓ જાણે છે કે 'અપભ્રંશ' નામે ઓઝાતી જૂની ભાષા, આપણા મહાન્ રાષ્ટ્રમાંની વર્તમાન ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી, પંજાબી, સિંધી, બંગાલી, આસામી, ઉડિયા વિગેરે, ભારતના પશ્ચિમ, ઉત્તર અને પૂર્વ ભાગોમાં બોલાતી પ્રસિદ્ધ દેશભાષાઓની, સગી જનની છે. ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી આદિ દેશભાષાઓની માતાનું નામ, આપણા દેશના પુરાતન સાહિત્યકારો અને વैयाકરણો 'અપભ્રંશ' એવું આપેલું છે, અને એ અપભ્રંશની માતાનું નામ સર્વજનમુજાત એવું 'પ્રાકૃત' છે. દેશ-વિશેષના ભેદોને લક્ષીને, એ પ્રાચીન પ્રાકૃતના માગધી, શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી, પૈશાચી આદિ અનેક ભેદો, પ્રાચીન વैयाકરણો કરેલા છે અને તે દરેકની વ્યાકરણવિષયક જે જે વિશેષતાઓ છે તે પ્રાકૃત ભાષાના વ્યાકરણપ્રત્યોમાં નિઘડ કરવામાં આવી છે.

૨ પ્રાકૃત ભાષાના સૌથી મહાન્ વैयाકરણ, ગુજરાતની મહત્તી જ્ઞાનવ્યોતિજેવા જૈન આચાર્ય હેમચન્દ્રસૂરિ થયા. તેમના વનાવેલા 'સિદ્ધહૈમશબ્દાનુશાસન' નામના વૃહદ્વ્યાકરણ ગ્રંથના ૮ મા અધ્યાયમાં, પ્રાકૃત ભાષાઓનું સવિસ્તર વ્યાકરણ આલેખવામાં આવ્યું છે અને તેના છેલ્લા ભાગમાં અપભ્રંશ ભાષાનું પણ દટલું જ સુવિસ્તૃત વ્યાકરણ પ્રથિત કરવામાં આવ્યું છે.

૩ એમ તો ભરત, વરરુચિ, ભામહ, ભોજ, ચણ્ડ, ક્રમદીશ્વર, ત્રિવિક્રમ, સિંહ-રાજ, નરસિંહ, લક્ષ્મીધર, માર્કણ્ડેય, રામતર્કવાગીશ, શુભચન્દ્ર આદિ શાસ્ત્રકારોના પ્રાકૃત વ્યાકરણ ઉપર લખેલા નાના મ્હોટા અનેક ગ્રંથો મળે છે, પરંતુ એ સર્વમાં હેમચન્દ્રાચાર્યકૃત જેવો સુવિસ્તૃત અને સુપ્રથિત ગ્રંથ એકં ય નથી. અને તેમાં ય અપભ્રંશ ભાષાના વિષયમાં તો હેમચન્દ્રાચાર્યની કૃતિ એકમેવ-અદ્વિતીય જેવી છે. અપભ્રંશ ભાષાના વ્યાકરણની સોદાહરણ અને સવિસ્તર સામગ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય સિવાય અન્ય કોઈ ગ્રંથકારે નથી આપી.

૪ ભારતવર્ષમાં પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશ્ય ભાષાના સાહિત્યનો પ્રવાહ ઠેઠથી અવિરત ચાલ્યો આવે છે અને જે અભ્યાસિયો પ્રાકૃતનો અભ્યાસ કરે છે તેમને તે

સાથે અપભ્રંશનો પરિચય પણ થાય છે જ. પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં, જૈન આગમ અને અન્ય કથા-ચરિતાત્મક પુસ્તકો જૈન સાહિત્યની, તેમ જ બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોની કૃતિરૂપે લેખાતા સેતુબન્ધ, ગોઢવહો, લીલાવર્ણ જેવા ઉચ્ચકોટિના પ્રાકૃત કાવ્યો અને નાટકાદિમાં પ્રયુક્ત થયેલા વિવિધ જાતિના સંવાદરૂપ પ્રાકૃત ગદ્ય-પદ્ય સાહિત્યની વિપુલતાના લીધે, વિદ્વાનોનું જેટલું લક્ષ્ય પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યયન-વિવેચન તરફ ઝેંચાતું રહ્યું છે તેટલું લક્ષ્ય અપભ્રંશ ભાષાના સાહિત્ય તરફ નથી ઝેંચાતું. વઢી આપણા દેશના જૂના અભ્યાસિયો તો, ય જૂની અપભ્રંશ ભાષાને પણ માગધી, શૌરસેની જેવી જ એક અન્ય સાધારણ પ્રાકૃત ભાષા તરીકે માનતા અને ઉલ્લેખતા, તેથી તેમના મને યની તેવી કશી અસાધારણ વિશિષ્ટતા ન્હોતી જણાતી. વઢી આપણા દેશમાં તો ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી, બંગાલી, જેવી દેશભાષાઓને પણ, પુરાણ કવિયો અને મન્થકારો, મ્હોટા ભાગે પ્રાકૃતના નામે જ સંબોધતા અને ઉલ્લેખતા. જો કોઈક તેમાં ઘાસ ભેદ પાડતા તો ‘અવહટ્ટ’ ઘટલે ‘અપભ્રષ્ટ’ ભાષા તરીકે તેનો નિર્દેશ કરી દેતા. યથી વધારે યની ભાષાવિષયક વિચારણા આપણા દેશમાં ન્હોતી થતી. આપણને આપણી ભાષાઓનો પરિચય ઘડુ સામાન્ય લાગતો અને ભાષાવિકાસક્રમમાં તેનું શું સ્થાન અને મહત્ત્વ છે, તેની વિશેષ કલ્પના ન્હોતી થતી.

૫ ય્યારે યુરોપના લોકો આપણા દેશના પરિચયમાં આવ્યા ત્યારે તેમને આપણી ભાષાઓ, કે જે તેમના માટે સર્વથા અપરિચિત અને અશ્વત્થપૂર્વ જેવી હતી, તેમના વિષયનો અભ્યાસ અને પરિચય કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા પ્રતીત થઈ. આથી તેમણે તત્કાલીન દેશભાષાઓનો પરિચય મેળવવાનો પ્રયત્ન તો આરંભ્યો જ, પરંતુ તે સાથે તેમની શોધકબુદ્ધિ અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિયે, તેમને આપણા દેશના પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસનો અભ્યાસ કરવાની પ્રવૃત્તિ તરફ પણ સવિશેષ પ્રેરિત કર્યા. દેશભાષાઓ સાથે તેમણે ભારતવર્ષનું પ્રાચીનતમ વાઙ્મય, જે સંસારની સર્વશ્રેષ્ઠ અને પ્રાચીનતમ ભાષા સંસ્કૃતમાં રચાયેલું છે, તેનો અભ્યાસ પણ આદર્યો. ય અભ્યાસના એક સુસંગઠિત અને સુવ્યવસ્થિત સાધન તેમ જ સંસ્થાન તરીકે કલકત્તામાં સર્ વિલિયમ જોન્સ નામના ઇંગ્લેજ વિદ્વાને સન્ ૧૭૮૪ માં ‘એસિયાટિક સોસાઈટી’ નામની એક સંસ્થા સ્થાપિત કરી અને તે દ્વારા સંસ્કૃત સાહિત્યના મૂળ મન્થો છપાવીને પ્રકટ કરવાનો તથા તે ઉપર ઇંગ્લેજીમાં અન્વેષણાત્મક નિબન્ધો વિગેરે લખીને, યુરોપના તેષા શોધક વિદ્વાનોને તેમનો પરિચય આપવાનો ઉપક્રમ આરંભાયો. તે વિદ્વાનોને સંસ્કૃત સાહિત્યનો પરિચય કરતાં પ્રાકૃત સાહિત્યનો પરિચય પણ સ્વાભાવિક ક્રમમાં જ થવા લાગ્યો. સર્ વિલિયમ જોન્સે કાલિદાસના સુપ્રસિદ્ધ શાકુંતલ નાટકનું પહેલું ઇંગ્લેજી ભાષાન્તર પ્રકટ કર્યું (સન્ ૧૭૮૧) અને તે ભાષાન્તર માત્રના વાચનથી જ જર્મનીનો તત્કાલીન મહાન્ વિચારક, ચિન્તક, લેલક, વાર્ષનિક વિદ્વાન, મહાકવિ શ્લેયે, સંસ્કૃત સાહિત્યની ય અનુપમ કૃતિ ઉપર

અત્યંત મુગ્ધ થઈ ગયો હતો* . એ શાકુન્તલામાં જ સંસ્કૃત ભાષા સાથે પ્રાકૃત ભાષામાં પણ તેટલા જ વિસ્તૃત સંવાદો આલેલેલા હોવાથી સંસ્કૃત સાથે જ પ્રાકૃત ભાષાનો પણ પરિચય કરવાની આવશ્યકતા એ અભ્યાસિયો માટે અનિવાર્ય હતી.

૬ એ જ સમય દરમ્યાન, બૌદ્ધ પાલી સાહિત્યના અને જૈન પ્રાકૃત સાહિત્યના અનેક સ્વતંત્ર ગ્રન્થોનો પણ એ વિદ્વાનોને પરિચય થયો, તેમ જ અશોક વિગેરેના શિલાલેખોની જૂની બ્રાહ્મી લિપિ ઉકેલાતાં, તે લેખોની ભાષા પણ તત્કાલીન લોકભાષા પ્રાકૃત છે એમ જાણવામાં આવ્યું. એટલે સંસ્કૃત સાથે પ્રાકૃત ભાષાના સાહિત્યના અધ્યયન અને અન્વેષણની પણ એ સાથે સાથે પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ.

૭ જેમ મેં ઉપર સૂચવ્યું છે, આપણા દેશમાં પ્રાકૃત ભાષાનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં આધારભૂત થાય તેવા અનેક વ્યાકરણગ્રન્થો જૂના સમયમાં રચાયા છે. એમાં સૌથી પ્રાચીન વ્યાકરણ જે અત્યારે ઉપલબ્ધ થાય છે તે વરરુચિકૃત 'પ્રાકૃત પ્રકાશ' છે. બ્રાહ્મણ સંપ્રદાયવાળાઓ મ્હોટા ભાગે એ જ વ્યાકરણનું અધ્યયન-અધ્યાપન કરતા આવ્યા છે. ઇંગ્લેજ વિદ્વાન્ કૉવેલે, સૌથી પ્રથમ સન્ ૧૮૫૪ માં, એ વ્યાકરણને ઇંગ્લેજી ભાષાન્તર સાથે પ્રકટ કર્યું હતું. વરરુચિનું એ વ્યાકરણ જેમ સૌથી પ્રાચીન છે તેમ સંક્ષિપ્ત પણ છે. એમાં અપભ્રંશ ભાષાનો તો નામ-નિર્દેશ પણ નથી. વરરુચિ પછી સૌથી વિશેષ પ્રચાર પામેલું અને સૌથી વધારે વિસ્તારવાળું પ્રાકૃત વ્યાકરણ, તે ઉપર જણાવ્યા મુજબ, હેમચન્દ્રાચાર્યનું છે. જૈન સંપ્રદાયમાં એ જ વ્યાકરણનું વિશેષ અધ્યયન-અધ્યાપન થતું આવ્યું છે, અને એટલા માટે એના ઉપર પછીના વિદ્વાનોનાં કરેલાં અનેક ટીકા ટીપ્પણો આદિ પણ વિપુલ પરિમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે.

૮ વર્તમાન યુગના પ્રારંભકાલમાં પ્રાકૃત ભાષાના સૌથી મ્હોટા વૈયાકરણ તરીકેની ધ્યાતિ મેઝબનાર જર્મન વિદ્વાન્ રીચર્ડ પિશ્લેઈ હેમચન્દ્રાચાર્યના એ પ્રાકૃત વ્યાકરણની મુસંપાદિત સર્વપ્રથમ આવૃત્તિ, જર્મનીના હાલે શહરમાંથી સન્ ૧૮૭૭ માં પ્રકટ કરાવી. એ પુસ્તકમાં અધ્યાપક પિશ્લે દરેક સૂત્રવાર વિસ્તૃત ટિપ્પણો આપ્યાં છે, અને તેમાં, તુલનાત્મક દૃષ્ટિયે, જૂના પ્રાકૃત શબ્દોના મરાઠી, ગુજરાતી,

* જર્મન મહાકવિ રગોથેએ કાલિદાસની 'શકુન્તલા' ઉપર મુગ્ધ થઈને, સન્ ૧૭૯૨ માં, એની પ્રશંસા કરતી ૪ પંક્તિયોનું એક આવૃત્તિ પદ્યમુદ્રક જર્મનભાષામાં બનાવ્યું હતું જેનું અવતરણ, તેમ જ ઇંગ્લેજી ભાષાન્તર દેશવિદેશના અનેક લેખકોએ પોતપોતાની કૃતિયો નિબન્ધો વિગેરેમાં ઉદ્ધૃત કર્યું છે. એ મુદ્રકનું આવૃત્તિ ગુજરાતી ભાષાન્તર મારા વિદ્વાન્ મિત્ર સાક્ષર શ્રી બે. રામનારાયણ પાઠકે, મારી ચિનંતીથી હમણાં જ મને કરીને આપ્યું છે જે આદિ ઉદ્ધૃત કરું છું.

જે વર્ણના વૌશવનાં પ્રસૂન ને જે ફળો આકરનાં, બહી જે
આહ્વા વે, વૃસ કરે, શબોલે આસ્માને હાસવાનન્દ મુગ્ધે,
ધરા અને સ્વાર્ગનું એક નામ જે, સૌ સાથે તે ઉચ્ચરતાં શકુન્તલા!

† પાણિનિ દ્વૃત પ્રાચીન 'આપિશલ' વૈયાકરણનો પુનરવતાર તો નહીં હોય !

સિન્ધી, હિન્દી, બંગાલી આદિ વર્તમાન દેશભાષાઓમાં પ્રચલિત સ્વરૂપવાળા શબ્દો પળ સ્થાને સ્થાને આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૯ અંકે પિશલે પ્રકટ કરેલા હેમચન્દ્રાચાર્યના એ પ્રાકૃત વ્યાકરણે ભારતીય-ભાષાવિજ્ઞાનના અભ્યાસિયોનું સવિશેષ લક્ષ્ય રાખ્યું. એ વ્યાકરણના અધ્યયનથી મહારાષ્ટ્રી, માગધી, શૌરસેની, પૈશાચી જેવી પ્રાચીન અને પ્રૌઢ સાહિત્યિક પ્રાકૃત ભાષાઓના સ્વરૂપની વિસ્તૃત ઉપલબ્ધિની સાથે વિદ્વાનોને અન્યત્ર અપ્રાપ્ય એવી ‘અપભ્રંશ’ ભાષાના વિશિષ્ટ જ્ઞાનની પણ અપૂર્વ પ્રાપ્તિ થઈ.

૧૦ ‘અપભ્રંશ’ એવા શબ્દપ્રયોગનો પ્રયોગ તો, એમ આપણા સાહિત્યમાં ઠેઠ પાણિનીય વ્યાકરણના મહાભાષ્યકાર મહર્ષિ પતંજલિના સમયથી જ સંભળાતો આવે છે. એમના સમયમાં, શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દ ‘ગૌ’ ના બદલે જનપદીય ભાષામાં ગાવી, ગોળી, ગોતા, ગોપોતલિકા આદિ જેવા અનેક રૂપો પ્રચારમાં હતા—જેમને એમણે સંસ્કૃતના શિષ્ટ ઉચ્ચારણની દૃષ્ટિએ ભ્રષ્ટોચ્ચારવાળા માની ‘અપભ્રંશ’ એવા વિશેષણથી ઉલ્લેખ્યા છે. પરંતુ, પાછળના ગ્રન્થકારોએ અને વૈયાકરણોએ જે ‘અપભ્રંશ’ ભાષાનો ભાષાવિશેષ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે અને જેની ગણના સાહિત્યિક ભાષાસમૂહમાં કરવામાં આવી છે, તેની સાથે, પતંજલિકૃત શબ્દપ્રયોગનો કોઈ સંબંધ છે કે કેમ તે વિશે હજી કશું ચોક્કસ જણાયું નથી. કારણ કે અપભ્રંશ ભાષાનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ દાખવતી ઇટલી પ્રાચીન કોઈ ગદ્ય—પદ્યાત્મક કૃતિ કે પંક્તિ હજી જ્ઞાત થઈ નથી. વરુચિના ‘પ્રાકૃતપ્રકાશ’ માં ય અપભ્રંશ ભાષાનો નિર્દેશ સર્વથા નથી, તેથી તેમના સમયમાં અપભ્રંશે પોતાનું કોઈ સાહિત્યિક વૈશિષ્ટ્ય પ્રાપ્ત કર્યું ન હતું, એવો વિદ્વાનોનો વહુમત જણાય છે. પરંતુ કવિ ભામહ અને દળ્હીના સમયમાં (૬ ટા ૭ માં સૈકામાં) અપભ્રંશ ભાષામાં, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની સમાન કોટિમાં સ્થાન પામે તે જાતનું કાવ્યમય સારું સાહિત્ય રચાઈ ચૂક્યું વિચ્યમાન હતું અને તેથી તેમણે પોતાના ‘કાવ્યાલંકાર’ અને ‘કાવ્યાદર્શ’ જેવા સાહિત્યિક મીમાંસા કરનારા આલંકારિક ગ્રન્થોમાં ‘અપભ્રંશ’ ભાષાને પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની જેમ જ કાવ્યરચનાની વાહક એક શિષ્ટભાષા તરીકે ઉલ્લેખી છે. અને તે પછી થયેલા રાજશેખર, ભોજ વગેરે વિદ્વાનોએ તો અપભ્રંશ ભાષાના કવિયો અને કાવ્યો વિગેરેને લગતા યથેષ્ટ ઉલ્લેખો કરેલા છે. તેથી એ વસ્તુની કલ્પના તો વિદ્વાનોને સારી પેઠે થઈ ગઈ હતી કે પ્રાચીન સમયમાં અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય પણ સારી પેઠે સર્જાયું હતું. પરંતુ પિશલના જીવન દરમ્યાન (સન્ ૧૯૦૧ સુધી) અપભ્રંશ ભાષાની કોઈ સ્વતંત્ર અને વિશિષ્ટ ગ્રન્થકૃતિ, તેના પ્રકટ સ્વરૂપમાં, પ્રસિદ્ધિમાં આવી ન હતી; તેમ જ એવી કૃતિયો વિચ્યમાન હશે એની પણ કશી કોઈને કલ્પના થઈ ન હતી. ઇટલે અપભ્રંશ ભાષાસાહિત્ય નહિં જેવું જ વિચ્યમાન છે, એવી ધારણા પિશલની બંધાઈ હતી અને તેના જ ઉલ્લેખોના આધારે તે

પછીના ૧૫-૨૦ વર્ષના ગાળામાં એ વિષય ઉપર લખનારા આપણા દેશના ડૉ. ગુણે,^૧ ડૉ. બેનર્જી-શાસ્ત્રી^૨ વિગેરે વિદ્વાનોએ પણ એ જ ધારણાનો પુનરુચાર કર્યો હતો.

૧૧ અપભ્રંશ ભાષાના વિશિષ્ટ અધ્યયન અને અન્વેષણની આવશ્યકતા તેમ જ ઉપયોગિતા, ભારતીયભાષાભિજ્ઞ યુરોપીય વિદ્વાનોને પ્રારંભથી જ સારી પેઠે જણાઈ હતી. આર્યપરિવારની પ્રવર્તમાન ભારતીય ભાષાઓના વિકાસક્રમની, તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ પર્યાલોચના કરવા માટે, એ ભાષાના ઇતિહાસ, સાહિત્ય અને સ્વરૂપને સમજવાની અનિવાર્ય જરૂર લાગી હતી. વર્તમાન દેશભાષાઓના પ્રવાહનો ઉદ્ગમ શોધવા જનારાઓને જણાયું કે વિક્રમના ૧૧ મા શતક પછી જ, તે તે ભાષાઓની આરંભિક ત્રુટક રૂપરેખાઓ નજરે પડવા લાગે છે, અને તે પછીના જ ઉત્તરોત્તર કાળમાં ધીમે ધીમે તેમનો વિકાસ થતો સ્પષ્ટ દેખાય છે. એથી પૂર્વના સમયમાં તો, અપભ્રંશ સંજ્ઞાધારક તે ભાષાની વિશાળ ધારા વહેતી દેખાય છે જેનું વિસ્તૃત વ્યાકરણ હેમચન્દ્રાચાર્યના ઉક્ત પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં નિવૃત્ત થયેલું છે. એથી એ વસ્તુ સ્વતઃસિદ્ધ થયેલી જણાઈ કે વર્તમાન ભારતીય ભાષાઓના પ્રવાહનું ઉદ્ગમ સ્થાન, અપભ્રંશની ધારામાં અન્તર્નિહિત થયેલું છે. એટલે, એ માટે અપભ્રંશ ભાષાની સાહિત્યિક સામગ્રી શોધવા અને મેળવવાની ઉત્કંઠા, એ વિષયના અભ્યાસિયોને થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક હતું.

૧૨ અધ્યાપક પિશ્લે (સન્ ૧૮૭૭ માં) ઉક્ત હેમચન્દ્રાચાર્યના પ્રાકૃત વ્યાકરણની સુસંપાદિત આવૃત્તિ પ્રકટ કર્યા પછી, પોતાનું સમગ્ર લક્ષ્ય પ્રાકૃતભાષાનું એક પ્રમાણભૂત અને પરિપૂર્ણ વ્યાકરણ લખવા તરફ દોર્યું. તેમના સમય સુધીમાં જ્ઞાત અને પ્રકાશિત થયેલા વિશાળ પ્રાકૃત સાહિત્યના સંકેદો ગ્રન્થો અને હજારો હેલ્થોનું અથાગ દોહન કરી, ૨૫-૩૦ વર્ષના સુદીર્ઘ પરિશ્રમ પછી, તેમણે એ વ્યાકરણ પૂર્ણ કર્યું જે સન્ ૧૯૦૦ માં જર્મનીના સ્ટ્રાસ્બુર્ગ નગરમાંથી પ્રકટ થયું.

એ વ્યાકરણના ઉપોદ્ધાતાત્મક પ્રકરણોમાં માગધી, મહારાષ્ટ્રી, શૌરસેની આદિ બધી પ્રાકૃત ભાષાઓનું સ્વરૂપાલેખન કરતી વચ્ચે, ક્રમપ્રાપ્ત અપભ્રંશ ભાષાના સ્વરૂપનું પણ તેમણે સંક્ષિપ્ત પરંતુ સારભૂત, સુંદર નિરૂપણ કર્યું. એ નિરૂપણમાં, અપભ્રંશ ભાષાના જ્ઞાનમાટે જેટલી સાહિત્યિક સામગ્રી તેમને ઉપલબ્ધ થઈ હતી તેની ટૂંક યાદી પણ તેમણે એક પ્રકરણમાં આપી છે. એ યાદી પ્રમાણે તેમની પાસે, હેમચન્દ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણ-ગત અપભ્રંશ પ્રકરણમાં ઉદાહરણ તરીકે ઉદ્ધૃત કરેલાં પદ્યો ઉપરાન્ત, સરસ્વતી-કળાભરણમાં મઢેલાં થોડાંક અપભ્રંશ ઉદ્ધરણો, વિક્રમોર્વશીયમાં ઉપલબ્ધ અપભ્રંશની સંવાદાત્મક થોડીક ગીતિકાઓ, પિંગલછન્દઃસૂત્ર અને પ્રાકૃતપિંગલમાં ઉદ્ધૃત થયેલાં થોડાંક અપભ્રંશ પદ્યો, તેમ જ ‘ધ્વન્યાલોક,’ ‘વેતાલપંચવિંશતિ,’ ‘શુકશ-

૧ જુઓ, ડૉ. ગુણે લિખિત, ‘એન્ડોલક્શન ટુ કમ્પેરેટિવ ફાઇલોલૉજી’ પૃ. ૧૯૬.

૨ ડૉ. એ. પી. બેનર્જી-શાસ્ત્રી દ્વારા ‘ઇન્ડોલુશન ઓફ માગધી’ પૃ. ૧૩.

મતિ,' 'સિંહાસનદ્વારિશિકા' અને 'પ્રબન્ધચિન્તામણિ' માં મઝી આવતા થોડાક દોષકો વિગેરેનું પ્રકીર્ણ મંદોલ્લ હતું. એ સિવાય તેમને કોઈ સ્વતંત્ર અને સઙ્ગ અપભ્રંશ સાહિત્યિક કૃતિ જ્ઞાત થઈ ન હતી.

એ પ્રાકૃત વ્યાકરણ લખતી વખતે જ પ્રો. પિશલને લાગ્યું હતું કે અપભ્રંશ ભાષાના જ્ઞાનના અનન્ય સાધન તરીકે ઉપયુક્ત જણાતી એ બધી સામગ્રી, એકત્ર રૂપે, એક પુસ્તકમાં આલોચનાત્મક ટિપ્પણો સાથે છપાવવામાં આવે તો અભ્યાસિયોને તે બહુ ઉપયોગી થશે. તેથી તેમણે જ, એ પછી, તે બધાં અવતરણોને એકત્ર કરી, તે સાથે પાઠભેદ આદિ સૂચવતા ટિપ્પણો જોડી, 'માટેરિઆલિએન્ ત્સુર કેન્ટનિસ્ ડેસ્ અપભ્રંશ' (Materialien zur Kenntnis des Apabhramsa) નામની પોતાના 'પ્રાકૃત ભાષાના વ્યાકરણની એક પૂર્તિ'ના (Ein Nachtrag zur Grammatik der Prakrit Sprachen) રૂપમાં, સન્ ૧૯૦૨ માં બર્લિનમાંથી પ્રકટ કર્યું. દુર્ભાગ્યે એ પછી તરત જ અં પિશલનો, પ્રાકૃત ભાષાની ભૂમિ-ભારત વર્ષમાં (મદ્રાસમાં) સ્વર્ગવાસ થયો !

૧૩ પ્રાકૃત ભાષાઓના મહાન્ અભ્યાસી અને આજીવન પ્રાકૃત શબ્દશાસ્ત્રની ધર્મમાં નિમગ્ન રહેનાર, એ અસાધારણ પ્રાકૃત વૈયાકરણને, એની કશી સ્મર નહોતી પડી કે જે અપભ્રંશ ભાષાની સાહિત્યિક સામગ્રીના અભાવની કલ્પના, એમને સ્વટકી રહી છે તેની વિપુલ પ્રત્યક્ષસમૃદ્ધિ જૈન મંડારોમાં હજી ય ભરી પડી છે ! ગુજરાત, રાજપૂતાના, દિલ્હી, મધ્યભારત, વિરાર આદિ પ્રદેશોમાં આવેલા અન્ધકારગ્રસ્ત જૈન પ્રત્યક્ષમંડારોમાં, બે ચાર કે પાંચ દસ જ નહિં, પરંતુ નાની-મોટી સેંકડો અપભ્રંશ પ્રત્યક્ષકૃતિયો છુપા-પણી પડી હતી. પિશલની જાણમાં તો અપભ્રંશમાં રચાણા એક 'અધિમન્થન' નામના પ્રત્યક્ષનું કેવલ નામ જ આવ્યું હતું, કે જેનો ઉલ્લેખ શામળતાના 'અલંકારતિલકમાં'થી એમને મઝી આવ્યો હતો. પરંતુ આજે આપણી સામે અપભ્રંશની નાની મોટી એવી કોડી (૨૦) કરતાં ય વધારે સંખ્યામાં કૃતિયો પ્રકટ થયેલી દૃષ્ટિગોચર થઈ રહી છે, અને એવી બીજી અનેકાનેક કૃતિયોના પ્રકાશમાં આવવાની અપેક્ષા રચાઈ રહી છે.

[અપભ્રંશ સાહિત્યની ઉપલબ્ધિ અને પ્રસિદ્ધિ]

૧૪ પરંતુ સ્વરી રીતે, કૃતજ્ઞતાજ્ઞાપન સ્વાતર આપણે એ સત્ય જાણવું-જણાવવું જોઈએ, કે અપભ્રંશ સાહિત્યને આ રીતે પ્રકાશમાં લાવવાનું મુખ્ય માર્ગદર્શન પળ, અન્ય એક સમર્થ જર્મન વિદ્વાને જ, આપણને કરાવ્યું છે. અને તે હતા જર્મનીના બૉન યુનિવર્સિટીના ભારતીય વિદ્યા (Indology) ના મહાન્ અભ્યાસક અને અધ્યાપક સ્વર્ગવાસી ડૉ. હેર્માન યાકોબી. ડૉ. યાકોબી પળ પિશલની જેમ પ્રાકૃત ભાષાના એક પ્રૌઢ પળિદિવ હતા, અને તે સાથે તેઓ જૈન આગમોના ગંભીર અભ્યાસી પણ હતા. જર્મનીમાં જૈન સાહિત્યના અધ્યયન-સંશોધનના સૌથી પ્રમુખ પુરસ્કર્તા તેઓ જ હતા. જૈન પ્રાકૃતનો પદ્ધતિપૂર્વક અધ્યયન કરનારાઓ માટે, તેમણે 'ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર'ની ટીકામાંથી કેટલીક પ્રાકૃત કથાઓ તારવી, તેના સંગ્રહરૂપ એક પ્રાકૃતભાષાપાઠ્યપુસ્તક તૈયાર કર્યું

હું અને તે 'Ausgewählte Erzählungen in Mahārāshṭrī' એ નામે ૧૮૮૬ માં લાઇપ્સીગ શહેર માંથી પ્રકટ થયું હતું. તેમણે આચારંગસૂત્ર, ઉત્તરાખ્યયનસૂત્ર-કલ્પસૂત્ર, કાલકાચાર્યકથાનક, પદ્મચરિયં અને સમરાઈચક્રહા જેવા પ્રાકૃત જૈન, વાઙ્મયના અનેક પ્રાચીન અને પ્રૌઢતમ ગ્રન્થોનું સંશોધન-સંપાદન કરી જુદી જુદી સંસ્થાઓ દ્વારા તેમને પ્રકટ કરાવ્યા હતા. એ રીતે ડૉ॰ યાકોબીનો પ્રાકૃત વાઙ્મય વિષેનું પરિણીલન ઘણું જ પ્રગાઢ હતું.

૧૬ સન્ ૧૯૧૩-૧૪ માં તેઓ હિંદુસ્તાનના પુનઃ પ્રવાસે આવ્યા હતા અને ગુજરાત, રાજપૂતાના વિગેરેનાં સ્થળોના કેટલાક જૈન ગ્રંથમંડારો જોવા પ્રયાસ કર્યો હતો. અમદાવાદનો એક જૈન મંદાર જોતાં, એક જૈન સાધુ પાસેથી, એક કથાગ્રન્થની જૂની હસ્તલિખિત પ્રતિ, તેમના જોવામાં આવી, જે પ્રાકૃત ભાષાની કોઈ એક અજ્ઞાત કૃતિ તરીકે તેમને બતાવવામાં આવી હતી. ડૉ॰ યાકોબી, એ કથાની બેચાર પંક્તિઓ ઘાંચતાની સાથે જ બહુ જ અજાયબી સાથે ચમકી ઉઠ્યા અને ઉત્સાહ સાથે બોલી પડ્યા કે 'અરે! આ તો કોઈ અપભ્રંશ ભાષાની રચના લાગે છે.' એ પોથી જોઈને ડૉ॰ યાકોબીની ઉત્સુકતા ઇટલી વધી વધી પડી કે, ઉપાગ્રયમાંથી પોતાના ઉતારે આવી તરત જ એની પોતાના હાથે નકલ કરવી શરૂ કરી, અને તે સંપૂર્ણ આખી રાત તેમાં પસાર કરી. જે સાધુના મંદારમાંથી એ પોથી તેમને જોવા મળી હતી તે સાધુ, થોડા સમયમાટે પળ, તે પોથી તેમની પાસે રાખવા દેવા ઇચ્છતા નહોતા, ઇટલે ડૉ॰ યાકોબીએ લગાતાર અમુક દિવસ બેસીને પોતાના હાથે જ એની કેટલીક નકલ કરી લીધી અને પછી એક ફોટોગ્રાફરને શોધી કાઢી તેની પાસેથી બાકીનાં પાનાઓની ફોટોકૉપી કરાવી લીધી.

એ ગ્રન્થનું નામ 'મવિસ્સયત્ત કહા' હતું અને તે ધનપાલ નામના કવિનો બનાવેલો હતો. એ ગ્રન્થની પ્રાપ્તિથી ડૉ॰ યાકોબીને જે અપૂર્વ આનન્દ થયો હતો તેનું પ્રોત્સાહક સ્મરણ, તેમણે જાતે મારી આગળ, જ્યારે હું જર્મનીના હાંબુર્ગ શહેરમાં, સન્ ૧૯૨૮ માં, તેમને મળ્યો ત્યારે પણ, સ્વૃજ જ ઉત્સાહથી કર્યું હતું.

૧૬ તે પછી થોડાક દિવસે ડૉ॰ યાકોબી સૌરાષ્ટ્રની મુસાફરિયે નિકળ્યા, ત્યારે રાજકોટમાં બીજા એક મુનિ પાસેથી તેમને તેવી જ ભાષાના, એક બીજા કથાગ્રન્થની મળી મળી હતી. એ ગ્રન્થનું નામ 'નેસિનાથચરિત' હતું અને તેના કર્તા એક હરિમદ્વા-ચાર્ય હતા જે ચૌલુક્યરાજા કુમારપાલના સમયમાં વિદ્યમાન હતા. એ ચરિતગ્રંથ બહુ જ મ્હોટો અને ઉચ્ચપ્રકારની સાહિત્યિક અને કાવ્યમય આલંકારિક અપભ્રંશમાં, ગુજરાતના રાષ્ટ્રીય અને સાંસ્કૃતિક કેન્દ્રસ્થાન અળહિલપુરમાં રચાઇ છે. એ ગ્રન્થની તો મૂળ પ્રતિ જ ડૉ॰ યાકોબી પોતાની સાથે જર્મની લઈ જઈ શક્યા હતા. આ રીતે ડૉ॰ યાકોબી પોતાનો એ હિંદુસ્તાનનો પ્રવાસ પૂરો કરી (૧૯૧૪ ના ઉન્હાઝામાં) જ્યારે

પાછા પોતાના દેશમાં (જર્મની) જવા રવાના થયા, તે વચ્ચે મુંબઈની જૈનશ્રેતાંકર કૉન્ફરન્સની ઑફિસ તરફથી તેમની વિદ્યાધિગિરિના માનમાં એક સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો, તેમાં તેમણે પોતાના પ્રવાસ દરમ્યાન, જૈન મંદારોમાંથી જે આ રીતે અપભ્રંશ સાહિત્યની જે અપૂર્વ કૃતિયો ઉપલબ્ધ થઈ તે માટે, જૈન સમાજને પોતાના અભિનન્દન આપ્યા હતા અને સાથે જ પળ આશા વ્યક્ત કરી હતી કે જૈન મંદારોમાંથી ભવિષ્યમાં અપભ્રંશ સાહિત્યની આવી બીજી પણ કેટલીક રચનાઓ મળી આવવાનો સંભવ છે અને તે માટે જૈન વિદ્વાનોને શોધ કરતા રહેવાની તેમણે ત્યાસ મલામળ પણ કરી હતી.

૧૭ ડૉ૦ યાકોવી જેવા જર્મની પહોંચ્યા કે તરત જ યુરોપમાં, પેલા પ્રથમ પૃથ્વી-ઘયાળી મહાયુદ્ધનો આરંભ થયો. ચાર સાઢાચાર વર્ષ સુધી જર્મનીમાં સર્વત્ર યુદ્ધની ખંચકર જ્વાળાઓ મંથુકતી રહી. તેમાં ડૉ૦ યાકોવીના એક કે બે પુત્રો પણ હોમાઈ ગયા. છતાં તેમણે હિંદુસ્તાનમાંથી મળેલી અપભ્રંશની જ એ અપૂર્વ કૃતિયોનું સંશોધન અને સંપાદન કરવાનું કાર્ય શાન્તમને ચાલુ રાખ્યું. તેમણે પ્રથમ ધનપાલની ‘ભવિસ્સવસ કહા’ તૈયાર કરી. ઉપર સૂચવવામાં આવ્યું છે તેમ, ડૉ૦ યાકોવીને જ કહાની એક જ પ્રતિ મળી હતી અને તે પણ વિશેષ પ્રાચીન ન હોઈ બરાબર શુદ્ધ ન હતી. તેમણે અથાક પરિશ્રમ લઈ, યથાશક્ય જ મૂળ કથાના પાઠને શુદ્ધ કરી, તેમ જ તે સાથે, અપભ્રંશ ભાષાના ઇતિહાસ અને સ્વરૂપને આલેખતી ત્રણ જ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના, વ્યાકરણ-રચના, શબ્દકોષ ઇત્યાદિ યોજી, સન્ ૧૯૧૮ માં મ્યુનિકની ‘રૉયલ એકેડેમી’ માર્ફત છપાવી પ્રકટ કરાવી. ત્રણેક વર્ષ પછી, (૧૯૨૧ માં) તેમને મળેલી અપભ્રંશની બીજી રચના જે હરિભદ્રસૂરિકૃત બૃહત્પરિમાળ ‘નેમિનાથચરિત’ નામે હતી, તેમાંથી તેમણે ‘સર્ગ-કુમાર ચરિત’ નામનું એક અન્તર્ગત સંક્ષિપ્ત ચરિત તારવી કાઢી, તેને પણ તેવી જ રીતે વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના, વ્યાકરણ આદિ સાથે મુસંપાદિત કરી, ત્યાંથી જ પ્રકટ કરાવી.

જે રીતે ડૉ૦ યાકોવીના આ પ્રયત્ને અપભ્રંશ સાહિત્યના અન્વેષણ કાર્યને વિશિષ્ટ પ્રેરણા આપી અને તેથી જર્મની અને ભારતના કેટલાક વિદ્વાનોને જ ભાષા સાહિત્યના હિત્તાર કાર્યમાં ઉત્સાહજનક અભિનવ રસ ઉત્પન્ન થયો.

૧૮ આપણા દેશમાં, જ કાર્યમાં સૌથી પ્રથમ રસ લેનાર, મારા સદ્ગત વિદ્વાન મિત્ર, માર્હી શ્રી ચિમનલાલ ઢાહ્યાભાઈ દલાલ, એમ્. એ. હતા. તેમને ૧૯૧૪ ના સપ્ટેમ્બરમાં, ઘડોદરાના સ્વર્ગવાસી વિદ્યાપ્રેમી શ્રીસયાજીરાવ ગાયકવાડ તરફથી ‘પાટળના મંદારમાં કેવાં પુસ્તકો, ઇતિહાસ, ભાષાશાસ્ત્ર તથા સાહિત્યની દૃષ્ટિએ અગત્યનાં છે જે અવલોકન કરવાનું કામ’ સોંપવામાં આવ્યું હતું. તેમણે પોતાના જ અવલોકનકાર્ય દરમ્યાન, પાટળના મંદારોમાં જઝબાણા સંસ્કૃત પ્રાકૃત આદિ સાહિત્યના ગ્રન્થોની હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી ૬૫૮ તાડપત્રની અને લગભગ ૧૩૦૦૦ જેટલી કાગળની

પ્રતો તપાસી હતી. તેમાંથી ‘ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્ય અને ઇતિહાસ બાંસે ધનાં અગત્યના’ એવાં કેટલાંક પુસ્તકોની તેમણે સ્વાસ નોંધો લીધી હતી. એ નોંધોના આધારે તેમણે, સુરત સ્થાતે મરાણી ‘પાંચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’માં વાંચવા માટે “પાટણના મંડારો અને સ્વાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય” એ નામનો એક વિસ્તૃત નિબંધ લખ્યો હતો, જે વડોદરામાંથી પ્રકટ થતા ‘લાઈબ્રેરી મિસેલેની’ નામના પત્રમાં છપાયો હતો. એ નિબંધમાં, પાટણના મંડારોમાં તેમને દૃષ્ટિગોચર થયેલી અપભ્રંશ ભાષાની સન્વેશરાસક, વજ્રસ્વામિચરિત્ર, અંતરંગસંધિ, ચંડરંગસંધિ, સુલસાહ્યાન, ચંચરી, ભાવનાસાર, પરમાત્મપ્રકાશ, આરાધના, મયણરેહાસંધિ, નમયાસુન્દરિસંધિ, તેમ જ ભવિસ્સયત્તકહા, પડમસિરિચરિત-આદિ નાની મોટી એવી કોઈ ૭૫-૮૦ જેટલી કૃતિયોની નોંધ કરવામાં આવી છે.

૧૯. ડૉ. યાકોબીને ધનપાલકવિકૃત અપભ્રંશ ‘ભવિસ્સયત્ત કહા’ની જે રચના મળી હતી અને તેના વિષે તેમણે જે આનન્દપ્રદર્શક ઉદ્ગાર, મુંબઈમાં ઉક્ત જૈન સભા આગળ, પ્રકટ કર્યા હતા તે શ્રી દલાલની જાણમાં આવ્યા હતા અને તેથી તેમનો રસ પળ એ સાહિત્યની શોધ તરફ વિશેષ વધ્યો હતો; એટલે તેમને પળ પાટણમાંથી એ ધનપાલની ‘કહા’ની એક જૂની પ્રતિ જ્યારે દૃષ્ટિગોચર થઈ ત્યારે સ્વયં જ આનન્દ થયો હતો.

૨૦. જર્મની યુરોપ સાથેની લઢાઈમાં મયંકર રીતે સંઢોવાયું હતું અને ડૉ. યાકોબીદ્વારા ધનપાલની ‘ભવિસ્સયત્ત કહા’ વ્યારે પ્રકાશ પામે તેની કશી કલ્પના થતી ન હતી, તેથી શ્રી દલાલે એ ‘કહા’ને, તેમના સંપાદકત્વનીચે શરૂ કરવામાં આવેલી ‘ગાયક-વાઢસ્ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ’માં પ્રકટ કરવાની યોજના કરી. ઢુર્ભાગ્યે એ ગ્રન્થનો મૂલ ભાગ છપાઈને તૈયાર થવા આવ્યો તેટલામાં, માઈ શ્રી દલાલનો ૧૯૧૮ ના ઇન્ફલ્યુએન્જાએ અકાલે મોગ લીધો. તેથી પછી પૂનાની ફર્ગ્યુસન કૉલેજના સંસ્કૃતાધ્યાપક સ્વ. ડૉ. પાણ્ડુરંગ ગુણે દ્વારા પ્રસ્તાવના વિગેરે સાથે સંપાદિત થઈ એ ગ્રન્થ પ્રકટ થયો.†

[† ધનપાલની એ કૃતિ ‘ગાયકવાઢસ્ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ’માં જે રીતે પ્રકટ થઈ પ્રકાશમાં આવી છે તેની પાછલ થોઢોક ઇતિહાસ છે જેમાં મારો પળ કાંઈક સંબન્ધ રહેલો છે. માઈ શ્રી દલાલ સાથેના મારા વિશિષ્ટ ંદ્રેહસંબન્ધની મધુર સ્મૃતિ, એ સંબન્ધને વ્યક્ત કરવા મને અહિં સ્વાસ પ્રેરણા કરે છે. માઈ શ્રી દલાલે ‘પાટણના મંડારોમાંના અપૂર્વ પ્રંથો’ વિષે ઉક્ત નોંધો સાથે પોતાનો જે રીપોર્ટ શ્રીસવા-જીરાવ ગાયકવાઢને પેશ કર્યો હતો, તેના અવલોકનથી તે મિયાત્રેમી અને સંસ્કૃતિરસિક વૃષ્ટિને, એ પ્રંથોને વ્યાજ્ઞક્ય પ્રકટ કરવાની માવના થઈ, અને તેથી તેમને માઈસોર, ત્રાવણકોર વિગેરે રાજ્યો તરફથી પ્રાચીન સાહિત્યને પ્રકાશમાં લાવનારી જેવી ગ્રન્થમાલાઓ પ્રકટ થાય છે તેવી એક ગ્રન્થમાલા પોતાના (એટલે કે વડોદરા) રાજ્ય તરફથી પળ પ્રકટ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. વડોદરા સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરીની (ત્યારે વડોદરાના વિધમાન ‘ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ’ની યોજના થઈ ન હતી) વ્યવસ્થા નીચે, ‘ગાયક-વાઢસ્ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ’ એ નામે ગ્રન્થમાલા પ્રકટ કરવાની મહારાજાએ આજ્ઞા કરી અને તેજ મુખ્ય સંપાદક તરીકે શ્રી વિલનકાલ દલાલની નિયુક્તિ કરવામાં આવી.

૨૧ એ ઘટનાઓ ઉપરથી જ્ઞાત થયું કે અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય, જેમ યૌ-
વિજ્ઞાલ વગેરેની કલ્પના થઈ હતી કે છુપ્ત થઈ ગયું છે, તેમ છુપ્ત નહોતું થયું;

સને ૧૯૧૬ ના ચાતુર્માસમાં આ પંક્તિઓના કેલ્કને પળ વડોદરામાં વસવાનો પ્રસંગ મળ્યો. જેમના વાસ્તવ્યમરેણ અન્તેવાદ્યમાં રહેવાથી મને સાહિત્યસેવાની સાધનાનો કાંઈક સુચીત મળ્યો, જે જૈન સાહિત્યસમુપાસક, સન્તકિરોમણિ, પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજ, તથા અમેકજૈનસંઘ-રોના સમુદાયક તેમ જ પ્રચરકોના પ્રકાશક પણ તેમના મુશ્કિલ સ્વર્ગીય મુનિશ્વર શ્રીચતુરભિજયજી, તથા જેમને હું મારા પરમજેહાત્પદ અને મુદ્દતમ ગુરુવન્ધુ તરીકે માનતો આવ્યો છું તે વિદ્વદ્વ્ય મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સાધિધ્યમાં, જૈન મંડારોમાં યત્ર તત્ર ભરી પહેલી ऐतिहासिक સાધનસામગ્રીને પ્રકટ કરવાની અને તેને શ્રી પ્રવર્તકજીની પુનીત સ્મૃતિ તરીકે પ્રકાશમાં મુકવાની દૃષ્ટિએ, એક પ્રથમાઠ્ઠાનો (‘પ્રવર્તકકાન્તિવિજય જૈન ऐतिहासिक ग्रन्थमाला’ના નામે) મેં પણ આરંભ કર્યો હતો.

માઈ શ્રી દલાલે પોતાની સીરીસ માટે રાજશેષરક્ત ‘કાવ્યમીમાંસા’ આદિ ૫-૭ પ્રંથો એક સાથે સંપાદિત કરવા હાથમાં લીધા. મેં પણ ‘વિજ્ઞાતિત્રિવેળી’ ‘કુપારસકોશ’ આદિ ૪-૫ પ્રંથો મારી પ્રથમાઠ્ઠા માટે તૈયાર કરવા શરૂ કર્યા. તે ઉપરાંત શ્રી દલાલની જાસ પ્રેરણાથી, તેમની સીરીસ માટે જોમપ્રમાચાર્યકૃત ‘કુમારપાલપ્રતિબોધ’ નામના મ્હોટા પ્રાકૃત પ્રથ્થના સંપાદનનું કામ (જેની માત્ર એક જ સંપૂર્ણ તાલ્લપત્રીય પ્રતિ પાટળના મંડારમાંથી ઉપલબ્ધ થઈ હતી) પણ મેં હાથમાં લીધું. આમ અમારા બંનેના પ્રથ્થસંપાદન-કાર્યનો લગભગ એક સાથે જ આરંભ થયો અને તેથી અને બન્ને જળ પરસ્પર, એક યીજાના કાર્યમાં ઓતપ્રોત જેવા થઈ ગયા હતા. પોતાના ‘ઑફિસ ટાઈમ’ સિવાય માઈ દલાલ સવાર-સાંજનો બળોશ્વરો સમય, અમારા ઉપાશ્રયમાં જ આવીને બેસતા અને અમે સાથે ફેલીને પ્રથ્થોની નકલો તેમ જ મુખો વિગેરે શોધતા-તપાસતા. એ જ વચ્ચે ઉપ બનપાલની ‘અવિસ્મ-યત્ત કહા’ ને પણ, ગા. ઓ. સી. માં પ્રકટ કરવાનો તેમને વિચાર થયો અને મેં તેને પ્રુટિ આપી. અમે બન્ને ‘અપભ્રંશ’ ભાષાના વિશિષ્ટ અધ્યયન માટે ઉત્સુક થયા અને તેથી એના સાહિત્યને તે દૃષ્ટિએ અલોકકા અને અભ્યાસવા ઉપુક્ત થયા હતા. મેં જે સોમપ્રમાચાર્ય કૃત ‘કુમારપાલપ્રતિબોધ’ નામના પ્રાકૃત પ્રથ્થનું સંપાદન કાર્ય સ્વીકાર્યું હતું તેમાં પણ અપભ્રંશ ભાષાના કેટલાંક અલ્પરૂપો અને એક-બે સર્લંગ પ્રકરણો ગુપ્તિત થઈ ગયાં હતાં.

વડોદરામાં આવી રીતે સાહિત્ય-સંપાદનનો વિશિષ્ટ કાર્યારંભ થયા પછી, કેટલાંક કારણસર પૂજ્ય શ્રી પ્રવર્તકજી મહારાજનો વિચાર મુંબઈમાં ચાતુર્માસ કરવાનો થયો. હું પણ તેમની ચરણસેવાના લીમથી, તેમની સાથે મુંબઈ આવ્યો અને સન્ ૧૯૧૭ નો એ ચાતુર્માસ મુંબઈમાં ગ્યતીત કર્યો. માઈ શ્રી દલાલ સાથે કાર્યોપયોગી પત્રવ્યવહાર સતત ચાલુ જ હતો અને એક-બે વાર તો તેઓ પ્રત્યક્ષમાં મુંબઈ આવીને મળી પણ ગયા હતા.

મુંબઈના ચાતુર્માસ પછી હું વૃ. પા. પ્રવર્તકજી મહારાજની અનુમતિ લઈને એકલો જ, પૂજ્યની કેલ્કન કોલેજમાં સુરક્ષિત રાજકીય મહાન્ પ્રથ્થસંપ્રદાને જોવાની ત્યાલસાથી પ્રાચ્છમણ કરતો પૂતા થયો. ત્યાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષાના તેમ જ ભારતીય ભાષાવિજ્ઞાનના કસાહી અધ્યેતા સ્વ. ડૉ. પાણ્ડરૂષ ગુણેશી મને સ્થિતિ પરિચય થયો. મેં તેમને જેમ મંડારોમાં સુરક્ષિત અપભ્રંશ ભાષા-સાહિત્યની વિચસાનતાનો અસ્યક આવ્યો અને તેથી તેઓ પણ એ સાહિત્યની કૃતિઓ અલોકકા અને અભ્યાસવા જુવ ઉત્સુક થયા. મુર્ખામયે એ જ અરસામાં માઈ શ્રી દલાલનો અર્ગવાસ થયો અને તેમના હાથે જે કેટલાક પ્રથ્થોનું સંપાદન કામ ચાલુ હતું તે અધુરું રહીને અટકી પડ્યું. મારી સૂચનાથી, શ્રી દલાલના હાથે અધુરું રહેલું ‘અવિસ્મયત્તકહા’નું સંપાદનકાર્ય, ડૉ. ગુણેશ વહુ જ ઉત્સાહથી પૂર્ણ કરવા દૃષ્ટા બતાવી, ફેલી તે બજાતના, ગાયકવાડસ્ ઓરિયન્ટલ સીરીસના મુલ્ય અલ્પસ્થાપક સ્વ. કુદાલકરને તેની સૂચના આવીને મેં તેમના દ્વારા, ડૉ. ગુણેશે થયું સંપાદનકાર્ય અપાવરાવ્યું.]

પરંતુ તે તરફ વિદ્વાનોનું જ્ઞાસ લક્ષ્ય સ્વંચાલું નહોતું અને ભાષાવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ તે સાહિત્યની આટલી બધી વિશિષ્ટ ઉપયોગિતા છે તેની જ્ઞાસ ચર્ચા થઈ ન હતી. અપભ્રંશની ૬ બધી કૃતિઓ પ્રાકૃત મેળી જ ગણાતી અને તેથી જૂના કંઠેલોંગ વિગેરે બનાવનારાઓ પણ પ્રાકૃતના પ્રન્થો તરીકે જ તેની નોંધો કરતા રહ્યા હતા.

પૂનાના ૬ વિશાલ રાજકીય ગ્રન્થસંગ્રહમાં પુષ્પવન્ત, સ્વયંભૂ વિગેરે અપભ્રંશના મહાકવિઓના તિસદ્દિલક્ષણમહાપુરાણ, હરિવંસપુરાણ, પડમચરિત વિગેરે ગ્રન્થોની અનેક પ્રતિયો સંગ્રહાણી હતી; પરંતુ તેમની યાદિયો કરનારા, ડૉ. પિટસૈન, ડૉ. માંઢારકર આદિયે તેમને પ્રાકૃત ગ્રન્થો સમજીને, તે વર્ગની નામાવલિમાં જ તેમનો સમાવેશ કરી દીધો હતો.

૨૨ ડૉ. યાકોવીના ઉદ્બોધન પછી, ઉક્ત રીતે ૬ ભાષાના સાહિત્યની ડ્યારે વિશિષ્ટ ઉપયોગિતા જણાઈ ત્યારે, જૈન માષાસાહિત્યના અભ્યાસિયોનું ધ્યાન ૬ તરફ સવિશેષ આકર્ષાયું. તેમાં સૌથી પ્રથમ ધ્યાન આપનાર માઈ શ્રી લાલના વિષયમાં મેં ડર જણાવ્યું છે જ.

૨૩ માર્ચ પળ લક્ષ્ય, ૬ સાથે જ, ૬ તરફ દોરાયું. સન્ ૧૯૧૮ માં હું પૂનાં ગયો અને ડૉ. ગુણે આદિની પ્રેરણાથી, નૂતન સ્થાપિત થયેલા 'માંઢારકર ઓરિએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ'ને આર્થિક તેમ જ સાહિત્યિક વંને પ્રકારની દૃષ્ટિયે પ્રગતિ પર લાવવા માટે, મેં મારો વધાયોગ્ય સહકાર આપવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો. અત્યાર સુધી સરકારી ગ્રન્થસંગ્રહ જે 'ડેક્કન કૉલેજ'માં રાખવામાં આવતો હતો તે હવે ૬ ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાં લાવવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં સંગ્રહાણેલ વિપુલસંખ્યક જૈન ગ્રન્થોનું મેં મારી દૃષ્ટિયે પરિશ્રમપૂર્વક અવલોકન કરવા માંડ્યું. ૬ અવલોકન દરમ્યાન મને ઇમાં રહેલા અનેક અપભ્રંશ ગ્રન્થોની પ્રતિયો પણ દૃષ્ટિગોચર થઈ. અઢુલ રહમાન ક્ષત 'સન્વેશરાસક'ની એક જૂની પ્રત, જે મને પહેલાં પાટણમાં મઢી આવી હતી અને જેની મકલ મેં કરી રાખેલી હતી તેની બીજી પ્રતિ ૬ સંગ્રહ માંથી મઢી આવતાં તેના આધારે તેને સંશોધિત-સંપાદિત કરી પ્રકટ કરવાનો વિચાર કર્યો. મહાકવિ પુષ્પવન્ત ક્ષત 'તિસદ્દિલક્ષણમહાપુરાણ' અને સ્વયંભૂ કવિકૃત 'પડમચરિત' તેમ જ 'હરિવંસપુરાણ'ની પણ સરસ પ્રતો ૬ સંગ્રહમાં મારા જોવામાં આવી. મારા સમાન-સાહિત્યપ્રેમી વિદ્વાન મિત્ર પં. શ્રી નાથૂરામજી પ્રેમી, જેઓ અવાર-નવાર પૂનામાં આવીને મારી સાથે વસતા, તેઓ વળ ૬ વિષયમાં વધારે રસ લેવા લાગ્યા. જૈન સાહિત્યના સંશોધન-પ્રકાશનની દૃષ્ટિયે મેં શરૂ કરેલા 'જૈન સાહિત્ય સંશોધક' નામના ત્રૈમાસિક પત્રમાટે તેમણે 'પુષ્પવન્ત ઓર ડનકા મહાપુરાણ' ૬ નામનો એક વિસ્તૃત ગવેષણાત્મક લેખ લખ્યો અને તે દ્વારા અપભ્રંશના એક મહાકવિની મહાન્ ગ્રન્થરચનાનો પ્રાથમિક પરિચય વિદ્વાસોને આપ્યો. સ્વયંભૂ કવિની રચનાઓ વિષે પણ ૬ લેખમાં થોડોક ઉલ્લેખ કરવામાં

આવ્યો હતો. પ્રેમીજીને પછી તપાસ કરતાં એ ગ્રંથોની બીજી પ્રતો મુંબઈ તેમ જ અય્યપુરના જૈન મંદારોમાંથી પણ જડી આવી હતી. પુષ્પદન્તની 'યશોધરચરિત' અને 'નાગકુમારચરિત' નામની બે અન્ય અપભ્રંશ કૃતિયોનો પણ પ્રેમીજીએ પોતાના લેખમાં ડહેલ્ય કર્યો હતો.

૨૪ એ પછી ડૉ॰ હીરાલાલજી જૈનને ચિરારમાં કારંજાનો પ્રાચીન જૈન મંદાર અવલોકતાં તેમાં 'કરકંડુ ચરિત' 'સાવયધમ્મવોહા' આદિ કેટલાક અન્ય અપભ્રંશ ગ્રંથોની પ્રતો જોવામાં આવી. તેથી તેમણે એ વિષેનો એક વિસ્તૃત લેખ લક્ષ્મીને અલાહાબાદ યુનિવર્સિટી જર્નલમાં છપાવી પ્રકટ કર્યો. એ લેખમાં તેમને પ્રાપ્ત થયેલા અપભ્રંશ ગ્રંથો વિષેની સરસ માહિતી તેમણે નિબદ્ધ કરી.

૨૫ આ રીતે ૧૯૧૫ થી ૧૯૩૦ સુધીના ૧૫ વર્ષના ગાળામાં પુષ્કલ પરિમાણમાં જૈન અપભ્રંશ સાહિત્યની માહિતી જાણવામાં આવી અને તેને પ્રકાશમાં મુકવાની તત્કાલ વિદ્વાનોની ઉત્સુકતા વધવા લાગી. એ ઉત્સુકતાના પરિણામે આપણે જોઈ શકીએ છીએ, કે અત્યાર સુધીમાં ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં અપભ્રંશ સાહિત્ય પ્રકાશમાં આવ્યું છે અને તેના આધારે આપણને એ ભાષાના ઇતિહાસ અને સાહિત્યના વિકાસક્રમની ઘણીક સ્પષ્ટ રૂપરેખા દૃષ્ટિગોચર થવા લાગી છે.

ડૉ॰ યાકોબીના સ્વર્ગવાસ પછી જર્મનીમાં અપભ્રંશ ભાષાના વિશિષ્ટ અભ્યાસી તરીકે ડૉ॰ આલ્સડોર્ફનું નામ અગ્રભાગે આવે તેમ છે. તેમણે સૌથી પ્રથમ 'કુમારપાલ પ્રતિબોધ' અન્તર્ગત અપભ્રંશ અવતરણોનું વ્યવસ્થિત રીતે અધ્યયન કરી તેને પુસ્તકરૂપમાં હાંબુર્ગ યુનિવર્સિટી તરફથી ૧૯૨૮ માં પ્રકટ કર્યું. તે પછી પુષ્પદન્તનું 'હરિવંસ પુરાણ' પણ તેવી જ સરસ રીતે સુસંપાદિત કરી પ્રકટ કર્યું. એ ઉપરાન્ત અપભ્રંશ ભાષાના સ્વરૂપ વિકાસને લગતા તેમણે અભ્યાસપૂર્ણ કેટલાક ફુટકર નિબંધો પણ પ્રકટ કર્યા છે.

આપણા દેશમાં અપભ્રંશ ગ્રંથોના સંપાદકો તરીકે ડૉ॰ હીરાલાલજી જૈન, ડૉ॰ આદિનાથ ઉપાધ્યે, ડૉ॰ પરશુરામ વૈદ્ય, પં॰ લાલચન્દ્રજી ગાંધી આદિનાં નામો અગ્રણી રૂપે આપણાં યોગ્ય છે.

[અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યમાં ગુજરાતનું વિશિષ્ટ સ્થાન]

૨૬ આ રીતે અત્યાર સુધીમાં અપભ્રંશ ભાષાનું જે સાહિત્ય પ્રકટ થવા પામ્યું છે તે અપભ્રંશની જન્મભૂમિ અને કર્મભૂમિ તરીકે, ભારતના કયા કૌંશમાં સંબોધવો, તેની ચર્ચા હજી વિવાદાસ્પદ હોઈ અહીં આપવી અપ્રસ્તુત છે. પરંતુ જે સાહિત્યિક સામગ્રી અત્યાર સુધીમાં ઉપલબ્ધ થઈ છે અને તેના પર્યાલોચનથી જે પરિજ્ઞાન આપણને મળ્યું છે, તે ઋપરથી ઘટલી વસ્તુ તો નિશ્ચિત થાય છે, કે એ ભાષાનો વિશિષ્ટ અને અનિષ્ટ સંબંધ ગુજરાત-રાજસ્થાન અને તેની સાથે સંબદ્ધ (તત્ત્વિકટવર્તી) પ્રદેશ સાથે

રહેલો છે. ઉપલબ્ધ સાહિત્યના મ્હોટા ભાગની રચના એ જ પ્રદેશમાં થયેલી છે. વર્તમાન ગુજરાતી અને રાજસ્થાની ભાષાનો પ્રવાહસંબંધ એ અપભ્રંશ સાથે જેવા અવિચ્છિન્નભાવે સંવાદ્યો બાલ્યો આઘ્યો છે તેનાં પ્રમાણો એ ભાષાના જૂના સાહિત્ય મંડારમાંથી ચયેષ્ટરૂપે મળી આવે છે. છેક વિક્રમના અગ્યારમા સૈકાના પ્રારંભથી માંડી આજ સુધીમાં વ્યતીત થયેલા એક હજાર વર્ષ જેટલા સુદીર્ઘકાલીન પ્રવાહ દરમ્યાન, ગુજરાત અને રાજસ્થાનમાં પ્રચલિત દેશભાષાનું રૂપાન્તર કેવા ક્રમે થતું આઘ્યું છે અને કેટકેટલાં રૂપાન્તરોમાંથી પસાર થયાં પછી વિદ્યમાન સ્વરૂપ એ દેશ-ભાષાને પ્રાપ્ત થયું છે, તેની રૂપરેસ્તા બતાવનારી જેટલી સાહિત્યિક સંપત્તિ ગુજરાત — રાજસ્થાનમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેટલી ભારતની અન્ય કોઈ ભાષા માટે, અન્ય કોઈ પ્રાન્તમાં ઉપલબ્ધ નથી. ગુજરાત-રાજસ્થાનની એ સાહિત્યિક સામગ્રી દ્વારા, વિગત એક હજાર વર્ષનો આપણી ભાષાના વિકાસક્રમનો ઇતિહાસ, આપણને સૈકા-પ્રતિ-સૈકાની લાંબી કાલાવધિનો જ નહિ પરંતુ સંતાન-પ્રતિ-સંતાન જેવી (પેઢી-દર-પેઢી જેવી) ૨૦-૨૦ વર્ષની ટુંકી કાલાવધિનો યે પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

૨૭ ગુજરાતની પ્રાચીન ભાષા-સાહિત્ય વિષયક સમૃદ્ધિ જેમ વિપુલ છે તેમ યના યેતિહાસિક ક્રમવિકાસનો ડહાપોહ કરવાની દૃષ્ટિયે, કેટલાક અભ્યયનશીલ યોગ્ય વિદ્વાનોએ પળ, એ માટે ઠીક ઠીક પરિમાણમાં પરિશ્રમ સેવ્યો છે; અને તેથી આપણને આપણી ભાષાના ક્રમવિકાસનું કેટલુંક સપ્રમાણ જ્ઞાન, સારા સરસ્તા પરિમાણમાં, પ્રાપ્ત થયું છે એમ કહી શકાય. એ વિષયમાં વિશેષ પરિશ્રમ કરનારા વિદેશી વિદ્વાનોમાં ઇટાલીના સ્વ. વિદ્વાન્ ડૉ. ટેસીટોરીનો પ્રયાસ સૌથી મ્હોટો છે, એ આપણે સારી પેઠે જાણીએ છીએ. લંડન યુનિવર્સિટી વાલ્ડા ડૉ. ટર્નેર આજે એ વિષયના સૌથી અગ્રણી યુરોપીય વિદ્વાન્ છે અને તેમની સાથે હવે શ્રી આલ્ફ્રેડ મક્સ્ટરનું નામ પળ મૂકી શકાય તેમ છે. આપણા ગુજરાતી વિદ્વાનોની જૂની પેઢીમાંના સ્વ. શ્રી નરસિંહરાય દિવેદિયા અને વિ. બ. શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવનું નામ ચિરસરણીય રહેશે. ગુજરાતી ભાષાના આદ્યન્ત સ્વરૂપના એ બંને વિશેષજ્ઞોએ, આપણને આપણી દેશભાષાના ઇતિહાસ અને સ્વરૂપનું ઘણું મૌલિક જ્ઞાન આપ્યું છે. તેમણે બતાવેલા માર્ગે જ આપણી વર્તમાન પેઢીના ભાષાશાસ્ત્ર-જિજ્ઞાસુ જનો યથાશક્તિ આગલ વધવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. પં. શ્રી ચેચરદાસજી, શાસ્ત્રી શ્રી કેશવરામજી, પ્રો. ટી. એન્. દવે, પ્રો. કાન્તિલાલ વ્યાસ, પ્રો. મધુસૂદન મોદી, પ્રો. મોગીલાલ સાંડેસરા અને પ્રો. હરિવલ્લભ માયાળી આદિ પ્રમુખ વિદ્વાન્ બન્ધુઓ, ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્ર તરીકે અભ્યયન-અન્વેષણ-સંશોધન-સંપાદન આદિનું ઉત્સાહજનક કાર્ય કરી રહ્યા છે, અને આજ્ઞા છે કે અવિષ્યમાં એ બધાનાં પ્રયત્નોથી ગુજરાતી ભાષાની પ્રાચીન સાહિત્ય સમૃદ્ધિ જેમ વધુ પ્રકાશમાં આવશે તેમ તે દ્વારા ભાષાના સ્વરૂપવિકાસનું આપણને વધુ વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે.

૨૮ મારા જે જે સમાનવિદ્યા-રસિક જેવા વિદ્વાન્ મિત્રો દ્વારા પ્રસ્તુત થયેલ સિરિચરિત સંપાદિત થઈ પ્રકાશિત થાય છે તે બંને ગુજરાતના અપભ્રંશભાષા-ભિન્ન વિશિષ્ટ અભ્યાસિયો છે. શ્રીયુત મધુસૂદન મોદી તો સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, પ્રાચીન ગુજરાતી અને અપભ્રંશ ભાષાના એક મર્મજ્ઞ વિદ્વાન્ તરીકે; તેમ જ તુલના-વિવેચનાની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ પૂર્વકની ગ્રન્થસંપાદનની કઠાના એક અઢલા અભ્યાસી તરીકે, અત્યાર આગમજ યોગ્ય ઠ્યાતિ પામી चुकेલા છે. એમની ‘અપભ્રંશ પાઠાવલિ’ અપભ્રંશ ભાષાના અભ્યાસિયો માટે એક સુન્દર પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી चुकी છે. ગા૦ ઓ૦ સી૦ માટે ‘પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્યસંગ્રહ’નું એક પુસ્તક એ અત્યારે તૈયાર કરી રહ્યા છે જેના પ્રકાશનથી પ્રાચીન ગુજરાતીના અધ્યયન-પરિશીલનમાં ઉપયોગી થાય તેવી ઘણી નવી સામગ્રી પ્રાપ્ત થશે.

શ્રીયુત માયાળીયે, પોતાના ભાષાશાસ્ત્ર વિષયક મર્મસ્પર્શી પરિશીલનની ગંભીર ‘શૈલીનો સુન્દર પરિચય, મારી દ્વારા સંપાદિત ‘સન્દેશરાસક’ ના વ્યાકરણ, હ્રન્દ અને ગ્રન્થસાર રૂપે એમણે લખેલા વિસ્તૃત નિબંધ દ્વારા, વિદ્વદ્ગણે સારી પેઠે આપ્યો છે. હવે એ મહાકવિ સ્વયંભૂતા અપભ્રંશ મહાકાવ્ય ‘પદ્મચરિત’નું વિશિષ્ટ સંપાદન કરી રહ્યા છે, જેનો પ્રથમ ભાગ થોડા જ સમયમાં, આ ગ્રન્થમાળાના એક સુન્દર મણિ તરીકે વિદ્વાનોના કરકમઝમાં ઉપસ્થિત થશે. એ ઉપરાન્ત વીજી પળ કેટલીક અપભ્રંશ અને પ્રાચીન ગુજરાતી કૃતિયોના સંશોધન-સંપાદનનું એમનું કામ ચાલુ છે.

૨૯ પ્રસ્તુત ‘પદ્મચરિત’ ના વિષયમાં શ્રીયુત મોદીયે પોતાના ‘પ્રાસ્તાવિક વક્તવ્ય’ માં, તેમ જ શ્રી માયાળીયે પોતાની ‘પ્રાસંગિક ભૂમિકા’ માં યથાયોગ્ય પરિચય આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પાટળના સંઘવીના પાઠમાં આવેલા મંદારમાંથી એ કૃતિની એકમાત્ર તાલપત્રીય પ્રતિ મઝી છે અને તેના જ ઉપરથી આતી નકલ કરી અત્ર પ્રકટ કરવામાં આવી છે. પ્રતિ સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં લખાણેલી છે—એટલે વિક્રમના ૧૨ મા સૈકાના અન્ત જેટલી જૂની છે; પરંતુ પ્રતિમાં ઉપલબ્ધ લખાણની વર્ણસંયોજના (જોડણી) જોતાં જણાય છે કે જે લહિયાણે એ નકલ કરી છે, તે સુપઠિત કે લિપિવિદ્ધ ન હતો. તે પોતાના લખાણની ભાષા તો સમજે છે, પરંતુ વ્યાકરણ નથી જાણતો. એટલે હ્રસ્વ દીર્ઘ કે સંયુક્ત દ્વિત્વ આદિ અક્ષરોનો ઉપયોગ કરવામાં તે બહુ જ બેદરકાર જણાય છે. એટલું જ નહિ પણ ઘણીક બાર વર્ણવ્યવસ્થા એટલે કે અક્ષરો આગળ-પાછળ લખી દેવાની પણ તેની સ્વોદી દેશ છે. એટલે તેની ઉતારેલી એ નકલ ભાષાની દૃષ્ટિએ ઘણીક જગ્યાએ ભ્રષ્ટ થયેલી છે. લહિયાની આવી સ્વાસિયતનો અભ્યાસ કરી, પ્રસ્તુત કૃતિના સંપાદકોએ બનતાં સુધી એને શુદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે; અને મેં પણ એમાં કેટલોક સહયોગ આપ્યો

છે; છતાં જ્યાં સુધી કોઈ સાદું પ્રત્યક્ષ પરંતુ ઉપલબ્ધ નહિ થાય ત્યાં સુધી એની ઠીક છુદ્ધ માધના થવી સંભવિત નથી.

૩૦ કવિધાહિલના વિષયમાં તેના સમય અને સ્થાન આદિ માટે અન્ય કોઈ વિશેષ પ્રમાણ હજી જ્ઞાત થયું નથી. પ્રસ્તુત કૃતિના અન્ત ભાગની ૯૬-૯૭મી કહીમાં એણે પોતાના વિષે જે ઉલ્લેખ કરેલો છે તેકપરથી ઇટલું જ માત્ર જણાય છે કે એ પ્રાચીન ગુજરાતના શ્રીમાલ વંશીય સંસ્કૃતમહાકવિ પण्डित માધના વંશમાં જન્મેલો છે. મહાકવિ માધનો સમય સામાન્ય રીતે વિક્રમના ૮ સૈકાનો પૂર્વાર્ધ મનાય છે. ધાહિલ પોતાને માધકવિના વંશમાં જન્મેલો જણાવે છે—ઇટલે કે માધની સન્તતિની જે પરંપરા ચાલી તેમાં થયેલા પાર્શ્વ નામના કવિના પુત્ર તરીકે પોતાને ઓઢાવાવે છે. કવિ પાર્શ્વ માધ પછી કેટલામી પેઢિયે થયો તેની કશી કલ્પના નથી થતી, પરંતુ ૪ થી ૫ મી પેઢિયે થયો હશે એમ જો સામાન્ય કલ્પના કરવામાં આવે, તો માધ પછી લગભગ એક સૈકા પછીના સમયમાં અર્થાત્ વિક્રમના ૯ મા સૈકાના મધ્ય ભાગમાં તેની હયાતી સંભવી શકે. પરંતુ ધાહિલની ભાષા અને વર્ણન-શૈલીનો વિચાર કરતાં તે દશમા સૈકામાં થયેલો હોય તેમ લાગે છે. શ્રીયુત મોદીનો પણ એ જ અભિપ્રાય થાય છે. એ જોતાં તે માધની ૭ મી પેઢિયે કે પછી ૮ મી ૯ મી પેઢિયે થયો હોય તેમ આપણે કલ્પિયે તો તે કદાચ સંભવિત થઈ શકે.

૩૧ મહાકવિ માધ શ્રીમાલ વંશીય ગૂર્જર વૈશ્ય હતો. તેની જન્મભૂમિ પુરાતન ગૂર્જર દેશની રાજધાની મિહમાલ (જેનું પાછલ્લથી બીજું નામ શ્રીમાલ પઢ્યું હતું) હતી. દિવ્યદ્રષ્ટિ ધાહિલ એનો વંશજ હોઈ તેણે જે પોતાની દેશભાષામાં પ્રસ્તુત રચના કરી છે તે અર્થાત્ જ વિશુદ્ધ પ્રાચીન ‘ગૂર્જર અપભ્રંશ’ છે. એ ગૂર્જર અપભ્રંશની જ્યાં સુધી આપણને, એના કરતા વધારે જૂની એવી કોઈ અન્યકૃતિ ઉપલબ્ધ નહિ થાય, ત્યાં સુધી આપણે એને આપણી માતૃભાષાના જનનીપદનું માન મેળવનારી ભાષાની સૌથી જૂની રચના તરીકે ગણી શકિયે. તથાસ્તુ.

વિજયા દશમી, સં. ૨૦૦૪ }
તા. ૧૨-૧૦-૪૮ }
ભારતીય વિદ્યા ભવન, મુંબઈ.

— જિન વિ જ ય

પ્રાસ્તાવિક વક્તવ્ય

*

૧. સને ૧૯૩૦-૩૧ માં હું પૂજ્ય મુનિશ્રી જિનવિજયજી સાથે પાટણના મંડારો જોવા માટે ગયો હતો. મારો મુખ્ય ઉદ્દેશ મંડારોમાં રહેલું અપભ્રંશ સાહિત્ય વિગતસર જોવાનો હતો. સ્વ. ચિમનલાલ દલાલના 'પાટણના મંડારો અને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ અને પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય' (પાંચમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ) એ લેખે મારું ધ્યાન પાટણના મંડારોમાં રહેલા અપભ્રંશ સાહિત્ય ઉપર લેવું હતું. ધાદિલના પ્રસ્તુત કાવ્ય 'પુઝમસિરિચરિત'નો ઉલ્લેખ મેં તેમના લેખમાં પ્રથમ જ જોયો હતો. તે સાથે દેવચંદના 'સુલસક્ષાણુ' અને કચ્છના 'વયરસામિચરિત'નો ઉલ્લેખ પણ તે લેખમાં મેં પ્રથમ જ જોયો હતો. પાટણના મંડારો જોવા ત્રણેક અઠવાડીયાં મેં ગાઢ્યાં હતાં. તે દરમિયાન મેં ઉપર નોંધેલાં ત્રણ કાવ્યો ઉતારી લીધાં હતાં. મંડારો કતાવવામાં પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યવિ-જયજીએ પણ ઘણી જ સાહાય્ય કરી હતી. તે જ રીતે આ કાવ્યો ઉતારીને મેં તેમની સાથે બેસી મૂલ હાથપ્રતો સાથે સરખાવ્યાં હતાં. પ્રતિઓ ઘણી જ જૂની હતી. લિપિ પણ તત્કાલીન ખાલુ હતી અને વાંચવામાં હેક તો સરલતા હતી જ નહિ અને તેમાં - છાસ કરીને 'પુઝમ-સિરિચરિત'માં - ઠહિઆની અશુદ્ધિઓ અને લેખનશૈલી એવી તો બિલક્ષણ હતી કે વાંચીને અર્થયોજના કરવી એ વિષમ કાર્ય હતું. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજીના આ પ્રકારની પ્રતિઓ વાંચવાના ત્રિપુલ મહાશ્વરનાં મેં ઘણો જ લાભ ઉઠાવ્યો હતો. આ કાવ્યો અંગે તેમણે અસંત શ્રમ હર્ષને ઘણાં સૂચનો કર્યાં હતાં તે માટે હું તેમનો ઋણી છું.

મેં તે વખતે બીજાં પણ અનેક નાનાં નાનાં અપભ્રંશ સ્તવનો ઉતારી લીધાં હતાં, પરંતુ મુખ્યતઃ આ ધાદિલનું 'પુઝમસિરિચરિત', કચ્છનું 'વયરસામિચરિત' અને દેવચંદનું 'સુલસક્ષાણુ' એ ત્રણ સંપાદન કરવાની દૃષ્ટિએ ઉતારી લીધાં હતાં. સને ૧૯૩૨-૩૩ માં આ ત્રણેય કાવ્યોની મુદ્રણ-પ્રતિ (Press Copy) તૈયાર કરી રાખી હતી અને એ વર્ષા ઉપર સારી રીતનાં ટિપ્પણો અને અન્ય માહિતી પણ મેઝવી રાખી હતી. કાર્યને આમ તો હેઠનો ઓપ આપવો બાકી રહ્યો હતો, પરંતુ કાવ્યો સર્વાંગે સમજવાની આકાંક્ષા સંતોષાઈ ગઈ એટલે વ્યવસ્થિત સ્વરૂપે તેનું સંપાદન કરી છપાવવા-કરવામાં આલસ થઈ ગઈ અને કરેલાં તૈયાર સાધનો સાચવીને રાખી મૂક્યાં. પૂ. મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ આ કાવ્યોનું સંપાદન કરી પ્રકાશિત કરવા મારું ધ્યાન વારંવાર દોરેલું, પણ આકાંક્ષાના અમાવને લીધે અને અન્ય અનેક વ્યવસાયોમાં ગઢાહુલ પડી જવાથી તેમની આજ્ઞાનો ઉપેક્ષા થતી રહી - અને સને ૧૯૪૬ની સાલ આવી. હેઠે ભારતીય વિદ્યા મંડળ મારફતે તેમની જ દોરવળી ફેટલ પ્રો. હરિવલ્લભ ત્રાયાણીએ ધાદિલના 'પુઝમસિરિચરિત'નું સંપાદન કાર્ય હાથમાં લીધું. પૂ. મુનિજીએ પરીયી મારું ધ્યાન દોર્યું, અને હેઠે મેં અને મારા મિત્ર પ્રો. ત્રાયાણીએ ફક્ત ધાદિલના 'પુઝમસિરિચરિત'નું જ નહિ પણ કચ્છના 'વયરસામિચરિત'નું પણ સાથે સંપાદન

કરવું એમ નિશ્ચય કર્યો. એ શુભ નિશ્ચયનું પ્રથમ ફલ ધાહિલનું ‘પડમસિરિચરિત’ વિદ્વજનોને ઉપહારરૂપે અને આપી શકીએ છીએ. ૫૦ મુનિશ્રી જિનવિજયજી આ સંપાદનમાં મારા પ્રેરણાગુરુ છે. એ બાબતનો સ્વીકાર કરતાં મને ઝંડો હર્ષ થાય છે.

૨. ધાહિલના ‘પડમસિરિચરિત’નું સંપાદન તાઢપત્રની એક જ પોથી ઉપરથી કર-
નામાં આવ્યું છે. એ પોથી પાટળ (ઉત્તર ગૂજરાત) સંઘવીના પાઢામાંના તાઢપત્રીય
મંડારની છે. આ મંડાર મૂલ લઘુપૌશાલિક (શુદ્ધ શબ્દ “લઘુપૌષ્ણશાલિક” — આનું
ટૂંકું રૂપ “લઘુપૌશાલિક”) ગચ્છનો છે. અલ્સારે આ મંડારની દેખેરેલ સંઘવીના પાઢાના
પટલાઓ રાખે છે. સામાન્યરીતે બીજા મંડારોની માફક આ મંડાર પણ જૈનસંઘની માલિ-
કીનો જ ગણાય છે. જે પોથીમાં આ કાવ્યનો સમાવેશ થયેલો છે તે પોથીનો નંબર ૩૦૭
છે. તેમાં સાત પ્રંયો છે.

૧. પુષ્પવહકહા (પ્રાકૃત) પત્ર ૪૩. ગાથા. ૬૪૩.

૨. સુલસક્ષાણુ (અપભ્રંશ) : કર્તા દેવચંદ્રસૂરિ. પત્ર ૪૩ — ૧૬. ઉપરના
૪૩ મા પાનની બીજી બાજુથી આ કાવ્ય શરૂ થાય છે અને ત્યાર પછી બીજા
પાનાથી ૨, ૩, ૪ इत्यादि અંકો કર્યા છે.

૩. સાગરપુત્રાધ્યાનક (પ્રાકૃત) પત્ર ૧૬ — ૧૯ ગાથા ૫૧ : કર્તાનું નામ
નથી. ૧૯ મા પાનની બીજી બાજુ નીચે પ્રમાણે લહિઆની પુષ્પિકા છે :—

“સંવત્ ૧૧૯૧ માદ્રપદ શુદિ ૮ ભૌમે । અથેહ ધવલક્કકે સમસ્તરાજાવલીવિરા-
જિત મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીત્રિભુવનગંઢસિદ્ધચક્રવર્તિ શ્રીજયસિંહદેવ કલ્યાણવિજય-
રાયે । એવં કાલે વર્તમાને તત્પાદપ્રસાદાત્ મહં ૦ શ્રીગામિલ શ્રીકરણાદૌ વ્યાપારાન્
કરોતિ । અથેહ શ્રીલેટકાધારમંડલે રાજ ૦ સોમનદેવપ્રતિપત્તૌ । શ્રીલેટકાસ્થાનાત્ વિનિ-
શ્ચિતવાસ્તવ્ય પંડિતધામુકેન ગણિણિદેવસિરિયોગ્યપુષ્પવતીકથા લિખિતમિતિ । શુભં ભવતુ
લેલકપાઠક[યો]શ્ચ ॥ ૧ યાદશં પુસ્તકે દૃષ્ટં તાદૃશં લિખિતં મયા । યદિ શુદ્ધમશુદ્ધં વા
મમ દોષો ન દીયતે ॥ ૧ યદક્ષરં પરિબ્રષ્ટં માત્રાહીનં ચ યદ્ભવેત્જાતુમર્હસિ (યદ્ભવેત્ ।
ક્ષન્તુમર્હન્તિ) વિદ્વાંસઃ કસ્ય ન સ્વલ્પતે મનઃ ॥ ૨ ॥”

[આ પુષ્પિકાવાળા પાનાનો ફોટો મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ લેવાવ્યો છે, અને તેની
પ્રતિકૃતિ આ મુદ્રિત ગ્રંથના અગ્રભાગમાં મૂકેલી છે.]

‘સુલસક્ષાણુ’ના અક્ષરો સ્થિરતાપૂર્વક ઢીક લખાયા છે પણ ‘સાગરપુત્રાધ્યાનક’ના
અક્ષરો લેલકે ઘણી જ ફાટપયી લખેલા છે.

૪. પડમસિરિચરિત (અપભ્રંશ) પત્ર. ૧ — ૫૩ કર્તા ધાહિલ કવિ : આ કાવ્યયી
બલી મવા ક્રમાંક શરૂ કર્યા છે.

૫. અંજનાસુંદરિચરિત (અપભ્રંશ) પત્ર. ૫૪ — ૫૫ કાવ્ય. અર્પણ ઉતારેલું છે.

૬. જન્મામિષેક (અપર્ણ) પત્ર ૧-૮. આ કાવ્યના નવા ક્રમાંક આપવામાં આવેલા છે.

૭. દાનાદિપ્રકરણ (સંસ્કૃત) પત્ર ૪૫-૫૨૬ કર્તા સૂરાચાર્ય: આ કાવ્યના પણ જુદા ક્રમાંક છે.

ઉપરનાં કાવ્યોના ક્રમાંકોને આધારે: (૧) પુષ્પવૃક્ષા, સુલસલ્લાણુ, સાગરપુત્ર-કથાનક; (૨) પડમસિરિ ચરિત, અંજનાસુંદરિ ચરિત; (૩) જન્મામિષેક; (૪) દાનાદિ-પ્રકરણ. આ પ્રમાણે જુદાજુદા વિભાગની ચાર પોથીઓ મેળી કરીને આ પોથી બાંધેલી છે, ઇટલે દરેકનું માપ સરખું નથી. એકંદરે તેમાં ચાર જાતનાં પાનાં છે. પ્રતિના ક્રમાંકો પણ એ જ પૂરાવાને ટેકો આપે છે. આ પોથીનો ઉલ્લેખ A Descriptive Catalogue of Mss at Patan: (G. O. S. LXXXVI) by. C. D. Dalal and Pt. Lalacandra ના પૃષ્ઠ ૧૮૩-૧૮૪ ઉપર લેવામાં આવેલ છે. પરંતુ તે ઉલ્લેખમાં અચોક્કસાઈ અને અશુદ્ધિ ઘણી છે, જો કે વર્ણન આદિ-અંતની પંક્તિઓ ટાંકીને કરવામાં આવ્યું છે.

૩. ધાહિલના 'પડમસિરિચરિત'ની પ્રતિમાં ઉપર બતાવ્યું તેમ પત્ર ૧થી ૫૩ છે. પ્રતિની લંબાઈ ૧૩|| ઇંચ અને પહોળાઈ ૧|| ઇંચની છે. એક પૃષ્ઠ ઉપર ૨થી ૪ પંક્તિઓ છે. પ્રત્યેક પંક્તિમાં લગભગ ૬૦થી ૬૫ અક્ષરો છે. પ્રતિનો લેખનકાલ લગભગ વિક્રમ-નો બારમો સૈકો કહી શકાય. વચમાં આવેલી પુષ્પિકામાં સં. ૧૧૯૨ લઢિઆના લેખ-નની સાલ છે, -લગભગ તે જ અરસાની 'પડમસિરિચરિત'ની નકલ કહી શકાય. પ્રતિ બે વિભાગમાં લખાઈ છે. સામાન્ય રીતે તાલપત્રની પ્રતિઓમાં વચલા ભાગમાં પત્રોને પ્રથિત રાખવા વચ્ચે કાણું હોય છે, અને બે છેડે હાંસિઆ હોય છે, જેમાં પત્રનો ક્રમાંક નોંધાય છે. અર્વાચીન મુદ્રિત ગ્રંથો માફક પૃષ્ઠ-ક્રમાંક હાથ પ્રતોમાં હોતો નથી. પ્રતિની સ્થિતિ અત્યંત ઝીર્ણ છે. તેનાં પાનાંની કોરો ક્ષતિ ક્ષતિ ખવાઈ ગઈ છે. અપવાદ સિવાય પ્રતિના અક્ષરો ધાસ ગયા નથી. પ્રતિના કોઈ કોઈ પાનાના અક્ષરોને ઘસારો વધારે પડતો લાગ્યો છે, જ્યાં અક્ષરો ઝાંઝા પડી ગયા છે તેમ છતાં બાંચવામાં ધાસ ઘણી હરકત પડે તેમ નથી. પ્રતિને જરા ઉઘેડ લાગી છે તેમ છતાં અક્ષર ન બંચાય તેમ નથી. પ્રતિ જે પોથીમાં છે તે પોથી આ એક જ કાવ્યની પ્રતિની નથી, પરંતુ તેમાં જુદીજુદી પ્રતિઓના ભાગો પ્રથિત કરેલા છે અને તે બંધાય માર્ગો મેળા બાંધી તે પ્રતિ બનાવેલી છે.

૪. 'પડમસિરિચરિત'ની આ એક જ પ્રતિ ઉપરથી પ્રસ્તુત મુદ્રિત પાઠ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. મુદ્રિત પાઠ તૈયાર કરવામાં અમારે ઘણો જ શ્રમ લેવો પડ્યો હતો; તેમ છતાં જ અનેક સ્થળે દુર્બોધતા હજીય કાપમ રહી છે. આનું કારણ એ છે કે લઢિઆ જે મૂળ પ્રતિ ઉપરથી આ પ્રતિનો ડતારો કર્યો છે તે પ્રતિનો પાઠ તેણે પૂરેપૂરો સમજ્યા વિના ડતાર્યો છે. તે ઉપરાંત સમકાલીન અનિવિષયક વિલક્ષણતાઓની છાંટ-અજ્ઞાનથી કહો કે બેદરકારીથી કહો-ગમે તે કારણે લઢિઆ હાથ પ્રતમાં પુષ્કળ જ ભેરી છે. આ અનિવિષયક વિલ-

ફળતાઓ (Phonological Peculiarities) મૂળ અપભ્રંશ માળા-લક્ષણને લીધે નહિ, પરંતુ હદિઆની સમકાલીન બોલાતી માળાને લીધે છે. તે વિલક્ષણતાઓનાં સામાન્ય લક્ષણ નીચે તારવેલાં છે. તે ધ્યાનમાં લેઈને અમોર સ્થલેસ્થલે મુદ્રિત પાઠ નિશ્ચિત કર્યો છે.

આ ઉપરાંત લિપિ-વિષયક વિલક્ષણતાઓ(Orthographical peculiarities)ને લીધે પણ પ્રતિની વાચના અઘરી બનેલી છે. તે વિલક્ષણતાઓ પણ અમારે મુદ્રિત પાઠ નક્કી કરવા માટે ધ્યાનમાં રાખવી પડી છે. તેમાં સામાન્ય લક્ષણો કાંઈક આ કંઠિકામાં બતાવવામાં આવ્યાં છે.

હદિઓ સામાન્ય કોટિનો છે. કેટલીક હાથ પ્રતોના હદિઆ પ્રાકૃત હોતા નથી પટલે તે પ્રતોની વાચના શુદ્ધ, મરોડદાર, કસાણી અને સુંદર લિપિમાં લખાણી હોય છે. જ્ઞાસ કરીને આ સમયના જૈન મરોડમાં લખાણી લિપિના અભ્યાસ માટે વાચકે મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી ચિરચિત “મારતીય જૈન ધ્રમણ સંસ્કૃતિ અને લેખન કળા” (પ્રકાશક: સારામાઈ મળિલાલ નવાબ, અમદાવાદ) નામે મહાનિબંધ જોવો ઘટે છે. તે પ્રંથના પાન ૭૮ ઉપર તેમણે લેખકનાં લિપિવિષયક અજ્ઞાન કે ધ્રમ વિષે સારી રીતે નોંધો આપેલી છે. તે નોંધોનો અભ્યાસ આ પ્રકારની હાથપ્રતો વાંચવામાં ઘણો સહાયભૂત થાય એમ છે. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજીએ ‘સન્મતિર્કનું ગુજરાતી માળાંતર’ (સં. પં. મુખલાલ તથા પં. બેચરદાસ: ગુજરાત વિશ્વવિદ્યાલય, અમદાવાદ)ના પ્રવેશકમાં જૂની તાડપત્રીય લિપિ ઉપર એક લેખ આપેલો છે, તેનો અભ્યાસ પણ તાડપત્રીય પ્રતોના વાચકને લાભદાયી થાય તેવો છે.

પ્રતિની ધ્વનિવિષયક લાક્ષણિકતાઓ

(અ) સ્વરવિભાગ.

૬૧. આસી પ્રતિમાં (લિખિત તાડપત્રીય પ્રતિમાં) હસને બદલે દીર્ઘ અને દીર્ઘને બદલે હસ લેખકની બેદરકારીને લીધે થયેલા માલમ પડે છે: દા. ત. લેઈ (૧/૧૩) પીઝહ, કીઝહ (૧/૧૦૨) ચીતતિહિ (૧/૧૭૨) ઘોરે. દીર્ઘને બદલે હસ: માસિણિય, ઘણ-સિરિય (૧/૧૧૧) પરિસણ (=પરીસહ ૧/૨૩૦) ઘોરે. તત્કાલીન લોકમાળામાં આ પ્રકારનું તત્ત્વ હોવું જોઈએ. તેની અસર આ જોડણી ઉપર દેખાઈ આવે છે. ‘સ્વાદૌ દીર્ઘહસૌ’ (સિ. હે. ૪.૩૩૦) એ સૂત્રમાં પણ આ પ્રકારની અસર હોવાનો સંભવ છે. તે જ રીતે એકવડા અક્ષરને ઠેકાણે બેવડા અને બેવડાને ઠેકાણે એકવડા તો સ્થલે સ્થલે માલમ પડે છે. તેની નોંધ પાઠ તરીકે પ્રથમ સંધિના કઢવક ૯ સુધી લીધી છે; પછીથી સંપાદિત મૂલ્યમાં તે લીધેલી નથી (જુઓ મુદ્રિત પાઠ પાદનોંધ^૪). આ પ્રકારની વિપરીતતા આજના અભ્યાસમાં અવ્યવસ્થિત રીતે ચાલુ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

૬૨. અમા, કમ્મ હત્યાદિ સ્થલે પ્રતિમાં અમા, કંમ ઘોરે છે.

૬૩. તૃતીયા વિમલિમાં હસને બદલે દીર્ઘ સાનુસાર તથા નિરનુસાર રૂપો આવે છે: દા. ત. વિસેસી, નાસી, નામી, પુસી, કિલેસી, સહાસી, હંદી, સંસી હ. આમાં રૂપો પાદનોંધમાં ઉત્તર્યા છે અને મૂલ્યમાં જોડણી સ્પષ્ટ કરેલી છે.

૬૪. કેટલીક વાર અનુસારો ન જોઈએ છાં મુકેલા છે : હંડં, હહં, નમીય, મુયણું, મયણુંગણું વગેરે.

૬૫. સમાસમાં ઠ કે ૩ (જે સામાન્યતઃ શબ્દાન્તે આવે) તે વચ્ચે આવે છે.

ઠ : હુત્તરુમ્બ (૧/૧૧); વસંતુપુરા (૧/૨૭); રયણાયરુસમુ (૧/૨૯) આળ-
હિહજળ (૧/૭૦) અહિદુન્નકરુતવ (૧/૭૫); ધમ્મવોસુમુણિ (૧/૧૧૦); ધરુયારુ (=ધરુ
નારુ, મુદ્રિત પાઠમાં ધરુ સારુ ૧/૧૩૧) કોહુલ્હસિહસેહ (૧/૧૯૬) અવગાહિહસાયરુ
(૨/૪) વગેરે.

૩ : મહિમહુ (૧/૧૧૬) નિહાલણિદોસ (૧/૧૪૭) સિરિકમલુ (૧/૧૫૪) વહુ-
દેસિપસિદ્ધ (૨/૪) જિણસાસણિપંકય (૨/૧૬) દાહિણકરિસંઠિહ (૨/૧૩) નહિયલિ
(૪/૧૧૮). સમાસના અન્તર્ગત અવયવમાં સત્તમીનો અર્થ સૂચિત થતો હોય છાં સમાસની
વચ્ચે સત્તમી વિભક્તિના પ્રત્યય ૩ ને આ પ્રમાણે મૂકવાની વૃત્તિ જણાઈ આવે છે.

૬૬. પ્રતિમાં અને ઠેકાણે ૩ અને ૩ ને ઠેકાણે અ માલમ પડે છે :

અને ઠેકાણે ૩ : રણંમિણિ (૧/૧૬૪) ઉવવિણાહ (૨/૨૩) ચિસિભવીણિ
(૨/૧૫૯) રુણંરુણિયતારિરવિગેજમાલુ (૨/૨૧૯) : કોઈ વાર દીર્ઘ ૩ મૂકવામાં આવે છે :
દીયાવળાહં (૧/૧૧૮) પલીકિય (૧/૧૫૯) વગેરે.

૩ ને ઠેકાણે અ : પળમેપ્પણુ (૧/૬) વહંજ (૧/૨૫) વિવહૂસઘ (૧/૨૫) સસિ-
રોવયારુ (૨/૧૩૭; ૨/૧૩૮) સરિસ (=શિરીષ ૨/૧૩૮) સલ્લિસિહુ (૨/૧૬૬)
વળવેસિહ (૩/૭૬) નિવહ (૩/૧૦૦) મહહિ (૩/૧૦૧) કારવલિ (૪/૭૭) સસિપાલ
કહુ (૪/૧૯૬) નિવલ (૨/૧૨૬) વગેરે.

કોઈક વાર તો અ અને ૩ નું પરિવર્તન વિકૃત અને અર્થમાં ગોટાલો ઉત્પન્ન કરે
તેવું હોય છે. જેમકે કિર (૨/૧૧૫) તે કરિ = 'હાથી' ને માટે છે.

૬૭. આજ પ્રમાણે ડ ને સ્થાને અ અને અ ને સ્થાને ડ દષ્ટિગોચર થાય છે :

ડ ને ઠેકાણે અ : દપ્પુદ્ધર (૧/૪૦) ડમ્મવક (૧/૭૮) પત્ત (=પુત્ત ૧/૧૮૮)
કંચહજ્જત (૨/૨૫૨) મહુતુ (૨/૮૭) મહુત (૨/૧૬૧) સકોમલ (૨/૧૭૧) વગેરે.

અને ઠેકાણે ડ : સુપુરિસુહં (૧/૨૫) જંગમુ (૧/૧૨૦) મહફુરુ (૧/૧૬૪)
હુત્તુ (૧/૧૮૩) કહુતુ (૨/૩૨) મુતગહુ (૨/૨૨૨) પાહુલ્લિહિ (૨/૬૭) સમુખ્ખિય
(૪/૫) વગેરે.

ડ ને સ્થાને અ કારનો સ્ત્રીકાર કરતાં અ નો ય થવાના દાખલા પણ છે : પાસાય
(૧/૩૮)

૬૮. ૩ ને સ્થાને ય અને ય ને સ્થાને ૩ બારંબાર મુકાય છે.

૩ ને સ્થાને ય : મંથરગય (૨/૬૩); રય (૨/૬૮) અવલોયહ (૩/૮૫) નિય
(=નિહ ૪/૮૮) હય (૪/૭૫) કય (=કહ ૪/૧૯૫) રિયાદિ.

યને સ્થાને ઇ : મરદુડ (૨/૧૦૫) મરદુડ (૨/૧૬) ગઈ (=ગય ૨/૧૧૫) આગઈ (= આગય ૨/૧૧૫) મુદયલહિં (૨/૨૦૪) લઈ (=લય ૩/૧૦૩)

ઈને ટેકાળે ઈ અને હં ના દાખલા પળ ઘણા મળે છે. તે ટાંકવા નિર્ણય છે.

§૯. ઉપરની જોડણીની સમીક્ષાથી એક વાત તો દેખાઈ આવે છે કે સ્વરોની જે ધ્વનિસ્પષ્ટતા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં દેખાઈ આવતી હતી તે ધ્વનિસ્પષ્ટતા અપભ્રંશમાં ઘસાતી ચાલી છે—ઈટલું જ નહિ પણ આ હાથપ્રત બતાવી આપે છે કે તત્કાલીન દેશભાષાની ઉચ્ચારણપદ્ધતિની અસર નીચે લખતા લહિઆઈ ભાષામાં સ્વરોની તો લગભગ દુર્બ્યવસ્થા જ કરી નાખી છે. સામાન્યરીતે અ, ઇ, ઉ ને એક બીજામાં ગમે તેને સ્થાને ગમે તે સ્વર લહિઆઈ મનપાવ્યે મૂકે જ જાય છે. એ તો કબુલ છે કે અપભ્રંશ લેખકો તો અપભ્રંશની શિષ્ટ જોડણીને ઇષ્ટ ગણતા જ હશે પણ સમકાલીન સ્વરોચ્ચારની જુદી લઢણને લીધે નકલ કરનારાઓ જોડણીને અત્યંત વિકૃત કરી દેતા. આ પ્રકારની વિકૃતિઓ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં પારાવાર છે. કેટલીકવાર દા. ત. ઉ=આ : પીળોરાજુલુ (૫/૩૨) આ=ઈ : તીસુ (૧/૫૯) इत्यादि પ્રમાદો સ્વરોચ્ચારણ પ્રલ્લે બેદરકારીને લીધે જ ઉત્પન્ન થયેલી વિકૃતિઓ છે. કેટલીક વાર હાથપ્રતમાં ઔ પણ આવે છે : ચૌગઈ (=ચડ ગઈ ૪/૧૭) પ્રાકૃત કે અપભ્રંશમાં ઔ સ્વર તરીકે નથી ઇટલે આ પ્રકારનો સ્વર સમકાલીન દેશભાષાની જોડણીની અસર જ કહી શકાય.

(આ) વ્યંજન વિભાગ.

§૧૦. વ્યંજનોમાં ધ્વનિવિષયક લઢણને લીધે સ્વાસ કરીને નાસિક્ય વ્યંજનોમાં ‘મ’ જુદી જુદી રીતે ધ્વનિત થતો હતો. હેમચંદ્રે ‘મોડુનાસિકો વો વા ।’ (સિ. હે. ૪.૩૯૭) માં આ ધ્વનિવિકાર નોંધ્યો છે. આ કારણને લીધે મ, મ્વ, વં, વ, -ય, -અ, ઉં તરીકે જુદા જુદા પર્યાયો છૂટથી લખાયેલા આખી પ્રતિમાં મળે છે. તે અભેદનાં દૃષ્ટાન્તો ઇટલાં બધાં છે કે ટાંકવાની અત્રે જરૂર નથી.

§૧૧. ય શ્રુતિ અને વ શ્રુતિના આગમને લીધે અકાર કેટલીક વાર યકાર કે વકાર તરીકે લખવામાં આવે છે. ઇટલે મનો એક વાર વ થતાં તેનો અ કે ય થવો એ મુશ્કેલ બાબત નથી. આ પણ ધ્વનિને લગતી જ બાબત છે.

§૧૨. કંઠિકા §૧૦માં જણાવેલ વાબતમાંથી જ નિષ્પન્ન થતાં કેટલાંક દૃષ્ટાન્તો નીચે પ્રમાણે છે :

મ નો ય : મુંયઈ (૧/૨૦૫)

વ નો ય : મુંયન (= મુક્ત ૧/૧૯૭) તિહ્યયું (૪/૧૩૪) મુયળિ (૨/૧૦૮) વગેરે.

મ નો વ : વાવળાં (૧/૧૧૮) સવાળ (૨/૧૨૭) અત્યવળું (૩/૭૫) અત્યવેઈ (૩/૭૫)

ઘ નો મ : ધમન્તરિ (૪/૧૧૮) સોમણિ (૨/૨૧ = સોવળ (દે.) રતિ-ગૃહ) ૬૦

§૧૩. કંઠિકા §૧૧માં સૂચવેલ યશ્રુતિ તથા વ જ્રુતિના સંબંધે કેટલીક વાર યને સ્થાને ષ મૂકવામાં આવેલ છે. દા.ત. ધોવંજણાં (૧/૨૧૪) મહોવહિ (૨/૧૭) સુહવ-ત્તણુ (૨/૧૦૮) રમ્મવેહિં (૩/૧૯૭) ઉછોવયં, ઉજોવયં (૨/૨૩૩) ૬૦

§૧૪. મ્ વધારાનો કેટલેક સ્થળે ઉમેરવામાં આવ્યો છે : દા.ત. મસેસુઈ (= અસેસુ હ. ૧/૭૨); મળેરપારિ (= અળેરપારિ ૧/૮૯) ૬૦.

§૧૫. મ્ આવિમાં હોવા છતાં પળ પ્રતિમાં કોઈકવાર હ કરવામાં આવ્યો છે. વષ્ઠે મ્ આવેલો હોવા છતાં કેટલીક વાર હ્ કરવામાં આવ્યો નથી. દા.ત. હંતિ (= ભ્રાન્તિ : ૧/૩૬ પાઠાન્તરમાં દ્રંતિ છે); હંગુરિ (= મંગુર ૧/૧૫૦); હીરુ (= મીરુ ૧/૧૬૪) વગેરે.

તે જ પ્રમાણે શબ્દારંભે આવેલા બ્ નો ય્ કરવામાં આવ્યો છે : દા.ત. યંમચેરુ (૧/૨૨૬); યંમળેહિં (૨/૨૨૭ પાઠ તરીકે મુદ્રિતમાં આની નોંધ મથી લેવાળી) યંધઈ (૪/૧૬૬ મૂલમાં યંવઈ વંચાય છે). કોઈક વાર આરંભના ક્ નો પળ ગ્ થાય છે : દા. ત. ગલિત (= કલિત ૨/૨૧૮).

§૧૮. કેટલીક વાર લખતાં લખતાં ઉચ્ચારણપ્રમાદ કે કેવળ લેખનપ્રમાદને લીધે ઉલટા-સુલટી અક્ષરો = વ્યત્યાયાત્મક લખાઈ જાય છે : દા. ત. વિહરિ (= વિરહિ ૧/૬૧)

ઉપરની વિગતવાર નોંધો મૂલપ્રતિના પાઠની ધ્વનિવિષયક વિલક્ષણતાઓના અભ્યાસથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

લિપિની વિલક્ષણતાઓ

પ્રતિના લહિઆની લિપિ સામાન્યતયા ઠીક ગણાય. પરંતુ તેને પ્રાચીન લિપિની ઓલ્લસ અને સમજ વધુ નિકટ પ્રકારની હોવાને કારણે જે પ્રતિ ઉપરથી આ પ્રતિનો ઉતારો કર્યો છે એમાં અઢલક અશુદ્ધિઓનો ઉમેરો થયો છે. લહિઓ પોતે પળ કોઈક કોઈક સ્થળે પોતાની મૂળ આદર્શ પ્રતિ વાંધી શક્યો નથી તેથી હાથપ્રતિમાં વષ્ઠે વષ્ઠે માત્ર માથા લીટીઓ જ દોરી અક્ષરસ્થાન છાલી રાખ્યાં છે. લહિઓ પોતે પળ ભ્રામક લિપિ લખનારો છે. એથી પળ અશુદ્ધિઓમાં खूब જ ઉમેરો થયો છે. આથી આ હાથ પ્રત ઉપરથી શુદ્ધ મુદ્રણ-આદર્શ તૈયાર કરવામાં અમને અત્યંત શ્રમ પડ્યો છે.

લહિઓ એની સામેની મૂળ પ્રતિમાંના પ, ય, ઘ, ને સ્પષ્ટ સમજી શક્યો નથી. એથી આ લખવામાં તેણે ઘણો ગોટાલો કર્યો છે. ઘ ને બદલે ઘ્પ લખ્યાના દાખલા મુદ્રિત પાઠની પાદનોંધમાં માલમ પડી આવશે. ચ, વ, ઘ ના પળ આ પ્રકારના જ ગોટાલા લહિઆ કર્યાં છે. આ રીતે રુ, હ, દ હ, ટ; ડ, ર, ડ; ય, પ, વ, વ; અને અ, જ, ઙ માટે પળ આમ બન્યું છે. ઇટલે આ અક્ષરો વાળા પાઠોની અર્થસંયોજના કરીને મુદ્રણ-પાઠ બેસાડવામાં આ હાથપ્રતિએ खूब જ મુશ્કેલીઓ ડામી કરી છે. સ અને મ પળ ક્ષગભગ સરસા લખેલા

છે. કેટલેક ઠેકાણે પ અને બનો મેદ પ(=બ)† કરીને, અર્થાત્ પના પેટમાં બિંદુ કરીને બતાવ્યો છે. સુન્ન વાચક આ વિલક્ષણતાઓને મુદ્રિત-પાઠની નીચે પાદનોંધમાં મૂકેલા મૂલ્યપ્રતિના પાઠો ઉપરથી સારી રીતે સમજી શકશે.

૬. છંદ વિષે તો મારા મિત્ર પ્રો. માયાળીએ વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે. તેથી હું અહીં આશ્વાન કાવ્યો અને કઢવક બંધ વિષે જ બે બોલ કહેવા યોગ્ય ધારું છું. અપભ્રંશ ચરિત કાવ્યો સંધિમાં લખાતાં. સંધિ એ સંસ્કૃત મહાકાવ્યના સર્ગ જેવો. સંધિ = કઢવકોનો સમૂહ અને તેના આરંભમાં ધ્રુવપદ; અને અંતે ઘસા. મૂળ કઢવકના દેહમાં ૮ પંક્તિઓ જ આવતી. શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યના ‘છંદોડનુશાસન’ના અધ્યાય ૬ નું આદિ સૂત્ર અને તેની ટીકા અત્રે ઘોતક છે.

સંધ્યાદૌ કઢકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ઘસા વા । કઢવક-સમૂહામકઃ સન્ધિસ્તસ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્ધટિકાચૈશ્છન્દોભિઃ કઢવકમ્ । તસ્યાન્તે ધ્રુવં નિશ્ચિતં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ઘસા વેતિ સંજ્ઞાન્તરમ્ ।

સ્વયંભૂતા ‘પડમચરિત’માં આઠ જ પંક્તિનું કઢવક દૃષ્ટિગોચર થાય છે (જુઓ મધુસૂદન મોદી: ‘અપભ્રંશપાઠાવલી’માં ‘પડમચરિત’નું અવતરણ : પાન ૧ અને આગળ) પાછળથી લગભગ દશમા સૈકામાં કઢવકની પંક્તિસંખ્યા વધી અને કઢવકમાં જ પચાસથી સો જેટલી પંક્તિયોનો સમાવેશ કરી શકાતો ઇટલે સંધિને એકમ તરીકે રાખવા કરતાં કઢવકને જ એકમ તરીકે રાખીને કાવ્યો રચાવા લાગ્યાં: અપભ્રંશકાવ્યોમાં મોટાં ચરિત કાવ્યો બાદ કરતાં છૂટાં છૂટાં કેવળ કઢવકવદ્ધ આશ્વાનો અને સંધિઓ પાછળના સમયમાં લખાવા લાગ્યાં: દા. ત. હેમચંદ્રાચાર્યના ગુરુ દેવચન્દ્રસૂરિનું ‘સુલસક્તલાણુ’ અને તેવો જ ‘નમ્મયાસુંદરિસંધિ’. મધ્યકાલીન ગૂજરાતી આશ્વાન કાવ્યો અને ઠેઠ પ્રેમાનંદનાં આશ્વાન કાવ્યોનાં મૂળ આ રીતે અપભ્રંશ કઢવાવદ્ધ ચરિત કાવ્યોમાં છે. કઢવાઓના આરંભમાં ધ્રુવપદ અને અંતે ‘વલણ’ અને વચમાં કઢવાનો દેહ—આમ અનેક કઢવાંનું આશ્વાન. આ આશ્વાન શૈલીનાં મૂળ અપભ્રંશમાં છે. જો બહુ જ વ્યવસ્થિત રીતે તપાસીએ તો વસ્તુ અથવા રજા તથા છુપ્પય પળ એક પ્રકારનાં લઘુ કઢવાં જ છે. અહીં આ બાબત પ્રસ્તુત ન હોવાથી વિસ્તૃત વિમર્શને અવકાશ નથી.

૭. કવિ પોતાનું નામ અને તે સાથે પોતાનું ઉપનામ ધારણ કરી કાવ્યાદિમાં અને સંધ્યન્તે મૂકે છે. ધાહિલે ધારણ કરેલું ‘દિ ઢ દિ ઢિ’ એ ઉપનામ પ્રલેક સંધિની અંત્ય ઘસામાં અને કાવ્યારંભે આવે છે. નામાંકની પ્રથા જયદેવના ‘ગીતગોવિંદ’ની અષ્ટપદીઓને અંતે માલમ પડે છે; તેમ જ મધ્યકાલીન દેશ્યભાષાના કવિઓએ પોતાનાં પદોની અંત્ય પંક્તિ પોતાનાં નામથી અંકિત કરી છે. ક્રયંક અને લક્ષ્યંક સર્ગાન્તે શ્લોકમાં માથે તથા મારણિ

† એ વસ્તુની નાગરીલિપિના વળળમાં ‘બ’ નો આકાર થયો પણ રૂઢ હતો તે કેટલાંક કીર્તી પુસ્તકો તેમ જ ચિલાકેશોમાં થયે દૃષ્ટિગોચર થાય છે.—શ્રિમદ્વિજય ।

મૂકેલ છે તે પળ કદાચ આ પ્રયાણ આહું સ્વરૂપ છે. સ્વયંશૂ, પુષ્પદંત, ધનપાલ વગેરે વધાય અપભ્રંશ કવિઓ પોતાનાં નામથી સંધિની છેવટની ઘટ્ટાને અંકિત કરે છે. જેમ ઘાહિલે 'દિ ષ દિ ટ્વિ' નામ ધારણ કર્યું છે, તે પ્રમાણે ધનપાલે 'સ ર સ્વ તી સં મ વ' એ નામ ધારણ કર્યું છે. આ પ્રયાણો મધ્યકાલીન દેશ્યભાષાનાં પદોમાં અને કાવ્યોમાં કેટલેક અંશે દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેની નોંધ અત્રે લેવી ઘટે છે.

૭. ઘાહિલ કાવ્યાન્તે પોતાના વિષે યોડીક માહિતી આપે છે. 'અભરિવણ દૂલજિયા' : (૪/૧૯૧) બતાવે છે કે તેણે દૂલજિયા (? = *દુર્લભા + આર્યિકા) નામની સાધ્વીના કહેવાથી આ કાવ્યની રચના કરી. ૪/૧૯૫ પ્રમાણે શિશુપાલકવધ-કાવ્યના કવિ માધ ના વંશમાં તે જન્મ્યો હતો. તેના પિતાનું નામ ૪/૧૯૭ પ્રમાણે પાર્શ્વ હતું અને ૪/૧૯૮ પ્રમાણે તેના દાદાનું નામ તાય (= તાત ?) હતું. એક 'વંદિતા-સૂત્ર'નો ટીકાકાર પાર્શ્વ છે. તે આજ પાર્શ્વ હોય તો પાર્શ્વની ટીકા દશમી શતાબ્દીમાં રચાઈ હોઈ, ઘાહિલે આ કાવ્યની રચના પણ તે જ અરસામાં કરી હોવી જોઈએ. બીજું આ કાવ્યની તાડપત્રની હાથ-પ્રતિ લગભગ વિક્રમના બારમા સૈકાની અન્તની છે. પણ એ પ્રતિ કોઈ જૂની પ્રતિ ઉપરથી ઉતારવામાં આવી છે. એટલે પ્રતિ-પરંપરાની દૃષ્ટિએ પણ આ કાવ્ય દશમી શતાબ્દીના અરસામાં રચાયેલી વાતને ટેકો મળે છે.

૮. આ ઉપરાંત મારે કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. મારા મિત્ર પ્રો. માયાળીદાસ આ કાવ્યના વ્યાકરણની ચર્ચા, છંદોની વિગત અને ભાષાન્તર આપ્યા છે. ગૂજરાતી, રાજસ્થાની અને પશ્ચિમી હિંદીનાં ભાષાતત્ત્વોનો અભ્યાસ, અપભ્રંશના અભ્યાસ સાથે સંકળાયેલો છે. ભાષાનો ઇતિહાસ પ્રજાના માનસના ઇતિહાસ સાથે સંકળાયેલો છે. એ દૃષ્ટિએ ભાષાનાં તત્ત્વોનો અભ્યાસ પ્રજાનાં સામાજિક તત્ત્વોની સમજ ચતુરતર બનાવે છે. પ્રો. વેન્ડે 'Language' નામે પોતાના પુસ્તકમાં જણાવે છે : Language does not exist apart from the people who think and speak it; its roots go deep into the consciousness of each one of us.....The task of the philologist comes to an end when he has recognized in language the play of social forces and the influence of history." આ દૃષ્ટિએ ગૂજરાત અને રાજસ્થાન અને મુખ્યત્વે પશ્ચિમ હિંદની સંસ્કૃતિમાં અને ભાષાવિધાનમાં રહેલાં તત્ત્વોનું દર્શન કરવા ફક્તનાર અભ્યાસીએ અપભ્રંશનો અભ્યાસ કરવો આવશ્યક છે. જેને માટે મોજદેવે 'સરસ્વતીકણ્ઠમરણ' (૨-૧૩)માં કહ્યું છે :

અપભ્રંશોન તુષ્યન્તિ સ્વેન નાન્થેન ગૂર્જરાઃ ॥

તે અપભ્રંશના અભ્યાસ પ્રશ્ને ગૂર્જરોએ આદર બતાવ્યો સર્વથા યોગ્ય અને ઉપયુક્ત છે.

મહુસુલન મોહી

પ્રાસંગિક ભૂમિકા

*

અપભ્રંશનું સ્વરૂપ અને અર્વાચીન ભાષાઓ સાથે તેનો સંબંધ

ઈ. સ. ૧૯૧૮ માં જર્મન પંડિતવર્ય હર્માન યાકોબીયે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ સંપાદિત કરી પ્રસિદ્ધ કરેલા અપભ્રંશ કાવ્ય ભવિસત્તકહ પછી ઠીકઠીક અપભ્રંશ સાહિત્ય પ્રકાશમાં આવ્યું છે, અને તેના પૌરાણિક કાવ્ય, મહાકાવ્ય, અરિતકાવ્ય, રાસક વગેરે વિવિધ પ્રકારોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી કેટલીક કૃતિઓ પણ મુદ્રિત થઈ ચૂકી છે. ઉપરાંત અપભ્રંશના સ્વરૂપ અને સંબંધને લગતાં જુદા જુદા અમ્યાસીઓનાં મંતવ્યો પણ પ્રસંગે પ્રસંગે પ્રકાશિત થયેલાં છે. આ સૌને આધારે હવે આપણે અપભ્રંશને વિશે કેટલાંક નિશ્ચિત સ્વરૂપનાં વિધાનો કરી શકીએ તેમ છીએ. ઉત્તર ભારતની ભાષાઓનો વિકાસ-ઈતિહાસ પ્રાચીન, મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન એમ જે ત્રણ ભૂમિકામાં વહેંચી શકાય છે, તેમાં અપભ્રંશનું સ્થાન મધ્યકાલીન (અથવા તો પ્રાકૃત) અને અર્વાચીન ભૂમિકાને સાંધનારી કહી જવું છે એ અમુક દૃષ્ટિએ સાચું છે, પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે જેટલી જેટલી પ્રાકૃતો હતી તે દરેકનું ઉત્તરકાલીન સ્વરૂપ તે અપભ્રંશ. પ્રસિદ્ધ સાહિત્ય પરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે બીજી કોઈ પણ અર્વાચીન ભાષા કરતાં ગુજરાતી, મારવાડી અને પશ્ચિમી હિંદી બોલીઓ અપભ્રંશની વધારે નિકટ છે. અપભ્રંશનું ધ્વનિતંત્ર કે ઉચ્ચારણ જોતાં તે પ્રાકૃતોના ધ્વનિતંત્રથી ઘાસ જુદું નથી પડતું. પણ તેના વિભક્તિના અને આહ્યાતિક પ્રત્યયો પ્રાકૃતોના તે પ્રત્યયો કરતાં વિકાસક્રમમાં એક પગલું આગલ વધેલા છે અને પ્રાચીન ગુજરાતી કે મજાપાના પ્રત્યયોના પૂર્વજ જેવા તેમને ગણી શકાય તેમ છે.

આ ઉપરથી એમ નથી ધારી લેવાનું કે પ્રાચીન ગુજરાતી અને પ્રાચીન હિંદી સ્ત્રી-સ્ત્રીક અપભ્રંશનાં જ રૂપાન્તરો છે. કારણ, ઉપલબ્ધ સાહિત્ય અને બીજા પુરાવોને આધારે અપભ્રંશ એ સાહિત્યમાં જ પ્રયુક્ત એક મિશ્રભાષા હોવાનું ઠરે છે. इसवी पांचवीं सदी आसपास हिंदुना पश्चिम कांठा पर रहेती आमीर वगैरे जेवी जातिओनी निल्यना व्यवहारनी भाषा अज्ञात कारणोने लईने साहित्यमां प्रतिष्ठा पामवाने भाग्यशाली बनी. પણ આથી પ્રામીણ ગણાતી બોલી તેના સ્વાભાવિક સ્વરૂપમાં જ શિષ્ટોથી અપનાવાય एवं न बने, एटले ध्वनितंत्र के उच्चारण चालु प्राकृतोनुं राखी व्याकरणना प्रत्ययो देशभाषा- (एटले के लोकबोली के बोलचालनी भाषा) मांथी स्वीकारवामां आव्या. शब्दकोशमां પણ તેવું ટકા જેટલા શબ્દો પ્રાકૃતના જ રહ્યા. વાકીનો અંશ તે દેશ્ય. આ મિશ્ર સ્વરૂપની ભાષા સાહિત્યરચના—વધારે બોલસાદ્યથી કહેયે તો કાવ્યરચના—માટે બપરાવા લાગતી. આ ભાષા તે અપભ્રંશ.

આનો અર્થ એ થયો કે અપભ્રંશનો પાયો બોલચાલની ભાષાનો રહ્યો. આથી બોલ-ચાલની ભાષામાં થયે જતાં પરિવર્તનોનું પ્રતિબિંબ અમુક અંશે અપભ્રંશમાં પણ પડે જ.

પરિણામે અપભ્રંશનું સ્વરૂપ અંશતઃ પ્રવાહી રહ્યું. પણ કોઈ પણ ભાષા સાહિત્યભાષા તરીકે પ્રચલિત થાય એટલે તેનું સ્વરૂપ પણ સ્થિરતા પકડ્યા વિના ન રહે. આ પ્રકારનું સ્થિર સ્વરૂપ પામેલો અપભ્રંશ તે નાગર અપભ્રંશ. તેની વિશિષ્ટતા એ કે તેમાં અમુક પ્રમાણમાં સ્થાનિક બોલીઓનાં રૂપો પણ વાપરી શકાતાં, એટલે કે તેનું સ્વરૂપ સંચયલક્ષી (collective) હતું. હેમચંદ્રાચાર્યનો અપભ્રંશ તે આ નાગર અપભ્રંશ છે. પણ બારમી સદીમાં અર્વાચીન ભૂમિકા સિદ્ધ થઈ ચૂકી હોવાથી સિદ્ધ હેમનો અપભ્રંશ અર્વાચીનતાની અને સ્થાનિક પ્રમાણને લક્ષ્યમાં લેતાં ગુર્જરદેશની બોલીની — છાંટથી મુક્ત નથી.

પણ અપભ્રંશનો જેમ પ્રચાર વધતો ગયો તેમ તેમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં સ્થાનિક બોલીના અંશો પૈસતા ગયા. એટલે નાગર અપભ્રંશ જ પ્રદેશ અનુસાર વિશિષ્ટ નામે ઓઠ-લાવા લાગ્યો. ઈ. સ. ૯૦૦ આસપાસ રુદ્રટ અપભ્રંશના દેશવિશેષ પ્રમાણે મૂરિ શ્લોક હોવાનું જણાવે છે, તે આ લૌકિક અપભ્રંશને ઉદ્દેશીને. પ્રાચીન સમયથી જ સૌરાષ્ટ્ર, સિંધ અને મારવાડ સાથે આમીરો અને ગુર્જરોનો સંબંધ હતો. એટલે સમય જતાં ગુર્જરોનો વિશિષ્ટ અપભ્રંશ વિકાસ પામ્યો હોવાનું સમજી શકાય તેમ છે. અને ઈ. સ. ૧૦૦૦ આસપાસ મોજ ગુર્જરોને પોતાનો અપભ્રંશ હોવાનું જણાવે છે. આ ગૌર્જર અપભ્રંશને ગુજરાતી અને મારવાડી સાથે નિકટમાં નિકટનો સંબંધ છે.

અપભ્રંશ અપભ્રંશ સાહિત્યમાં સ્પષ્ટ ભેદ પાડી શકાય તેવી બોલીઓનાં લક્ષણ નથી મળતાં. પણ દિગંબરોએ રચેલી અપભ્રંશ કૃતિઓની ભાષા અને શ્વેતામ્બરોએ રચેલી અપભ્રંશ કૃતિઓની ભાષા વચ્ચે અમુક જ રૂપો અને પ્રત્યયો વાપરવાનો અને તેમાં બીજાં રૂપો અને પ્રત્યયો ઉપયોગમાં ન લેવાનો ભેદ ધ્યાન લેવે તેવો છે. આ ભેદ તદ્દન સ્પષ્ટરેખ હોય એ તો શક્ય જ નથી, કારણ કે વિશાળ પ્રદેશ પર ‘સબ-કી-બોલી’ની જેમ ચરતાં સાહિત્યભાષામાં ભિન્નદેશીય તત્ત્વોની સેઝમેઝ અનિવાર્ય બને છે. તો એ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે દિગંબરો અને શ્વેતામ્બરોના અપભ્રંશમાં પોતપોતાની વિશિષ્ટતાઓ એક વળણરૂપે જોવામાં આવે છે. દિગંબર અપભ્રંશની કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ વ્રજભાષા વગેરે જેવી પશ્ચિમી હિંદી બોલીઓમાં ઊતરી આવી છે, જ્યારે શ્વેતામ્બર અથવા ગૌર્જર અપભ્રંશની કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ ગુજરાતી અને મારવાડીમાં ઊતરી આવી છે. ધનપાલની મ વિ સ સ ક હ અને પુષ્પદન્તની કૃતિઓ દિગંબર અપભ્રંશ રજૂ કરે છે. હરિમદ્રનું જે મિળા હ ચ રિ ડ, સોમપ્રમના કુમાર પાલ પ્રતિબોધના અપભ્રંશ લંબો વગેરેમાં ગૌર્જર અપભ્રંશ મળે છે.

પડમસિરિચરિડનો અપભ્રંશ

ઘણી અશુદ્ધિવાળી એક હાયપ્પત પરથી પ્રસ્તુત પડમસિરિચરિડનો મંથપાઠ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે, એટલે તેના અપભ્રંશનું તાર્કિક પૂરકરણ કરીને સ્વરૂપલક્ષણ બાંધવા જેટલો આધાર આપણી પાસે નથી, છતાં કેટલાંક સ્થૂળ લક્ષણોને તારવી શકાવી પડમસિરિચરિડનો અપભ્રંશ કયા વળણનો છે તે સહેજે કઢી શકાય તેમ છે.

અનિ વિષયક લાક્ષણિકતાઓ તરીકે મ્વ, વૈ, વ એવી અનિશ્ચિત જોડણી પરથી સૂચવાતું દ્વિસ્થાનતર્ગત ંનું વૃ ઉચ્ચારણ, દ્વિસ્થાનતર્ગત વ્નો ડોપ અને ર પાછલા અવયવ તરીકે હોય તેવા યુક્તાક્ષરોમાં રની જાઠ્ઠવળી (ઢ. ત. પ્રાણપ્રિય) — આ ત્રણ ગણાવી શકાય.

વિ મ ક્તિ રૂપો માં (૧) પુંલિંગ — નપુંસકલિંગ અકારાંત અંગોના તૃતીયા એકવચ્ચનના પ્રત્યય ંઈ (દ્વાયપ્રતમાં ંઈ કે ંઈ) અને ંળ (ંળ), તેમ જ તૃતીયા એકવચ્ચનમાં યે વાપરી શકાતો સપ્તમી એકવચ્ચનનો ંઈ; પંચમી તેમ જ ષષ્ઠી એકવચ્ચનમાં ંહ અને ંહ અને બહુવચ્ચનમાં ંહ; સપ્તમી એકવચ્ચનમાં ંઈ તેમ જ ંઈ (હિ); (૨) અકારાંત નપુંસકલિંગ વિસ્તારિત અંગોનાં પ્રથમા - દ્વિતીયા એકવચ્ચનમાં ક્વચિત ં પ્રત્યય; (૩) અંગને અનુરૂપ ષષ્ઠીનો પ્રત્યય — અકારાંત અંગોમાં એકવચ્ચન અને બહુવચ્ચનમાં અનુક્રમે ંહ અને ંહ, ઈકારાંતમાં ંહિ અને ંહિ, ઉકારાંતમાં ંહ અને ંહ; (૪) બીજા પુરુષ સર્વનામનું ષષ્ઠી એકવચ્ચનનું પાંચ વાર મળતું રૂપ 'તુહ' (આ મ વિ સત્ત ક હા માં પળ વપરાયેલું છે); આટલી વીગતો લક્ષમાં લેવા જેવી છે.

આ રૂપાંતિક રૂપો માં, (૧) વર્તમાન પહેલો પુરુષ એકવચ્ચનમાં વિ (દ. પ્ર.) = વિ, ં તેમજ ંઉં બન્ને પ્રત્યયો; (૨) ં વિકરણવાળાં સંખ્યાબંધ રૂપો — હસેઈ, મળેઈ વગેરે (છંદનું કારણ ન હોવા છતાં યે વપરાયેલાં); (૩) ત્રીજો પુરુષ બહુવચ્ચનમાં ંન્તિ તેમજ ંઈ; (૪) આજ્ઞાર્થ બીજો પુરુષ એકવચ્ચનમાં ંહિ (ંઅહિ અને ંહિ), ં અને ક્વચિત જ ંડ અને ંસુ; (૫) મવિષ્યમાં ંહ વિકરણવાળાં રૂપોનો અભાવ; (૬) સંબંધક ભૂતકૃદંતમાં ંવિ (ંવિ, ંવિ), ંઅવિ, ંવિષ્ણુ, ંવિષ્ણુ અને ંડ : આટલી વિશિષ્ટતાઓ છે.

કોઈ કોઈ પ્રાકૃત રૂપો પણ વપરાયાં છે.

આમાં તૃતીયા માટે ત્રણ પ્રત્યયો, ષષ્ઠી અને સપ્તમી માટે બે પ્રત્યયો; વર્તમાન પહેલો પુરુષ એકવચ્ચન અને ત્રીજો પુરુષ બહુવચ્ચનમાં બે પ્રત્યયો; આજ્ઞાર્થ બીજો પુરુષ એકવચ્ચનમાં ચાર જેટલા પ્રત્યયો અને સંબંધક ભૂતકૃદંતમાં છ - સાત પ્રત્યયો — આ લક્ષણો હેમચંદ્ર - ઉદાહૃત સંચયલક્ષી શિષ્ટમાન્ય નાગર અપભ્રંશનાં સૂચક છે. બીજે પક્ષે સંબંધક ભૂતકૃદંતમાં ં પ્રત્યયનો અને ંહ વિકરણવાળાં મવિષ્યરૂપોનો અભાવ, ક્વચિત જ મળતું આજ્ઞાર્થ બીજા પુરુષ એકવચ્ચનનું ંકારાંત રૂપ; સંબંધક ભૂતકૃદંતનાં ંકારાંત રૂપો; અંગને અનુરૂપ ષષ્ઠીનાં પ્રત્યયો : આ લાક્ષણિકતાઓ સ્ત્રેતાંબર કે ગૌર્જર અપભ્રંશમાં વિશેષે કરીને જોવા મળે છે. ઉલટપક્ષે ંવાળાં તૃતીયાનાં રૂપો અને વકાર - ડોપ ં દિગંબર અપભ્રંશ માટે સામાન્યતઃ લાક્ષણિક મનાય છે. આથી પ ઝ મ સિ રિ ચ રિ ડ ના અપભ્રંશમાં મિન્ન મિન્ન લક્ષણોની કેટલીક સેઠમેઠ હોવાનું જોઈ શકાય છે. પણ હેમચંદ્રના અપભ્રંશમાં દેહાતાં અર્વાચીન લક્ષણોથી પ્રસ્તુત કૃતિનો અપભ્રંશ અસ્પૃષ્ટ હોવાથી માત્ર માધાના ધોરણે પણ તેને ઈસવી બારમી સદી પહેલાં મૂકી શકાય.

પઝમસિરિચરિડમાં પ્રયુક્ત છંદો

૧ કડવક-દેહમાં પ્રયોજાયેલા છંદો

મહાકાવ્ય પ્રકારનાં અપભ્રંશ કાવ્યોના કલેવરમાં સામાન્યતઃ પદ્ધતિકા, વદનક અને પારણક એ ત્રણ છંદો યોજાય છે. પઝમસિરિચરિડમાં આમાંથી માત્ર પદ્ધતિકા (૪+૪+૪+~) જ મુખ્યત્વે વપરાયો છે; પારણકનો અભાવ છે, અને વદનક (૬+૪+૪+~) મુખ્ય છંદ તરીકે નહીં, પણ એકવિધતા ટાળવા વપરાયેલા બીજા બે છંદોની જેમ કામમાં લીધો છે. વદનકમાં રચાયેલા શ્લોકો આટલા છે :

૧, ૧-૨

૧, ૧૭-૨૫ (=પહેલી બે પંક્તિ સિવાયનું બીજું કડવક)

૧, ૧૦૮-૧૦૯ (=૯મા કડવકની પહેલી બે પંક્તિ)

૩, ૯૦-૯૭ (=૭ મું કડવક, પંક્તિ ૫-૮)

૩, ૯૯-૧૦૯ (=૮ મું કડવક)

૩, ૧૩૪-૧૩૫ (=૧૦ મું કડવક, છેલ્લી બે પંક્તિ)

૪, ૨૭-૩૫ (=૩ મું કડવક)

૪, ૫૦-૬૧ (=૫ મું કડવક)

વૈવિધ્ય હાતર વપરાયેલા બીજા બે છંદોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે:

(અ). ૧, ૪૫-૫૬ (=૪ મું કડવક, પંક્તિ ૬-૧૭) અને ૩, ૬૭-૭૦ (=૫ મું કડવક, પંક્તિ ૧૧-૧૪) એ શ્લોકોમાં વપરાયેલા છંદની યોજના ૪+~+~+~ (પહેલા ગણમાં જગણ નિષિદ્ધ) એ પ્રકારની છે. ઇટલે કે પદ્ધતિકાપાદના ઉત્તરાર્ધનું બંધારણ તે જ આ છંદની પંક્તિનું માપ. સ્વયમ્મુચ્છન્દસ્ (૮, ૯) અને છન્દોઽનુશાસન (પા. ૪૬ અ, પં. ૧૦-૧૧) કરિમકરમુજા નામે એક અષ્ટમાત્રિક દ્વિપદી છંદનું લક્ષણ બાંધે છે. પણ તેમાં અંત્ય ચતુષ્કલના સ્વરૂપ બાબત કોઈ ખાસ નિયમ નથી આપેલો. આથી એ છંદ અને પઝમસિરિચરિડનો ઉક્ત છંદ બંને એક હોવાનું હાતરીથી ન કહી શકાય. અપ્રસિદ્ધ અપભ્રંશ કૃતિ ચંદ્રમુનિકૃત કથાકોશમાં આ છંદનું નામ દુહ્વહ્વહ આપેલું છે.

(આ). ૨, ૨૩૦-૨૩૭ (=૨૦ મું કડવક, પંક્તિ ૮-૧૫) એ શ્લોકમાં ૫+૫+૫+~+~ એ માપનો મદનાબતાર કે કામિનીમોહન છંદ* વપરાયો છે. એના

* વળાશ્વરા છંદઃશાસ્ત્રીઓએ આવી વ્યાખ્યા આપેલી છે. ચીવરી ચર્ચા માટે જુઓ સંદેશ સપ્તાહ (શિવો જૈન પ્રવચના, ૨૨), પા. ૫૮-૬૦.

પંચકલ ગણોનો ઢાઢો ઘણુંલરું રાગનો હોય છે. ઉત્તરકાલીન અપભ્રંશ સહિતનાં આ હંદ વારંવાર પ્રયુક્ત થયેલો જોવા મળે છે. તેનું બંધારણ દ્વિરૂપના હંદના પૂર્વાશને મળતું છે.

૨ ઘટ્ટામાં પ્રયોજાયેલા હંદો

સંધિના આરંભે અને તે સંધિના દરેક કઢવકને અંતે કઢવકના દેહમાં વપરાયેલાં હંદથી જુદો જ હંદ અંત સૂચવવા માટે વપરાય છે. કઢવકના આ અંતસૂચક લંઢનું સામાન્ય નામ ઘટ્ટા છે. ઇક સંધિની બધી ઘટ્ટાઓ ઘણુંલરું ઇક જ હંદમાં હોય છે.

(અ) પહેલી સંધિના આરંભનું બીજું પથ અને તેના દરેક કઢવકની ઘટ્ટા $૧૦+૮+૧૩$ ઇ માપની ષટ્પદીમાં રચાયાં છે. ષટ્પદીમાં પ્રાસયોજના પહેલી ને બીજી પંક્તિ વચ્ચે, ચોથી ને પાંચમી પંક્તિ વચ્ચે અને ત્રીજી ને છઠ્ઠી પંક્તિ વચ્ચે : ઇ પ્રમાણે હોય છે. આઠમા કઢવકની ઘટ્ટામાં $૧૦+૮+૧૨$ ઇમ સહેજ જુદા માપની ષટ્પદી મળે છે. આમાં દશમાત્રિક પાદમાં $૪+૪+૨$ કે $૬+૪$ ઇવી ગણયોજના છે. અષ્ટમાત્રિકમાં $૪+૪$ (જગળ નિષિદ્ધ) ઇ પ્રમાણે છે. ૧૩ માત્રાનો પાદ $૬+૪+૩$ ઇ યોજનાને અનુસરે છે. ઉત્તરકાલીન અપભ્રંશકાવ્યોમાં આ ષટ્પદી ઘણી જાણીતી છે.

(આ) બીજી સંધિનું બીજું પથ અને તે સંધિની મોટા ભાગની ઘટ્ટાઓ $૧૦+૧૩$ ઇ માપના અંતરસમા ચતુષ્પદી પ્રકારના હંદમાં છે. આ પ્રકારમાં પ્રાસયોજના બીજી અને ચોથી પંક્તિ વચ્ચે જ હોય છે. બંને પાદોની ગણયોજના ઉપર્યુક્ત ષટ્પદીના તે જ માપના પાદો પ્રમાણે છે.

બીજી સંધિના ૨૨ કઢવકમાંથી ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૫, ૨૦, ૨૧ ઇ ૧૨ કઢવકની ઘટ્ટામાં ઉપર કહ્યો તે હંદ વપરાયો છે. બાકીના કઢવકની ઘટ્ટાઓના હંદોનું માપ આ પ્રમાણે છે :

૧૩, ૧૬, ૧૮ ને ૧૯ ની ઘટ્ટામાં	$૧૦+૧૨$
૬ ની ઘટ્ટામાં	$૧૨+૧૩$
૧૪ ની ઘટ્ટામાં	$૧૩+૧૩$
૧૧, ૧૭ ને ૨૨ ની ઘટ્ટામાં	$૧૪+૧૩$
૭ ની ઘટ્ટામાં	$૧૦+૮+૧૩$

(ઇ) ત્રીજી અને ચોથી સંધિની ઘટ્ટાઓનો હંદ $૧૪+૧૩$ ઇ માપની અંતરસમા ચતુષ્પદી છે. માત્ર ૩, ૩ માં $૧૪+૧૨$ અને ૪, ૩ ને ૪, ૧૬ માં $૧૦+૮+૧૩$ ઇ ષટ્પદી મળે છે. ૧૪ માત્રાવાઢો પાદ $૪+૪+૪+૨$ (પહેલા અને ત્રીજા ચતુષ્કલમાં જગળ નિષિદ્ધ) ઇ રીતે વિભક્ત થઈ શકે છે.

આ ઉપરાંત બીજી અને ચોથી સંધિના આરંભે એક એક, ત્રીજી સંધિના આરંભે ત્રણ અને કાવ્યને અંતે એક પ્રાકૃત ગાથા મૂકેલી છે.

પ ડ મ સિ રિ ચ રિ ડ માં યોજાયેલા છંદો વિશે ખાસ ઢક્ષ લેંચે તેવી બે હકીકત છે. પહેલું તો એ કે સામાન્યતઃ કડવકબદ્ધ અપભ્રંશ કાવ્યોમાં દરેક કડવક પૂરતો એક જ છંદ યોજાયો હોય છે. પણ શરૂઆતમાં નોંધ્યું તેમ પ ડ મ સિ રિ ચ રિ ડ ના ૧,૨; ૧,૯; ૩,૭ અને ૩,૧૦ એટલા કડવકમાં એકના એક કડવકમાં અમુક ભાગ પદ્ધતિકામાં અને બાકીનો ભાગ બદનકમાં રચાયેલો છે. એ જ રીતે ૧,૪ અને ૩,૫ એ કડવકોમાં પદ્ધતિકા અને કોઈ અષ્ટમાત્રિક છંદનું, અને ૨,૨૦ એ કડવકમાં પદ્ધતિકા અને મદનાકારનું મિશ્રણ મળે છે. બીજું એ કે સંધિબદ્ધ કાવ્યોમાં સામાન્યતઃ એક જોવા મળે છે કે સંધિના આરંભક પદ્યમાં જે છંદ યોજાયો હોય તે છંદમાં જ તે સંધિના દરેક કડવકની ઘટ્ટા રચાયેલી હોય છે. પણ પ ડ મ સિ રિ ચ રિ ડ માં દરેક સંધિમાં અમુક કડવકની ઘટ્ટાઓ ચાલુ કરતાં જરા જુદા એક કે બધારે છંદમાં રચાયેલી છે. બીજી સંધિની ઘટ્ટાઓમાં તો પાંચ જુદા જુદા છંદો વપરાયેલા જોઈ શકાય છે.

મુદ્રિત ગ્રંથપાઠમાં કેટલીક પંક્તિઓમાં એકાદ માત્રા તૂટે છે. પણ તે તે સ્થલે નજીવા ફેરફારથી છંદની શુદ્ધિ જાલ્લી લેવાય તેમ છે.

ચરિત પ્રકારનાં કાવ્યોનું સ્વરૂપ

સ્વરૂપદષ્ટિએ અપભ્રંશ પૌરાણિક કાવ્યો અને ચરિતકાવ્યો વચ્ચે બહુ ફરક નથી. પૌરાણિક કાવ્યોમાં વિષયનો વિસ્તાર સ્વૂં એટલે સંધિસંખ્યા પણ પચાસથી સો-સવાસો સુધીની, જ્યારે ચરિતકાવ્યોમાં વિષયવિસ્તાર મર્યાદિત અને સંધિસંખ્યા બેથી બાર સુધીની; બાકી સંધિ — કડવક — પ્રાસબદ્ધ પંક્તિયુગલ : એ રચનાપ્રકાર બંનેમાં સમાન. પણ દરેક ચરિતકાવ્ય સંધિબદ્ધ જ હોય તેવું નથી. હરિભદ્રકૃત ણે મિ ણા હ ચ રિ ડ સલંગ રજા છંદમાં છે.

કાચિત ચરિતકાવ્યોના આરંભમાં કે અંતે પ્રાકૃત ગાથા મૂકવામાં આવે છે. પ ડ મ સિ રિ ચ રિ ડ નો આરંભ તો બદનક છંદની ચાર પંક્તિથી થાય છે. પણ પહેલી સિવાયની ત્રણ સંધિઓને આરંભે એક અથવા બધારે માંગલિક ગાથા મૂકેલી છે અને આજ્ઞા કાવ્યને અંતે ફલશ્રુતિ આપતી એક ગાથા પણ મૂકેલી છે.

સ્વરૂપદષ્ટિએ બીજી કશી વિશિષ્ટતા નથી. વિષયતરીકે કોઈ પૌરાણિક કે ધાર્મિક વ્યક્તિની જીવનકથા હોય છે, અને પ્રતિપાદન તેમ જ ઉદ્દેશ બોધપ્રધાન હોય છે, એટલે સામાન્યતઃ ધર્મકથાનાં પ્રકારના આ કાવ્યો કહી શકાય.

પ્રસ્તુત કાવ્યનું સંપાદન પૂજ્ય મુનિશ્રી જિનવિજયજીની પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન અનુસાર મેં હાથ ધરેલું. મારા મિત્ર અધ્યાપક મધુસૂદન ચી. મોદી પણ કેટલાક સમયથી પત્ર મસિરિ ચરિત સંપાદિત કરવા માટે સામગ્રી એકઠી કરેલી હોવાનું મેં મુનિજી પાસેથી જાણ્યું. એટલે પછી એમની જ સૂચનાનુસાર અમે સાથે મળીને જ ગ્રંથપાઠ તૈયાર કર્યો. અપભ્રંશ સાહિત્યની સમજ વધે અને લોકોને તેમાં રસ લેવાનું મુશ્કેલ પડે એ આશયથી મુનિજીની ખાસ સૂચના પ્રમાણે મેં આ સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર, શબ્દ-કોશ અને ભૂમિકા ઉમેરેલાં છે. ભાષાંતર મૂલ્ય ગ્રંથ સમજવામાં સહાયક બને એ એક જ દૃષ્ટિએ તૈયાર કરેલું છે. તેમાં મૂલ્યનું છાલિત્ય પ્રતિબિંબિત કરવાનો કશોય પ્રયાસ નથી કરેલો. મધ્યકાલીન સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સાહિત્યના મુનિજીના બહુ-દેશીય જ્ઞાનનો, તેમ જ અનેક કૃતિઓના શાસ્ત્રીય સંપાદક તરીકે તેમણે સંચિત કરેલા અનુભવવિત્તનો લાભ પ્રસ્તુત કૃતિને ઠીકઠીક મળેલો છે અને એથી ગ્રંથપાઠના સંખ્યાબંધ કૂટ કે અશુદ્ધ સ્થાનોમાંથી કેટલાંક બોધગમ્ય થયાં છે. આ માટે તેમનો ઋણજીવાર કરવો એ એક આનંદદાયક કર્તવ્ય છે.

હરિવલ્લભ ખાયાળી

કવિ ધાહિલ કૃત પદ્ય શ્રી ચરિત

*

પ્રથમ સંધિ

દિવ્યદહિ કવિ ધાહિલ કહે છે—હે છોકો, હવે થમાલ મૂકી વઢૈને સાંભલો, હું કાનને રસાયણરૂપ અને વળા ગુણનું ભાજન પર્વું એક ધાર્મિક કથાનક કહું છું.

કપટભાવને લીધે અને સ્વભાવ સહેજ જ વિષમ હતો તોયે ધન શ્રી, પછીના ભવમાં તરૂણ વયમાં, ઉત્તમ ગુણવાળા તેના પતિને જે રીતે અપ્રિય બની.

કડવક ૧

તે હું વિશેષ કરીને વર્ણવું છું. (૧) ધર્મ્ય અને સુંદર પદ્ય શ્રી ચરિત તમે સાંભલો—જે તરૂણી-જમની જેમ લલિત ભક્ષર (તરૂણીપક્ષે—વચનો) વડે ઉત્તમ અર્થને પ્રકટ કરે છે અને અનેક વિચાર (તરૂણીપક્ષે—વિકાર) વાલું છે. દુઃખ રૂપી કંદને જડમૂલથી ડલેડી નાલનાર, મહાસેન રાજાના કરકમલને..., લક્ષ્મણના પુત્ર, તુર્નયરૂપી રજ પ્રત્યે સમીરરૂપ, શરદના ચંદ્રના કિરણો જેવી ખલલ વીસિવાળા, શંભુના હાસ્ય જેવી વિમલ અને વિસ્તાર પામેલી કીર્તિવાળા, કંદર્પરૂપી હાથી પ્રત્યે કેસરી સિંહના ચાલક જેવા, પાંચ હન્દ્રિય રૂપી દુષ્ટ સર્પ પ્રત્યે મોર જેવા, દારૂણ માલા-શલ્યને ડલેડી નાલનારા, મોહરૂપી મહાન શત્રુમલ્લના બિનાશક, દુસ્તર ભવસમુદ્રને ઓઢંગનાર, દેવેન્દ્રથી નમન કરાતા ચરણકમલવાળા, ષ્રણ લોકના નાથ, માનને વૂર્ણ કરનાર, શાશ્વત સુલના નિધાનરૂપ, ચોત્રીશ મહાન અતિશયથી યુક્ત, ગુણના સાગર, મોક્ષમાર્ગને દેશાઢનારા, (૧૫) પરમેશ્વર ચત્વર મ અ જિનેન્દ્રને પ્રણામ કરીને; તેમ જ જગતની સ્વામિની, દેવીઓ વડે નમન કરાતી, શ્વેત કમલ સમાન હાથવાળી વાગેશ્વરી—જેના પ્રભાવ વડે, તેને સદ્ભાવથી પ્રણામ કરનાર કવિ-ઓની બાળી ઉત્તમ રીતે પ્રવર્તે છે, તેને પ્રણામ કરીને (હું પદ્ય શ્રી ચરિત કહું છું, તે સાંભલો).

કડવક ૨

આ ભરતક્ષેત્રમાં ડજલાંને સુંદર ઘરોવાલો* મધ્યદેશ નામે સુપ્રસિદ્ધ (દેશ) હતો. ત્યાં વન, સરોવર અને રાજભવન ત્રણેય હરિ (પટલે કે અનુક્રમે—સિંહ, દેડકા, ઘોડા) અને કમલ (પટલે કે અનુક્રમે—હરણ, કમલ, કમલા = લક્ષ્મી) વડે યુક્ત હતાં. રાજાઓ તેમ જ મુનિવરો ધર્મમાં આસક્ત હતા. બ્રાહ્મણો ગુણવાન હતા. સૌ લોક શાસ્ત્રજ્ઞાનવાળા હતા. ગામો, બાકર ને નગરોના સમૂહ મનોહર હતા. સરોવર ડંઢાં, વિપુલ જલ વાળાં, જીલેલાં કમલવનથી ઘોમીતાં ને કેતકી પુષ્પોથી સુંગવથી સુવાસિત હતાં. વિષવિધ લોકો વડે, ધન અને ધાન્ય વડે તે રમણીય હતો. ત્યાં ગાયોમેંસોના વાઢા માંભરવાના અબાજથી આકુલ હતા. ડંઢાં, ઉત્તમ, શ્વેત અવનો વડે તે મૂષિત હતો. જીવોજીવ વડેલાં ગામ, સીમાઢા અને હુણુવનો વડે, સોહામળા કોમલ કદલીમંડપ વડે, કલના મારથી નમતાં ડંઢાં ફૂલોના સમૂહ વડે, સોપારી અને નાગર-વેલનાં પાનથી (સમૃદ્ધ) સ્થાનો વડે, પ્રામોદાન અને વગીચા વડે તે મંહિત હતો. કચરાના ઢગલા (?), ચોરો, દુષ્ટ રાજવી અને દુષ્કાકથી તે યુક્ત હતો. ત્યાં પંથિકોને ઉત્તમ ભોજન અપાતું. વિષવિધ ડસવોથી જાંના લોકોનું મન આનંદિત રહેતું. ઉત્તમ કવિઓ, નદો અને

* સુવેષ = સુવેશ્મન

નર્તકો, ચારણો અને ષંદિઓ ત્યાં સત્યરૂપનું ચરિત નૃત્યરૂપક વડે મજબૂતા. ઉત્તમ સંગીતના નાદથી વ્યાસ, હર્ષ વડે અને ઉત્તમ રાજા (સ્વર્ગપક્ષે, દેવો અથવા સુરા) વડે યુક્ત તે જાણે કે પૃથ્વી ઢપર ઝતરેલું સ્વર્ગ હતો.

કડવક ૩

તે દેશમાં વસંત પુર નામે દેવોના નગર જેવું ઉત્તમ નગર હતું. તે ઝંઙા જલવાળી પહોળી સ્નાઈવાલું હતું; તેનો ઝંઙો દુર્ગ શયુસેનાથી ઝોલંખી શકાતો ન હતો; જ્યાં મોતી, મણિ અને પરવાળાંવડે યુક્ત સસુદ્ર સમી બજાર હતી; કુંદપુષ્પ અને ચંદ્ર જેવા શ્વેત અને સૂર્યના રથના ઘોડાને (પણ) જેનાં શિલ્પાર્થી ટોચ નહે તેટલા ઝંઙા જિનમંદિરો હતાં; રતિ જેવી રૂપાળી, વિલાસ અને સ્મિત સહિત બોલતી નમણી સુંદરીઓ હતી; લોકો દારિદ્ર્યથી મુક્ત, મોહરહિત, કંદર્પની કાંતિની સ્પર્ધા કરે તેવા રૂપાળા, ઉત્તમ કલા, વિનય, દાક્ષિણ્ય, દાન અને અભિમાનથી યુક્ત અને ગુણનાં નિધાન હતા; હંદ્રનીલના કિરણ(?) થી (વ્યાસ) સંકડો શિલ્પરૂપી મેઘવાળા, મણિ-કિરણોથી રચાયેલા હંદ્રધનુષની શોભાવાળા, મૃદંગના લિનાદરૂપી ગંભીર ગર્જના વાળા, સુવર્ણસમી કાંતિવાળી સ્ત્રીઓ રૂપી વીજળીવાળા, નિર્મલ મોતીના પ્રસરેલા પાણીવાળા, કપૂરની સુવાસરૂપી શીતલ પવનવાળા, મરકત મણિના કિરણરૂપી તૃણાકુરવાળા, શ્વેત ચામરના સમૂહ-રૂપી લટકતી માળાઓવાળા, પ્રાહુદ (વરસાદ) જેવો જ્યાં વિશાલ પ્રાસાદ (રાજમહેલ) હતો. મરકતમણિના હારો વડે, ઉત્તમ બગીચાઓ વડે, સુકુમાર કદલીગૃહો અને લતાગૃહો વડે, સ્ત્રીલેલોં કમલો વડે, હંસોના સમૂહ વડે અને જાવ તથા સરોવરો વડે તે મંડિત હતું.

કડવક ૪

ત્યાં જિતશયુ નામે અતિ યલવાન, અને દર્પથી ઉદ્ભવ શયુરૂપી હાથીઓ પ્રત્યે સિંહ સમાન રાજા હતો. તેને મન્મથની આર્યા (રતિ) જેવી રૂપવતી લીલાવતી નામે સ્ત્રી હતી. તે નગરમાં ધનસેન નામે એક મોટો શેઠ હતો. વૈભવમાં કુચેર પણ તેનાથી ઝતરતો હતો. રાવલિ (રચનાવલિ?) નામે તેની પતિનિષ્ઠ પ્રિય સ્ત્રી હતી. તેમને ધનદત્ત અને ધનાઘર બે પુત્ર હતા, (અને) પ્રાણથી પણ પ્રિય ધનશ્રી નામે પુત્રી હતી. તિલોત્તમા ને રંભાને હસી કાઢે તેવું તેનું રૂપ હતું. તેનું લલાટ સુકુમાર કાળા વાલથી વિશિષ્ટ હતું. ચંદ્રને હસી કાઢે તેવું તેનું વદનારવિંદ હતું. (શ્રણ) ભુવનની લક્ષ્મી જાણે કે ન હોય તેમ તેની કમલપત્રસમી આંખો હતી. તેનાં ગાલ લટકતાં કુંડલથી પ્રકાશિત હતા. તેની શ્વેત દંતપંક્તિ કાંતિથી ચલકતી હતી. વિંબ સમાન તેનો અષ્વરોષ અને ઉત્તમ શંખ સમાન તેનો કંઠ હતો. તુંગ સ્તનમાર અને પાતળી ત્રિવલી રેખાઓ હતી. નિતંબ વિશાલ અને ગતિ મંથર હતી. પ્રશસ્ત લક્ષણ યુક્ત રતુમઢા હાથ, અને ચાલ કદલીને ઝતારી પાડે તેવા પુષ્ટ ડરુસ્તંભ હતા. શુદ્ધ કનક જેવી ગૌર, મુનિઓના ચેષ્ઠિને ચોરી છે તેવી, સૌભાગ્યની સ્થાણ, અતિશય મધુર વાણી બોલતી, રૂપથી રતિનો (પણ) તિરસ્કાર કરી શકતી તે સુંદરી, નવયૌવનરૂપી સજ્જ કરેલા રથ વાળા, મોટા માહાત્મ્ય વાળા, દેવોના ચે દર્પનું સંકલન કરનારા મન્મથના હાથમાં રહેલી મણી જ જાણે કે હતી.

કડવક ૫

નયનને આમંદ આપે તેવો વૈશ્રવણનો પુત્ર શંકર તેને પરણ્યો. પણ તેના શરીરને અસાધ્ય વ્યાધિ લાગુ પડ્યો અને તે (ધનશ્રી)નો પતિ એકાએક અકાળે જ (?) મૃત્યુ પામ્યો. આંસુ સારતી તે કલ્પ આકંઠ કરવા લાગી, “નાથ, મારે શરણ વિનામીને શરણ કોનું (રહ્યું)? લક્ષણ વિનાની હું, કહે, ક્યાં જાઉં? સ્વામિન્, તારા વિરહમાં એક ક્ષણ પણ હું નહીં જીવું”. પ્રાણત્યાગ કરતી તેને તેના માઈઓળ ગદ્ગદ કંઠે પનો પડીને અટકાવી: “ધનશ્રી, તું રો મા. ઝોક મુકી દે. પ્રાણત્યાગ

ન કર....તું અમારી સરસ્વતી, યમુના, ગંગા, કુલદેવતા, વિજયા, જયંતી, દુર્ગા, સાવિત્રી ગૌરી, મનમતી પિયાસા (?) (બધું) હો. અમે તારા કિંકર, સૃષ્ટિ, દાસ કીડ. આ વહુરુ યશોમતી અને યશોદા તારી દાસીઓ જ છે. જે કોઈ તારી આજ્ઞાનું સંકલન કરે તેના બાપ સાથે પણ (અમારે) કાંઈ લેવાદેવા નહીં. તું અમારા ઘરની ખાલ રાખજે, પરિજનોનું પાલન કરજે. ગુરુ અને દેવોની પૂજા કરજે. મુનિઓને ને ઉત્તમ બ્રાહ્મણોને દાન આપજે. બહેન, શ્રેય ન કર. તારા શરીરને સૂરવા ન દે”.

કડવક ૬

ઘરની સંખાલ રાખવામાં તેનો કાલ વ્યતીત થતો હતો. તે નગરમાં ઘણા ગુણી ઇવા મહા-મુનિ ધર્મ ધોષ વિહાર કરતાં કરતાં આવ્યા. લોકોના મનને આનંદિત કરનાર, રોષરહિત, અજ્ઞાન-રૂપી માઠ તિમિરને હરી લેનાર, નિર્વાણરૂપી મહાન નગરી (પ્રાપ્ત કરવા માટે) પરમ શરણરૂપ, સમગ્ર બારેય ઝંઘનો જેણે અભ્યાસ કર્યો છે ઇવા, ઈન્દ્રિયરૂપી ચંચલ તુરંગને સંયમમાં રાખનાર, તુળ, મણિ ને કાંચનને કે શશુ અને મિત્રને સમાન ગણનાર, નવવિધ બ્રહ્મચર્ય અને ગુપ્તિના પાલનને લીધે પવિત્ર, શીલાંગના આરે બોજાને ડંકચી શકનાર, જીવાદિ પદાર્થોના તત્ત્વને પ્રકટ કરનાર, અતિશય દુષ્કર તપશ્વી શોષાઈ ગયેલા શરીરવાળા, દશવિધ મુનિધર્મના નિવાસરૂપ, ધૈર્યવાન, વ્રણ શલ્યને ડાલેહી નાખનાર, સિદ્ધિરૂપી પત્નીમાં ત્વ અનુરાગવાળા, યોગેશ્વર, મદનને બાલનાર શંકર, લોકોના (નારાયણપક્ષે-અર્જુનના) વ્યાધિને દૂર કરનાર જાણે કે નારાયણ, મંદરપર્વતની જેમ નિષ્કંપ, કમલસરોવરની જેમ કાંપ વગરના, ઇવા તે મુનિ હતા. (તેમને ચંદ્રનું ઉપમાન ન આપી શકાય કારણ,) ચંદ્ર દોપાકર (૧. રાત્રી કરનારો, ૨. દોષની સ્થાળ), કલંકના દોષ-વાળો અને ઘાંકો છે એ પ્રમાણે જગતમાં તે અવમાનના પામે છે. (અને) સૂર્યનું તેજ તો ચંદ્ર અને તીવ્ર હોય છે; તેને વિદ્વાનોના તેજની જેમ કેમ કહેવાય ? તપના તેજથી પ્રકાશતા, ઉપશમ-વાળા, સકલ જીવોના સંતાપને હરનારા, અને, જેનું ઉત્તમ શાસન કદી સંકટિત થતું નથી અને જે પાપનો નાશ કરે છે તેવો ઉત્તમ ધર્મ જ જાણે સાક્ષાત્ હોય (તેવા તે હતા).

કડવક ૭

ગતિમાન કલ્પદ્રુમ જેવા તે મુનિ નગરના દરવાજા પાસેના, પ્રાસાદોમાં શ્રેષ્ઠ ઇવા લક્ષ્મી-ગૃહ ચૈત્યમાં ઘણા મુનિવરો વસે, કુલપર્વતોની મધ્યમાં મેરુપર્વતની જેમ, બેઠા હતા. દેવ સમાન સમૃદ્ધિ વાળા અને મધુરઆપી શ્રાવકો તેની અત્યંત સેવા કરતા હતા. કલ્પદ્રુમ હરિચંદનથી વીંટલાયેલું હોય તેમ તે મુનિ પવિત્ર અને સુંદર લોકોથી વીંટલાયેલા હતા. ધનશ્રી, ધનદત્ત અને ધનાવહે તેમના સેવકો સાથે તે મુનીંદ્રના દર્શન કર્યાં. સૂરિને પ્રણામ કરીને સાધુઓને વંદન કર્યાં. તેમણે ‘ઉત્તમ ધર્મલાભ’ ઇવી આશિષ દીધી. પછી ત્યાં બેઠેલાને મુનિવર ધર્મ ધોષ નબીન મેઘના જેવા (ગંભીર) સ્વરે કહેવા લાગ્યા, “જેનો સામો કાંઠો દેખાતો નથી, જેમાં મુખ્યત્વે જરા, મરણ અને વ્યાધિરૂપી તરંગો છે, તેવા અચાનક અવસાનમાં નીચ ચોનિમાં મટ-કતા દુષ્કર્મી જીવને (ઘણા) ક્લેશો કરીને મનુષ્ય જન્મ મળે છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ નામે ચાર (અર્થ) પુરુષનાં મુખ્ય (પ્રવૃત્તિનિમિત્ત) છે. તેમાં ધર્મને જિનવરોષ્ શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે, કેમ જે તે હોય તો બાકીના ત્રણ પ્રાપ્ત થાય. તો બુદ્ધિમાન પુરુષે આદરસહિત તેને જાણી, તેને જ આચરવો. જેમ કોઈ ચિત્તશૂન્ય પુરુષ ઉત્તમ લક્ષણ વાળા રત્નને, વિચારીને આદર સાથે ગ્રહણ કરે છે, તેમ અવસાનના તારક અને મોક્ષસુખના કારણરૂપ ધર્મનો પણ પંકિત પુરુષે (આદર કરવો જોઈએ).

ક ડ વ ક ૮

હું તમને ધર્મની (સાચી) પરસ કહું છું. વિચાર્યા વિના દીક્ષા ન જ લો. ઉત્તમ ધર્મે કે જેમાં ઝીવરક્ષા હોય. ઉત્તમ ધર્મે તે કે જેમાં અમુક નિયમો (લેવાના) હોય. ઉત્તમ ધર્મે તે કે જેમાં સત્યભાષણ હોય. ઉત્તમ ધર્મે તે, જેમાં માયા (કપટ) ન હોય. તે જ ધર્મે જેમાં પારકા દ્રવ્યને હરી ન લેવાય. તે જ ધર્મે જેમાં બીજાને પીઠા ન કરાય. તે જ ધર્મે જેમાં સ્ત્રીનો સંગ ન કરાય. તે જ ધર્મે જેમાં ચારિત્ર્યનો અંગ ન થાય. તે જ ધર્મે જેમાં રૂઝા મર્યાદિત હોય, જેમાં રાત્રીભોજન, ક્રોધ અને માન ન હોય. તે જ ધર્મે જેમાં મોહ ને લોભ ન હોય. તે જ ધર્મે જેમાં હિંદ્રિયોનો નિરોધ હોય. તે જ ધર્મે જેમાં મદ્ય ન પીવાય. તે જ ધર્મે જેમાં અકાર્ય ન કરાય. તે જ ધર્મે જેમાં માંસ ન લાવાય. તે જ ધર્મે જેમાં વિષયોનો અભિલાષ ન હોય. તે જ ધર્મે જેમાં શીલ કલંક વિનાનું હોય, જેમાં કામરૂપી હાથી નિરંકુશ ન હોય. તે જ ધર્મે જેમાં તત્વોનો વિચાર હોય. તે જ ધર્મે જેમાં મન નિર્વિકાર હોય. તે જ ધર્મે જેમાં ખાલ સારી પેટે વિશુદ્ધ હોય. તે જ ધર્મે જેમાં દેવ તરીકે વીતરાગ હોય. જેમાં ત્રિભુવનના પરમેશ્વર, મદને જિતનારા, મોહના વિદારક, જિનેશ્વર દેવનું હંમેશા ધ્યાન ધરવામાં આવે છે, અને અન્યની હિંસા નથી કરાતી તે જ ધર્મે જગતમાં ઉત્તમ છે.

ક ડ વ ક ૯

કર્ણરૂપી અંજલિથી જિનવચનનું પાન કરો. પાંચ મહાવ્રતરૂપી રત્નો ગ્રહણ કરો. નિર્મલ જ્ઞાન વહે દેહને ઉજાલો (?). શ્રાવક ધર્મનું પ્રવચ્ચથી પાલન કરો.” શ્રી ધર્મ ઘોષ મુનિવરની શાશ્વત સુલ્કની જ્ઞાણ રૂપ વાણી સાંભળીને અતિશય પુલકિત થયેલા અંગવાલા તેઓ (ધનશ્રી, ધનદત્ત અને ધનાવહે) પ્રણામ કરીને તે મુનિવરને કહ્યું, “હે ગુરુ, સંસારમાં પડતાં દુર્બા અમારો ઉદ્ધાર કર, અમને શ્રાવક ધર્મ આપ.” તેણે તેમને સમ્યક્ત્વના મહાન ગુણથી યુક્ત પાંચ અણુવ્રત આપ્યાં. ૫ વ્રત લઈને તેઓ ઘણા રોમાંચિત થયાં અને વંદન કરીને પોતાને ઘરે ગયાં. ધર્મશીલ પૃથ્વી તે ધનશ્રી દિવસે દિવસે ઘણા ઉત્સાહથી ધર્મવ્રત પાલવા લાગી. તે જિનમંદિરમાં મહોત્સવ કરાવતી. મુનિવરોને યથેચ્છ દાન દેતી. પોતાની સહીશો દ્વારા તે તાંબૂલ, ફૂલ, આમરણ અને વજ્ર સાધર્મિકોના હાથમાં પહોંચાડતી. બહેરાં, બાંધલાં, કોંટિયાં, વામણાં, ડુંઠાં, ધીન, જે દયામણને તે અનુકંપાથી વજ્ર ને આમરણનું દાન કરતી. સુહૃદ ને સજનોનું તે માન વધારતી. જિનજ્ઞાસનના અક્ત ને હૃદ સમ્યક્ત્વ વાલા નિર્ધનોને, નિરભિમાન ધનશ્રી ગતિમાન કમ્પલતાની જેમ, જે જે કાંઈ વાંછે તેને તે યથેચ્છ દેતી.

ક ડ વ ક ૧૦

ધનશ્રીને દાન દેતી જોઈને વશોમતી અને વશોદા સ્વાર રાસવા લાગી. વીકને લીધે તેમી આગલ તો કાંઈ ચોલતી નહીં, (પણ) માણસો પાસે પાછલથી વાત કરતી, “આ મોટી ધર્મશીલ અને લાગણી વિનાની અમારી નળદ ઘર લુંટાવી દે છે. કારણ વિના પારકાના હાથ અરે છે.....” સેવકની આગલ આવી વાત કરી (?). તેના સેવકે તે વાત ધનશ્રીને કહી. ધનશ્રી પોતાના મનમાં વિચારવા લાગી, “જે દરરોજ મારા હાથે (દાન) વીંધું છે. ધીન, બનાય અને વાલ ને આશ્વાસન આપ્યું છે, મારા માઈઓના નિષ્કંટક રાજ્યમાં મેં ધર્મને કાજે કાંચનને તુળ જેવું માલ્યું છે. પણ હવે જેમણે મરજાદ છોડી વીંધી છે તેથી મારી મોજાઈઓથી ૫ સહય થતું નથી. તેઓ મારા ગુણ-માંથી લોષ કાઢે છે, મારી અપકીર્તિ કરે છે, હુદ વિચારો કરે છે અને મારે પાપ બાંધે છે. આવે પ્રસંગે મારે શું કરવું યુક્ત છે? શું હું આશું ઘર ને વધું દ્રવ્ય તરીકે વેઉં? અથવા તો ધુંવાળું, મનોહર ને સૂચ્યવાન સીલેલું વજ્ર જૂ ચોંટ્યાને કારણે કોણ તરીકે વે? માઈઓ મારા રૂદવની રૂષ્ટાને પૂરવારા અને આજ્ઞા કઠાવનારા છે, પછી તેમની વહુઓ તદ્દવ પ્રતિકૂલ અને નિંદાકોર હોય તો તે શું? ચંદ્ર અને પછી સારિકાઓનું શું કામ?”

કડવક ૧૧

(પણ) તદ્દન નિર્ગુણ હોય તોયે બહુ સ્તનમાર વાલી આર્થથી કોણ ન મોહ પામે ? (પટલે) જો મારા માર્ગો મારું વેળ નહીં રાખે, તો હું ઘર ત્યાં દર્શ. એમાં જરાયે શંકા નહીં.” (પછી) તેનામાં અવિવેકરૂપી અગ્નિ પ્રગટ્યો પટલે તેનો રોષ જરા વધ્યો, “આ મુદ્ધ બુદ્ધિની ને કાંઠા કેશ વાલી ચશોમતી તેના પતિને અગ્નિય થઈ પડે તેનું હું કરું. ચશોમતીને આણે કાંઈક કલંક લગાડીને તેના માથા પર વજ્ર પાડું.” કુટિલ ચિત્ત વાલી ધનશ્રી પ આહું વિચારીને, જ્યારે રાત્રીના આરંભમાં શણગાર સજીને ચશોમતી પોતાના પતિની પાસે જતી હતી, ત્યારે તેનો હાથ પકડીને તેનો પતિ સાંમળે તેવી રીતે તેને કહ્યું, “પુત્રી, સંસારમાં મનુષ્ય-જન્મ બહુ દુર્લભ છે. (માટે) જિનદેવે કહેલો ધર્મ તું પાલજે. તું નિર્મલ ને મોટા કુલમાં જન્મી છો અને તારી માતા તો જાણે કે મહાસતી સીતા જ છે. પટલે બેટા, પુદ્ધ અને ઝંઘા સ્તનથી નમેલા વક્ષઃસ્થલવાલી તું તારું શીલ નિષ્કલંક રાખજે. જે સ્ત્રીનું ચારિત્ર્ય મલિન હોય, તેની અગતમાં કોઈ વાત પણ ન પૂછે. તેવી નિર્લેજ સ્ત્રીઓ ઘડિલોને પણ ગણતી નથી. વાંધવોના મોઢા પર મશાનો કૂચડો ફેરવે છે. તેનો પિતા પણ તેના બિણે સાંમળીને રંક જેવો થાય છે (?) ને હોઠ સાથે તેનું નાક કાપી નાલ્લવામાં આવે છે. પર પુરુષને નિહાલવાના દોષથી યુક્ત તેવી સ્ત્રી સ્વભાવથી જ પોતાના પતિને હેતરે છે. ગુણ અને શીલથી અલંકૃત અને કલંક વિનાની સ્ત્રી, જલમાં કમલિનીની જેમ, વૃદ્ધિ પામે છે. લોકો ગગનતલમાંની ચંદ્રલેખાની જેમ તેને ઘણા દર્શથી તદ્દન કરે છે.”

કડવક ૧૨

ધનશ્રીનાં આ વચનોથી, જેના કપાલમાં અમ્મર તળાઈ ગઈ છે અને છુટેલા પ્રસ્થેદ જલમાં બિંદુઓની જેના પર જાલ વાણી ગઈ છે તેવો તેનો (ચશોમતીનો) પતિ ધનદત્ત અમાલા અગ્નિની જેમ સલગી ઋત્યો: “મા મારી મૃદ્ધિની સ્ત્રાવ ચારિત્ર્યની લાગે છે. પ્ વીજલીના અમકારા જેવી ચંચલ બુદ્ધિની, કરોલિયાના તાંતળાની જેમ કુટિલ સ્વભાવની, કુલને કલંક લગાડનારી, કુનીતિનું ઘર અને પાપણી છે. ચોક્કસ પ્ પરપુરુષમાં આસક્ત છે. પટલે જ ધનશ્રી માથા શબ્દો બોલી. તો હવે પ્ દુષ્ટાનું ચિરકમલ તોડી લઉં ? કે હોઠ સાથે નાક કાપી લઉં ? પણ સહસા આહું કરનું ઠીક નહીં. (કારણ,) અવિચારી કામથી ચિત્તમાં દાહ થાય છે.” મનમાં તે આમ વિચાર કરતો હતો ત્યાં તેની પ્રિય સ્ત્રી આનંદથી વાસગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. જેવી તે પલંગપરની શય્યા પર બેસવા જાય છે, ત્યાં એને છાતીમાં લાલ લગાવી તે બોલ્યો, “નીકલ મારા ઘરમાંથી ! હજી પણ તું મારી શય્યા પર વહે છે ? જેનું ચારિત્ર્ય નદ્ર થયું છે તે સ્ત્રી કંપટ છે. જેને અનેક લોકોએ મોગવી છે તે સ્ત્રી કંપટ છે. શીલ અને ગુણવાળા પતિની જે આજ્ઞા નથી ઉઠાવતી તે સ્ત્રી કંપટ છે. જેમ પૂર વહે નદી પોતાના બંને કાંઠા તોડી પાડે છે, તેમ હન્યમાર્ગે પ્રવૃત્ત થયેલી ને જે પતિને અનુકૂલ (?) પૃષ્ઠી પ્રગલ્ભા તરુણી સ્ત્રીલેલા કુંવપુષ્પ અને ચંદ્ર જેવા સમુજ્જ્વલ પોતાના બંને કુલને પાડે છે (કલંક લગાડે છે).”

કડવક ૧૩

પતિના નિહર વચનથી ચશોમતી, વાવાનલથી વનકતા કરમાય તેમ કરમાઈ ગઈ. કુલના મારે વોજાથી અલંકૃત ગ્રહ થઈ ગઈ. જાણે કે તેના માથામાં મુદ્રાર માર્યું. જેમ રત્ના-ગણનાં ચીરપુરુષ નીરને અગાડે તેમ તેનો સૌમાન્યનો ગર્ભ ખોળી ગયો. તોફાની નદીના પૂરથી કાંઠાનું પલાશદુષ્ક ડહાડી પડે, તેમ તેનો સુરતનો અનિકાષ-નિર્મૂલ થયો. નવચૌવનમાં મમ્મયરૂપી અગ્નિ ફેલાવ તેમ તેના હૃદયમાં સંતાપ વિસરવા કાપ્યો. રહવા માંડતાં, જાણે કે

મોતી ન હોય તેવાં ડાઘાં આંસુ પડવા લાગ્યાં. તે મનથી વિચારવા લાગી, “આ આજ કારણ વિના પતિ મારા પર કાં રૂઢ્યા ? જન્મારામાં ય મેં કોઈ અપરાધ નથી કર્યો, તો એ મને ઘરમાંથી કાઢી મૂકે છે. હું હંમેશાં મારા પતિને પ્રાણથી પળ પ્રિય હતી. (પળ હવે) વિષલતા હોડં તેમ મારા પ્રત્યે તેમણે જોયું.” સિંહ નજરે પડતાં મયમ્મલ બનેલી હરિણીની જેવી તે, તાણે તપતા માણસની જેમ, દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકવા લાગી. સુપાત્રને ઢીધેલા ઉત્તમ દાનની જેમ તેની તે રાત્રીનો કેમે ય ઈત આવતો ન હતો. ઘણી જ દુઃખાતે અને માનમંગ થયેલી ઈવી તેની રાત વિચાર કરતાં કરતાં પૂરી થઈ. ચંદ્રનો પરાજય કરી સૂર્ય ડગ્યો, (અને) રતિમવનમાંથી તે બહાર નીકળી.

કડવક ૧૪

રતુમહાં નયન વાઢી, નિસ્તેજ વદનવાઢી, હાસ્ય બિનાની, નિઃશ્વાસ મૂકતી, નષ્ટ થયેલી કાંતિવાઢી, કરુણ રીતે રહતી, ઉદ્વિગ્ન, દીન ઈવી તે(ય શો મતી)ની આંખી રાત્રી (જેમતેમ)વીતી. આમરણ બિનાની તે, જેનાં ફૂલ ચૂંટી લીધા છે તેવી કુંદલતાની ઢાઢી જેવી વરવી (લાગતી હતી). જ્યારે ય શો મતીને આંખી અવસ્થામાં જોઈ ત્યારે ધનશ્રીને શોકની જેમ હૃદયમાં સંતોષ થયો. (ય શો મતી બોલી,) ‘તમારા भाईए मार मारीने કરुण रीते रहती मने घरमांथी काढी मूकी. ए मिलंज खराब वेण शा कारणे बोले छे ते हुं हजी पण जानती नथी.’ (ધનશ્રી બોલી,) “બેટા રહ નહીં. ઘડીક શાંતિ રાલ.” તેણે भाईने बोलावीने कहें, “धनदत्त, मने चोखेचोखें कहे, यशो मती ए तारो शो अपराध कर्यो.” નાનો भाई કહે, “एतुं आचरण स्वच्छंदी छे, चारिश्य खराब छे, ए शीलबिनानी छे. रात्रे नें ज कहेलुं के (ए) परपुरुष तरफ जोनारी (अने) दोषित छे. परलोकने अवगणनी, इह चारिश्य बिनानी, उद्वेगना करंढिया समी दुष्ट खीने — अने फूटल वासणने — घरमां राखीने शुं करे ?”

કડવક ૧૫

“ધોઢાને કાઢું ને કાઢાને ધોઢું હું કહું, તો એ આ વધું માની લે છે. કેમ કે સ્ત્રી તરફ અનુપમ પ્રેમ હતાં એ મારો भाई कसोटीमां टकी रह्यो”: આમ વિચારીને ધનશ્રીએ કયું, “भाई, तारी बहुतने आधो कुशल धर्मोपदेश में आप्यो तेथी शुं ते खंडित चारिश्य बाळी थई गई ? (સારી) बहु निर्दोष, महासती, विनयवंती ने कुलनुं भूषण छे ते तुं जलदी ध्यानमां ले.” વિચક્ષણ ધનદત્તે તરત જ સુંદર ય શો મતીને પ્રસન્ન કરી. પછી બીજે દિવસે મીઠાબોલી ધનશ્રી ય શો દાનો પતિ સાંમલે તે રીતે સ્વપ્ન શબ્દોમાં ય શો દાને કહેવા અને દોષ આરોપવા લાગી, “अली यशो दा, मारुं कहेवुं सांभल. नारक अने तिर्थच (योनिओथी) भरपूर एवा आ जगतमां मनुष्यजन्म घणा पुण्ये करीने मले छे. (एटले) ते (मनुष्यजन्म) पामीने लिष्कलंक धर्म आचरवो. निर्मळ कुळने दूषित करती, सुखनो साव नास करनी, सगांखेहीने लजास्पद, बहु दुःख पमाडती एवी चोरी करीने (तुं) पाप बधारती नहीं.”

કડવક ૧૬

આવા વચનથી જેને કોપને લીધે પ્રસ્વેદ સૂક્યો છે ઈવો ય શો દાનો પતિ આમ વિચારવા લાગ્યો, “મારે ત્યાં એક છાલ માર સોયું, અસંખ્ય હિંદનીલમણિ ને મરકત, પરવાઢાં, કર્કેતન, ચકચકતા હાર ને વીજઢી જેવાં કિરણોથી ક્ષમગમતા દોરા છે; કુંડલ, મણિજડિત નૂપુર અને કંકણ છે; બહુ મૂલ્યવાન જાતજાતનાં આમૂષણો છે; (વઢી) કેસર, કસ્તૂરી, ચંદન અને બહુ જ પ્રશસ્ત વસ્ત્રો (પળ) ઘણાંઘણાં છે. (આમાંથી) જે જે ઘરમાં દેલાતાં નથી, તે તે ય શો દા એ જ સીધાં છે. એ હજી પળ પોરપણું કરે છે, એટલે જ ધનશ્રી (તેને) સિલામણ દે છે.” (પછી)

યશોદા આવીને શય્યા પર બેઠી. તેને તે દુષ્ટ નાગણી જેવી લાગી. તેણે પાટુ મારીને શય્યા પરથી તેને ઝતારી અને હૃદય ચીરાઈ જાય (?) તેવી તેની નિર્ભરસના કરી. યશોદા પોતે (કોઈ) અપરાધ (કર્યો હોય તો) સંભારવા લાગી, “મારા પતિ મારા પર વિરક્ત કેમ થયા ? હું બંને પક્ષે ફીકથી ઝડઝડી છું. સીતા જેમ મેં મારા ચારિત્ર્યની રક્ષા કરી છે. પ્રતિવિવસ હું પ્રયત્નથી સેવા કરુ છું. જન્મથી લઈને પણ કોઈં બિપ્રિય કરેલું સ્મરતી નથી. જેમ ડેવેન્દ્ર (શિષ્ય)ને લક્ષ્મી અને ચંદ્રને રોહિણી તેમ હું (યે) મારા પતિને પ્રાણથી પ્રિય હતી. તો હું તે ક્ષીણી કોઈંમાં આસક્ત બન્યા છે, અને તેથી મારી ઉપર આજે વિરક્ત થયા છે ? સ્મર નથી પડતી એની પ્રિયા કોણ હશે.”

કડવક ૧૭

રહતાં રહતાં તેની રાત્રી લીટી. સૂર્ય ઊગ્યો. તે શયન લંડમાંથી બહાર નીકળી. પાટુ મારી પલંગ પરથી પોતાને પછાડી એ વધું સવારમાં (જ) ધનશ્રીને તેણે કહ્યું. એ જાણીને ધનશ્રી સંતુષ્ટ થઈ, “બંને ભાઈઓ મારા વશમાં છે.” પણ દુર્માન્યથી કલંકિત પછીના સ્ત્રીભવમાં તેને પોતાને જ સુખભોગમાં ઝંતરાય આવશે, તેમ જ તેને માથે ‘ચોરટી’ ઇંચું બસત્ય અને અયંકર સ્વેદન આલ આવશે. (ધનશ્રી બોલી,) “હે મુગધા, રહ નહીં. શાશ્વત આંસુની ખારથી ધોવાઈ ગયેલા અંજન વાલી આંસો લૂંછી નાલ.” (પછી તેણે પોતાના ભાઈને કહ્યું,) “ધના વહ, યશોદા નો તેં કેમ આજે તિરસ્કાર કર્યો ? તેનું કારણ મને ચોક્કસચોક્કસ કહી દે.” જેનો સ્નેહ નષ્ટ થયો છે એવો ધના વહ કહેવા લાગ્યો, “એ અભવ્ય સ્ત્રીને આપણું ઘર છોડી જવા ધો. તેં જ ધોક્કા શબ્દોમાં ફોડ પાડીને કહ્યું હતું કે કુલને દૂષણરૂપ ધોરી તજી દે.” (ધનશ્રી બોલી,) “ભાઈ, મેં તો જાણ્યું કે તું ચતુર છે પણ તારા જેવો મૂર્ખ ક્ષીણો કોઈં નથી. મેં તો ઉપદેશ લીધો હતો. તારી સ્ત્રીને (તું) (ચોર છો, ઇંચું) (નો)તું કહ્યું. (ડલડી એ તો) લોભરૂપી મુજંગ પ્રત્યે ઢેલ જેવી છે. સુંદર ગુણના નિધાન રૂપ એવી તેનું તું સન્માન કર. નહીં તો તને પિતાશ્રીની આજ્ઞા છે.” પરસ્પર અનુરક્ત ભાઈઓ તેમજ તેમની વહુઓ, સૌના સ્નેહજલ્પાં વચ્ચેમાં અંતર પડાવી, કપટના નિધિ રૂપ ધનશ્રી એ કોઈં વિચિત્ર પ્રકારને પ્રગટ કર્યો.

કડવક ૧૮

જિનમંદિરમાંની મૂર્તિઓને જ્ઞાન કરાવવું (વગેરે પ્રકારે) પૂજા કરતાં કરતાં, મુનિઓને દાન દેતાં દેતાં અને તીર્થપ્રભાવના કરતાં કરતાં તેનો (ધનશ્રી નો) કાલ વ્યતીત થવા લાગ્યો. (પછી) દુઃખના જાલા સમાન ઘરવાસને તજી દઈને, પ્રફુલ્લિત મનથી દાન દઈને તેમણે (સૌ) — એ અજગાર-દીક્ષા લીધી. (પણ) સંયમને હચ્છતી ધનશ્રી એ પેલા માયાશક્ત્યની આલોચના (પશ્ચાત્તાપ) ન કરી. ઘણું જ કઠિન ઇંચું બહુચર્ય તેણે આરણ કર્યું. તેનું મન જાણે કે મેરુ જ હોય તેનું સંયમમાં નિશ્ચલ બન્યું. ભોગોને વિષની જેમ દૂર તજી લીધા. વધાઈ સાવચ્છ યોગનો પરિહાર કર્યો. (તેઓ સૌ) અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતાં. જિર્ણોદ્ધેવને બાંદતાં ને નમતાં. સ્વાધ્યાય કરતાં અને જ્ઞાન પાઠે કરતાં. ચાર પ્રકારનું ધર્મ ધ્યાન ધરતાં. દસ પ્રકારનો મુનિધર્મ આચરતાં. ઉપસર્ગ અને પરીપહને જીતતાં. ચાર આવનાઓ આવતાં. ગ્રીષ્મઋતુમાં આશાપના લેતાં. શંકામુક્ત-પણે મહીમંડલમાં વિહરી, નિષ્કલંક સમ્યક્ત્વ પાળી, માથ સાથે શરીરની સંલેખના કરી, મનમાં દિવ્ય દૃષ્ટિ જિનનું સ્મરણ કરી, પાંચ મહામત પાળી, શુભ ધ્યાન ધરી, અનશન લઈ, ઉત્તમ વશન અને ગુણવાળાં (તે) સૌ દેવલોકમાં ગયાં.

પ્રથમ સંધિ સમાપ્ત

દ્વિતીય સંધિ

સંસાર સમુદ્રમાં જોવા સમાન ધીરજિનને માથ સાથે પ્રણામ કરીને, હું ધનશ્રી, ધનદત્ત (ધગોરે) નામ ધારણ કરનારાઓનું પક્ષી શું થયું તે (હે) કહું છું.

* * * *

દેવલોકમાં દેવોને ચોગ્ય સુખો મોગવીને મોહિત મનવાલાં પેલાં પાંચે જળ કરી પણ અરત ક્ષેત્રમાં જ અવતર્યા.

કડવક ૧

અ યોધ્યાનગરીમાં બહુ દેશમાં પ્રસિદ્ધ અશોકદત્ત (નામે) એક સિદ્ધિવંત સાર્થવાહ (હતો, જેણે) સાગર સ્નેહેલો હતો, અને પોતાના વૈભવથી જેણે સ્વર્ગના પતિ હિંદ્રને (પણ) જીત્યો હતો. કાંચનવર્ણા દેહવાલી ચંદ્રલેલા નામે તેની નવયુવાન મૃહિણી હતી. પૂર્વોક્ત ધનદત્ત અને ધનાવહ સ્વર્ગલોકમાંથી તેના પુત્રો તરીકે અવતર્યા. પહેલાનું નામ પાઠ્યું સમુદ્રદત્ત અને બીજાનું પાઠ્યું વૃષભ(ઉદધિ?)દત્ત. કામદેવને (પણ) હસી કાઢે તેવા તે બંને જળ કલાથી શોભતા ચંદ્રની જેમ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યા. દેવકુમારની જેમ ગંભીર આકૃતિ વાળા, સુંવર, નગરની રમણીઓના હૃદયના હાર રૂપ, કમલ સમાન સુંદર નેત્રવાળા, પ્રસન્ન વેશભૂષાવાળા, સૂર્ય સમાન અતિશય તેજસ્વી અને અદ્વિદોષ (સૂર્યપક્ષે—જેણે રાત્રીને કદી જોઈ નથી તેવો; પુષ્પપક્ષે—દોષરહિત), ચંદનવૃક્ષની જેમ શીતલ સ્વભાવવાળા, માવોની જેમ ગુણયુક્ત, વંધુવર્ગને બહાલા, વહિલો પ્રત્યે વિનયી, સિંહ સમાન ગતિવાળા, અને સાગરને ઓઠંગી આવેલા તે બંને જાણે કે રામલક્ષ્મણ હતા.

કડવક ૨

ઝ્યાં દેશપરદેશના અનેક લોકો નિવાસ કરતા હતા, ઝ્યાં પ્રાસાદોનું બાંધકામ સુવર્ણ અને મણિ વધે થતું, પવનમાં ફરફરતી કરોડો પતાકાઓ કરીને જે રમ્ય લાગતું હતું, તેવા જગ-ચિહ્નવાત હસ્તિનાપુર નગરમાં શંખ નામે એક હૃમ્યપતિ હતો. હાથીની જેમ તે ઉત્તમ દાન (હાથી-પક્ષે—મદ, શેઠપક્ષે—સલાવત) દેવામાં પ્રવૃત્ત હતો. જૈનધર્મરૂપી પંકજ પ્રત્યે તે અમર સમાન હતો. તે કુલદીપકે અણુવ્રત લીધાં હતાં. જીવ, અજીવ આદિ પદાર્થોનું તેને જ્ઞાન હતું. વાક્ષિપ્યનો સાગર અને ગુણોનું નિખાન હતો. તેની પ્રિય સ્ત્રી નામે શીલવતી, સીતા જેવી મહાસતી અને ઉત્તમ ગુણોવાળી હતી. તે ચન્દ્ર સમાન સુખવાળી, ઉન્નત સ્તનવાળી, શિશાલ સિંતંબવાળી, પ્રિયભાષિણી અને જૈનધર્મમાં મક્તિવાળી હતી. આનંદની વૃદ્ધિ કરે તેવા દેવલોકમાં લોભો સમય રહીને, અનેસ્તનમારવાળી અપ્સરાઓ સાથે મોગ મોગવીને ધનશ્રીનો જીવ શીલવતીની પુત્રી તરીકે અવતર્યો. શીલવતીને બે પુત્રો પર એક ઉત્તમ રૂપવાળી પુત્રી બાવી. તરુણીઓના શૂલ સાથે અને બાગતી શરણાઈ સાથે શંખ નગરમાં લોકોને આનંદપ્રદ પૃથી વધામણી કરી.

કડવક ૩

તેની માતાપુ સ્વપ્નમાં મોટા કમલપર બેઠેલી અને કમલવર્ણી કદમ્બીને લીધી હતી તેથી તેનું નામ પદ્મશ્રી પાઠ્યું. (સમય જતાં) તે મનહર નવયૌવનને પામી. અમર અને અજ્ઞાન સમાન કાળા અને છિન્ન કેશ, પાંચમના ચંદ્ર જેવો સુંદર આલપ્રદેશ, વીકલકમલ જેવાં લોચન, કદમ્બીવા છીલાકમલને હસી કાઢે તેવું ચંદ્રસમાન વદન, લાભણ્ય અને ક્રાંતિ યુક્ત ડગલા ગાલ, કિરણો વડે દિગ્ગતને પ્રકાશિત કરતા ડગલા ઢાંઠ, અતિ સુંદર અને વિંચ સમાન અંધર, શંખ સમાન કંઠ, તૂટેલી ધીળા સમાન રમણીય સ્તનમાર, કલ્પવૃક્ષના પલ્લવ જેવા સુંદર હાથ, સુચિમક અને મનોરમ વક્ષસ્થલ(?), ગંભીર નામિ, ત્રિવલ્લારૂપી તરંગ, ગાઠી રોમાવલ્લી, કશિર વરાંગ,ની સમાન શિશાલ શોભતું સિતમ્બ, પુષ્પ ટહુપુલક, રત્નકમલના દલ સમાન મુકુમાર ચરણ,

કુદ્દ ડહુલક, રત્નકમલના વલ્લ સમાન સુકુમાર ચરણ, ચંદ્રકિરણ સમાન નલ્લ, મંથર ગતિ, સમગ્ર કલાસચ્ચરણ જ્ઞાન, કોયલના ટહુકારને જે કહવો કરે તેથી વાળી, કેતકી ને કપૂર સમાન સુગંધી શાસ, દેવીઓના બિલાસને પણ બુલકારે તેથી છીલા—(આ વધારી યુક્ત,) ઉત્તમ વંશમાં હરપદ થયેલી અને નવીન ગુણોથી શોભતી પૃથ્વી (પદ્મશ્રી) ત્રિભુવનને જીતવાની આશાવાળા કામ દેવની આપવદિ (જેવી) હતી.

કડવક ૪

એક વાર કામદેવનો પ્રિય વંધુ અને ઉત્તમ વિલાસ યુક્ત વસંત(ચેત્ર)માસ આવ્યો. અશોકવૃક્ષ બિકસિત અને સુવાસિત બન્યાં હતાં. ડમચી(?) બહુ મધમચતી હતી. આંબા મહોર્ધા હતા, અને (તેમના ડપર) અસંખ્ય ફૂલો હતાં(?). કોપેલા કંથને તરુણીઓ મનાવતી હતી. પલાશવૃક્ષો રતાશ પડતાં ફૂલોથી શોભતાં હતાં—જાણે કે પૂલો મદનથી વિકલ્લ બનેલા માટે પાશ ન હોય(?) . કોયલનો મથુર ટહુકાર પ્રસરતો હતો—જાણે કે તે કામદેવનો અસુષ્ટકાર ન હોય ? ને હાથ ઝંવા કરીને ચર્ચરીઓ દેતી ને મદમાં ધૂમતી તરુણીઓ નાચતી હતી. (પૂ વેલા) એક દિવસે તે ચાલા પદ્મશ્રી ધોળાં ફૂલોની માલાથી વાલ ઘાંધી, કસ્તૂરીના તિલક વડે વદન શોભીતું કરી, ગાલ પર સુંદર પત્રલેખા આલેખી, ચંપાના તાજા ફૂલો કળેપૂર પહેરી, કુંડલના મણિમાંથી (નીકલતાં) કિરણો છરીને સૂર્યને (પણ) ઢાંકી દેતી, કંઠમાં રત્નાભરણોનો ભાર અને સ્તનયુગલપર સ્નહહતો દાર ધારણ કરી, હાથમાં નવાં આકર્ષક કંકણો પહેરી, સર્વાંગે હરિચંદનનો લેપ કરી, વિશાલ નિતંબને મણિમેલકાથી મંજિત કરી, સુંદર ચરણોને ઉત્તમ નૂપુરોથી ભૂષિત કરી, માતાનો આદેશ લઈ, પ્રફુલ્લ ચિત્તે, પ્રિય સહીઓથી વીંટલાઈને અપૂર્વશ્રી (નામના) ઉદ્યાનમાં ગઈ.

કડવક ૫

ઉદ્યાનને જોઈને હર્ષિત મને વસંતસેના હાથ ઝંચો કરી કહેવા લાગી, “સહી, ઉદ્યાન-લક્ષ્મી તો જો ! હે મૃગાક્ષી, (જો પેલા) નવપલ્લવયુક્ત બાલવૃક્ષો. (અહીં) જો ! ચંપો, તિલક અને આંબો — ત્રણે કામદેવનાં વાળ સમાં. (આ) અમરોથી મુલ્લર બનેલો બિકસિત અશોક — જે ચિરદિપ્તિઓને માટે તો વળો શોકપ્રદ છે. (આ) પવનમાં હલતાં ઝંખાં તમાલ અને તાલ વૃક્ષો — જાણે કે કાલા (?) વેતાલ ન નાચતા હોય ? (આ) ધન્વ, લકુચ ને જૂઠ્ઠીની નથી કઝીઓ (જો) — જાણે કે હાસનાં મુક્તાફલ ન હોય ? બિકસેલા વલ્લવાળાં, અનુપમ સુવર્ણકાંતિ ખારી રહ્યાં છે. અમરાઓ કેતકીને તારથીને બકુલ પર લાગી ગયા છે. (પૂ તો) જેને જે મનગમતું હોય તેમાં તે રત્ન બને (?). પેલી જાઈ હાથની આંગળીઓ ઝંખી કરીને જાણે કે અમરયુવકને ચોલાવી રહી છે. પેલું મહોરેલું પાટલવૃક્ષ જો — જે માનિનીઓના મામને સિર્મલ કરવાના કામમાં વક્ષ છે. સહકાર તો આ જગતમાં મહાવૃક્ષ (ગણાય). કોઈક (જા) પ્રિયતમા સાથે ફૂલે છે.” ત્યાં જાતજાતની રમતો રમીને પદ્મશ્રી દેવીની જેમ વે બનમાં ફરવા લાગી. કોઈ એક સહી બોલી, “સૂર્યવા કિરણો (હવે) નિધુર બન્યાં છે. તો હે પ્રિય સહી, આપણે આ માધવીમંડપમાં એક ક્ષણ બેસીયે.”

કડવક ૬

પટકમાં મત્ત કુંજરના જેવી મંથર ગતિ ચાલો સમુદ્રવૃક્ષ (ત્યાં) આવ્યો. તેણે માધવી કલાવા મંડપમાં સહીઓ સહિત બીરાતે બેઠેલી પદ્મશ્રી ફીટી (ને તે બોલી ડાલ્યો): “કપૂર, રાજવીની રાજધાની સમાન આ નવયુવાવ કુસોદરી કોણ છે ? તેના મુલ્લકમલમાંથી નીકલતાં સુગંધી શાસમાં સુગંધ બનેલા મુગ્ધ અમરોને તે છીલાકમલથી મારી (દટાવે છે). બિકસિત પાટલ ફૂલ સમાન આંબોવાળી કું પૂ તે વન જી છે, દેવી છે કે વસંતલક્ષ્મી છે ? શું તે મદનરહિત રતિ છે, પદમ. પ્ર. ૪

નાગકન્યા છે, કે સોનલક્ષ્મી બિચારી છે ?” મનમાં વિચિત્ર થઈને તેનું રૂપ જોતાં તેની આંખો દેવની જેમ અનિમિષ બની ગઈ. મદનાતુર અને કંપતાં અંતરાલો તે, અંત્રોથી વશ કરેલા સર્પની જેમ ઝમો રહી ગયો. (અને) એ સાર્યવાહનો ઉત્તમ પુત્ર પદ્મશ્રીને (પણ) દક્ષિણે ચલ્યો (કે તરત જ તેને થયું), “હું આ તે શેષનાગ, સુરેન્દ્ર, સ્કંદ, નારાયણ, સૂર્ય, કુબેર કે ચંદ્ર છે ? કે રતિરહિત મદન કે નાગકેતુ છે ?” આમ વિચારતામાં તેને સ્વેદ છૂલ્યો. પેલો આનંદાશુધી આકુલ બની ગયો અને આનાં મુખ અને કોચન ચંચલ બની ગયાં (?)—જાણે કે પ્રેમપરવશ શરીરવાળાં ત્યાં પરસ્પર મલ્લમાં (?).

ક ડ વ ક ૭

“ઉત્તમ લક્ષ્મણોથી ભૂષિત સુંદર શરીરવાળો પેલો યુવક કોણ છે તે, હે સહી, તું જાણી આવ” (એમ પદ્મશ્રીએ કહ્યું એટલે) તેનો હૃદયભાવ જાણીને વસંતસેના તેના (સમુદ્રદત્તના) મિત્રને ઘણા જ આદર સાથે પૂછવા લાગી, “પૂર્ણચંદ્ર સમાન મનોહર આ કોનો પુત્ર છે તે તેનું નામ શું છે ?” એટલે પ્રિયં કરે કહ્યું, “કોયલ જેવા મધુર બોલવાળી હે મત્રે, સાંભલ. શ્રી વિજયરાજાએ જેને હવ્ર આપ્યું છે તે સાર્યવાહ અશોકવત્ત અયોધ્યાથી અહીં આવેલો છે. તેનો ઉત્તમ લક્ષ્મી-યુક્ત પહેલો પુત્ર નામે સમુદ્રદત્ત જે પરશ્મીને માતા સમાન માને છે તેજ, સુંદરી, આ છે. હે સુતવ્રુ, કહે, પેલી અનુપમ રૂપનિધિ ચાલા કોણ છે, ને એ કોની (પુત્રી) છે ?” (વસંતસેના બોલી,) “આ નગરીમાં શંખ નામે શેઠ છે, જેને મહાનિધિ પદ્મશંખ સિદ્ધ થયો છે. હે સુંદર, મુનિઓના મનને પણ હરી લેનારી આ કુમારી તે તેની પુત્રી નામે પદ્મશ્રી છે.” તે વિચક્ષણ સહી અને મિત્ર બંનેએ તેના (પદ્મશ્રીના) પિતાનું નામ અને કુલ (સમુદ્રદત્તને) કહ્યું. તેણે (વસંતસેનાએ) હાથ જોડી કુમારને કહ્યું, “હે મહાનુભાવ, આ મનોહર માધવીમંડપ છે તો વિશુન જેવા સૂર્યકિરણોથી જેમને તાપ લાગ્યો છે એવા (આપ) ઘડીક (અહીં) વેસો.”.....તેણે વસંતતનું વેળ સ્વીકાર્યું. હે લોકો, અતિશય મીઠું (ને વહી) વૈષે ફરમાવેલું એવું ઓસડ કોને પ્રિય ન લાગે ?

ક ડ વ ક ૮

મુક્તવળ મય્યાં તરલ નયનવાળી પદ્મશ્રી લજ્જાથી અભિભૂત અને નમેલા વદને ઝમી રહી. નિઃશ્વાસના પવનથી ફલતી લીલાકમલની પાંદડીઓ તે ગળવા લાગી. વસંતે શંખની પુત્રી સામે (જોઈને) કહ્યું: “પ્રિય સહી, અહિંયા પહેલા આપણે આઘ્યા હીવ. તો હે વિશુદ્ધ ગુણવાળી મુરખા, કુમારનું સ્વાગત કર. મૂઠ, (એમને એમ) ઝમી ન રહે.” સહીનું વચન સાંભળીને શીલકાતીની પુત્રી સહજ થોથરાતી બોલવા લાગી, “લોકોના નયનને આનંદ આપનાર અને મુક્તના નિધાનરૂપ હે રતિરહિત કામદેવ ! પધારો (સ્વાગતમ્). (તમે) અર્થો જનો રૂપી કમલના ચાલ સૂર્ય છો, કલ્યાણના ધામ અને ઉત્તમ શરીરવાળા છો.” એટલે સાર્યવાહનો પુત્ર બોલ્યો, “હે ચાલા, તમારું સ્વરૂપ સદા સુંદર દીસે છે (?).” (પછી તેની) સહી અને પરિજનોને તેના શબર પૂછી (?), તેણે વસંતસેનાને કહ્યું (?), “તમારા મુલકમલનાં દર્શન થયાથી અમારાં કોચન કુવાર્ય થયાં છે. તમારા મુલકનાં દર્શન થયાથી હું માતું હું કે બિધિ આજે (મારા પર) પ્રસન્ન છે. સુંદરી ! હું પુત્રવિનાનાને રક્ષિણિ મળે શરો ?

ક ડ વ ક ૯

પ્રચુર કપૂરવાળું પાનથીડું ચનાચીને પદ્મશ્રીએ તેને આપ્યું. (તેમજ) સુવાસે કરીને અમર-સમૂહને આનંદિત કરતી અને પોતાને જ હાથે મુંથેલી ઉત્તમ ચક્રુલમાલા (પણ આપી, જે) તેણે (કુમારે) આનંદ સાથે લઈ ને ઘાટા કાલા કેશવાળા (પોતાના) મસ્તક પર ધારણ કરી. કુમારે તિર્મલ અને ગુણમયો હૃદય જેવો સ્વચ્છ અને સૂક્ષ્મકાર હાર તે કુમારીને આપ્યો. વદનને પ્રસન્ન કરતા તે દ્વારને તેના કંઠમાં સ્થાન મળ્યું. ચચીએ સહીઓ મનમાં દર્શિત થઈ. બંને જળ

मनमां विचारवा काग्या, “कावचपूर्ण, कुंड समान भेत दांतवाळी, नवोदित मम्मथनी पत्ताका समी, उन्नत पयोधर वाळी, अने कनकवर्णी आ बाळा जेनी खी थरो तेना पर (साक्षात्) कामदेव ज प्रसन्न थया मानवा;” “आ जेनो पति थरो ते नारी धम्म (बनी जशे). मने छागे छे के जगतमां ते ज सौभाग्यवती हशे. जेनो पुष्पराशि मोटो हशे (तेनो ज) आ पति थरो. हुं सो आ पुचाननी दासी थयानुं (पय) पसंद करूं.” इति अने मम्मथ सरस्वतीरूपवाळां ते बंने मनमां आनंद पाट्यां. बंने रोमांचित थयां (?), जाणे के अमीरसथी (अमृत समान प्रेमथी) भीजाया न होय !

कडवक १०

परिजनोनां मनरूपी समुद्रने आनंदित करतो ते बंनेनो अनुरागरूपी चंद्र वृद्धि पामतो हतो तेवामां पद्म श्री नी धात्री नामे सु बेगा पवननी झडये (त्यां) आवी. तेणे पद्म श्री नो हाथ पकडी कसुं, “बेटा, मातुशी बोलावे छे. वरस, जलदी चाल. बापुजी तेम ज बीजां संबंधीओ जमवा माटे तारी वाट जोई रखां छे.” एटले उद्भिन्न चित्ते (ते) बाळाए कसुं, “माने खबर कर के आ (हुं) आवी.” धात्री चाली गई. (पद्म श्री नो) हृदयभाव जाणी (तेनी) सखी बोली, “हे महापुत्रभाव, माहं कहेतुं सांभळो. मारी प्रियसखीने रजा आपो. असे घेर जईये. कुमार समुद्र दत्त, सांभळो. दिनप्रतिदिन जेह वधतो रहे ते प्रमाणे दररोज तमारा कुशळसमाचार कहेवरावता रहेसो. सज्जनोने वारंवार शुं कहीये ? कुमार, मारी प्रियसखीनुं तमे (ज) धारण छो.” एटले कुमार कहेवा लाग्यो, “बहेन, त्रिभुवनमल्ल कामदेव कटिबद्ध थयो होबाथी आ (तमारी) अभ्यर्थना बंने पक्षने सरखी (लागु पडे) छे. हे सुंदरी, घर जाओ. (आपणे) फरी मळसुं.” कुमारे जाणे के कुमारी (पद्म श्री)नुं मन हरी लीपु, अने तेने (पोतानुं) हृदय तेणे सौपी दीजुं. शंख नी पुत्री साव शून्यमने घर तरफ चाली.

कडवक ११

घणा वखत सुधी कुमारने अनुरागथी जोई रखा पळी केसेय करीने ते उपवनमांथी नीकळी. जाणे के कोई मोटो वळगाड वळग्यो होय तेम पद्म श्री चालवा मांडती, (बळी) उभी रहेती, पाळी वळती, (बळी) चालती. सुनसुन अने उद्भिन्न एवी ते घरे पहाँची. मनमां खूब विषाद पामती एवी तेनी आंखो टपकवा लागी. ते बाळा सुंवाळा पलंग पर आडी पडी —जाणे के सूर्यकिरणोए करीने झळान थयेली कुसुममाळा. न खावानी इच्छा करती के न पीवानी. पोताने ते मरेळा जेवी ज मानवा लागी. खान, तांबूळ, फूल (बहुं य तेणे) तज्युं. डालमूळी बांदरी जेवी ते थई रही. चंद्रना खंड समान गोरा गालवाळी ते सखीनी साथे चकडोक पर पण न चडती. कंकण, हार, दोरो, हरिचंदन, केसर अने झीणां चीर तेने झेर जेवां लागतां. रागमां, बीणांमां के मां तेनुं चित्त लागतुं नही. चित्रविचित्र पत्रछेद्य पण तैयार न करती. न वांचती, न नृत्य करती के न इसती, न झुकवारिकाने बोलावती. कस्तूरीमृगना बघानी पण संभाळ न लेती. (आम) तेणे बघाये सुखभोग तजी दीधा. वारंवार झूझां पामती, खिन्न थती, रडती, मम्मथना बाणथी वींघायला मनवाळी ते बाळाना आंगमां कोई असह्य संताप वृद्धि पामतो गयो.

कडवक १२

आसनमां, शयनमां, महेळमां, उद्यानमां, वृक्षोमां, मंडपमां, रथमां, बाह-नमां, सरोवरमां, देवळमां, के नवाणमां,—(बघाये) तेनुं मन चोटतुं नही. चंद्रकिरणो संग तेने न गमवो. क्षीतोपचारथी पण तेना शरीरमां दाह बती. कमळिनीपत्र, शिरीष, कमळतंतु, पुष्पहाड, चंदनरस अने शीतल कपूरनो गाढो(लेव)—सखीओ वडे करातो आ बघो क्षीतोपचार

તે ક્ષત્રમાં ક્ષાર જેવો જ માનતી. પહુવસમા હાથ પર વદનકમલ ઠેરવી તે ચંદ્રથી ધબલ કનેલી રાત્રીને જોઈ રહેતી. પંચમરાગે ગીત ગાતી (?) “હે રતિનાથ, પંચબાળ, તું નિષ્કારણ (મારા) પ્રાણ કેમ લે છો ? તેમની પાસે જ તારું પૌરુષ દેખાડ ! કમલના ફૂલસમ સુકુમાર બાળાઓ પર પ્રહાર કરતાં લાજતો નથી ! હિમ જેવા શીતલ વિંબલાળા, શે હિળી નાં નયનોને આનંદિત કરનારા (છતાં મારે મન) અગ્નિ જેવા હે પંચ, તું સ્ફુર્કિંગ સરસાં ભારાં કિરણો (મારા પર) છોડ મા.

કડવક ૧૩

(આમ) અભ્યર્થના કર્યા છતાં ચંદ્ર બાલતો હતો. જે કલંકવાળો ને વક્ત્ર હોય તે કોઈના તરફ ખલો હોય ત્વરો ? એક ક્ષણ તેણે કુમારે આપેલો સંતાપ હરનારો દાર (પોતાના) સ્તનમંડલ પર શાક્યો. વારંવાર તે દીર્ઘ ને ઉષ્ણ નિઃશ્વાસ મૂકવા લાગી. (પછી) રક્ષા મૂકીને તેણે (પોતાની) સહી વસંત ને કહ્યું: “સરસ્વતી ના કુલગૃહસમાન, શુદ્ધ વંશબાળા, કામિનીઓના માનસમાં રહેતા રાજહંસ સમા, હાથીની સુંઢ જેવા પુષ્ટ બાહુવંદવાળા, પોતાના બાંધવો રૂપી અમરકુલ ને કમલ પ્રત્યે ચંદ્ર સમાન (?), ગુણના રાશિ, સાક્ષાત્ કામદેવ જેવા એ યુવાનને હૈ પ્રિય સહી, તું જલદી લાવ. તને મેં સ્પષ્ટપણે આ સાચી વાત કહી. મારો દેહ મદનાગ્નિથી સળગે છે. પટલે તેના શરીરસંગરૂપી શીતલ જલ વહે તે શાંત પડશે.” (વસંત બોલી,) “મદનાગ્નિથી તૂં જ હેરાન કરાયેલી હોય તો એ કુલવાન સ્ત્રીઓને એમ કરશું યુક્ત નથી. હે સુંદરી, હજી તારું પાણિગ્રહણ નથી થયું ને શ શિલેલાના પુધને અહીં કેમ લવાય ?

કડવક ૧૪

હે મુરઘા, તું ઉત્તમ કુલની, નિર્મલ ને વિશુદ્ધ છો. તને તે કુમાર પોતે જ વરશે. મોટા મણિઓ વાળો રત્નહાર કોણ છોડી દે ? ચંચલ નયનોવાળી તને જેણે જોઈ હોય, તેના મનોમથનમાં બીજી કોઈ સ્થાન ન જ મેળવે.” સહીના એ હિમ જેવા શીતલ વચ્ચનો વહે (જાણે કે) ચંદનજલથી (છંટાઈ હોય તેમ) તેને આશ્વાસન મળ્યું. (હવે) તમે ઘડીક ધ્યાન દૃષ્ટીને સાંભળો, કુમારની પણ એવી જ અવસ્થા હતી. પ્રિયા ચક્રવાકીને ન જોવાથી ચંદ્રકિરણથી લિપ્ત (ચક્રવાક) જેવો તે શરવા લાગ્યો. તેનું શરીર દિવસના ચંદ્ર જેવું નિસ્તેજ થઈ ગયું. શંકાની પુત્રી તેનું હૃદય હરી ગઈ. સોનું, રત્નહાર વિદ્રુમ, કંકંતન અને મસારમણિને ને (હવે) પરખી ન શકવો. (મિત્રને કહતો,) “ત્યાં ઉદ્યાનમાં જે કુમારીને જોઈ તે, હે મિત્ર, મારે માટે અકાળે મૃત્યુ (બની છે).” દીપ્તમાં વરસાદના પાણીથી સીંચાતા પહાડની જેમ તે દીર્ઘ ને ઉષ્ણ નિઃશ્વાસ મૂકતો. હરિચંદન, ચંદ્ર ને જલાર્દ્ર વચ્ચ તેના શરીરને (ઝલટાં) વધારે તપાવતાં. તે કુમાર એ સુંદર બાળાના શરીરસંગને (જ) ચિંતવતો હતો.

કડવક ૧૫

પોતાના પુત્રનું શરીર દુઃખલું પડી ગયેલું જોઈને સાર્થવાહ કુમારના મિત્રને પૂછવા લાગ્યો, “વસ્ત્ર પ્રિયં કર, તારા મિત્રના કનક જેવા ગૌર શરીરમાં શી પીડા છે ?” (પ્રિયં કરે કહ્યું,) “હે વાત, સાંભળો. મર વસંતક્રતુમાં તમારો પુત્ર પુષ્પોદ્યાનમાં ફરવા ગયેલો. કુમારે રક્ષાની જેમ કોમલ કરકમલવાળી, મદિરાની જેમ મનને મોહ પમાડવાને સમર્થ, લાવણ્યે કરીને દેવાંગનાની (પણ) સરસાઈ કરતી એવી શંકાની નવયુવાન પુત્રીને ત્યાં ઉદ્યાનમાં બેઠેલી ડીઠી, (અને) તે કામબાળની જેમ તેના હૃદયમાં પેસી ગઈ.” સાર્થવાહે સમુદ્ર દત્ત ને કહ્યું, “બેટા, એ બાળા તારી વધુ ઘણે તે પ્રમાણે હું કરીશ. શોક ન કર.” (પછી) તે... શંકાના મહેલે ગયો. તાર્દક વગેરે વહે શંકા તેનું અનેક પ્રકારે સ્વાગત કર્યું, આદર સાથે કુશલસમાચાર પૂછવા (ને બોલ્યો), “(મારે) ઘરે તમે આશ્વા (તેથી) હું ધન્ય થયો.” ઘડીપણ રહીને શંકાે હસતા સુલ્લવાળા સાર્થવાહેને પૂછ્યું, “વાત કરો, તમે કેમ આશ્વા છો ?”

કડવક ૧૬

પટલે સાર્થવાહ બોલ્યો, “શંભુ, જે કામે હું આવ્યો છું, તે સાંભલો. મારો પુત્ર ગુણકથી રત્નવો સમુદ્ર છે, તેમ જ નવયૌવન, કઠ્ઠા અને જ્ઞાનથી યુક્ત છે. તેની બેરે તારી પુત્રી પદ્મશ્રી આપ.” (શંભુ) સગાંજેહીઓની અને પોતાની પત્નીની સલાહ પૂછી અને વધા સંબંધીઓને વાત કરી. (પદ્મશ્રી) સાર્થવાહના પુત્રને પોતાના પ્રાણથી પ્રિય કન્યા પદ્મશ્રીનું વાસ્તાવ્ય કર્યું. બંનેનાં મન આનંદિત થયાં. તરત જ ચાર વેદના જાણનાર, નિર્વિકાર, અને ય્યોતિષશાસ્ત્રમાં પારંગત દ્વા જોશીને (બોલાવી) તેમણે પુછાવ્યું. શ્રમ લઈ ગણતરી કરીને તે ગુણવાન જોશી તેમને સ્પષ્ટપણે કહેવા લાગ્યો, “પંચમી તિથિ, શુભ ગુરુવાર, હંસ નક્ષત્ર, (ને) ઉત્તમ દ્વા સ્થિત યોગ— (આ સુદર્શ) સ્વ જ સુંદર અને કન્યાનું કથવાણ કરનારું તેમ જ સૌભાગ્ય, ખદ્દિ, મંગલ અને સુખ કરનારું છે. સૌભાગ્યયુક્ત આ લગ્ન વધા દોષને ટાલનારું છે. આવી રીતે આવેલું થીડું લગ્ન નહીં મળે.”

કડવક ૧૭

બંને જણે વ્રાહ્મણનું સન્માન કર્યું. પટલે તે આશીશ હઈ પોતાના ઘર તરફ ગયો. (પદ્મશ્રી) ઝંઘા પ્રાસાદોને ખોલ થવા લાગ્યો. ડઝલક વિત્રો દોરાવા લાગ્યાં. રંગરંગના સાધિયા પુરાવા લાગ્યા. વધુ જાયફલ (?).....કપૂરના તેલની ડરકટ સુવાસવાળાં કેસર અને ચંદન વડાવા લાગ્યાં. વસ્ત્ર અને આભૂષણ અળાવા લાગ્યા. વિધિવિધિ કૌતુક થવા લાગ્યાં. સાવારીવાની વસ્તુઓ લઢાવા લાગી. સુદ્ધો ને સ્વજનોને નિમંત્રણ જવા લાગ્યાં. વ્રાહ્મણનાં કોમલ પાંદડાં અને માઠાઓ સહિત મોટો જઘ્ઘર સુંદર મંદપ બાંધ્યો. તેમાં કાંચનના રમ્ય કલશો રાસવામાં આવ્યા (?), જેને સગાંજેહીઓ જોઈ જ રહેતાં. દિવ્ય મનોહર ચંદ્રવા, ભૂલતા હાર અને મળિ તેમ જ કુસુમની માઠાઓ (લટકાવવામાં) આવી. બંનેના સંબંધીઓ હાંફલાફાંફલા (ફરવા લાગ્યા). કન્યાનું મન આનંદિત થયું.....વિવાહનો દિવસ આવી લાગ્યો.

કડવક ૧૮

સુંદર મંદપિકામાં દ્વિરંગી સુંદર ચૂર્ણથી ચોક પૂર્વો. મોતીથી શોભતો પદ્મો રાક્ષીને ત્યાં પદ્મશ્રી દેશીને બેસારી. જોરમાં વાગતાં ઢોલવાજાંના મંગલ રવ સાથે, વ્રાહ્મણો શ્રુતિ ને શાસ્ત્રનો પાઠ કરી રહ્યા હતા ત્યારે સધવાઓ કૌતુકવિધિ કરીને, અભિસિંચન કરીને ને મંગલ ગીતો ગાઈને (પદ્મશ્રીની) ઝુજલતા પર દિવ્ય ઔષધિ અને સિદ્ધાર્થયુક્ત પવિત્ર કંકણ પહેરાવ્યું. તેનાં રતાશ પડતાં, શ્યામ, ને ઝજળાં શ્વેત નયનકમલો આંજ્યાં. પ્રિયતમના સ્પર્શ સમા શીતલ ચંદનરસથી તેનું શરીર ગૌર બનાવ્યું. જાણે કે સુખદાયક અનુરાગથી ન હોય, તેમ અલતાથી તેનો ચિંત સમાન અધરોષ્ટ રંગ્યો. શંકરના હાસ્ય, હંસ, કુંદપુષ્પ ને ચંદ્ર સમાન શ્વેત નવા રેશમી વસ્ત્રની જોડી તેને પહેરાવી. (તેમ જ) રત્નનાં મૂપર, કુંડલ, મોઢ ને હાર, અને સોનાની ઘુચરી વાળી.....દોરો (તેને પહેરાવ્યો). અમરાઓના ગુંજારવ (?) યુક્ત શ્વેત કુસુમમાઠા વડે તેનાં કેશ બાંધ્યા—જાણે કે તે દેવાંગના ન હોય! તે કન્યા અને કુમાર કુલદેશીની બાગલ બેઠાં. પોતાના હૃદયમાં સંતાપહર મંત્રની જેમ તે તેનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યો.

કડવક ૧૯

માંગલિક વિધિ કરીને તે આમરજોની કાંતિથી વ્વાહ શરીર વાળો સાર્થવાહ પણ તૈયાર થયો. તેનું મલક મળિતપ કુંડલથી અલંકૃત કરાયું. ઝમળા હાથમાં ચારવાર વજ્ર હતું. તેણે શ્વેત કુસુમ, ચિલેપન ને વજ્રક વજ્ર (ધારણ કર્યાં). શુદ્ધ, દેવતા અને શિવસમૂહને તેણે ચંદન કર્યાં, શિવંકર સહિત તે તૈયાર થઈ રહ્યો, ત્યાં યી પૂજ્ય નામનો હાથી આવી પહોંચ્યો—જેણે

हिमालयनी जेम.....भोळरयो हतो, जेणे घंटीओना स्वधी गगनतळना मार्गने भरी दीधो हतो, वादळांनी जेम जेणे मद्जळथी कादव कर्यो हतो, श्वेत चामर ने शंख वडे जेने शोभतो कर्यो हतो, स्थिर, स्थूळ ने दीर्घ जेनो छुंढादंड हतो, जेनां मद्गळतां गंधस्थळ उत्तम कुसुमोनी साळाथी युक्त हतां, जेना मद्नी गंधमां लुब्ध मधुकरो कोलाहल करी रखा हता, जेनुं धीवानुं आभूषण तीणा स्वरे रणरणाट करी रलुं हतुं, गंभीर कंठरवे करीने जेणे शत्रुओने नसाळ्या हता, जेना पर रत्नसुवर्णमय अंबाही मूकवामां आवी हती, जे अतिशय दुर्वित शत्रुओ प्रत्ये..... कृतांत समान हतो, जेनां धोळां दंतूशळ हरिचंदनथी धोळेलां हतां, जेनां कुंभस्थळ पर सिंदूर लगाववामां आस्थो हतो—एवो ते मत्त गजेंद्र विद्युत्पुष्प, शरदना गर्जता महान मेघनी जेम शोभतो हतो.

कडवक २०

तेना पर चडेलो कुमार ऐरावत पर रहेला इन्द्र नी पेटे शोभवा लाग्यो. चंद्रकिरण समान धवल छत्र तेना पर धरवामां आस्थुं. फरनी मोटी जान चालवा लागी. बागतां डोलवाजांना कोलाहल अने पदवाथी दिशाओ भराई गई. मधुर अने तीव्र स्वरे बंदीओ पठन करवा लाग्या. तरुणीओ मनहर गीत गावा लागी. आशीश देता ब्राह्मणो साथे, नृत्य कर्ता कुळा अने वामनो साथे, विशाल नयनोरुपी अंजलिथी पौरांगनाओ वडे अमृत जेम पीवातो, सुहृदो अने बांधवो सहित समुद्रदत्त तरत शंखना भवनना आंगणामां आवी पर्वोच्यो—जे जोरथी बागतां नगारांना शब्दथी आकुळ हतुं; ज्यां सुंदर उत्तम मांगलिक गीत गवातां हतां; ज्यां मद्मत्त तरुणीओ नृत्य करती हती; ज्यां परिजनो उतावळा फरता हता; ज्यां घटती रीते गोठवेळा मणिस्त्रिभोनी समूह हतो; ज्यां गणगणता भमराओ वाळो कुसुमोनी समूह वेरेळो हतो; ज्यां देवताई चंद्रबा बांध्या हता; ज्यां माणेकना किरणोथी प्रकाश थई रळो हतो; ज्यां श्वेत चामर अने मणिमाळाओ झळती हती; ज्यां अनेक हारोनी जाळ दीपी उठती हती; ज्यां वेणु ने वीणाओ उत्तम स्व संभळातो हतो; ज्यां सुहृदो ने बांधवोनी सत्कार थतो हतो; ज्यां कर्तूरी ने कर्पूरी डकट सुवास प्रसरेली हती; ज्यां जमण करता घणा लोकोनी गरदी हती; ज्यां कर्पूराळुं तांबूल अपातुं हतुं; ज्यां जवरो कोलाहल फेलाई रळो हतो. लोकोना लोचने सुखद एवो कुमार गजेंद्र परथी उतर्यो. बांधवो सहित शंख तेनुं सामैयुं करवा नीसर्यो.

कडवक २१

विशाळ नितंबवाळी, उत्तम कुळनी, सधवाओ सखी सहित शीलवती ए आचार प्रमाणे विधि करीने हट तुष्ट थई घर साथे माझरामां प्रवेश कर्यो. (पद्मश्रीनी) सखी व संते परिहास करीने कुमारने सप्त श्लोक बोलाव्या. रक्तपट हाथथी खेंची लेवामां आस्थो (ने कुमार) साक्षात् देवी जेवी पद्मश्री ने दीठी. जनाईने जेम लक्ष्मी नो तेम ते (कुमारे) तेनो पल्लव सरखो कोमळ हाथ लीधो. स्पर्श थतां बंनेनो काम वृद्धि पाव्यो. पद्मनाळनी जेम तेमनुं अंग पुलकित थयुं. हृदयप्रदेशपर रमता हार वाळो कुमार विधिपूर्वक पद्मश्री साथे.....समिचनां लाकडांथी अग्नि प्रगटावीने ब्राह्मणोणू लाजा(जव)नी अंजलि नाळी. असंख्य वाजां गंभीर स्वरे वागवा लाग्या. काहल अने जोडिया शंख फूंकवा लाग्या. रमणीओ ऊंचे स्वरे मंगळ गीत गावा लागी. चारेय फेरा कर्यो. गृहने वंदन करी, आशीश मेळवी. उत्तम आसन पर बंने बेठां. एक ज आसने बेठेला कुमार साथे कन्या शोभवा लागी—जाणे के बिष्णुनी साथे लक्ष्मी, जाणे के शंकर साथे गौरी.

कडवक २२

वडिलो अने माबाप आनंदित थर्वा. पति साथे.... रोमांचित देहे चंद्र लेखा साथे शीलवती नृत्य करवा लागी. हावभावने प्रगट करतो शांकरनो मीठो समकार मंदमंद प्रसरवा

કાંગડો. આ પ્રસંગે સ્વ જ રોમાંચિત થયેલા સાર્થવાદે તેમ જ શ્રી સેને વેવાઈપક્ષના વાંધવોનું, સ્વજનો મિત્રો, વધિકો, પરિજનો, સુવાસિનીઓ, વહુઓ, કવિઓ, નટો, ખેડો, માંડ, ખાટ,..... મહા ને છાત્રો એમ સૌ નગરવાસીઓનું આમરણ, ડબ્બાં વચ્ચ, તાંબૂક, કુસુમ, વિલેપન, માળેક, મોતી, અનેક પ્રકારનાં સાથ, પેચ, મોઝન ચગેરે વહે સમ્માન કર્યું. સૌ સંપૂર્ણ સંતોષ પામી (વાહનમાં) ચઢી ચઢીને ગયાં. જાન (પણ) સત્કાર પામીને ચાલી. સૌ બરસપરસ સાથે હસતાં ને ખાત કરતાં હતાં. જગતના નાથ, દેવેંદ્રથી વંદન કરાયેલા, દિવ્યદષ્ટિવાળા જિનને પ્રણામ કરીને કુમાર પદ્મશ્રીનો પહ્લવસમાન હાથ પકડીને બાંધવો સાથે ચરે ગયો.

દ્વિતીય સંધિ સમાપ્ત

*

ત્રીતીય સંધિ

દેવોથી પૂજિત, મોહરૂપી અંધકારનો નાશ કરનારા, અમ્યરૂપી પંકજને આનંદિત કરનારા, ગુણરૂપી જગમગતાં કિરણોવાળાં ઋષભજિનને હું પ્રણમું છું. ચંદ્રમૂર્તિની જેમ તિમિરસમૂહને નષ્ટ કરતી, જ્ઞાનીઓથી પૂજિત, કમલ (૧. હરણ, ૨. કમલ) થી યુક્ત, નિર્મલ કલાપ કરીને સુંદર શ્રુતદેવતાનો જય હો. ચક્રચકિત કરેલા સુવર્ણના વર્ણવાળી, શ્રુતજ્ઞાન યુક્ત, શ્વેત સિંહ પર આરુઢ, હાથમાં કેરીની લૂમ ધારણ કરતી અંબાદેવી કલ્યાણ કરો.

* * * *

કડવક ૧

આજના જગતને પ્રકાશિત કરીને, ઘણા રાગથી રંગાયેલા હૃદયવાળો, સંધ્યાવધૂને મલકા આતુર એવો સૂર્ય અસ્તાચઠના શિખર પર આવી રહ્યો.

સૂર્ય આશમ્યો. સંધ્યા થઈ. દિશાઓ સોને ઘડી હોય તેવી બની રહી. કમલમાંથી નીકળતા અમરોથી કમલિની જાણે કે કાજલવાળાં આંસુ સારતી હતી. ચક્રવાકનું મન શોકાતુર થતું હતું. મિત્ર (૧. સૂર્ય, ૨. મિત્ર)નો વિયોગ કોને દુઃખ ન દે ? વધાય દિશાના વિસ્તારો અંધારા બની ગયા. ભૂત, રાક્ષસ ને પિશાચ કલકલ કરવા લાગ્યા. અંધારું પ્રસર્યું. લોકો કાંઈ પણ કહી શકતા ન હતા— જાણે કે જગત ગર્ભાસમાં ફેંકવામાં આવ્યું ન હોય ! કુમુદવનને જગાડતો, કંદર્પરૂપી મહાન ઓષધિના વિશાલ કંદ જેવો ચંદ્ર ડગ્યો. વનમાં જેમ મૃગેશ્રી હાથીઓનું જૂથ નાસે તેમ ચંદ્રથી અંધારાનો ઓષ નાસવા લાગ્યો. ચંદ્રકિરણોથી પ્રકાશિત ગગનાંગણ જ્વાળાથી જોળેલું હોય તેમ શોભવા લાગ્યું. રાત્રીના પહેલા પહોરે, જેમાં કામ ઢલકટ બને છે, ડયાં ઢત્તમ ધૂપની સુવાસ સ્વ મધમધે છે, ડયાં પચરંગી કુસુમોની માલાની સુગંધ છે, ડયાં અમરનાં બાલ મધુર રહે ગૂંચી રહ્યાં છે, ડયાં મણિમય મંગલ દીપ પ્રગટાવ્યા છે, તેવા મનોહર વાસગૃહમાં કુમાર પદ્મશ્રી સાથે પલંગ પર બેઠો. આનંદિત થયેલી સહીઓ ચરે ગઈ. વિષવિષ કરણોપ કરીને દેવ સમાન સુલ માળીને સાક્ષાત્ કામદેવ સમો કુમાર પ્રિયાને આલિંગન દઈને સુઈ ગયો.

કડવક ૨

રાત્ર સરી ગઈ. સૂર્ય ડગ્યો. મધ્ય લોકરૂપી વાત્ર (?) પ્રકાશિત થયું. શાંતી પડેલી કાંતિવાળો ચંદ્ર આશમ્યો—કલકલવાળાનો ઢલ તે સ્થિર હોય ? સૂર્યના મથથી નાસીને, ઓછો થઈ ગયેલો અંધારાનો ઓષ નિરિકંદરા ને શુકાઓમાં સંતાઈ ગયો. કમલસરોવર વિકસેલા કમલકોશ સાથે શોભવા લાગ્યાં. દોષ (૧ દોષ, ૨ રાત્રી) ચાલી ગયાં, મિત્ર (૧ મિત્ર, ૨ સૂર્ય) આનંદિત થાય જ ને ! કુમુદ બીઠાવા ડાગ્યાં, અમરાઓ મુક્ત થવા લાગ્યા (?). મેઘાં હોય તેનો ભેદ કદી સ્થિર હોય સરો ? મુનિવરો સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કરવા લાગ્યાં. હંસ ફિલોકાવા લાગ્યાં. નિર્મલ પ્રભાત થયું. (લોકો) મથકાર મંત્રનો પાઠ કરવા ને સિંહોની સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં. પદ્મશ્રી તેમ જ કુમાર ગાય્યાં. વધું જ પ્રાતઃકાર્ય કરીને બંને લે વધિકોના ચરણકમલને પ્રણામ કર્યાં.

સાર્વજનિક સંપ્રજનોસાથે પોતાને ગામ ગયો. ડહમ હુલસના જેવા હર્ષ વાળો કુમાર ત્યાં જ રહ્યો. તેનામાં યાદ અનુરાગવાળી પદ્મશ્રી છાયાની જેમ એક પલ પલ તેનું પલ્લું મેલતી નહીં. જેમ વિષ્ણુના હૃદયમાં કદમ્બી વસે છે, તેમ તે વીરવાંશી પળ કુમારના હૃદયમાં રહેતી. પૂર્વાર્જિત (પુણ્ય કરીએ) તેઓ કોનોના મનને હરી છે તેનું યથેચ્છ વિશ્વવસુલ માળતા હતા. તેમનું બાહુ સૌભાગ્ય અને લાલચ બોઈને દિવસે દિવસે લોકો નિશ્ચિત મને અને હર્ષથી ચિકિત્સિત લોકને તેમની પ્રતિભા કરવા કામના.

કડવક ૩

જાતજાતના ઘળા બિનોદમાં તેમના દિવસ જવા લાગ્યા. તેઓ અસપરસ પ્રેમોત્સવ કરતાં —કદી પોતાનાં શરીરે શળગાર સજીને, કદી ગુરુઓના ચરણની આરાધના કરીને, કદી જિર્ણોત્તર ગુણોનું કીર્તન કરીને, કદી સાધુઓને નમસ્કાર કરીને, તો કદી જૈન ધર્મનાં કથાનકોથી; કદી તેઓ હઘાનમાં રમતાં, કદી સુંદર જલક્રીડા કરતાં, કદી હસમ ચિત્રકામ આલેખતાં; કદી નાલ્યપ્રયોગ જોઈને, કદી સાધર્મિકોને મોજન કરાવીને; કદી અનેક પ્રકારના અને જેમાં ઘળા અક્ષરો ગૂઢ છે તેવા પ્રશ્નોત્તર રમતાં. આમ સુંદર મનગમતા વિષયોપભોગ કરતાં આઠ વરસ વીતી ગયાં. પછી એક દિવસ સાકેતથી વરાહ નામે લેખવાદક આવ્યો. તેણે લેખ આગલ મૂક્યો. કુમાર વાંચવા લાગ્યો. એ લેખમાં લખેલું હતું તેનો સાર આ: “હે કુમાર સમુદ્ર દસ તું જલદી જાવ. હે પુત્ર, તારા ચિરહે તારી માતા બહાવરી બની ગઈ છે. મહાન શોકરૂપી આલાથી મેદાતી દુઃખી તેના પ્રાણ દુઃખે કરીને ગળામાં આવી અટક્યા છે. શરીરને નાકે, ઘરમાં કે ઘરના આંગણમાં ઘસી પણ એ રોતી રહેતી નથી. સરવરમાં જલ બિનાની નલિની જેમ તે રાત દિવસ સુકાતી જાય છે.”

કડવક ૪

(સમુદ્ર દસે) પદ્મની વાત પદ્મશ્રીને કરી, “મારી માતા દુઃખી થાય છે. તો હે પ્રિયે, હું જાઉં, મારા વાપુજીને મળું ને માતાનો હૃદયશોક દૂર કરું.” આંધુથી આંદ્ર બનેલી આંખો સાથે તે બોલી, “હે આર્યપુત્ર, હું તમારી સાથે આવું છું.” (તેણે કહ્યું, “પ્રિયે, (રસ્તામાં ઘળા) દિવસ લાગે છે. (વઢી) પ્રદેશ (પળ) ચિકટ છે. તું પીયરમાં જ રહે. હું જલદી આવી જઈશ.” તે ગયો. માતાને મલમો. અશોક ને પ્રણામ કર્યા. (તેને) મેટલાં બનેનો શોક નહ થયો. વાંધવો, સ્વજનો ને મિત્રો આનંદિત થયા. કુમાર કેટલોક વચ્ચે ત્યાં રહ્યો. ચિરહામિથી શોષાયેલા અંગ વાળી પદ્મશ્રી રાત્રે ચક્રવાકી શૂરે તેમ લૂલ શૂરવા લાગી. નૈમિસિકો ને પૂછવા લાગી. સાધુઓને કહેવા લાગી, “મારા નાથ ક્યારે આવશે.” કાગડાને સંબોધવા લાગી (?), “મધુર વાળી વાળા હે કાક, જલદી તું કરકર શબ્દે બોલ. મારો કંથ આવે આવે તો તને દર્દિભાવનું મોજન આપું. નયન મનોહર કંથ આવે તો તને... લાડુનો.....આપું. મારો જીવિતેશ જલદી આવે તો તારી માનતા રાખું (?)” જેનાં ગાલ આંચમાંનાં આંસુ વહે સીંધાયા છે, તેવી તે વાળા દિવસે દિવસે ક્ષીણ થવા લાગી—કૃષ્ણપક્ષની લાવણ્ય અને કાંતિ બિનાની શશિલેખાની જેમ.

કડવક ૫

એક દિવસ રાતને વચ્ચે સમુદ્ર દસ સરોવર પર આવ્યો. તેણે (ત્યાં) પોતાના પ્રિયતમથી ચિલ્ટી પહેલી કરળ કંડન કરતી વિચારી દુઃખી ચક્રવાકીને ટીઠી. જલમાં કુલ્લો મારીને તે બહાર નીકળી. ને પાછી પાંચો હલાવી કાંઠા પર રહી. કમલબનને હલાવવા લાગી. અક્ષર હલવા લાગી. કાંટેના શાહ પર બેઠી. (જુદાંજુદી) દિશાઓમાં ઘોરવાલાગી. (જા જોઈને સમુદ્ર દસને યયું, “આ સરોવરમાં રહેલી ચક્રવાકબધ્મી જેમ મારી દુઃખિતા પણ ચિરહાનુર હશે. પાંચરામાં સંધાયેલી રાજાની પોષ્ટીની જેમ એ મુશ્કા મારી રાહ જોતી હશે.” પુત્રને હતકંઠિય, ચિન્હક, મિલેજ અને ચિરહામિથી મુકાયેલો જોઈને તેને વચ્ચે કહ્યું, “નિર્મલ સ્વભાવવાળા હે વરહ, તારી વહુને તું કઈ જાવ.” સમુદ્ર દસ થોડા પર ચલ્યો. સાથ સહિત હસ્તિનાપુર પહોંચ્યો. મુલિત

મને કપોરને સમઘે તે શંભાના વિદ્યાલ મહેલમાં પ્રવેશ્યો. તેણે, જેણે વેળી ઝાંપી છે, જેના દાંતની હાર વેત છે, જેના હાથમાંથી ચક્ર ચરી પડ્યા છે, જેની કટો કટકે છે, મેલથી મલિન જેનો વેષ છે, રેશા (જેટલું જ જેનું શરીર) બાકી રહ્યું છે—આવા પ્રકારનાં ગુણવાળી પદ્મશ્રીને જોઈ. કુમારને જોઈને તે ચાલ્યાનો શોક અડધી ક્ષણમાં જ નાશ પામ્યો—પુણ્યશાળીનું અસદ્ધ અને કોકોને સંતાપતું દારિદ્ર્ય નાશ પામે તેમ.

કડવક ૬

જ્ઞાનયોગ્ય, સુગંધી જલથી તે નાશો, અમ્યો, હરિચંદનનો લેપ કર્યો; તેને તાંબૂલ વીધું; ઘટતી આગતાસ્વાગતા કરી તેના કુશલસમાચાર હથાલિ પૂછ્યા. ઘટલામાં ઘણા પ્રતાપ (૧. તાપ, ૨. પ્રતાપ) વાળો અને વાણી(૧. પશ્ચિમ વિદ્યા, ૨. દારૂ)ના સંગથી જેનામાં અનુરાગ (૧. રતાશ, ૨. પ્રેમ) જન્મ્યો છે તેવો (સૂર્ય) આશમ્યો. સૂર્ય પળ આથમી જાય છે (તો પછી આ) જગતમાં (વીજા) કોનો અસ્ત નથી થતો? પદ્મશ્રી એ વાસગૃહ સજ કર્યું. પોથી તલાઈ શયન પર બિછાવી (?) અંધારાને હઠાવતો નિર્મલ પ્રદીપ (મૂકવામાં આવ્યો). ત્યાં શય્યામાં કુમાર બેઠો હતો. (હથે) અન્વ જન્મમાં ધનશ્રી એ અનેક દુઃખના સમૂહરૂપ જે કર્મ બાંધ્યું હતું તે, ભોગને અંતરાય કરનારું હૃદય પામ્યું, (અને) ત્યાં કેલિ પ્રિય વિદ્યાચ આશ્યો. પદ્મશ્રી ને વાસગૃહ તરફ આવતી જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો, “હું બંનેના જોડમાં વિલેપ પડાઉં.” તે વીજી ખીંતની આજે રહીને પેલો કુમાર સાંભળે તેમ મોટેથી શબ્દો બોલવા લાગ્યો, “સૂર્ય આથમે અને ગાતું અંધારું પ્રસરે ત્યારે દરરોજ અહીં (મારે) ઘરે આવજે : આ પ્રમાણે મને સંકેત દઈને, હે પદ્મશ્રી, તું તો અહીં વીજા કોઈને આપ્યો છે.” “એ કોણ હૃદ્ય, અનાર્ય બોલે છે” કહી કુમાર જોવા જાય છે ત્યાં તો તે ક્ષટ દઈને નાસી ગયો. તે દુહા ને માયાવી વિદ્યાચની કુમારે સારી રીતે તપાસ કરી, પળ પવનથી ક્ષપટાયેલા પ્રદીપની જેમ એકાએક તે ક્યાં ગયો (એ) જણાવું નહીં.

કડવક ૭

કુમાર વિચારવા લાગ્યો, “આ મારી સ્ત્રી નિઃજોહ અને દુઃશીલ થઈ ગઈ છે. વહુ જ વિલયની વાત છે કે નિર્મલ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી શંભાની પુત્રી કેમ કરતાં ચારિત્ર્યની ક્ષારાશ બની ગઈ. એ દુહા શીલવાળી સ્ત્રીને માર્ગે પકડી ગઈ. તિરંકુશ કામલીલાને તેણે વધવા વીધી. સ્વચ્છંદી, અનાર્ય, અનુકંપા વિનાની(?), અજ્ઞાની, મોહિત થયેલી, બીક વિનાની! કુલટા નથી ગળતી પોતાનું કુલ કલંકિત થાય છે તે; નથી ગળતી શીલરત્ન બાંગે છે તે; નથી ગળતી મા, બાપ કે માઈને, નથી ગળતી સાસુ, સસરા કે દેરને; નથી ગળતી સ્વજનવર્ગ, સુહૃદો કે પરિજનને; નથી ગળતી આ લોક ને પરલોકના અયને; નથી ગળતી મરણને. લાજ ને બીક તેણે મૂકી વીધા હોય છે. ન કરવાના કરે છે, ને.....લેલે છે. કપટ કરી ધણીને મરાશે છે, ને વીજા સાથે મોજ કરે છે, ને પછી તેવ ગમતો નથી. અનેક પંદવાળી (?) કુલટા સ્ત્રીને પંદનકલ્પાની જેમ મુર્ખગો (૧. હપપતિજો, ૨. સર્પો) ભોગશે છે. આ છોકરીના નાકકાન કાપીને એ દુઃશીલાને આજે હું કૃતાંતના દર્શન કરાઉં છું. એ દુહાનું કમલની જેમ માથું તોડી લઉં છું. પાપિદ્યાને કામાસક્તિનું કલ મળ્યું જોઈએ.” કોપાગ્રિથી જલતા મનવાળો કુમાર આમ વિચાર કરતો હતો. (પછી) તેને ઢાઢા માણસોની નીતિનું કારણ થયું, “દુહ સ્ત્રીને તજી દેવી એ જ (તેનો) દંડ.”

કડવક ૮

જેના મુલ્લાવાસની ડસકટ સુગંધ પ્રસરી રહી છે, જે જૂથ રોમાંચિત અર્ધ છે એવી પદ્મશ્રી હાથમાં કમલ અને પ્રચુર તાંબૂલ ઢાંકે, અથે જ્ઞાનગાર સજીને આઘી. અતિશય ભૂર્મગથી જે પદમ. પ્ર. ૫

भयंकर लागतो हतो, कोपेळा कृतांतनी जेम जेनी सामे जोनुं कठिन हतुं, कोपने लीबे जेनुं नाक फूलतुं हतुं, जेणे होठ दबाव्यो हतो, साक्षात् शनिश्चर जेवी जेनी क्रूर दृष्टि हती (एषा कुमारने जोयो). एनुं भीषण रूप निहाळीने, जेम गजेंद्रथी वनलता बीबे, जेम दुर्वातथी मंजरी बीबे, जेम चंद्रथी कमलिनी बीबे, जेम कलंकथी कुलवधू बीबे, जेम गरुडथी नागण बीबे, जेम वाघथी हरणी बीबे, जेम वज्रथी शैलमूर्ति बीबे, जेम अकार्यथी मुनिभेष्ट बीबे, जेम सती असतीनां संगथी बीबे, जेम देवकी सापथी बीबे, जेम चक्रवाकी सांजना समयथी बीबे, जेम ठेक बिलाडाथी बीबे, जेम राजहंसी वादळाथी बीबे, जेम वसुंधरा प्रलयथी बीबे, जेम विंध्यने विषो हाथणी तीक्ष्ण नहोरवाळा सिंहथी बीबे, तेम ते बाळानुं चित्त धूज्युं.

क ड व क ९

पतिने बोलाव्यो पण ते बोल्यो नहीं. हाथ मस्तक-पर मूकी खी बोली, “हे स्वामिभेष्ट, में क्यो अविनय कर्यो ?” क्रोधे भरायेला तेणे ते बाळाने उत्तर दीधो, “दुःशीला, मारी दृष्टि सामेथी दूर था, नहीं तो तुं वणखट्ये मरीश.” कदी न सांभळेलुं (वेण) सांभळीने घणा त्रासथी जेनां गात्र कंपतां हतां, तेवी ते खी, वज्राघातथी कुलपर्वतनुं शरीर पडे तेम तरत ज मूछां खाईने धरणीतळ पर पडी. लांबा वखते भानमां आवतां ते ऊठी, ने हाथमां मुखकमळ मूकी खूब रडी. दुःखी हरणीनी जेवी स्थितिमां ते बाळा हनी. करुणनी वृद्धि थाय तेम (?) जलदी वहाणुं वायुं. जेम पद्म श्री ना शरीरमांथी, तेम आकाशमांथी, चंद्रनी कांति सरी गई. जेम (तेनुं) विषयसुख, तेम अधारानो ओध नासी गयो. जेम (तेनो) मोह, तेम कूकडानो शोर प्रसरवा लाग्यो. आकाशमां चंद्र पण निस्तेज बनी गयो (?). जेवी रीते (तेनो) शोक वधतो हतो, तेवी रीते चक्रवाक आनंदित थवा लाग्यो (?). जेम तेना नयन, तेम कुमुदो बीडावां लाग्यां. जेम (तेनी) आशा, तेम दिशाओ लंबावा लागी. जेम संतापनो, तेम अरुणनो, उदय थयो. जेम.....बुद्धि, तेम रात्रीनो क्षय थवा लाग्यो. जेम हर्ष चाली गयो, तेम कुमार पोताने देश चाली नीकळयो. जेम दुर्भाग्य, तेम ते उत्तम बालानुं.....पृथ्वीतळ पर रहुं.

क ड व क १०

(ते विलाप करवा लागी), “मनमां दुर्वचनरूपी शल्य भोंकीने, करुण रुदन करनी मने तजी दईने, जेनो केह सरी गयो छे तेवो मारो पति (पोताने) घरे चाल्यो गयो. में हताशे क्युं पाप कर्युं हशे ? मारा नाथ आवशे ए (आशा)थी हुं प्राण धारण करी रही हती. में कदीये तमारी आज्ञानुं खंडन कर्युं नथी. स्वामी, में न करवानुं कर्युं छे एम तमने कोईके झट्टुं संभळाव्युं (?). विरहना संतापे तपेली हुं करेणनी माळानी जेम सुकाई गई छुं ; नहीं के हुं तमारा तरफ विरक्त छुं.” दुर्वातथी झपटायेली मंजरीनी जेम म्लान, उखडी गयेला दंतूशळवाळी हाथणीनी जेवी, उखडी गयेला फणामणिवाळी नागणनी जेवी, निस्तेज, दीन, भयथी धूजतां जंगवाळी ते शील-वती वखना छेडाथी आंखो लोती वासगृहमांथी नीकळी. पृष्ठपरळ करी पृटले (?) तेणे वडिलोने बात करी. (तेमणे) कुमारनी तपास करावी, (पण) ते क्वांय जोवामां न आव्यो. ते महा अयंकर शोकसागरमां फेंकाई. विचित्र (?) दुर्भाग्यरूपी शल्यथी ते बींभाई गई. जेम विषमंजरीने भ्रमरो तजी दे, जेम तमरा सूर्यनी कांतिने तजी दे, जेम पिथुनो सज्जनगोष्टीने तजी दे, जेम हरण सिंहनी दृष्टिची दूर रहे, तेम बधां सुखथी ते तजाई. तेमी बौधनश्री निष्फळ जेवी बनी गई. पति प्रवासे जतां पद्मश्री दिव्य दृष्टिवाळा जिननुं मनमां ध्यान धरवा लागी.

तृतीय संधि समाप्त

ચતુર્થ સંધિ

જેના હાથમાં લીલાકમલ છે, જેને હાથીઓથી અનવરત અભિષેક કરાય છે એવી હ કમ્પી દેવી તમારાં દારિદ્ર્યદુઃખ હરી હો.

* * * *

કડવક ૧

અરુણોદય થતાં સૂર્યની કાંતિમાં ચંદ્ર જેમ કાંચો પડે તેમ નિસ્તેજ (સમુદ્ર દત્ત) રહી જીને છોટી દૈત્યેને ઉદ્દિગ્ધ મને પોતાને નગર ગયો. કુમારે વહિલોને વાત કરી, “મારી બહુ ચારિત્ર્યહીન છે.” કોસલ પુરીમાં પોતાના કુલરૂપી ગગનમાં ચંદ્રરૂપ નંદ નામે બાળિયો હતો—જેણે પોતાના યુવદંડ વડે વિપુલ કોશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, જે ગંભીર, પ્રિયવાદી અને શુદ્ધ લેહ્યાવાળો હતો. તેને બહુ સ્તનભાર વાળી પુષ્પવતી નામે કુશોદરી સ્ત્રી હતી. સ્વર્ગમાંથી જ્યુત થઈને યશોમતી અને યશોદા બંને ત્યાં પુત્રી તરીકે જન્મી. કાંતિમતી અને કીર્તિમતી નામની તે બંને ય સુવર્ણસમાન વાન વાળી, ગજગતિ, હરણસમાન વિશાળ નયનવાળી, ચંદ્ર સમાન વદનવાળી, ઉત્તુંગ પયોધરવાળી, ને નવયૌવન વડે મનોહર હતી. કાંતિમતીને સમુદ્ર દત્ત પરણ્યો, ને કીર્તિમતીને તેનો આઈ ઉદ્ધિદત્ત પરણ્યો. તેઓ તે ઉત્તમ સ્ત્રીઓ—જે તેમની પૂર્વ ભવની આર્યાઓ હતી—સાથે આનંદ કરવા લાગ્યા. પરસ્પર અતિશય સ્નેહવાળા આમોદપ્રમોદ કરતા ને મનોહર ભોગ ભોગવતા એવા તેમનો તેમની સ્ત્રીઓ સહિત દેવોની જેમ કાલ જ્યંતીત થવા લાગ્યો.

કડવક ૨

નંદની પુત્રી કાંતિમતીને અશોકદત્તનો પુત્ર પરણ્યો પટલેષુ (નવા) સંબંધની શંકા ને સ્વર પડી. તેમનો પરસ્પરનો સ્નેહસંબંધ તૂટી ગયો. આવશું જનું (વગેરે) વ્યવહાર બંધ થઈ ગયો. વિષાદસાથે શંકા ચિત્તમાં ચિંતવવા લાગ્યો, “મારી દીકરી શીલવંતી, બિનીત, અને ગુણાનુરાગી હોવાં છતાં તેના પતિએ તેને તજી દીધી. જેને દીકરી નથી તે સ્વસ્થ કૃતાર્થ છે,..... જેને દીકરી નથી તેનું કુલ નિર્મલ છે, જેને દીકરી નથી તે સુલ્લોનું નિવાસસ્થાન જ છે. જેને ધુર્નયના નિધાનરૂપ દીકરી નથી તેનું કોણ માનસંકટ કરી શકે? જેને દીકરી નથી તે માણસ કુલીન છે ને તે કદી કેમે ય કરી દીન (વચન) બોલતો નથી. જેને તુષ્ટ આચરણવાળી દીકરી નથી તેની નિષ્કલંક કીર્તિ જગતમાં અમે છે. જેને દીકરી નથી તે ઘરે, બહાર, પરિજનોમાં, સ્વજનોમાં ને જગતમાં ગરબો હોય છે. નિર્દોષ છતાં પણ પતિથી તજાણી (અને તેથી) યૌવનભાર વડે શોકાતુર એવી પીયર વસતી દીકરી દારિદ્ર્યની જેમ મનને મંતાપે છે.”

કડવક ૩

પદ્મશ્રી પોતાના કૌશલ ને જ્ઞાનનો (?) રાત્રિવસ મૂઠ મને વિચાર કરવા લાગી. “જેમ બુઃશીલ.....તેમ હું નિર્દોષ છતાં પતિએ મને તજી દીધી. હું મેં કોઈનો ઘરવાસ આંગ્યો, કે વ્રત લઈને તેનું અર્ચન પાલન ન કર્યું? હું મેં પાપળીએ સરોવરમાં રમતામમતા હંસયુગલને બિચ્છું પાડ્યું? પતિએ તજેલી નારી નિષ્કલંક હોય તો એ દરેક જાણે તે સ્વરાજ ચારિત્ર્યની હોવાની શંકા પડે છે. પતિએ તજેલી નારી સ્વ ક્ષીણ થઈ જાય છે, ને ઘરમાં તેના બાંધવો પણ તેને ગણતાં નથી. પતિએ તજેલી નારી જે કાંઈ જુએ તેમાં તેને મોટું કુલકલંક લાગે છે. પતિએ તજેલી સ્ત્રીની સામુ પરસ્પ્રીમમન કરનારા વિકારી પુરુષ જોવા જ કરે છે. જેમ સૂર્યને તાપ ક્ષણ પણ છોડતો નથી, તેમ પતિએ તજેલી નારીને સંતાપ ક્ષણ પણ છોડતો નથી. પતિએ તજેલી નારી પોતાના બાંધવોને રૂજાવે છે, અને પોતાને ન ગમતું કામ તે કરે છે. પતિએ તજેલી નારી બિધિબિધ

દુઃખનો ભરેલો તરી ન શકે તેવો (?) કરંડિયો જ છે. પતિપૂ તજી દીધેલી, વિરહે સુકાપ્લી, પર પુરુષનો વિચાર પળ ન કરતી પૃથી મારું લાવળ્યથી ડગલું ચીવન નિષ્ફલ છે—જેમ વનમાં રહેલી માલતીનું કુસુમ નિરર્થક છે તેમ.”

ક ડ વ ક ૪

પદ્મશ્રીમાં વિમલ શીલા નામે એક જિનધર્મમાં કુશલ ગણિની ત્યાં આવી. તપશ્ચર્યામાં રત પૃથી સાધ્વીઓ જેની સાથે હતી, શ્રુતદેવતાની જેમ જે વિશ્વાયુક્ત હતી, જેણે જૈનાગમોનો સમુદ્ર પાર કર્યો હતો, જેણે અનેક મન્યરૂપી કમલોનો પ્રતિબોધ (૧ જ્ઞાનજાગૃતિ, ૨ વિકાસ) કર્યો હતો, સૌમ્યતાપૂ કરીને જેણે ચંદ્રકાંતિને પળ જીતી હતી, જે મૂર્તિમતી ઉપશમશ્રી હતી, જેમ વિંધ્યાટચી મદ્ધ શરતા ગજોવાળી તેમ જે મદ્ધ ને વિકાર રહિત હતી, વર્ષાની લક્ષ્મીની જેમ જે સંતાપહારક (૧. તાપને દૂર કરનાર, ૨. સંતાપને દૂર કરનાર) હતી, વહવાનલની જેમ જેણે જલધિ- (૧. સમુદ્ર, ૨. જડ બુદ્ધિ)ને શોષી લીધી હતી, સૂર્યપ્રભા જેમ દોષા(રાત્રી)નો નાશ કરે, તેમ જેણે દોષનો નાશ કર્યો હતો, હારમાળા જેમ નિર્મલ અને સુંદર (?) હોય, તેમ જેનું ચિત્ત શુભ અને નિર્મલ હતું, જેના હાથમાં કુંડપુષ્પ અને ચંદ્ર સમાન શ્વેત રજોહરણું હતું, વિશ્વાસપૂર્ણક જે એક યુગ સુધી નજર નાચીને (ચાલતી), જે સમ્યક્ષ, જ્ઞાન ને દર્શન યુક્ત હતી, જેણે વિષયો અને કુધર્મનો મંગ દૂરથી જ તજી દીધો હતો. વસંતઋતુમાં કોયલ આમ્રદૃક્ષને જુએ તેમ તે(ગણિની)ને જોઈને શંભલીની પુત્રી આનંદિત થઈ. ઘણા સંતાપનું શમન કરવા વાળી (તે) ગણિનીને લેવા તે ઝડી, આસન આપ્યું (અને) તે બેઠી. આનંદથી ટપકતાં માંસુ સાથે તેને વંદન કર્યા પડેલા ગણિનીપૂ તેને ધર્મલાભ દીધો. શુભભાવે ગણિનીને વંદીને, કરકમલની ઝંજકિ મસ્તક પર ધરીને, વિકસેલાં નયનવાળા મુલકમલ સાથે પદ્મશ્રી (તેની) આગલ બેઠી.

ક ડ વ ક ૫

વિનયથી નમેલી મહાસતી પદ્મશ્રીને દુબલી જોઈને ગણિની આશ્વાસન આપવા લાગી, “હે ધર્મશીલ સ્ત્રી, પતિપૂ તજેલી ચક્રવાકીની જેમ તું સાવ નિસ્તેજ લીસે છે. મોટું મ્હાન છે, તેનું તેજ દેખાતું નથી—જાણે કે રાહુ ચંદ્રને ગળી ગયો ન હોય !” (પદ્મશ્રી બોલી,) “હે મગવતી, હું તમને ટૂંકમાં જ કહું. મારા પતિ ઘણાંકે મારાથી વિરક્ત થયા અમારો પ્રેમબંધ સો ટુકડા થઈ તૂટી ગયો, મોતીની જેમ મારું ભાગ્ય ફૂટ્યું નહીં (?). બીજી કોઈને પરણીને તે મુલે રહે છે ને સ્વપનામાં મારી વાત પળ પૂછતા નથી. (મારું) કુલ નિષ્કલંક છે; ગુણથી નિર્મલ (મારું) શીલ છે; યૌવન દુર્જય છે; અંગ વહુ બલિયો છે; ચંચલ મનમર્કટ સ્થિર રહેતો નથી; (તે તો) વિષયરૂપી મહાવનમાં અમવા ઈચ્છે છે. પ્રિય સાથે ઓગ વિનાના અને વિલાસરહિત દિવસો નિર્-રથક (જાય) છે. (આવું) અસહ્ય દુઃખાગ્ય પામીને મારે અભાગળીપૂ જીવીને શું કરવું છે ? તો હું મારે કરવાનું કામ હાય ધરું. બાપુજીને લાંછન તો અવશ્ય નહીં લગાડું : આવો વિચાર કરીને જ્યાં હું મરણને ઈચ્છતી હતી, ત્યાં, મગવતી, એકાએક તમને જોયાં. મગવતી, તમારું મુલકમલ જોઈને મેં મરણાનું છોટી દીધું. મોટા શોકસમુદ્રમાં ડુબેલી હું અનાથનું તમે જ શરણ છો.”

ક ડ વ ક ૬

પડેલા ગણિની મધુરભાષીની બોલી, “સુંદરી, ધ્યાન વડે મારાં વચન સાંભલ. અનાદિ કાલથી કર્મ બાંધીને આ જીવ, ત્રિનેત્રનો ધર્મ ન પ્રાપ્ત થતાં, નારક અને તિર્યંચ લોકોમાં અનંત કાલ સુધી અતિશય દુઃખ ભોગવે છે. તેં અન્ય અવસ્થાં ધર્મ કર્યો હતો, તેથી, હું સુંદરી, હું મહુલ્પજન્મ પામી,—શુભ લક્ષણોવાળું શરીર મેલવું,.....અને શોકરહિત, મનોહર કામભોગ પ્રાપ્ત થાય તેનું યૌવન મેલવું. (પણ) તેં કોઈકના ભોગમાં ઝંતરાય પાડ્યો હતો, તેથી એક-

एक बांधो पक्यो (?), जेथी तुं निर्दोष अने धर्मशील (होवा छत्र अने तारो) पति (तारा प्रत्ये) केहवाको (होवा छत्र), ते बिरक्त थयो. केटकोये वखत देखो अने मनुष्यो वखे भोग भोगया छतां ये जीवने संतोष नथी मळतो. भारंसे रस्तिक पण अंते बिरस एवा विषयोने हे मुग्धा, तुं किंपाक फळ जेवा जाण. हे आबिका, तें क्यांये आ सांमळ्युं नथी के आपघातमां बहु जातनां पाप छे ? विषयमां भटकता तारा मननो निरोध कर, जैन धर्म पर वित्त चोटाइ. संयममां मन निश्चल राखीने भावधी पांच महाव्रत ले जेथी तुं ए स्थान पामे के ज्यां न होय जन्म ने न होय मरण,"

क ड व क ७

शंख, माता अने बांधवोनी रजा लईने, लोकोने पुष्कळ धननुं दान करीने, जैन मंदिरमां महोत्सव करावीने, मुनिवरोने दान दईने पद्म श्री ए मेरु पर्वत समान दुर्बह पांच महाव्रत लीखां. तेणे थोडा ज वखतमां अग्यार अंग वाळा कठिन आगम, व्याकरण, छंद, ज्योतिष, निमित्तशास्त्र (वगैरे) विविध शास्त्रो अने महामंत्र्योनुं ज्ञान मेळव्युं. नित्य चित्तधी भावना भावीने, दिन-प्रतिदिन विधिविध तपश्चर्या करवा लागी. स्वाध्याय (अने) ध्यानने अनुलक्षीने उद्यम करवा लागी. अतिशय विनय, क्षमा ते दया आचरवा लागी. गणिनीनी साथे उत्तम गामोमां विहार करती एवी ते फरतां फरतां साकेत न गरी आवी. विहरतां विहरतां पद्म श्री आर्चा पेली कांतिमती अने कीर्तिमती नामक स्त्रीजोने घरे गई. तेजो पण आदरधी ऊठी, विनवधी नमस्कार करीने (पळी) बेठी. पोतानो जन्म सफल थयेलो मानती एवी ते वनेए हर्षयुक्त मने खीर, खांड, बी, घटणी (वगैरे) भोजनती भिक्षा दीधी.

क ड व क ८

(ते बोली,) "हे भगवती, अमारा पर कृपा करो. दररोज आ घरे आवजो. अमो श्रावि-काजोने नीति ने धर्मनो उपदेश करजो (?)." ते दररोज आवती अने धर्मनो उपदेश करती. तेजो (पण बीजु) काम छोडी दईने सांभळती. स्तुति, स्तोत्रो ने देववंदननो पाठ करती. पंचोदुम्बरी, मध ने मद्यनो त्याग करती. हवे एक दिवसे जेना पापनो पुंज धोवाह गयो छे, तेवी पद्म श्री आर्चा विहार करती (खां) आवी, (खारे) कांतिमती चंद्रकिरण जेवो झळहळतो अने चार समुद्रना साररूप (मोतीनो बनेलो पोतानो) तूटेलो हार परोबती हती. कांतिमती हार नीचे मूकीने, वंदन करीने आहार (लाववा) माटे घरमां गई. (आ वखते, पूर्व भयमां) यशोदा पर जे आळ नाख्युं हतुं ते (कर्मना) उदयधी क्षेत्रपाल पद्म श्री ने जोईने खूब रुठ्यो (अने) ए वुष्ट, पापिष्ठ आम विचारवा लाग्यो, "हुं मोर (?)" रूपे नीचे ऊतरीने हार हरी लडे, जेथी आ आर्चाने माणसो चोरटी कहे." (आ) व्यंतरदेवनी मायाधी प्राणित थईने चित्रमां रहेलो मोर ऊठ्यो अने तरत ज भोंय पर रहीने मनोहर कलाप साथे नृत्य करवा लाग्यो.

क ड व क ९

जेनो कंठ भांगेला इंद्रनील मणि जेवो श्याम हतो तेवा (मोरना) मस्तक पर चंद्रक चळकता हता—नीलकंठना मस्तक पर चळकता होय तेम; जे पीछांजो पुणावतो हतो, ललित कांतिवाळो हतो अने जेनो कलाप, सुंदर अने दीर्घ हतो तेवा (मोरे) ते पुष्कळ चळकतां ने चंचळ मणिकिरणो वाळो हार जोयो ने ते बघोये ते गळी गयो. (पळी) तरत ज (पाछो) ऊडीने तेनी ते ज जगाय ते रही गयो. पद्म श्रीना मनमां तो विनय मालो न हतो. (आजु) अतिशय मोठुं आश्चर्य कळुं जाय तेहुं न हतुं—ने कहेतांए कोइने श्रद्धा बेसे तेम न हतुं. (ते दरमियान) कांतिमती घरमांणी लाडुनो बणो जखरो थाळ मरीने बहार आवी. बहु अफिधी तेणे ते बघाये श्रियां, (पण) पद्म श्री आर्चाय केटकाक ज लीखा. वंदना करीने बळावी घटले (ते) विहारें गई

અને મહાર્યાને હાર કેવી રીતે (મોર) ગણી ગયો તેની વાત કરી. તેણે કહ્યું, “કોઈ કરાક વ્યંતર તારા પર સ્વોડું આઠ ચઢાવવા ફૂંચે છે.” આ તરફ કાંતિમતી એ હાર ન જોયો છૂટે પોતાના મનમાં આમ વિકલ્પ કરવા લાગી, “ફૂં કોઈ નોકરે (!) (ક્યાં?) મૂક્યો ? કે પુકાપુક ચોર ઢપાડી ગયો ? અથવા તો સાવચ્છ યોગ જેણે તજી દીધો છે તેવી આર્યા હરી ગઈ ? બાકા કાંતિમતી સકલ પરિજનને બોલાવીને પૂછવા લાગી, “પોતાની કાંતિથી આકાશ ભરી દેતો પુવો હાર અહીં મૂક્યો હતો (પણ) દેવતાતો નથી.”

કડવક ૧૦

(આમ) પરિજનને પૂછ્યું (છૂટે) તેણે કહ્યું, “સ્વામિની, અહીં ઘીડું તો કોઈ નથી આશનું. ચોક્કસ આર્યા એ દાક્ષિણ્ય, લાજ ને અથ વગરની થઈને (તમારો) હાર ચોરી લીધો હશે.” તરત જ અભદ્ર એવા દુર્જનો ભેગા મળ્યા, (અને) એ નગરમાં “ચોરટી” એવો શબ્દ પ્રસરવા લાગ્યો. ઘરેઘર વગરવિચાર્યેં બોલાવા માંડ્યું, “આર્યા એ કાંતિમતીનો હાર ચોર્યો !” પદ્મશ્રી આર્યાને વિહારે નીકળેલી જોઈને અનાયો કહેવા લાગ્યા, “આ પેલી ચોરટી ! જો તારું ચિત્ત વિષયોમાંથી નિવૃત્ત થયું છે તો પછી શા માટે તેં હાર ચોર્યો ?” (આ સાંભળી પદ્મશ્રી એ મહાર્યાને કહ્યું,) “ભગવતી, મને બધા માણસો ચોરટી કહે છે. તો હું ક્યાંક ઘીને દૂર જાઉં.” (મહાર્યા એ કહ્યું,) “તેં પહેલાના જન્મમાં કોઈ પર આઠ ચઢાવ્યું હશે. એ અશુભ કર્મનો હવે ઉદય થયો છે. કોઈના પર રોપ રાક્ષીશ મા. કરેલા કર્મનો કદી નાશ નથી થતો. તારું ચિત્ત તપ-સંયમમાં નિશ્ચલ રાખજે. દરરોજ મનમાં વીતરાગનું સ્મરણ કરજે. સાચી વસ્તુને ન જાણતા સ્વલ્લભ લોકો પોતાને હાથે કરીને તારા પર જે અપજ્ઞાનો પંક લગાવ્યો છે તેને તપ ને સંયમમાં નિશ્ચલ મન રાખી બોર્ડે કાઢજે.

કડવક ૧૧

છઠ, અદ્ભુત, દ્વાદશ, અર્ધમાસ, માસ, બેમાસ, આયંબિલ, નીચી (?), પુકદંતી (?), સિંહચિ-ક્રીડિત, હારપંકિ, ચાંદ્રાયણ, રવાવલીવિધિ, યવમધ્ય, વજ્રમધ્ય, વર્ધમાન વગેરે તું કર.” આ પ્રકારના તપોવિશેષ કરતાં તેનાં અર્ધાંય ગાઢાં ઘાતી કર્મોનો નાશ થયો. નિશ્ચલ શુદ્ધ ધ્યાન ધરતાં તેને વિશ્વ કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યું—જેના ઘડે ત્રણે કાલનું જ્ઞાન થાય; જેનાથી વિશાલ સાગરનું જ્ઞાન થાય; જેનાથી બધી વિશ્વ (વસ્તુનું) જ્ઞાન થાય; જેનાથી છ પ્રકારના જીવનું જ્ઞાન થાય; કુલપર્વત ને નંદીઓનું, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ ને નારક ગતિનું જ્ઞાન થાય; જેનાથી વિષિત્ર કર્મો, ને મંદરગિરિના અતિસુંદર ઉપવનોનું જ્ઞાન થાય; જેનાથી અતીંદ્રિય વસ્તુનું, ને ધર્મ, અધર્મ વગેરે અનેક પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય; બાદર ને સૂક્ષ્મ આવો તેમજ બંધ, આશ્રવ, પુણ્ય ને પાપનું જ્ઞાન થાય; જેથી પાતાલ ને સ્વર્ગનું જ્ઞાન થાય; જેથી મોક્ષમાર્ગનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય; જેથી સકલ ત્રિભુવન જાણી શકાય તેનું સંપૂર્ણ, અનંત, અનુપમ, ઉત્તમ, શાશ્વત, શિવ, અચલ, કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

કડવક ૧૨

જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી તેનાં કર્મો નિઃશેષ બહી ગયાં. (છૂટે) ક્ષેત્રપાલ પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો, “મેં આર્યાપર સ્વોડું આઠ ચઢાવીને મારા આત્માને ઉપાડીને નરકમાં નાખ્યો. સમ્યક્ષ્વ, જ્ઞાન ને દર્શન ધારણ કરનારા, તપ ને સંયમ પાલનમાં સારી રીતે ઉચ્ચ, મદ ને મોહથી રહિત અને સંચત એવા મુનિવરોને જે ઉપસર્ગ કરે છે, તે ચોર, ધીમસ્ત અને નિશ્ચ અધારા એવા રૌચ્યનરકમાં ખાણુષ બાંધે છે. લોકોના દેહતાં જ હવે (હું) તે જ કર્મે હાર બોક્ષી

કાઠું જેથી પદ્મ શ્રીનું આઠ ડરે—આમ તે ક્ષેત્રપાલ મનથી વિચારવા લાગ્યો. ચિત્રેલો મોર મારો સુંદર દાર ગલીને કેમ કાઢે તે એક આશ્ચર્ય છે (?). કાંતિમતી પરિજનો સાથે સુંદર ચિત્ર-કર્મ જોતી હતી ત્યાં એકાએક ચિત્રનો મોર ઝડ્યો અને મનના આંગણમાં મનહર નૃત્ય કરવા લાગ્યો, કલસિનાદ સાથે કેકારવ કરવા લાગ્યો. લોકો કૌતુકથી જોવા આગ્યા. તેનો કલાપભાર થયો ઝંઝો હતો (?). તેણે આશ્ચર્યે દાર બોલી કાઢ્યો. (પછી) તરત જ ઝડીને મીંતમાં લાગી ગયો. વિક્ષિત થયેલા લોકો બોલવા લાગ્યા, “નિર્મલ ચારિત્ર્યવાળી ને ગુણાલ્પ, લોભ, મોહ ને મદ રહિત પૃથી તે આર્યા પર સાચી વસ્તુથી અજ્ઞાન એવા આપણે આઠ ચઢાવ્યું.”

કડવક ૧૩

પદ્મ શ્રી નો કેવલ મહિમા ઉજવવા અકિર્ણી દેવો કેવી રીતે આગ્યા તે સાંભળો. તરત જ સ્વદનાં હામોલિયાં કાઢી નચાયાં. ભૂમિને વંદનજલે છાંટી. વધી હંદ્રિયોને સંતુષ્ટ કરે તેવી ઉત્કટ સુવાસ વાળા કુસુમોની વૃદ્ધિ કરી. જેના પાંદડાંનો સમૂહ અતિશય વિસ્તાર્યો છે તેવા ઉત્તમ મલય-વંદનનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું. ચાર ગતિવાળા સંસારસમુદ્રને તરી ગયેલી ભગવતી પદ્મ શ્રી ત્યાં બેઠી. ગર્જતા મહોદધિના મોટા નાદ જેવો.....સ્થિર સિંહનાદ કરવામાં આવ્યો. વિદ્યાધરીઓ ધીણા વગાડવા લાગી. કિશ્કરીઓ સુંદર ગીત ગાવા લાગી. રસ, હાવ ને આવથી મનરંજન કરતી દેવાંગનાઓ મનહર નૃત્ય કરવા લાગી. અસંલય વિદ્યાધર, દેવ, ગંધર્વ ને વક્ષ ‘જય જય’ (કહેતાં) ભગવતીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. નિઃશેષ વસ્તુવિસ્તારનું જ્ઞાન આપે તેનું જ્ઞાન આર્યાને ઉત્પન્ન થયેલું દીઠું. દેવોદ મહિમા ઉજવ્યો. સમાચાર વધે ફેલાયા. કાંતિમતી, કીર્તિમતી, તેમના પતિ, નગરજનો, પ્રતાપી વિજયરાજા, (તેનું) ઐતઃપુર—(સૌ) વંદન કરવા આવ્યું. ભગવતીને આવથી વંદન કરી, હર્ષથી વિકસિત મુલકમલવાળો શ્રી વિજયરાજા, ઐતઃપુર ને સકલ નગરજનો વાંદવા લાગ્યા.

કડવક ૧૪

“ભગવતીનો જય—(જેને) નિર્મલ ગુણોના નિધાનરૂપ અનુપમ દિવ્ય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. જેમણે વધાયે વૃષોનો નાશ કર્યો છે એવા ભગવતીનો જય. જેમણે શિવપુરીમાં સદાને માટે નિવાસ કર્યો છે તેવા (ભગવતીનો) જય.” (આ પ્રમાણે) સ્તુતિ કરીને, જેમનો હર્ષ વધ્યો છે તેવો રાજા તેમ જ નગરજનો ઘોંચ પર બેઠા. પદ્મ શ્રી ધર્મદેશના કરવા લાગી, “મિથ્યાત્વ કવાયથી વિમૂઢ બનેલા ચિત્તવાળો જીવ સંસારમાં મટકે છે તેથી તે માતમાતનું અદ્વિધ કર્મ બાંધે છે. જે માણસ વધુ પાપી પ્રવૃત્તિઓ આરે છે, શાસ્ત્રવિરુદ્ધ આચરણવાળો છે, ક્રૂર હૃદયનો છે, પંચેન્દ્રિય જીવોની હયા કરે છે, માંસ શાય છે, પાપકર્મ કરે છે, તે નરકે જાય છે, (અને) કપાડું, હાથમસૂકનું છેડાડું (વગેરે) માતમાતની યેદનાઓ ભોગવે છે. તિર્યચ યોનિમાં પણ સૂચ મારથી લડાડું, બંધન, દહન, ઝંકાડું, માર, મૂલ, તરસ, (વગેરે) ઘણાંય દુઃખ છે, (અને) પરવશ (જીવને) દારુણ ક્લેશ સહન કરવો પડે છે. મનુષ્ય યોનિમાં પણ ધનહરણ, શોક, જરા, શાંસી, વમ, પ્રિયચિરહ (વગેરે) દુઃખો હોય છે. અને દેવોમાં પણ દ્વંદ્વ વગેરે દેવોના કિંકરોને સુલ્લોનો જરા છાંટો જ હોય છે. કર્મકૃત્તલામાં ઝકડાયેલા, ચતુર્ગતિ સંસારમાં અમતા ને જન્મ-મરણથી સંતાપ પામતા જીવને એક પલ પણ સુખ નથી.

કડવક ૧૫

હે અધ્યો, આ હિતોપદેશ છે: જૈન ધર્મમાં સદાય ઉચ્ચત રહો. જીવને હળો નહીં. સાધું બોલો. પરધન ને પરસ્ત્રીને પરિહરો. ખારમ અને પરિગ્રહને મર્યાદિત કરો. રાત્રિભોજન અને મધ તેમ જ મધ્યભોજન કરો. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર્ય એ સંસારરૂપી મહોદધિની નૌકા છે. જિન પર મન સ્થિર કરીને ધ્યાન ધરો—જેથી જ્ઞાનત પરમ સ્થાન પામો.” ભગવતીને નમસ્કાર કરીને

દેવો, અસુરો ને નગરજનો સાંભળે તેવી રીતે કાંતિમતી કહેવા લાગી, “મારો ચિત્રેલો સુંદર મોર હાર ગલીને કેવી રીતે લઈ જાય એ એક આશ્ચર્ય છે, (અને) સૌના દેસતાં જ તેણે હારને બોકી કાઢ્યો. હે ભગવતી, કૃપા કરી અમને એ સમજાવો.” પદ્મશ્રીએ પોતાનું પૂર્વોક્ત ચરિત (ને તેમાં) જે કાંઈ બન્યું હતું તે વર્ણવ્યું. બાલ ચંદ્રાચ્યુ તે માટે નગરજનો સહિત ક્ષેત્રપાલ સમાવવા લાગ્યો. પદ્મશ્રીનું સુંદર ચરિત સાંભળીને કેટલાકે સાગારધર્મે સ્વીકાર્યો. કાંતિમતીના અને કીર્તિમતીના પતિ વીક્ષા લઈ આવસાધુ થયા. શરીરરૂપી જર્જર પીંજરાને છોડીને (ને) સંસારના ભયને દૂર ટેલીને ભગવતી પદ્મશ્રી જ્યાં દિવ્યદટ્ટિ જિન છે ત્યાં ગઈ.

ક ડ વ ક ૧૬

જે શ્રુતદેવતાની જેમ સારી રીતે પ્રશંસાયોગ્ય, પંકજકર (૧. હાથમાં રહેલા કમલવાળી, ૨. કમલસમાન હાથ વાળી), હાથમાં રહેલા પુસ્તકવાળી છે; જે ઉત્તમ કવિની કથા જેમ સુપ્રસન્ન (૧. અતિશય પ્રસાદ ગુણથી યુક્ત, ૨. સારી રીતે પ્રસન્ન), શુભલક્ષણ (૧. વ્યાકરણ-શુદ્ધ, ૨. સારાં લક્ષણવાળી), સુંદર વૃત્ત (૧. છંદો, ૨. આચરણ) વાળી (?) ને વિનય યુક્ત (.....વર્ણવાળી?) છે; હિમાલયની પુત્રી (ઉમાની) જેમ જે ભવચરિત (૧. શંકરમાં અતિશય રાગવાળી, ૨. સંસારથી ચિરક્ત), તપશ્ચર્યામાં ઉચ્ચત અને નિયમમાં આસક્ત છે; જેણે વિનયથી સાધુજનોને પ્રસન્ન કર્યા છે એવી વૂલ જિયાની અભ્યર્થનાથી મેં આ પદ્મશ્રીચરિત રચ્યું છે. જે કોઈ પત્રું પઠન કરે કે સાંભળે તેનું શ્રેય થાય; તેને શ્રુતદેવતા નિર્મેલ હુદ્ધિ આપો; ઈલામાત (તેના) દુઃખ હરો; કમલપત્ર જેવી આંસોવાળી લક્ષ્મી અનુરાગથી આસક્ત ગૃહિણીની જેમ તેના ઘરમાં વાસ કરશે; તે ધર્મ ને અધર્મનો ભેદ જાણશે; (ને) ટૂંક સમયમાં જ તેનાં દુઃખ છેદાશે. શિશુપાલકાવ્યનો કવિ જે માધ હતો,—જેની વિમલ કીર્તિ સારાયે જગતમાં ભમે છે—તેના નિર્મેલ વંશમાં જન્મેલા ધાહિલે પદ્મશ્રીચરિત રચ્યું છે. કવિ પાર્શ્વ અને મહાસતી સુરાઈ નો વોષણું વિમર્દન કરનારો પુત્ર, તાતનો પૌત્ર, (અને) દિવ્યદટ્ટિ(એવા ઉપનામ)વાળો (ધાહિલ) પોતાની નિર્મેલ મતિથી જિનચરણનો ભક્ત છે.

* * * *

ડ્યાંસુધી આ(પદ્મશ્રીચરિત)નો (યોગ્ય) સમયે શુભ ચિત્તે સ્વાધ્યાય થશે, ત્યાંસુધી પહેલાંનું પાપ ક્ષીણ થતું જશે, ને નહું પાપ નહીં વંધાય.

ચતુર્થ સંધિ સમાપ્ત

* *
*

शब्दकोशः

[The figures refer to Sandhi and lines]

[दे. = देह्य, हेमचन्द्राया देशीनाममाला वा; गु. = गुजराती]

अहहव २. २०३, २३९ अविषवा
अकवह १. ६० आकन्दति
अकाल-मारि २. १६५ अकाल-मारी
अगह १. १२२ अग्रे
अणज ४. ११५ अनार्य
अणजसीक १. १८२ अनार्यशीक
अणुदिवहु २. ११८ अनुदिवसम्
अणोरपार १. ८९ [*अनपरपार] अनंत
अणोवम २. ५६, ८२; ४. ६५, १३४, १६२ अनुपम
अतरंडड ४. ३५ [तरंड=नौका] तरणाक्षम ?
अकदिवहि २. ४३; ४. ९१. अम्पदिवसे
अक्षेत् ४. ११७ अम्पत्र
अक्षोत्र २. २६० अम्पयोऽम्प
अप्प ४. ३४ आत्मन्
अप्पवह ४. ७३ आत्मवध
अप्पाण्ड २. १२७ आत्मानम्; ४. १३६ आत्मा
अमरराम २. २१० अमरसी
अर्विय २. ११० अमृत (गु. असी)
अम्माएवि २. ११३ अम्मादेवी, माए
अयंडे ४. ६९ अकाण्डे
अलिय १. २१३; ३. १२७; ४. १०६ अलीक
अवणेह ४. १८१ अपनयति
अवरोप्यह १. २२१; ३. ३१; ४. १३, १५ परस्परम्
अवस ४. ६० अवश्यम्
अह १. १५४; ३. ११३ अय, अयवा
अहु १. १; २. ८८; ४. १०५ अहो
अर्विय २. २०५ अक्त (गु. औली)
अर्वाह ४. १९३ अम्मादेवी
अर्वाविय १. २१५ तिरस्कृत, उपाकृत
असुव १. १६७ अहु (गु. औहु)

आउच्छह ४. १२० आपुच्छते
आणवच्छि १. १३३, आणवच्छिणी १. १६०
[आज्ञाप्रत्येक] वक्षवद
पउम० ६

आणा १. ६७, आण ३. १२६ आणा (गु. आण)
आयंव १. ५३; २. २०५ आतात्र
आयंविक ४. १२३ आचाम्क (गु. औविक)
आळ १. २१३; ४. २४, १०६, ११८ (दे.)
दोवारोपण (गु. आळ)
आळिह २. १६२ (दे) आळिह, एट्टह
✓ आव=आ+गच्छ (गु. आवहुँ)
आवह ४. ८९; आविय १. २०३; ३. ३९,
आहव १. ६९; २. ८०; ३. ७९, ९९, आव
२. १७८; ४. ९१, १४५, १४९.
आवजिय २. ३४ [आवजित] शात
आसीस २. १९० आसिष (गु. आसीस)

इ=अपि (गु. य)

असेसु-इ १. ७२; ३. ४; ४. १४६, १८३;
अककं-इ ४. २९; इ-इ ३. ४९; को-इ ४. १०६;
को-इ १. १६९; २. ६०, ७५; ४. १७३; केण-इ
३. १२७; केव-इ १. १७२; न-इ २. १३१,
१३२; वत्त-इ ४. ५५; सयल्ल-इ ३. २५.

इवमाह ४. १२५ इत्यादि

इव २. १७१;

नयणा इव, आसा इव ३. १२१

व २. २०६; ३. ६; वव २. १८, १६३,
२१५; ३. १२९; ४. ३८, ४१, ४२, ४३,
१८८, १८९, १९०

ईसीति २. ९३ [ईषत्+ईषत्] अत्यल्पम्

उ २. २४८ [उत ?]

उह्व ४. ११८ उदीर्ण

उक्कव १. ७६; ३. १३० [उक्कव] उक्कमित

उग्गाह २. २४८ उद्गीत

उक्किय १. १७६ उक्कित

उक्कलिय २. २३७ [उक्कलित] प्रसृत
(गु. उक्कली)

उज्जोवय २. २३३ उद्द्योत
 उत्तारिय १. २०४ अवतारित (गु. उत्तारी)
 उत्ताक २. २३१ शीघ्र (गु. उत्ताबल्लू)
 उत्थरइ २. ४१ [अव+स्तृ] निःसरति
 उहलिय १. १९ [उहलित] (दे. १. १००
 उहरित=विकसित) विकसित
 उपपरि ४. ७४ उपरि (गु. उपर)
 उप्पाविय १. १०; ३. १३० उत्पादित, उन्मूलित
 उडमड ३. १०१ [उडट] विकराल
 उडमासिध १. १९ [उडमासित] प्रकाशित
 उड्मिछ २. ५६ उन्मीलित, विकसित
 उल्ल ३. ४६ आर्द्र
 उल्लोय २. १९८, उल्लोवय २. २३३ उल्लोव
 [दे. १. ९८] वितान
 उल्लहसिय १. १९६ [उल्लसित] उद्भूत
 उल्लहावइ २. १५४ विधमापयति
 उवएसिय २. २०१ उपवेशित
 उवणमिध ४. ६८ उपनत, प्राप्त
 उविय ३. ३ परिकर्मित, उल्लोड
 उविवग १. १७५ उड्मिछ
 उववेहंत २. ७० कम्पमान
 उववेव १. १८६ उड्मिछ

उववेवकरण १. १८६ उड्मिछकरण

उसव १. २५ उत्सव

एकारस ४. ७९ एकादश
 एरावणस्य २. २२३ एरावतस्य
 एवहि १. १२९, ४. ११८ इदानीम्
 एवंविह २. १८९ एवंविध
 ऐह २. १०९ एषः, ऐह २. १०६ एषा

ओकत्तण ४. १६९ अवकर्तन
 ओण्य ४. ५० अवगत
 ओमाण १. ७९ अवमानना
 ओयाहइ ३. ५५ उपयाधितकम्
 ओलइय २. १०४ [अवलङ्ग+इत] अवलङ्ग
 ओहामिय २. ८९ अभिमाधित, तिरस्कृत
 ओहामिणि १. ५७ (जी.) अभिमाधिका,
 तिरस्कर्त्री

कइ-वि २. १५७ कति+अपि

कइ-वि ३. ३२, ३४, ३५, ३६, ३७;
 कइया-वि ३. १२६ कदाऽपि
 कइयहुँ ३. ५१ कदा
 कइयुरिय २. २१२ [दे.] व्याप्त
 कइयाविय २. ३४ कटुकीकृत
 कणयच्छइ ४. ८ कनकच्छवि
 कणवीर ३. १२८ करवीर (गु. कणेर, करेण)
 कण्णइ २. १३१ कल्पते, विरचयति
 कण्णरेविं १. १५४ कर्तयामि
 कम्मारिया १. ६६ [कर्मकारिका] दासी
 कववर १. २४ [दे.] कृपायुत्कर
 कयाह-वि ४. २१ कदाचित्+अपि
 करंडउ ४. ३५ करण्डकः
 करंभिय ४. ११० करम्भित
 करि-वरतणु ३. १२९ [करिन्+वरतणु] करिणी
 कलत्त २. १९ [कलत्र] जघन
 कहिजंतउँ ४. १०२ कथ्यमानम्
 कंचुइजंत २. २५२ कञ्चुक-संवेष्टमान
 काई ४. ५९; काँइ १. २१५; काइ १. ८१ किम्
 (गु. काँइ, काँ)
 कामहलि २. १७३ कामभलि
 किन्ह ३. ५६ कृष्ण
 किर ३. २१ किल
 किलकिलिय ३. ८ कृतकिलकिलशब्द
 किह ४. १८१ कथम्
 किंवि १. १३८ किञ्चित्; किंवि-वि १. ६७
 किञ्चित्+अपि
 किंपाग ४. ७२ किम्पाक
 किंव २. ७७ किंवा
 कुमर २. १२८, २३८; ३. १३२ (इत्यादौ);
 कुमार २. २४१ (इत्यादौ) कुमार (गु. कुँवर)
 कुवेर २. ७३ कुवेर
 कुरलंति ३. १०३ [कुरल<कुर=दिहिम] कृमन्ति
 कुरल ३. १०२ [दे. २. ३३ निर्देय] कूर
 कुसुमाक १. २४ [दे. २. १०] चौर
 कुंट १. ११८ कुण्ड
 कुण्ड २. ५५ कुण्डक (गु. कुँपल)
 केपारउ ४. १४५ केकारवम्
 केरी १. १२२ सत्यवार्धे (गु. केरी)

कोटव २. २०३ कौतुक, अमात्य-नासक-
क्रियाविशेष

कोट्ट ४. १४५. [दे. २. ३३] कौतुक

कोय ३. १०२ कोय

कोज, पेज २. २५६; कोज[य]-पेज २. १९५
कोय, पेय [गु. कोय]

कोय २. १३९ कोय

कोइय १. २८ [सातिका] परिसा (गु. कोइ)

कोर २. १३९ कोर (गु. कोर)

कोस ४. १७२ कोस (गु. कोसी)

कोसवाल ४. १८४; कोसवाल ४. ९४ कोसवाल

कोज २. २२७ कोज

कोह ४. १७१ कोह

कोल ३. ९३ [कोलति] कीडति

गडरव २. २३५ गौरव

गडरि २. २५० गौरी

गडर १. ६२ गडर

गजु १. ३५ [*गर्जः] गर्जना (गु. गजवीज)

गणणि ४. ३७, ४७, ४८, ५०, ६३ गणिनी

गह्य ४. १५४ गुरुक

गह्य ४. ३१

गठविष २. २५८ ?

गंधुका २. २३६; ४. १५१ गन्धोरकट

गुत्थ २. १०१ ग्रथित

गोसमल २. २१९ ग्रैवेयक-माला

गोसग ३. २५ [गोसगं] प्रभात

घरवार १. १३१ [गृहद्वार] गृहादिक
(गु. घरवार)

घरवास ४. २७ गृहवास (गु. घरवास)

घटिय ४. १३६ क्षिप्त

घिस ३. ४० क्षिप्त

घितिय २. २४६ क्षिप्त

घिव ४. ८६ घृत (गु. घी)

घुमिर २. ४३ घूर्णावमान

घोळत २. २४५ घूर्णावमान (गु. घोळत)

चडक २. २०० चटुक (गु. चोक)

चक्रडोक २. १२९ चक्रदोका (गु. चक्रडोक)

चक्रडोक ३. २४ चक्रडोक, लघु ?

चक्राय ३. ७, ६१ चक्रदोक

(जी.) चक्रा ३. १०८ चक्राई, ४. ५३

चक्रारि २. ४२ चर्चरी

चक्र २. २५८ (दे.) छात्र

चत्तारि १. ९१, चित्तारि २. २४८ चत्तारः
(गु. चत्तार)

चत्तरीय २. १६ चत्तरीय, अमर

चित्तिम ४. १८१, १४२ (?) चित्त

(गु. चित्तम)

चित्तवह १. १९६; ४. ९५ चित्तवहति

चेडय २. २५८ चेड, दास

चोड ४. १०२, १४२, १८१ [चोड] चावर्ध

चोरी १. २१७; चोरी ४. ९६, ११३, ११६,
११७ चोरी

छाया ३. २७

छिन्न=छिद् (गु. छिन्न)

छिन्नित ३. ९६ छिन्ना, छिन्नित १. १४६

छियते

जडण १. ६४ जडुना

जजर ४. १८७ जर्जर (गु. जजर)

जडिय १. २२१ जडित (गु. जड्यु)

जणि २. १२२ (उत्प्रेक्षाये) ननु

जणेरि ३. ४५ [*जण+करी] जननी

जजजत २. २२४, २६० [जज्या+यात्रा]

जिवाहवात्रा (गु. जान)

जमलसंल २. २४७ जमलसंल, युगलसंल

जम्मण ४. ७५ जन्मन्

जरिय १. १७१ जवरित

जल २. १६७ जलार्द्र (जल)

जलहि ४. ४२ (१) जलधि, (२) जल-धी

जहिच्छ १. ११६, १२०; ३. २९ जहिच्छन्

जंपण २. १३६ [जम्पण] बाह्यविशेष, क्षिप्तिका

जा ४. १४३ जायत

जान २. १७; ४. १५८ जाना (गु. जान)

जानवत्त ४. १०८ [जानपात्र] नौका

जाय ३. १११ जाया

जाय २. २०७ जायक, काया

जि १. २१७; २. १४३ ज (गु. ज) जं जि

४. ७०; सो जि १. ९६, १०७; ३. ९४

जिठ ४. ६४ जीवः

जीविमल ३. ५५ जीवितेश

जुवाण २. ७५, १५२ जुवन्

जोह्स्तिउ २. १८४ ज्यौतिषिक (गु. जोषी)

जोह्स्ति ४. ७९ ज्यौतिषम् (गु. जोषा)

जोषह ३. ८४, जोषह ४. ३१ पश्यति
(गु. जोह्); जोह्जह ४. ३२ जोषाविउ
३. १३२ अन्वेयित

ज्ञप्ति ३. ८४, ८५, ११५; ४. ९७ ज्ञादिति

ज्ञप ३. ५९ [ज्ञप्ता]

ज्ञायह २. २११ ज्ञायति

ज्ञिजह ४. ३०; ज्ञिजह ३. ५६ क्षीयते

क्षियंतु १. १४९ (?)

क्षुलंत २. २३४, १९८ (?) प्रेक्षोलय
(गु. क्षुलतु)

क्षरह २. १६२; ३. ५० क्षीयते (गु. क्षरे)

ठाह ४. १०१ [स्थामन्] स्थाने

उसिय ३. १०२; दुष्ट (गु. उस्त्यु)

उहह २. १३७ दहति

उहण ४. १०१ दहत

उंड ३. ९८; ४. ५ दण्ड (गु. उँडो)

उालि २. १२८ (दे. ४. ९) बाला (गु. बाल)

उहुस ३. ९३ (?)

ओयह ४. ३१ ठीकते, उपगच्छति

तह्य १. २१३ तदा

तकर ४. १०८ तस्कर

तण्ड ४. ३४; (खी) तखिय २. ८२, १०९;

तणह १. १२८ सम्बन्धार्थे (गु. तणु)

तयणंतरी २. १७९ तद्वन्तरे

तरीही १. १६१ प्रगल्भा

तखर २. ५१, १३५ तखर

तखणीय १. ३५ तपनीय, सुवर्ण

तिमर ३. १३४ जम्बुविषोय (गु. तमरु)

तीमह १. १४४ क्षी

तुह ४. ९२, तुह्य ४. ५४ तुटित (गु. तुह्यु)

तुह्यंग २. २९ तुटिताह

तुहु १. ६६, २२०; २. १५३ तव

तुरिउ २. २३०; ३. ९५; तुरियउ ३. ८७

त्वरितं (गु. तुरत, तुरंत, तरत)

तुलि १. १५७ तुलिका, तुलनायवा

थकह २. १२४; ३. ४३ [स्था+क] तिष्ठति,
थिरमति (गु. थाकहु)

थाम १. २३ [स्थामन्] स्थान (गु. ठाम)

थेव १. ३ कोक

दयावण १. ११८ दयनीय (गु. दयामणु)

दरमलिय १. १७५ (दे.) सद्वित

दीउन्ह २. १६६, दीहुन्ह २. १४९ दीर्घोष्ण

दीहर ४. ९९ दीर्घ

दीहरणिक ३. २८ दीर्घाक्षी

दुकय १. ९० दुष्कृत

दुषारिणि १. १५१, १८२; ३. ८७, १०४

[*दुषारिणी] दुष्चरिता

दुवाय ३. १०३ दुर्वात

दुवार १. ८२ द्वार

दुवाकस ४. १२२ द्वादश

दुब्बाह्व ३. १२९ दुर्बलाह्व

दुराउक १. २४ [दुर+राजकुल] दुष्ट-नृप

दूसह ४. ५९ दुःसह

देउक २. १३६ देवकुल (गु. देवल)

देयर ३. ९१ देह (गु. दियर, देर)

देवंग २. १९८, २३३ [देवाङ्ग] दिव्य (वस्त्र)

दो-वि २. २४, ४७ द्वौ+अपि

दुक्षि-वि २. १०५; दोक्षि-वि १. १६१; दोहिं

मि २. १९९; दोहिं वि २. १८४

दोखडि १. १६५ [दुखटी] दुष्ट-नदी

दोर १. १९८ दोर, कण्ठामरण-विशेष (गु. दोरो)

धम्मकहाणय १. २; ३. ३४ धर्मकथानक

धावि २. ११२, ११६ [*धावी] धात्री
(गु. धाव)

धीव ४. १७, १८, १९ (इत्यादी) दुहिता

धूय १. ४४; २. ११२, १८१ (इत्यादी) दुहिता

धूयत्तण ४. ७ दुहितृत्व

धोव १. २१४ धौत

धई २. १२, ५५; नं १. २६; २. ९, १२४;

३. १०३; माह १. ८१, १६७, १७२, २२६;

२. ११, ५५, ६३, १२४; ३. १०१, ११६; नाहं
 २. १६२; नावह १. ५, १५१; २. २२२, २५०;
 ३. १०; ४. ४०, ५२ [उपोक्षार्थे] ननु
 नक्ष १. ४६, १५४; ३. ९६ (दे. ४. ४६)
 नासिका (गु. नाक)
 नक्षत्रसन्निव ३. ११८ नक्षत्रनृप, चन्द्र
 नज्जह ३. ८५; ४. १३४ ज्ञावते
 नर्णद १. १२३ ननान्द (गु. नणंद, नर्णद)
 नमस्तेषि ४. ८५ [नमस्व] नमस्कृत्य
 नमंसण ३. ३३ नमस्करण
 नवकार ३. २४ नमस्कार
 नं (नृहण्य—नहं)
 नं १. १२२ न
 नास ३. १०२ नासा
 नाहि १. ६७; ४. ३०, ५१, नाहिं १. १४५ न हि
 निहलिय १. १०३ (दे. निःसृत (गु. नीकली)
 निहलह १. १६९ निष्कासयति
 निहलिय १. १०८
 निगलिय ४. १४०, १४६; निगलित ४. १८३
 निगलित.
 निबोल १. ८८ निबोष
 निडाक (?) १. १५० कडाक
 निहुह २. १४६ निर्दहति
 निहलिष ४. ४२ निर्दलित
 निष्कंप १. ७८ निष्कम्प
 निमन्तव २. १९५ निमन्त्रण
 निवक ४. १०४ निगड
 निरारित २. १६७ अतिशयम्
 निह १. ५६; २. १२२, १२५; ४. ३०, ४२,
 ७०, १०३ निक्षितम्, अतिशयम्
 निवसु २. १३९ ४. ३० (दे.) निक्षितम्
 निरंभ=निवम्
 निरंभहि ४. ७४; निरंभह २. १८९.
 निडाक १. ४५ कडाक
 निबाण २. १३६ निपान (गु. नबाण)
 निपुडु ४. ६२ निमस (गु. निपुडु)
 निधिय ४. १२३ (?)
 निधियाव ४. ११७ निर्विचार
 निक्षिप्त ३. १३३ निक्षिप्त
 नीसास २. ९० निःसास (गु. नीसासो)

न्यायिय ३. ७२ न्यायीय
 पइदियडु १. २०७. प्रतिदिवसम्
 पइसरह ३. ६६ मयिषति
 पईवव ३. ८५ प्रदीप
 पडरथ ३. १३६ प्रोचिष
 पओस १. १४० प्रदोष
 पडिणीय ४. १६७ प्रत्यगीक, विरुद्ध
 पडिकाहण ४. ७७ प्रतिकामन, दान
 पत्तलिजु २. १३१ [पञ्चलेशम्] कलाविहोषः
 [प] दीहर २. २१८ प्रदीर्घ
 पणिह १. १५७, २०४ पार्थिण (गु. पाली)
 पडभार ४. १५२ (दे. ६. ६६) प्राग्भार, समूह
 पयपूरण ४. ५८ पदपूरण, निरर्थक
 परिचिन्तवह २. १६७ परिचिन्तयति
 परिमुकह ३. ४३ (परि+मुक) परिमुचयति
 परिहावि[य] २. २०८ परिचायित
 परुह ३. ११६ मरुदित
 पकफिय १. १५९, १६० ३. ९५ (दे.) कम्पट
 पलीयिय २. १५३ प्रदीप्त
 पबंग ४. ५७ प्लवङ्ग
 पहिलह १. १४० प्रथमे (गु. पहेले)
 पंचक ३. १४ पञ्चवर्ण
 पंचुवरि ४. ९० पञ्चोदुम्बरी
 पाडक २. २५८ ?
 पाकोचि १. १५२ पादलुत्तिका
 पासि १. १४०; २. १४३ पार्थे, समीपे (गु. पाले)
 पिट्टिनि १. १७८ ताडयित्वा (गु. पीटुं)
 पिबास ४. १७१ विपासा (गु. प्यास)
 पिंछ ४. ९९ पिच्छ
 पीछु १. १०४ हकिम्
 पुणदंसणु २. १२१ पुनर्वर्त्तनम्
 पोण्ड ४. ९२ [श्रोत] प्रवयति
 पोसड ४. १९८ पौत्रकः
 पोत्तव ४. १८८ पुस्तक (गु. पोर्तु)
 प्राण २. १८३
 प्राण-प्रिय १. २०८
 प्रिय १. २०८; २. ३७; ३. ४७
 प्रियमाहवी २. ७८ [दे. ६. ५१] [प्रियमाहवी]
 कोकिला

फंस २. २४४; फास २. २०६ स्वर्क
फार ४. १००, १५१ स्फार, प्रभुर
फास (द्रष्टव्य-फंस)
फिट-चरित १. १५९ अष्टचरिता (गु. कीटवुं)
फुटय ४. ५४ स्फुटित (गु. फूटवुं)
फुलिंग २. १४५ स्फुलिङ्ग

भयंकताल १. ११५ भयंकर
भट्ट २. १५० भट्ट, भाषण (गु. भट)
भट्ट २. २५८ बन्धिन, स्तुतिपाठक (गु. भाट)
भट्टकाउ ३. ६३ अष्टकाय
भणेष १. ८० भणितव्य
भसुह २. ३३ भू (गु. भूँ)
भयावण ३. ९२ भयोत्पादक
भविय ४. ३९ भव्य
भसक २. १५१ भ्रमर
भंड २. २५८ बहुकपिन् (गु. भौंड)
मीसावण ३. १०१ मीषक
भुयण ३. ४ भुवन
भुल(?) २. १२८ (दे.) भट (गु. भूँ)

महक ३. ६९ [*मलिक] मलीन (गु. मेळुं)
मडह २. २०९, २१३ मुकुट (गु. मोह)
मडरिय २. २९ मुकुरित, कोरकित (गु. मोयुं)
मडक [मुकुल] = संकुच

मडकंति ३. २२; मडलिड ३. ७४

मडलि ३. १११ मौलि
मडफर १. १६४ (दे. १. १२०) गर्भ
मणोज ४. १४२, १८१ मनोज्ञ
मयनाहि २. ४४, २३६ [मृगनाभि] कस्तूरी
मरह १. १७३ (दे. ६. १२०) गर्भ
मरणद्विय ४. ६१ मरणार्थिक
मसार २. १६४ रक्तविशेष
महमहिष ३. १४ मसूतगंध
महरिय ४. १०५ महाया
महोवहि २. १७, १८०; ४. १५४ महोदधि
मं १. ६३, ६८, १२४, १८०, १९५, २१४;
२. ९२, १४५; ४. ११९, १७६; मं मं
१. ९५ मा

मंजीर २. २५३ मज्जर
माह ३. ९१ माता (गु. मा)

माहमंदिर २. २४० मातृमन्दिर
(गु. माहमंदिर-मातृगृह, माहवर, माहवर)
माहाविष ३. ८५ मायाविन्
माहावह ३. ९४ मातायति
मिकाण २. १२६, ३. १२९ म्कान
मिकाणट ४. ५२

मुसुमूरह २. १४७ मनकि, निनासावति
मुसुमूरिय १. १०

मुह-रसिब ४. ७२ मुखरसिक, भारम्भरसिक
मुष १. २१४ मुग्धा

मेहह २७, ९३; ४. १४५ मुखति (गु. मेकवुं)
मोताहक २. १०१; ४. ५४ मुक्ताफल

य २. ४७, १०९; ३. १०३ य
-न य २. १३२, १३३ न य; न विय २. १२७
नापि य
-कह-वि य ३. ७५ कथमपि य

रसिदिउ ४. २५ रात्रिदिवस
रसिदियहु ३. ४३ रात्रिदिवसम्
रमण १. ५१; २. ४८ जघन
रयहरण ४. ४४ रजोहरण
रवह ३. ९४ रमते
रवाउक १. २० [*रम्भाकुल?] रमणीय
रंजिय २. २०७ रक्त
रुणरुणिय २. २१९; ३. १५ गुञ्जित
रंद ३. १० (दे. ७. १४) बिस्तीर्ण
रूप १. ५७, (हस्तादौ) रूप
रूपसाक २. ८२ रूपशाला
रेहह २. २२३ (दे.) मोभते
रोर ४. १३९ नरकविशेष
रोक १. १ कोकाहक (गु. रदारोक)
रोवंत ४. २; (सी) रोवंति १. २०९ रोदमान
(गु. रोवुं)

कह्य २. २४३ (काह) गृहीत
कजावह ४. ३४ कजयति
कट्ट २. २९; ३. ३८ [<कट्ट] मनोज्ञ
कट्टि २. ३६ बहि
कडह १. ३३ (दे. ७. १७) रस्य

कलिवलाव ४. ९९ कलितच्छाव

कामण २. ३० ?

कडि १. ९४ [कालि] गृह्णाति (गु. कवे)

कडीव ३. १५ (दे. ७. २२) बाल

कडी ३. १९ [लेखा] रेखा

कुहंति ३. १३१ मार्जयन्ती

कुह्ण १. १२३ कुण्टति

वहसह २. २११ उपविशति (गु. वेसे)

वहट्ट २. १७३; वहट्टय २. २४९ उपविष्ट
(गु. वेडु)

वहसमण १. ५८ वैश्ववण

वट्टिजह २. १९३ पिष्यते (गु. वाटवुं, वटावुं)

वट्ट १. २१८ मूर्ख

वट्टरि २. १२८ वानरी (गु. वौदरी)

वप्प ३. ९१ (दे. ६. ८८ वप्पो) पिता (गु. बाप)

वमाल २. २१९; २. २२५ (दे. ६. ९०) कलकल

वरहिणि ३. १०९ वर्हिणी

वलह २. १२४ वलति (गु. वळे)

वहुवारिणा १. ६६ वधू (गु. बहुवार)

वंदिण २. २२६ वन्दिन्

वाह्व २. २४७ वादित (गु. वायुं)

वाडवसिहि ४. ४२ [वाडवसिलिन्] वडवानल

वाणिमड ४. ४ वाणिजकः (गु. वाणिजो)

वारवार २. ११९ वारंवार

वावण २. २२७ वामन

वासहर-मज्झि १. १५६ वासगृहमज्जे

वाह ४. ४८ वाण्य

वाहह २. १६९ वाधते

विठस १. ८० विट्स

वि=वे (गु. वे)

विहु २. २२ (गु. वेड)

विहि-वि २. ११०; ४. ९, १०; विहिह १. ४३

(गु. वजे) विहि-वि २. ८५, १२१; ४. ८६;

विहि-निय २. १११; विहि-सि ३. ८०

विच्छाई ४. ५१ विच्छाया, निष्पमा

विच्छोहिच ४. २८ [विच्छोमित] विषोषित

विज्झाह्व १. २६२ म्हापित

विज्ज ४. ५२ [दे. ७. ६५] राहु

विज्ज ४. ५३ विना

विम्हह्व ४. १४७ विम्भित

विग्निह ४. १०१ [विम्भितम्] विम्भः

विज्जपह ४. १०७ विकल्पते

विज्जरेविण ४. ७६ वितीर्ण

विचारि ४. ३२ विचारिण

विचाल ३. १०८ [विकाल] (दे. ७. ९०) संध्या

विसंठुल ३. ४१, ६३ [विसंठुल] विह्वल

विसुरहि १. ६ (दे.) खिद्य

विह्विय ४. १५, १२५ विचटित

विहाह २. ११८ विभाति, प्रभातं भवति

विहावह २. २२२ विभाष्यते

विहुणिय ४. ९९ विभूत

विंझाह्व ४. ४१ विन्ध्याटवी

वुडि ४. १५ वृष्टि

वुड १. १७१; २. १२५; ३. १२७ [=विम्र]
(दे. ७. ९४) भीत

वुडमण ४. २ विम्रमनस्

वेडविचय ४. १५१ वैकुर्विक

वेयाल २. ५४ वेताल

वेबाहिच २. २५७ वैबाहिक

वेविर ३. १२९ वेपमान

वेस १. १३७ वेष्म

वोलिच १. २२३; ३. ३८ व्यतीत

वोलह २. ९१; ३. ८४ वदति (गु. बोले)

बोळाविड ३. १११ (गु. बोळाव्यो)

सह १. २१ स्वयम्; सहँ जि १. ५८ स्वयमेव

सकुसल २. ११८ स्वकुशल (?)

सकोमल २. १७१ कोमल (गु. सकोमल)

सकर ४. ५४ शर्करा, शकल

सकविड २. ९८, १५९, १७३ [सत्तापिड]

प्रत्यक्षीकृत

सज २. १४९ सजः

सजिच्छर ३. १०२ शवैश्वर

सजोह २. १२७ जेह

सत्थाह २. १६८, १८३, २१२ सार्ववाह

सज ३. ११६ संज्ञा (गु. सान)

समुद्धिच ४. १४४ समुद्धिच

सम्पत्तण १. २३२ सम्पत्तव

सवा ४. १७५ सदा

सरसङ्घि २. १३४ शर-वाङ्मिष
 सकहिकाइ ३. ३० साम्यते
 सत्तण ३. ५४ [सत्कवण] रमणीय (गु. सत्तण्य)
 सवकि १. १७७ सपकी (गु. शोक)
 सवान २. १२७ समान
 सम्भावरण २. ७६ सर्वादरेण
 ससज्जस २. ८९ ससाधवस
 ससिपाक-कव ४. १९६ सिद्धिपाक-काव्य
 ससिहर २. १३७, १८५, ४. ५९ शशावर
 (गु. शशिहर)
 ससुरड ३. ९१ श्वसुरकः (गु. ससरो)
 सहइ २. २५० (दे.) शोभते
 सहसति ४. ११३ [सहसा इति] सहसा
 सह १. १७, १२२; २. १२९, २५० (?);
 सह १. १४६; २. २१, ६०, ६४; ३. २४,
 ४६, ६५, ९६; ४. ८३, १८४ सह
 सहोदुर्द्ध १. १५४ स+ओष्ठकम्
 संकड २. २३५ [संकट] संकुल
 संदोहव २. २३२ [संदोहक] समूह
 संभालिय ३. १२७ भाषित? (गु. संभलावर्द्ध)
 संमुहव २. २३८ संमुल (गु. साम्य)
 संवलिच २. २२४ [संवलिच] मिलित
 सागड २. ९४ स्वागतम्
 साणइ २. १२० सैनइ
 सामिसाल ३. ११२ [स्वामिसाल] स्वामिभेद
 सारि २. २२० [शारि] गज-पर्याण
 साक १. २८ शाक, दुर्ग
 साल्लरि ३. १०७ शाल्त्री
 सासव ४. २७९ साश्वत
 सामुव ३. ९१ शम्भू (गु. सामु)
 साह १. २१०; ४. १२६ [सर्व+कल] सर्व
 (गु. सह)

साहुणि ४. ३८ साप्पी
 सिकोव २. २४१ शोक
 सिहि ३. ५० सिलिन्, अग्नि
 सीहबिकीविष ४. १२३ सिंहबिकीविष, तपोविशेष
 सुहण (ब्रह्म-सुमिण)
 सुक ३. १२८ शुक् (गु. सुक)
 सुमिण २. २४; सुहण ४. ५५ स्वम (गु. समर्थ)
 सुवच्छ २. २५० विष्णु?
 सुव्वस २. २३५ श्रयमाण
 सुहि २. २२९ सुहइ
 सुयरइ (?) १. २०५ करति
 सेड ४. १९२ श्रेयः
 सोमसण ४. ४० सौम्यरव
 सोमाल २. ३३ सुकुमार; (जी) सोमालिया २.
 १४४ (गु. सुवार्द्ध)
 सोयासिणि २. २५७ सुवासिनी (गु. सोवासण)
 हकारइ २. ५८ भाङ्गवति
 हकारिणि ४. ११० भाङ्गव
 हहमगा १. २९ [हहमार्ग] विषयि
 हरिधणउर ३. ६५ हस्तिनापुर
 हलबोलव २. २३७ [दे. ८. ६४] कोलाहल
 हलुप्फक २. १९९ व्याकुल [दे. ८. ५९
 हलुप्फलिङ्ग भाङ्गुलवम्]
 हिण्डंत १. ९०, २. २३१ अमत् (गु. हीडवो)
 हिण्डोलइ २. ६० प्रेङ्गोलयति (गु. हीडोको=
 प्रेङ्गा)
 हियउवपुस ४. १७५ हितोपदेश
 हियवचोर ४. १४४ हृदयचोर
 हु १. ६५ कलु
 हेठि १. ४२ अवस्थाए (गु. हेठ)
 होकारइ २. ११३ आकारवति, आक्रोशति (गु.
 होकारद्ध)

कइ-धाहिल-किउ पउमसिरि चरिउ

[पढम संधि]

धाहिलु दिवदिहिं कवि जंपई अहु जण ! रोलु मुएविणु संपई ॥ १
निसुणह साहमि कन्न-रसायण धम्म-कहाणउं बहु-गुण-भायणु ॥ २

॥ घत्ता ॥

कवडत्तण-भाविं विसम-सहाविं थेवेण वि तारु नं हवि(?) ।
धणसिरि गुण-सारहु निय-भत्तारहु हुय अणिट्ट जिह अन्न-भवि ॥ ३

[१]

तिह कहविं^१ विसेसिं^२ सुणह धम्मु पउमसिरिचरिउ निसुणेहु रम्मु ॥ ४^{१०}
ललियक्खर-पयडिय-अत्थसार तरुणीयणु नावइ बहु-वियारु ॥ ५
पणमेप्पिणुं चंदप्पह-जिणिंदु निम्मूलुम्मूलियं-दुक्ख-कंदु ॥ ६
महसेणराय-करकमल-सरिं^{१३} सूरु(?) लक्खण-सुं^{१६}[उ?] दुन्नय-रय-समीरु ॥ ७
सारय-मियंकर-धवल-दित्ति हर-हास-विमल-वित्थरियं-कित्ति ॥ ८
कंदप्प-दंतिं^{१९}-केसरि-किसो^{२०} पंचेदिय^[2A]-दुट्ठ-भुयंग-मोरु^{२१} ॥ ९^{१५}
उप्पाडिय-दारुण-माय-सल्लुं मुसुमूरियं-मोह-महारि-मल्लुं ॥ १०
उलंघियं-दुत्तरं-भवसमुहुं तियसिंद-नमियं-चलणारविंदु ॥ ११
तियलोक्क-^[xx]हुं निदलिय-माणुं परमेसरु सासय-सुह-निहाणु ॥ १२
चउतीस-महा-अइसय-समगु गुण-सायरु पयडिय-मोक्ख-मगु ॥ १३

॥ घत्ता ॥^{३३}

पणमिवि जय-सामिणि नय-सुरकामिणि वागेसरि सिय-कमल-कर ।
पणयहुं सब्भाविं^{३३} जीए पभाविं कविहिं पयइइ वाणि वर ॥ १४

1 Beginning नमः श्रुतदेवाय. 2 °दिहि. 3 जंपई. 4 अहु. 5 संपई. 6 °कहाणउं. 7 पहु. 8 कवडत्तणु. 9 वंसम. 10 should it be तारु ? Metre requires one more mora. 11 कहवि. 12 विसेसी. 13 पणमेप्पणु. 14 निम्मूलुयमूलिय. 15 To rhyme properly with समीरु, it should be something like °सार. 16 लक्खणस. 17 °हार. 18 वित्थरिय. 19 °दंती. 20 °किसोरि. 21 °मोरि. 22 °सल्लु. 23 मसिमूरिय. 24 °मल्लु. 25 उलंघिय. 26 दुत्तर. 27 °समुहु. 28 नमीय. 29 तियलोक्कु. Two moras are too few. 30 निदलियमाणु. 31 मोक्ख. 32 The closing stanza of the Kaḍavaka is nowhere in the Ms. prefixed with this designation, which is otherwise invariably seen in such Apabhramśa poems. 33 °सभाविं.

[२]

इह भरहि अत्थि उज्जल-सुवेसु
 तहिं तिन्नि वि हरि-कमलाउलाइँ
 धम्मासत्त नरेसरं मुणिवर
 १ गामागर-पुर-नियर मणोहरं
 उदलियं-कमल-संड-उब्भासिय
 बहुविह-जण-धण-धन्न-रवाउलु
 भूसिउ धवल-तुंग-वरभवणेहि
 कोमल-केलिभवण-कय-सोहिहि
 १० फोफ्फल-नागवेलि^{१५}-दल-थामेहि
 कयवर-चक्कमालि-कुसुमालिहि
 पंथियजण-विइन्न-वरभोयण^{१७}

सुपसिद्धउ नामिं^{१८} मज्झदेसु ॥ १५
 कंतार-सरोवर-राउलाइँ ॥ १६
 स^[2B]हु सुयसालिं लोग गुणि दियवर ॥ १७
 विउल-नीर गंभीर सरोवर ॥ १८
 केयइ-कुसुम-गंध-परिवासिय ॥ १९
 गो-महिस-उल-रवाउलं-गोउलु ॥ २०
 संकुल-गाम-सीम-उच्छरेणेहि^{१९} ॥ २१
 फलभर-नामिय-तुंग-दुमोहिहि ॥ २२
 मंडिउ गामुज्जाणारामेहि ॥ २३
 वज्जिउ दूराउल-दुक्कालिहि^{१०} ॥ २४
 विविहसव-आणंदिय-जण-मणु ॥ २५

॥ वत्ता ॥

[3A] कइवर-नड-नट्टिहि चारण-चंदिहि^{१८} नच्चिउ सुपुरिसहं चरिउ ।
 ११ वर-गेय-रवाउलु रहस-सुराउलु महिहिं सगु नं^{२०} अवयरिउ ॥ २६

[३]

तहिं अत्थि देसि सुरपुर-समाण
 गंभीरनीर-खाइय-विसालु
 मुत्ताहलं-मणि-विहुम-समग्गुं
 २० कुंदिदु-धवल जिणभवण तुंग
 सविलास-हास-परिभासिणीउं
 दालिह-मु^[3B]क्क नर विगय-मोह
 विन्नाण-विणय-दक्खिन्न-दाण-
 गोविंद-नील-सयंसिहर-मेहु
 २१ गंभीर-मुयंग-निनाय-गज्जुं
 पसरिय-मुत्ताहल-विमल-नीरु

वर-नयरु वसंतपुरादिहाणुं(?) ॥ २७
 परचक्कालंधिय-तुंग-सालु ॥ २८
 रयणायरं-समु जहिं हट्टमग्गु ॥ २९
 सिहरग्ग-खलिय-रवि-रह-तुरंग ॥ ३०
 रइ-रूयउं लडह-विलासिणीउं ॥ ३१
 नियरूय-तुलिय-कंदप्प-सोह ॥ ३२
 अहिमाण-सार बहु-गुण-निहाण ॥ ३३
 मणि-किरण-जणिय-सुरचाव-सोहु^{३०} ॥ ३४
 तवणीयं-समुज्जल-नारि-विज्जुं ॥ ३५
 कप्पूर-गंध-सीयल-समीरु ॥ ३६

1 इय. 2 उज्जल. 3 नामिं. 4 नरीसर. 5 लोगसालि. 6 मुणि. 7 °र. 8 डडुलिय.
 9 °उलु रवाउलु. 10 भर. 11 सेम. 12 उच्छरेणेहि. 13 नामिं तुंग. 14 फोफ्फल.
 15 नागवेलि. 16 °दुक्कालेहि. 17 °वहंवरभोयणु. 18 °हंहिहि. 19 सुपुरिसुहं. One
 mora is too few in the third pāda. 20 सगुनं. 21 वसंतपुरादिगमणं.
 22 मोत्ताहल. 23 °विहुमवमग्गु. 24 रयणायरु. 25 कुंदिदु. 26 °परिभासिणिउ.
 27 रहरूयदु. 28 °विलासिणिउ. 29 °मय. 30 अप्सौसरचापयोह. 31 गडु. 32 तवनीर.
 33 विज्जु. 34 कपूर.

मरगयमणि-किरण-तिणंकुरालु सिय-चामर-नियर-पलंव-मालु ॥ ३७
(?) पासाउं धरिउ पाउस-विसालु ॥ ३८

॥ घत्ता ॥

मरगयमणि-दामिहि पवरारामेहि कोमल-केलि-ल^[4A]याहरिहि ।
 पप्फुल्लियं-कमलेंहि हिउ हंसउलेंहि मंडिउ वावि-सरोवरेंहि ॥ ३९

[४]

जियसत्तु महावलु तहिं नरिंदु दप्पुदुरं-रिउ-कुंजर-मइंदु ॥ ४०
 लीलावइ नामिं^५ तासु कंत नं वम्मह-गेहिणि रूयवंत ॥ ४१
 धणसेणु नावँ पुरिइं वरसेट्ठि विहवेण जसु धणओ वि हु हेट्ठि^६ ॥ ४२
 राषलि(?)तसु पिय एकचित्त धणदत्तु धणावहु विन्हि पुत्त ॥ ४३
 पाणप्पिय धणसिरि^{१०}-नाउं धूय उवहसिय-तिलोत्तम-रंभ-रूय ॥ ४४
 मिउ-कसिण-चाल-संगय-निलाड ॥ ४५
 वयणारविंद-उवहसिय-चंद ॥ ४६
 पंकय-द^[4B]लच्छि नं भुयणं-लच्छि ॥ ४७
 कुंडल-विलोल-उज्जलं-कवोल ॥ ४८
 विप्फुरियं-कंति-सिय-दसण-पंति ॥ ४९
 विंवाह[रोट्ठ] वर-कंबु-कंड ॥ ५०
 धण-हार-तुंग तणुं-तिवलि-भंग ॥ ५१
 वित्थि^{१७}रमणि मंथरिय-गमणि^{१८} ॥ ५२
 आयंव-हत्थं लक्खण-पसत्थं^{१९} ॥ ५३
 जिय-वाल-रंभ-पीणोरु-थंभं^{२१} ॥ ५४
 नव-कणय-गोरि मुणि-चित्त-चोरि ॥ ५५
 सोहग्ग-खाणि निरु महुर-वाणि ॥ ५६

॥ घत्ता ॥

रइ-रूओहामिणि सुंदर-कामिणि नवजोवणं-सज्जिय-रहहु ।
 खंडिय-सुर-दप्पहु गुरु-माहप्पहु हत्थि भलि^{२३} नं वम्महहु ॥ ५७

1 तिग्गं. 2 पासाय. 3 पप्फुल्लियं. 4 दप्पुदुर. 5 नामी. 6 नाचंपुरिय. 7 बरे.
 8 हहेहि. 9 एकं. Two moras are too few in this pāda. 10 घणसिरि. 11 दलछि.
 12 रूयणं. 13 उज्जल. 14 विप्फुरिय. 15 कंबुट्ठ. The superfluous ट्ठ here is
 most probably transferred from the previous pāda. 16 तण. 17 वित्थि.
 18 गमणि. 19 क्षायंवहत्थ. 20 लक्खणपमथ. 21 पिणोद. 22 जोवण. 23 भलि.

[५]

सा परिणिय^[5A] नयण-सुहंकरेण
 हुय तासुं सरीरि^४ असज्झ वाहि
 कलुणं अकंदइ^६ मुयइ वाह
 १ निलक्खणं हउं^७ कहि केत्थुं जामि
 सा धरिय मरंती^{१२} बंधवेहि
 “मं रोयहि धणसिरि मुयहि सोउ
 तुहुं^{१५} अम्हहं सरसइ जउण गंग
 सावित्ति गउरि भयवइ पियास(?)^{१८}
 ११ जसवइ-जसोय बहुवारियाउं
 जो आणा-खंडणुं करइ अज्झुं

वइसमणहं पुत्तिं^२ संकरेण ॥ ५८
 अविआयहि मुउं भत्तारु ताहि ॥ ५९
 “को सरणु असरणहि मज्झु नाह ॥ ६०
 तुहु विरहि^{१०} न जीवउं खणुं वि सामि” ॥ ६१
 पाएहि पडेवि गगंर-रवेहि ॥ ६२
 मं मुयंहि न दीसए नाहि लोउ(?) ॥ ६३
 कुलदेवयं वि^[5B] जय जयंति^{१७} दुग्ग ॥ ६४
 तुह अम्हे हु किंकर भिच्च दासं ॥ ६५
 एयाउं तुहु कम्मारियाउं ॥ ६६
 वप्पेण इ किंचि वि नाहि कज्झुं ॥ ६७

॥ घत्ता ॥

घरु अम्ह निहालहि परियणुं पालहि करहि पुज्जं गुरुसुरवरहं ।
 मं वहिणि^{१०} विसूरहि निय-तणु झूरहि देहि दाणु मुणि-दियवरहं^{३०} ॥ ६८

[६]

तहि घरु पालंतिहि^{३१} जाइ कालु
 विहरंतु महामुणि धम्मघोसु
 अन्नाण-वहल-तिमिरोह-हरणुं^[6A]
 जो पढइ असेसु इ वारसंगु
 ११ सम-तिणं-मणि-कंचण-सत्तु-मित्तु
 उबूढ-गरुय-सीलंग-भारु
 अइदुक्क^{४१} तव-सोसिय-सरीरु
 उक्खयं-तिसल्लु निज्जिय-कसाउ
 जोईसरहं संकरु दइ^{४५} मयणु
 ११ मंदरगिरि व जो निप्पकंपु

तहि पुरवरि आईउं गुण-विसालु ॥ ६९
 आणंदिय-जण-मणुं विगय-रोसु ॥ ७०
 निवाणं-महापुरि-परमसरणुं ॥ ७१
 संजमिय-चवल-इंदिय-तुरंगु ॥ ७२
 नव-वंभ-गुत्ति-पालण-पवित्तु ॥ ७३
 पयडिय-जीवाइ-पयथं-सारु ॥ ७४
 दसविह-मुणिधम्म-निवासु धीरु ॥ ७५
 सिद्धि^{४६} बहु-वद्ध-गुरुयाणुराउ ॥ ७६
 नारायणु नं नर-वीहि-गमणु ॥ ७७
 कमलायरु वं उम्मुक्क-कंपु(?) ॥ ७८

१ वइसमणह. २ पुत्ति. ३ तीसु. ४ सरीरी. ५ मू. ६ अकंदइ. ७ निलक्खण. ८ हउं.
 ९ केथु. १० विहरि. ११ खानो वि. १२ मरंति. १३ गगर. १४ सुमुपहि. १५ तुहु. १६ देवइ.
 १७ जयंत. १८ सु. १९ कींकर. २० भिच. २१ वारियाहु. २२ एयाहु. २३ सुउ
 कम्मारियाहु. २४ खंडणु. २५ अज्झ. २६ कज्झ. २७ परियणुं. २८ पू. २९ वहिनि. ३० वियवरह.
 ३१ पालतिहि. ३२ आईउ. ३३ आणंदिय जणमण. ३४ तिमिरोहहरणु. ३५ नेग्वाण. ३६ परम-
 सरणं. ३७ मसेसुइ. ३८ सम्मत्तिण. ३९ सत्त. ४० पयथ. ४१ दुक्क. ४२ उक्खय.
 ४३ तिथि. ४४ जोइसर. ४५ दइ. ४६ वाहि. ४७ कमलायरो. ४८ उम्मुक्क.

दोसायरु दोस-कलंक-वंकु ओमाणण पावइ जगि मियंकु ॥ ७९
वरचंदं दिवायरु तिन्नतेउं(?) कह विउस-तेय-सम जं भणेय ॥ ८०

॥ घता ॥

तत्र-तेय-फुरंतउ उवसमवंतउ सयल-जीव-संतावहरु ।
अखलिय-वरसासणुं पाव-[6B]पणासणुं धम्मु नाइ पच्चक्खु वरु ॥ ८१

[७]

जंगम-कप्पहुमु पुर-दुवारि लच्छीहरि चेइएँ भवण-सारि ॥ ८२
उवविट्ठु मज्झि बहु-मुणिवराहँ कंचणगिरि ब कुल-महिधराहँ ॥ ८३
सुर-सारेंहि^९ महरु-पलाएएहि^{१०} अच्चंतु निसेविउं सावएहि ॥ ८४
परिवारिउ सुह-सुंदर-जणेण कप्पहुमु^{११} नं(?) हरियंदणेण ॥ ८५
सो दिट्ठु मुणिंदु सपरियणेहिँ धणसिरि-धणदत्त-धणावहेहि ॥ ८६
पणमेवि सूरी^{१२} वंदंति^{१३} साहु आसिसी देइ वर-धम्मलाहु ॥ ८७
उवविट्ठुहँ नव-जलहर-निधोसु तो पभणइ मुणिवरु धम्मघोसु ॥ ८८
“भव-सायरि भीमि अणोरपारि^{१४} जर-मरण-वाहि-कल्लोल^{१५}-सारि ॥ ८९
हिंडंतु कुजोणिहि दुकय-कम्मं जिउ लहइ किलेसिं^{१६} मणुय-जम्मु ॥ ९०
धम्मत्थं^{१७} काम-मोक्खाहिहाणं चत्तारि हुंति पु^[7A]रिसह पहाणं^{१८} ॥ ९१
तह पवरु धम्मु जिणवर भणंति जिं हुंतइ^{१९} अवरी^{२०} असेस हुंति ॥ ९२
तो सो जि^{२१} करेवउ आयरेण परियाणवि बुद्धिमया नरेण ॥ ९३

॥ घता ॥

जह रयणु सलक्खणुं कोइ वियक्खणुं लेइ^{२२} वियारि[वि] आयरेणं ।
भव-सायर-तारणुं सिव-सुह-कारणुं धम्मु वि तह पंडिय-नरेण ॥ ९४

[८]

हउं^{२३} कहविं^{२४} तुम्ह धम्महु परिक्खं^{२५} अवियारिउ मं मं लेहु दिक्खं ॥ ९५
सो धम्मु सारु जहिँ जीव-रक्खं^{२६} सो धम्मु सारु जहि नियम-संख ॥ ९६
सो धम्मु सारु जहिँ सच्च-वायं^{२७} सो धम्मु सारु जहिँ नत्थि मांय ॥ ९७
सो धम्मु न जहिँ पर-द्व-हरणु सो धम्मु न जहिँ पर-पीड-करणु ॥ ९८
सो धम्मु न जहिँ कामिणि-पसंगु सो धम्मु न जहि चारित्त-भंगु ॥ ९९

1 Should it be करचणहु? 2 Proper rhyming requires तिब्बतेय.
3 सासणुं. 4 पणासणुं. 5 सुरवारेंहि. 6 पलाएएहि. 7 निवेसेविउ. 8 कयमुपुदं.
9 सूरी. 10 वंदंति. 11 आसिस. 12 मणोरपारि. 13 “कल्लोल”. 14 “कमु. 15 किलेसिं.
16 धम्मत्थ. 17 सोक्खाहिहाणुं. 18 पहाणु. 19 हुंतइ. 20 अवरी. 21 सोजि. 22 सलक्खलु.
23 वियक्खणु. 24 लेइ. 25 आचारिण. 26 तारणुं. 27 कारणुं. 28 हउं. 29 कहविं.
30 परिक्ख, 31 दिक्ख, 32 रक्ख. 33 सवयाय, 34 नयिम्माय.

सो धम्म जेत्यु इच्छा-पमाणु
 सो धम्म जेत्यु नवि मोहु लोहु
 सो धम्म न पिज्जइ जेत्यु मज्जु
 सो धम्म न खज्जइ जेत्यु मासु
 * सो धम्म जेत्यु अकलंकु सीलु
 सो धम्म जेत्यु तत्तहँ^१ विचारु
 सो धम्म जेत्यु सुविसुद्धु भाउ

निसि-भोयणु जेत्यु न कोहु माणु ॥ १००
 सो धम्म^[7B] जेत्यु इंदिय-निरोहु ॥ १
 सो धम्म न किज्जइ जहि अकज्जु ॥ २
 सो धम्म न जहि विसयाहिलासु ॥ ३
 मुक्ककुसु जेत्यु न काम-पीलु ॥ ४
 सो धम्म जेत्यु मणु निव्वियीरु ॥ ५
 सो धम्म देउ जहि वीयरउ ॥ ६

॥ घत्ता ॥

तिहुयण-परमेसरु देउ जिणेसरु जिय-मउं मोह-वियारउ ।
 "अणुदिणु झाइज्जइ परु न हणिज्जइ सो जिं धम्म जगि सारउ ॥ ७

[९]

कल्लंजलिहि^{१६} पियहु जिण-वयणइ
 निम्मलु^{१७} नाणु(?) देहु उज्जालहु
 सिरिधम्मघोसं-मुणिवरहँ वाणि
 ११ उग्गिभन्न-वहल-पुलयंगयेहि^{२३}
 "संसारि"^{२५} प^[8A]डंता उद्धरेहि^{२६}
 तिहि^{२७} दिन्नइ^{२८} पंच अणुवयाइ
 गिन्हेविणु निरु रोमंचियाइ
 दिणि दिणि सा धणसिरि धम्मसील
 २१ जिण-भवणहि मह-महु कारवेइ
 तंबोल-कुल्ल-आहरण-वत्थं
 वहिरंधहँ^{३६} कुंटहँ^{३७} वावणाहँ
 अणुकंपइ वत्थाहरण-दाणु

गिन्हहु^{१८} पंच-महव्वयं-रयणइ ॥ ८
 सावयधम्म पयत्तिं^{२०} पालहु ॥ ९
 निसुणेविणु सासय-सोक्खं-खाणि ॥ ११०
 पणमेविणु मुणिवरु वुत्तुं तेहि ॥ ११
 गुरु अमहहँ सावय-धम्म देहि ॥ १२
 संमत्त-महागुणं-संजुयाइ ॥ १३
 वंदेविणु निय-भवणह गयाइ ॥ १४
 धम्मवइ वहइ महंत-लील ॥ १५
 मुणिवरहँ जहिच्छइ दाणुं देइ ॥ १६
 निय-सहिहि पयच्छइ सामि-हत्थं ॥ १७
 कर-हीणहँ दीण-दयावणाहँ^{३८} ॥ १८
 सुहि-सयणहँ संवहेइ^{३९} माणु ॥ १९

॥ घत्ता ॥

२१ जिण^[8B]सासणि भत्तहँ दढ-संमत्तहँ^{४०} धण-हीणह उम्मुक्कं-मय ।
 धणु देइ जहिच्छइ जो जं वंछइ धणसिरि जंगमं कैप्पलय ॥ १२०

1 Throughout जेत्यु. 2 कोह. 3 पीज्जइ. 4 मज्जु. 5 कीज्जइ. 6 अकज्जु. 7 मंजु
 8 मुक्कं. 9 नत्तहि. 10 निविचारु. 11 सुविसुद्ध. 12 जियमय. 13 हणीज्जइ. 14 सोजि
 15 कल्लंजलेहि. 16 गिन्हउ. 17 महव्वह. 18 निमलु. 19 उज्जालहु. 20 पयत्ति.
 21 *धम्मघोसु. 22 *सोल. 23 *गमेहि. 24 वुत्तु. 25 संसार. 26 उद्धरेहि. 27 तिदि.
 28 दनइ. 29 *महासुणि. 30 महिमहु. 31 दाणु. 32 वय. 33 *हथ. 34 पहिरंधहँ.
 35 कुट्टहँ. 36 *दीयावणाहँ. 37 वथा. 38 संवेइ. 39 *संमत्तह. 40 उम्मुक्कं.
 41 जहिच्छइ. 42 वंछइ. 43 जंगमु. 44 कर.

[१०*]

पेक्खेविणु धणसिरि दाणु दित्ति
न भणंति किंचि अग्गइ भएण
“अइधम्मसील निच्छिन्न-नेह
निकारण पूरइ परहं हत्थ
परियणहु मज्झि नं केव इहु(?)
तं कहिउ ताहि निय-परियणेण
“मइ दिअं सहर्त्थिं सब-काल
कंचणु तिणु मज्झिउ धम्म-कज्झि
एवहि विमुक्क-मज्जाइयाउ
गुण दूसहिं करहिं अवन्न-वाउ
महु एहइ अवसरि काइ जुत्तु
अहवा मिउ मणहरु सुय-महत्थु

जसवइ-जसोय मच्छरु वहंति ॥ १२१
जंपंति परोक्खहि सहु जणेण ॥ २२
घरु^१ लुडइ^२ अम्ह नणंद एह ॥ २३
मं कहवि भूय एहिथ(?) घरत्थ^३” ॥ २४
मायाविणु पयडिउ नाइ विहु(?) ॥ २५
धणसिरि परिचिंतइ नि^[9A]यमणेण ॥ २६
आसासियं दीण अणाहं वाल ॥ २७
निकंठइ भाइहिं तणइ रज्झि ॥ २८
विसहंति न भाउज्जाइयाउ ॥ २९
खलु चिंतहि वं^[घहिं] गरु^[य]-पाउ ॥ १३०
किं चयमि सयलु धरु सारु वित्तु ॥ ३१
को जूयहं छंदि^{१४} चयइ वत्थु ॥ ३२

॥ घत्ता ॥

पूरिय-हियइच्छा आणवडिच्छा वंधव काइ व दारियहं^{१५} ।
सुडु^{१६} वि पडिक्कलहं निंदणसीलहं उइइ चंदि किं तारियहं ॥ ३३

[११]

अंइनिगुणहं गुरु-थण-हारियाहं
महु वयणु न वंधव जइ करंति
अविवेय-हुयासणु जणिउं^{२३} जाम्भं
“इह जसमइ^{२७} दुम्मइ दीह-केस
लाएविणु किंचि कलंकु अज्जु
एउ चित्तिवि धणसिरि कुडिल-चित्त

मोहिज्जइ को वि न भारियाहं ॥ ३४
तो चयमि गेहु नवि एत्थु भंति^{२९}” ॥ ३५
ईसी संवट्ठिउं^{२५} रोसुं^{२६} ताम्ब ॥ ३६
तिह करउ होइ जिहं पइहि वेसं ॥ ३७
पाडेमि सीसि^{३१} जसवइहि वज्जु^{३२}” ॥ ३८
जसवइ^{३३} करि लेविणुं तिणं वुत्त ॥ १३९

* Such readings of the Ms. which have a single consonant in the place of a double one required by the grammar and metre have not been recorded any further, as they are a common feature of the orthography of our Ms. As the number of such readings so far recorded is sufficient to give an idea of this feature, it would not serve any useful purpose to continue noting them down. 1 पय. 2 लुडइ. 3 घरइ. 4 पयय. 5 पयडिउ. 6 परिचित्थे. 7 विहुं. 8 सहर्त्थी. 9 आसासिय. 10 हणाह. 11 एहइ. 12 पय. 13 वार. 14 जुयहं छंदी. 15 हारियहं. 16 सुडु. 17 परिक्कलहं. 18 निदण. 19 उइ. 20 रह. 21 गुण. 22 दंति. 23 हुयासण जणिव. 24 जसमइ. 25 संवट्ठिव. 26 रोस. 27 जसमइ. 28 जिय. 29 वेस. 30 पाडेमि. 31 सिसि. 32 जसवइहि. 33 जसमइ. 34 लेविणु.

कय-मंडणं जंती^१ पइहि^२ पासि
 “संसारि सुदुलहु मणुय-जम्मुं
 तुहु निम्मलि वंसि विसालि जाय
 अकलंकु सीलु धारेहि वच्छि^३
 ४ जा तीमइ^४ मलिण^५-चरित्त होइ
 नीलज्ज नाहि^६ गुरुयणु गणेइ
 आयसवि^७ वप्पो इ नायरं कु(?)
 परपुरिस-निहालणि दोस-जुत्त

जह सुणइ कंतु पहिलइ पओसि ॥ १४०
 पालेहि पुत्ति जिण-भणिउ धम्मु ॥ ४१
 नं सीय महा^[10A] सइ तुज्झ माय ॥ ४२
 पीणुन्नय-थण-ओनमिय-वच्छि ॥ ४३
 तहि वत्त नं पुच्छइ कोवि लोइ^८ ॥ ४४
 मसि-कुच्चइ^९ मुहि जं नियह^{१०}(?) देइ ॥ ४५
 छिभिज्जइ सहुं होट्ठेणं नक्कु ॥ ४६
 सब्भाओ वंचइ नियय-कंत ॥ ४७

॥ घत्ता ॥

११ गुण-सीलालंकिय^१ नारि अपंकिय वड्डइ कमलिणि^{१२} जेम जलि^{१३} ।
 वंदिज्जइ लोएहि^{१४} गरुय-पमोएहि चंद-रेह जिव गयणयलि^{१५} ॥ ४८

[१२]

तिं धणसिरि-वयणिं ताहि कंतु
 धणदत्तु भिउडि-भंगुर-निडालुं^{१६}
 १७ दुच्चारिणि^{१७} गेहिणि मज्झु एह
 पालोत्ति-तंतु जिह कुडिल-भाव
 फुडु अन्न-पुरिस-वद्धानुराय
 ता दुट्ठहि किं सिर-कमलु लेवि^{१८}
 सहसत्ति न करणह एउ जुत्त
 १९ चिंतंतहु तसु मणि एह इट्ठ
 उवविसइ तूलि^{१९}-पलंकि जाव
 पभणिय महु गेहहु नीसरेहि^{२०}
 पलक्कि^{२१} नारि जि फिट्ठ-चरित्ति
 पलक्कि^{२२} नारि सील-गुणवंतहु

पज्जलिउ हुयासणु जिम्ब झियंतु ॥ ४९
 उल्लसिय-सेय-जल-विंदु-जालु ॥ १५०
 चंचल-मइ ना^[10B] वइ विज्जु-लेह ॥ ५१
 कुल-दूसणि दुन्नय-गेह पाव ॥ ५२
 तिं धणसिरि जंपइ एह वाय ॥ ५३
 अह नक्कु सहोड्डइ^{२३} कप्परेवि^{२४} ॥ ५४
 अवियारिउ कज्जु दहेइ^{२५} चित्तु ॥ ५५
 वासहर-मज्झि सहरिसु पइइ^{२६} ॥ ५६
 हय पल्लि-पहारि[हि] हियइ ताम्ब ॥ ५७
 अज्ज वि महुं सेज्जहि^{२७} आरुहेहि^{२८} ॥ ५८
 पलक्कि^{२९} नारि जि बहुएहि भुत्ति ॥ ५९
 आणवडिच्छी जा नवि कंतहु ॥ १६०

॥ घत्ता ॥

उम्मग्गि पयट्ठी तरुण-तरट्ठी नव-कुंदेदु-समुज्जलिय^{३६} । [11A]
 वे-पइ-अणुकूली(?) जिह नइ पूरिं दोन्नि वि^{३७} पाडइ कुलइ^{३८} नियं ॥ १६१

१ मंडण. २ जंती. ३ गइहि. ४ जंसु. ५ महा. ६ तुसु. ७ वच्छ. ८ जेवइ. ९ मणिज.
 १० नं. ११ लोए. १२ कचइ. १३ यं जवइ. १४ आयजुधि. १५ होहेण. १६ मक्कु.
 १७ लंकीय. १८ कमलिणि. १९ जले. २० हंगुरि निळउ. २१ दुच्चारिणी. २२ नावइ.
 २३ सिरिकमलु लेवि. २४ कप्परेवि. २५ रहेइ. २६ पइइ. २७ तूली. २८ निसरेहि. २९ महु.
 ३० सेजहि. ३१ आरुहेहि. ३२ पलीकिय. ३३ पलकिय. ३४ ज. ३५ समुज्जलियइ. ३६ वेवइ.
 ३७ अणुकूलइ. ३८ पूरिं. The rhyming is defective. ३९ दोन्नि ४० नियकुलइ.

[१३]

जसवइ विष-वर्णन^१ निहुरेण
 कुड्डु(१)^२ गरुड-दुक्खह भरेण
 सोहम्म-मडप्फरुं भग्गु केम
 उम्भूलिउ कह सुरवाहिलासु
 संताउ विषंभइ हिवयं केम
 रोवंतिपे निवडहिं उज्जलाइ
 “पंड अज्जु^[11B]काइ बिणु क्खारेण
 “अवराहु म जम्मेवि कियउ कोइ
 हउ सब-काल पाप्माहं इहु
 भयं-बुद्ध हरिणि जिह दिहु-सीह
 सा रयणि न केवइ खयहु जाइ

विज्झाइय वण-लव जिह ववेण ॥ १६२
 सिरि ताळिय नावइ मोम्भरेण ॥ १६३
 घीरेण रणंगणि^३ भीरुं जेम ॥ १६४
 नइ-पूरिं^४ जिह दोत्ताहि-पलासु ॥ १६५
 नव-जोवणि बम्महं-जलणु जेम ॥ १६६
 अंसुयइ नाइ मोत्ताहलाइ ॥ १६७
 महु रुद्धु काहु” चिंतइ मप्पेण ॥ १६८
 निकालइ मइ^५ मंदिरह तो वि ॥ १६९
 विस-कंदलि जिह द[इ]एण दिहु” ॥ १७०
 जरिय ब मुयइ नीसासं^६ दीह ॥ १७१
 वर-दाणु सुपत्तेहिं दिनु नाइ ॥ १७२

॥ वत्ता ॥

बहु-अट्ट-बुहइइं भग्ग-मरइइं सहिं चिंतंतिहि^७ निसि गल्लिय ।
 उग्गमिउ दिवायरु हय-दोसायरु सा रइ-भवणह निकलिय ॥ १७३ ॥

[१४]

आरत्त-नयण, विच्छाय-वयण
 दरमलिये-कंति, कलुणं रुयंति
 आहरण-विवज्जिय विमय-हार
 जं जसवइ^८ एहाक्ख दिहु
 “कलुणं रुयंति तुहु वंधवैण
 न वि जाणउं कारणु किं पि अज्जु
 “मं रुयहि वच्छि विसहहि मुहुत्तु”
 “धणदत्त कहहि एहुं फुडउं मज्जु
 जंपइ कणिहु “सण्डेद-लील
 निसि समइ अज्जु तं तइयै(?) वुत्तं

उम्मुक्क-हास, पत्त^[12A]त्त-सास ॥ १७४
 उव्विग्गं दीण, निसि सयल खीण ॥ १७५
 उच्चिणिय-कुसुम नं कुंद-साह ॥ १७६
 धणसिरि सवकि जिह हिवइ तुहुं ॥ १७७
 पिट्ठिवि निकालिये वरहु तेण ॥ १७८
 दुव्वयणइ जंपइ जिह अलज्जु” ॥ १७९
 हकारिउ वंधवु तीयें वुत्तु ॥ १८०
 अवरहु काइ जसवइएं तुज्जु” ॥ १८१
 दुव्वारिणि एह अ^[12B]ज्ज-सील ॥ १८२
 पर-पुरिस-निहालणि दोस-जुत्त ॥ १८३

॥ वत्ता ॥

अवगणेय-परत्तिं^९ दुद्ध-कलत्तिं^{१०} ददचारित्त-विवज्जियइं^{११} ।
 उव्वेव-करंडइं^{१२} फुट्टइ मंडइ काइ-मिं^{१३} किज्झइ घरि विषयं^{१४} ॥ १८४ ॥

१ पीयवर्णनं. २ for कुड्डि or उड्डि ? ३ अक्खु. ४ रणंगणि. ५ दीह. ६ नीसास. ७ चिंतंतिहि.
 ८ जसवइ. ९ अवजोवणि वंसह. १० मइ. ११ अव. १२ सीव. १३ निसास. १४ वीरसिहि.
 १५ हरवल्लिय. १६ उव्विग्ग. १७ जसवइ. १८ दीह. १९ महु. २० निकालिय. २१ महु. २२ समइ.
 २३ वुत्तु. २४ परत्तिं. २५ कलली. २६ विवज्जियइं. २७ गरंडइ. २८ काइमि.

[१५]

“धवलं पि कसिणु कसिणं पि धवलु मइं वुत्तइं मसइ एउ सयलु ॥ १८५
 ता अत्थि जाणुवमु इत्थि-राउ थीओ वि पंरिक्खइं तावँ भा[उ]” ॥ ८६
 चित्तेविणु धणसिरि भणइं “भाय एहउं कुसलच्चणु तुज्झ जाय ॥ ८७
 १ धम्मोवणसु मइं दिञ्चु पुत्त किं तेण वि हुयं खंडिय-चरित्त ॥ ८८
 निहोस महासइ विणयवंत कुल-दूसणिं ल^[13A]हु झाणु लेहि कंत” ॥ ८९
 धणदात्तिं चारु वियक्खणेण परितोसि[य] जसवँइं तक्खणेण ॥ १९०
 अह अन्न-दियहि पिय-भासिणीए¹⁰ पभणिय जसोय तह धणसिरीए¹¹ ॥ १९१
 जह सुणइ कंतु पयडक्खरेहि आरोविय दोस महायरेहि(?) ॥ १९२
 ११ “महु वयणु निसामहि हलें¹² [ज]सोए नारय-तिरियाउलि एत्थु लोए ॥ १९३
 बहु-पुत्तेहि लब्भइ मणुय-जम्मु तं पाविउ करि अकलंकु धम्मु ॥ १९४

॥ घत्ता ॥

निम्मल-कुल-दूसणि अइ-सुह-णासणि¹⁴ सुहि-बंधव-लज्जावणि¹⁵ ।
 मं पाउ वियंभहि इह-पर-लोइ [चोरिइ बहु-दुह¹⁶-?] पावणि¹⁷ ॥ १५

[१६]

तिं वयणिं कोवुलहसियं-सेउ विन्नवइ जसोयहि^[13B] कंतु एउ ॥ १६
 “महु अत्थि सुवन्नह भार लक्ख वज्जिंदनील मरगय असंख ॥ १७
 विहुम कक्केयणं तार हार सोदामणि-किरण-फुरंत दोर ॥ १८
 कुंडल-मणि-नेउर-कंकणाइं बहु-मोल्लइ विविह-विभूषणाइं ॥ १९
 ११ कुंकुम-कत्थूरी-चंदणाइं सुपसत्थइं वत्थइं अइघणाइं ॥ २००
 दीसंति न मंदिरि जाइं जाइं हरियाइ जसोयइ ताइं ताइं ॥ १
 इह अज्ज वि चोरत्तणुं करेइ गाढं तिं धणसिरि सिक्खवेइ” ॥ २
 आविउ जसोय सेज्जहि¹⁸ वइट्ट सा दुट्ट भुयंगि [व] तेण दिट्ठं ॥ ३
 उत्तारिय सेज्जहि पन्नि देवि निब्भच्छिय पुणु हिय उम्मूलेवि²⁰(?) ॥ ४
 ११ [14A] सुंयरइं जसोय निययावराहु “महु काइं विरत्तउ आहु²¹(?) नाहु ॥ ५
 हुउं सील-मुनिम्मल-उभयपक्ख सीया इव किय चारित्त-रक्ख ॥ ६
 पइ-दियहु पयत्तिं²² अवयरेवि²⁴ जंमह विनवि(?) पिउ संभरेवि ॥ २०७

1 परिसरं ताम्ब हा. 2 चित्तविणु. 3 हणइ. 4 हाह. 5 पत्त. 6 दुय. 7 महासइ.
 8 कुलदूसणि. 9 जसवइ. 10 भासिणिए. 11 धणसिरिए. 12 हते. 13 लहइ.
 14 भासणि. 15 लज्जावणीए. 16 Missing. 17 पावणीए. 18 वुल्लसिउ. 19 किंनु.
 20 सुयंनव. 21 वज्जिंद. 22 कंकवण. 23 नोदामणि. 24 चोरत्तरणु. 25 सेज्जइहि.
 26 दिह. 27 (?). 28 सुंयरइ. 29 निययावराहु. 30 (?). 31 सुनीमक. 32 पइ.
 33 वयसी. 34 अवयरेहि.

॥ घत्ता ॥

जिह लच्छि उर्विदहुँ रोहिणि चंदहु तिम्व हउँ कंतहु प्राण-प्रिय ।
किं अज्ञासत्तउ तेण विरत्तउ अज्जु न जाणउँ का वि प्रिय ?” ॥२०८

[१७]

रोवंतिई निसि परिगलिय ताहि रवि उगगउ निगगय भवण-वाहि ॥ ९
धणसिरिहि विहाणइ कहिउ साहु पलंकहु पाडिय देवि पाउँ ॥ २१०
परितुट्टी धणसिरि तं मुणेवि “वसि वट्टहिं वंधव मज्झु वे वि” ॥ २१
अह तीएँ^९ य वि(?) भोगंतराउ दोहग-कलंकिउ इत्थि-भाउ ॥ २२
चोरि त्ति जि दुस्सहुँ अलिय-आलु पावेसइ तइय भयंकरालु ॥ २३
“मं रोइ मुंघे^{१०} फुसि लोयणाई वहु-अंसु-धार-धोवंजणा^[14B]ई” ॥ २४
“साहेहि धणावह फुडउँ^{११} कज्ज अंवाडिय काँइ जसोय अज्जु” ॥ २५
पभणइ धणावहु नट्ट-नेहु “घरु अमहहँ मुयउँ^{१२} अभव एहु ॥ २६
फुडु तई जि वुत्तु^{१३} पयडक्खरेहि कुल-दूसणि चोरी परिहरेहि” ॥ २७
“मई जाणिउ वंधव तुहु वियहु तई^{१४} जेहउ अश्रु न को वि वहु^{१५} ॥ २८
उवएसु दिशु णं वुत्त चोरि तुहु गेहिणि लोह-भुयंग-मोरि ॥ २९
सम्माणहि सुंदर-गुण-निहाण अह तायह केरी तुहु^{१६} आण” ॥ २२०

॥ घत्ता ॥

अवरोप्परु रत्तह वंधु-कलत्तह सबह चित्तई^{१७} कवड-निहि^{१८} ।
विहडावेवि पयडई नेहिं जडियई धणसिरि को वि अउं^{१९} विहि ॥ २१

[१८]

जिणभवण-विंव-न्हवणञ्जणाई^{२०} मुणि-दाणई तित्थ-पभावणाई ॥ २२
कुवंतिहि वोलिउ ताहि कालु घर-वासु मुणविणु दुक्ख-जालु ॥ २३
दाउणं^{२१} दाणु हरिसिय-मणेहिं ^[15A]अणगार-दिक्ख पडिवन्न तेहि ॥ २४
तं माया सल्लु न धणसिरीएँ आलोइउँ^{२२} संजम-कंखिरीएँ^{२३} ॥ २५
धारेइ^{२४} सुदुद्धरु^{२५} वंभवेरु^{२६} संजमि^{२७} मणु निञ्जलु नाइ मेरु ॥ २६
उज्झियइ विसं व दूरेण भोग परिहरिय सयल सावज्ज जोग ॥ २७
तव-चरणु चरंति विचित्त-मेउ वंदंति नमंति जिणिंद-देउ ॥ २२८

1 विहदहु. 2 रोवंतिय. 3 पलंकहु. 4 प्याडिय. 5 प्याउ. 6 परितुहिं. 7 वेवि.
8 One mora too few. 9 रि दुस्सहुँ. 10 मुघे. 11 जांसवरवोवंजणाई. 12 फुडं.
13 मुयई. 14 पुडु. 15 तंइ. 16 नंडु. 17 णं. 18 तुडु. 19 अज्ञाण. 20 चित्तई.
21 “विहिं. 22 पयडिवइ. 23 जाडक्ख”. 24 “अभवणञ्जणाई. 25 दाउण. 26 जाणगार.
27 अलोइउ. 28 “कंखीरीप. 29 “धारेइ. 30 सुदुद्धरु. 31 वंभवेरु. 32 संजमि.

सज्जात करंति पदंति नाणु ॥ २२९ ॥
 दस-विहं सुणि-धम्म-समायसंति ॥ २३० ॥
 भावंति दुवाकसं भावणाद ॥ २३१ ॥
 विहरवि महि-मंडलि विगय-संकु ॥ २३२ ॥
 भावेण सरीरइं संलिहेवि ॥ २३३ ॥

॥ घत्ता ॥

दंसण-गुण-सारइं ॥ [xxxxxxx] पाळेइ पंच महवयइं ।
 सुह-झाणु [15B] करेविणु ॥ धणसणु लेविणु देवलोइ सवइं गयइं ॥ २३४ ॥

॥ प्रथमसंधिः ॥

*

[विईय संधि]

भव-जलहि-अणसवसं ॥ वीर-जिणं पणमिऊण भावेणं ।
 वोच्छामि जमिह वित्तं ॥ धणसिद्धि-धणदत्त-नामाणां ॥ १ ॥

॥ घत्ता ॥

सुर-सोवसइं भुंजेवि ॥ देवलोइ मोहिय-मणइं ।
 पुणरवि अवइसइं ॥ भरह-खेत्ति पंच वि जणइं ॥ २ ॥

[१]

साम्प-महापुरि सत्थवाहु ॥ निय-विहव-विणिजियं-सगनाहुं ॥ ३ ॥
 अवगाहियं-सायरु सिद्धिवंतु ॥ बहु-देसि पसिद्धुं असौगदत्तु ॥ ४ ॥
 तसु मेहिणि^{१०} नामिं चंदलेइं ॥ नव-जोवणं कंचण-वन्न-देह ॥ ५ ॥
 १० धणदत्त-धणावह पुव-वुसं ॥ सुरलोयहु तहि उववसं पुत्त ॥ ६ ॥
 किंउं [16A] पदमहु नावें समुददत्तु ॥ वीयाहुं निवेसिइं उवसहदत्त ॥ ७ ॥
 पइ-दियहु वे वि^{२०} उवहसिय-काम ॥ वहुंति ससि व कलहिराम ॥ ८ ॥
 गंभीर-मुत्ति नं^{२०} सुर-कुमार ॥ सुंदर पुर-कामिणि^{२०}-हियव-हार ॥ ९ ॥
 कमलं व^{२०} सुनेत्त पसंजं-वेस ॥ सूरु व सुतेय अदिहं-दोस ॥ १० ॥
 २० चंदणं-दुमो व सीयल-सहाव ॥ आरुढ-महागुण वाइ भाव ॥ ११ ॥

१ जहावंति. २ बहुविहु. ३ ०हाणु. ४ वसविह. ५ उवसहसह. ६ परिखण. ७ दुवकय. ८ संहरेवि. ९ Missing. १० ०स्ताणु. ११ वीचं. १२ अवइं नहुं. १३ ०विहविं. १४ विणिजिउ. १५ जगनाहु. १६ अवगाहिउ. १७ सिद्धवत्तु. १८ वसिहु. १९ मेहिणि. २० चंदलेहिं. २१ नवजोवन. २२ ०वत्त. २३ उववत्त. २४ किय. २५ वीयाहु. २६ निवेसिउ. २७ पइविहत्तु. २८ वेवे. २९ वं. ३० कामिणि. ३१ व. ३२ सुवसहदत्त. ३३ अदिहं. ३४ वु चंदणदुमो व.

॥ वत्स ॥

वंचवज्ज-वत्स
लंघि-रयययय

गुरुयणि^१ विविध मइद-गई ।
राहव-लवसण दोषि नई ॥ १२

[२]

हत्थिणज[र]पट्टणि जय-पयासि
कंचण-मणि-निर्मिय-भबण-कम्मि^२
[16B]इभवइ^३ आसि^४ संखाहिहाणु^५
जिणसासण^६-पंकय-चंचरीउ^७
जीवाजीवाइ^८ पत्त-जासु^९
सीलवइ नाउ^{१०} बिब तासु इहु^{११}
चंद-मुह तुंग-भण बिहु-कलच
धणसिरिहि बीउ वड्डिय-समोय^{१२}
भुंजेवि भोग सहू अण्डराहि^{१३}
सीलवइहि सा जप्पअ धीयं

नाणाविह-वहुदेसिय-निवासि ॥ १३
पवणुदुय-कोडि-पडाव-रम्मि ॥ १४
कुंजर इव^{१५} पवर-पयट्ट-दीणु ॥ १५
पडिवन्नाणुवउ^{१६} कुल-पईउ ॥ १६
वक्खिन्न-महोवहि गुणनिहाणु ॥ १७
सीयं व महासइ गुण-गरिह^{१८} ॥ १८
पिय-भासणि^{१९} जिण-धम्माशुरत्त ॥ १९
चिरु काल वसेविणु वेवलोपे ॥ २०
कंचणमणि सेमणि^{२०} (?) धणहराहि^{२१} ॥ २१
बिहु पुत्तह जप्परि पवर-रुयं ॥ २२

॥ वत्ता ॥

नचंतिहि^{२२} तरुणिहिं
वज्जंतहि तूरेहि

पट्टणि लोयं-सुहावणउं ।
संखिं^{२०} किउं वज्जावणउं ॥ २३

[३]

सुमिणंतिरि जणपिण^{२२} कमल-वज्ज
ति दिट्ठ ताहि पउ[म]सिरि नाउं
भमरंजण-नील-खिणिङ्ग-केस
नीलुप्पल-लोयण वयण-चंद-
उज्जल-कवोल-लावण-कंति
विवाहर-सुललिय कंड-कंठ
कप्पहुमं-पल्लव-चारु-हृत्य
गंभीर-नाहि^{२३} तिबली-तरंग-

सिरि दिट्ठ महा-पंकय-विसल ॥ २४
नव-जोषणुं पत्त मणाभिरामु ॥ २५
पंचमि-ससि-सुंदर-भाल-देस ॥ २६
उवहसिय-लच्छि-लीलारविंद ॥ २७
सिय-दसण-किरण-धवलिय-दियंति^{२४} ॥ २८
तुट्ठं-वीण-थणहार-लट्ठ ॥ २९
सुविभत्तय-वरल(?)मण-प[17B]सत्थ ॥ ३०
संगय-रोमावलि-रुइरमं(?) ॥ ३१

१ गुरुयणि, २ मइदमह, ३ लंघि, ४ मणि, ५ नीलिय, ६ कंमि, ७ इभवइ, ८ आसि, ९ हिहाणु, १० इव, ११ पय, १२ पयहु, १३ जिणसासणि, १४ पंकयचंचरीउ, १५ कंचणमणि, १६ जीवाजीवापव, १७ दाणु, १८ नाउ, १९ इह, २० सीह, २१ मरिह, २२ भासणि, २३ सलोय, २४ (?), २५ धणहराह, २६ वीय, २७ पय, २८ वज्जंतहि, २९ जप्प, ३० संखि, ३१ बीह, ३२ जणपिण, ३३ वज्जोवज्ज, ३४ वज्जोवज्ज, ३५ वज्जोवज्जोवज्ज, ३६ तुट्ठ, ३७ कप्पहुम, ३८ वीररहा, ३९ वज्ज.

विवेनिय(?) व पिहुँ वर कलत्तुं
रत्तुपल-दल-सोमाल-चलणि
आवज्जिय-सयल-कलीकलाव
केयइ-कप्पूर-सुगंध-सास

पीणोहँ-जुयलु जलहर भमंतु ॥ ३२
नह-ससि-मऊह मंथर-गमणि ॥ ३३
कडुयाविय-कल-कोइल-पलाव ॥ ३४
लीलावहुयँ-सुरवहु-विलास ॥ ३५

॥ घत्ता ॥

उन्नय-वंसुभव
अहिणव-गुण-सुंदरि

आसासिय-तिहुयणँ-जयहु ।
चावँ-लट्ठि मयरज्जयहुँ ॥ ३६

[४]

एत्थंतरि पत्तुं वसंतु मासु
" [18A] कंकेलि^{१४} - फुल्ल-परिमल-सुयंध
मंजरियँ चूय फुल्लियँ अणंत
आरत्तँ-कुसुम रेहहिँ पलास
उत्थरँइ महुरँ कोइल-निनाउ
चच्चरिउँ दिति उब्भिय-वि-हत्थँ
" सा अन्न-दियहि पउमसिरि वाल
मयणाहि-तिलय-कय-वयण-सोह
नव-चंपयँ-विरइय-कन्नपूर
कंठट्ठिय-रयणाहरण-हार
भुय-विनिहिँयँ-नवकंकण-विचित्त
" मणि-मेहलँ-मंडिय-विउल-रमणि

वम्मँह-प्रिय-बंधउ वर-विलासु ॥ ३७
उम्मच्चिँ^{१५} (?) वियंभिय-वहल-गंध ॥ ३८
अणुणिज्जहिँ तरुणिहिँ कुविय कंत ॥ ३९
नं मयण-विहलँ^{१६} (?) -विरइयँ^{१७} (?) -पासँ ॥ ४०
नं वम्मह-घणुँ-हुंकार-राउ ॥ ४१
मय-घुम्मिर नच्चहिँ तरुणि-सत्थ ॥ ४२
सिय-कुसुमँ-दाम-संवलीयँ-वाल ॥ ४३
गंडयलालिहिँयँ-सुपत्तलेह ॥ ४४
कुंडल-मणि-किरणंतरिय-सूर ॥ ४५
धणजुयलँ-निवेसिय-तार-हार ॥ ४६
सवंगिँ^{१८} य हरियंदण-विलित्त ॥ ४७
वरनेउर-भूसियँ-चारु-चलीणि ॥ ४८

॥ घत्ता ॥

आएसिँ^{१९} जणणिहिँ^{२०}
[18B] पियसहि-परिवारिय

आणंदिय मणि पउमसिरि ।
गय उज्जाणि अउव्व-सिरि(?)^{२१} ॥ ४९

[५]

" उज्जाणु नियवि हरिसिय-मणेणँ करु उब्भिवि भणई वसंतसेण ॥ ५०
" सहि पेक्खु पेक्खु उज्जाण-लच्छि पल्लविय-तरुणँ-तरुवर मयच्छि ॥ ५१

1 3 moras less. 2 पयिउ. 3 °कलुनु. 4 पीणोरा°. 5 लहमसिमयुहं. 6 फल°. 7 कडुयाविय. 8 लीलावहुप. 9 °तिहुयणि. 10 चाउ°. 11 महरघयहु. 12 पउ. 13 वम्मह. 14 कंकेलिय. 15 उम्मचे. 16 मंजरीय चूय. 17 फुल्लिय. 18 उन्नारत्त. 19 °विरल°. 20 विरइय. 21 मास. 22 उच्छरइ. 23 महुर. 24 °घणु. 25 चच्चरिहु. 26 उज्जि-यवियत्थ. 27 पउमसिरि. 28 °कुसुम. 29 संवलीय. 30 °काहिहिँय. 31 चंपय. 32 °जुवाण. 33 नविहिँय. 33 सवंगी. 35 °मेहर°. 36 मुसिय. 37 चळण. 38 आरोसि. 39 जणणीहिँ. 40 आणोवसिरि. 41 मणेण. 42 भणई. 43 लच्छि.

अवलोयहि चंपय तिलय चूय
भमरउल-मुहल फुल्लिय असोय
पवणाहय तुंग तमाल ताल
धव-लउय-जूहि[-नव]-कुंपलाइ(?)
उर्मिल-दलावलि किंकराराइ(?)
अलि वंचेवि केयइ वउले^७ लग्गु(?)^८
उन्मिय-करअंगुलि एह जाई
पाडल-तरु मउरियउ एहु पेक्खु
सहयारु^९ महादुमु एत्थु लोइ^{१०}
नाणाविह-कीलइ जाहि^{११} रमेवि^{१२}

तिन्निवि रइनाहई वाण-रूय ॥ ५२
विरहिणि-जण-जणिय-महंत-सोय ॥ ५३
नच्चंति नाइ वेयाल काल ॥ ५४
छम्मासइ नइ^४ मोत्ताहलाइ ॥ ५५
उववहहि^६ अणोवम कणय-छाय ॥ ५६
जं जसु मणिट्टु तं तासु लग्गु ॥ ५७
हकारइ भमर-जुयाणुं नाइ ॥ ५८
माणिणिजण-माण-निमूल-दक्खु ॥ ५९
हिंडोलइ सहुं पिययमइ कोइ ॥ ६०
पउमसि[रि] भमइ वाणि नाइ देवि^{१३} ॥ ६१

॥ घत्ता ॥

सही^{१४} का वि^{१५} जंपइ
इह माहवि^{१६}-मंडवि

“रवि वट्टइ निट्टुर-किरणु ।
पिय-सहि वइसहुं^{१७} एक्कु खणु” ॥ ६२

[६]

एत्थंतरी^{१८} पत्तुं समुहदत्तु
माहवि-ल^{१९}-मंडवि सुह^{२०}-निविट्टु
“कंदप्प-नराहिव-रायहाणि
मुह^{२१}-कमल^{२२}-सुरहि-नीसास-लुद्ध
किं वण-सिरि पयडिय-पाडलच्छि^{२३}(?)
रइ मयण-रहिय किं^{२४} नाग-कञ्ज^{२५}
विम्भिय-मणुं ताहि नियंतु रूउ^{२६}
मयणाउरु उवेहंत^{२७}-अंगु
सो सत्थवाह^{२८}-नंदण-वरिडुं
“किं एहु फणिंदु सुरिंदु^{२९} खंदुं
रइ-रहिउ मयण किं नागकेउं”

मंथर-गइ^{३०} कुंजरु नाइ मत्तु ॥ ६३
पउमसिरि तेण सहुं सहिहि दिट्टु ॥ ६४
का एह किसोयरि नवजुयाणि ॥ ६५
लीलारविंद-हय-भमर-मुड्ड^{३१} ॥ ६६
[19B] सुर-सुंदरि किंव^{३२} वसंत-लच्छि ॥ ६७
विजाहरि किंव सुवन्न-वन्न ॥ ६८
तियसो^{३३} इव निच्चल-नयणुं हूउं ॥ ६९
ठिउ मंतंहि [वसिकि]उं नं भुयंगु ॥ ७०
पउमसिरि-णय[णं]-गोयरि पइहुं ॥ ७१
नारायणु सूरु कुयेरु चंदु ॥ ७२
चित्तंतिण^{३४} तहि उल्लसिउं सेउ ॥ ७३

1 रयनाहह. 2 सोह. 3 बइलहं छतुहिपुंचलाहं. 4 नइ. 5 उमेछ. 6 उववहहिं. 7 ले वि. 8 लग्ग. 9 जाई. 10 जुपाणु. 11 माणणि. 12 सहियारु. 13 कोए Probably to be corrected to जोह. 14 Meaning?. 15 रमेवि. 16 देवी. 17 सहि. 18 कव. 19 महाव. 20 पइसहं. 21 एत्थंतरी. 22 यत्तु. 23 मंथरराय. 24 लइ. 25 सहुं. 26 निविट्टु. 27 सुहु. 28 कमल. 29 लुद्ध. 30 पाटुलच्छि. 31 केव. 32 रय. 33 नि. 34 नागकंत. 35 सुवन्न. 36 मणुं. 37 रू. 38 थिउ सो. 39 निच्चलु नयण. 40 वूउ. 41 उवेहंत. 42 Three moras too few. 43 वयवाहु. 44 वरिहु. 45 नय. 46 बइहु. 47 सुणिंदु. 48 वड. 49 नागकेउ. 50 चित्तंतीण. 51 उल्लसीउ.

॥ वता ॥

आणंद-जलालुं सो
जाणउं राख-परावस-

[सा] मुह-लोवण-पंचलियं(?) ।
देह परो^[20A]प्यरु तिहि, मिलिब ॥ ७४

[७]

१ "वरलक्खण-भूसियं-ललिय-देहु
तहि मुणिवि भाउ सवायरेण
"संपुन्न ससि व मणाभिरामु
तो" भणइ पियंकरु "सुणसु भहे
सिरि-विजव-नराहिव-दिणं-छत्तु
२ इह पुरवरि आइउ सत्थवाहु
[20A]सुंदरि नामेण समुहदत्तु
साहेहि¹⁴ सुयणु कह एह वाल
"इह नवरि सेट्ठि नामेण संखु
तसु धीय एह सुंदर कुमारि
३ सहि-मित्तेहिं विहि-मि¹⁸ वियक्खणेहिं
कर जोडिउ तीप कुमार वुत्तु
उवविसहि मुहुत्तु महाणुभावं

सहि जाणहि⁴ को-इ जुयाणु एहु⁷ ॥ ७५
पुच्छइ तसु मित्तु वसंतसेण ॥ ७६
एहु कासु[पुत्त त]सु किं वं नामु¹¹ ॥ ७७
प्रियमाहवि-महुरालाव-सहे¹² ॥ ७८
साएयपुराउं असोमदत्तुं ॥ ७९
तसु पढम-पुत्तु वर-सिरिय-नाहु ॥ ८०
जो जणणि वं मन्नइ पर-कलत्तु ॥ ८१
कसु तणियं अणोवम-रुव-साल¹³ ॥ ८२
जसु सिद्धु¹⁴ महानिहि¹⁵ पउ[म]संखु ॥ ८३
पउमसिरि नाउं मुणि-हियय-हारि¹⁶ ॥ ८४
कुल-जणय-नामु¹⁷ तहि कहिउ तेहिं ॥ ८५
[21A]"इय माहवि-मंडवु हरियं-चिउ ८६
पिसुण वं सूर-कर-जणिय-तावं¹⁸ ॥ ८७

॥ वता ॥

अब्भत्थियं-सारिं [xxxxxxx]¹⁹ वयणुं वसंतहि²⁰ तेण किउ ।
४ ओसहु²¹ निरु मिट्ठं विज्जुवइट्ठं अहु जण कासु न होइ²² पित्त ॥ ८८

[८]

पउमसिरि ससज्जस-तर[ल]-नयण
नीसास-समीरण-पंचलाइ
संख-सुय-समुह वोळइ वसंत
५ पडिबत्ति कुमारहुं करहि मुद्धे²³
सहि-वयणु सुणिउं सील[व]²⁴ इ(?)-जाय जंपइ ईसीसि²⁵-खलंत-वाय ॥ ९३
"सागउं रइ-वज्जिय पंचवाण

ठिय लज्जोहामिय-नमिय-वयण ॥ ८९
गणयंति केलि-पंकय-दलाइ ॥ ९०
"इह पियं-सहि²⁶ पढमं अग्नि पत्त ॥ ९१
मं अच्छहि मूढिए गुणविसुद्धे²⁷ ॥ ९२
मं अच्छहि मूढिए गुणविसुद्धे²⁸ ॥ ९२
जंपइ ईसीसि²⁹-खलंत-वाय ॥ ९३
अज-जयणाणंदण सुह-निहाण ॥ ९४

1 जलालक. 2 ववलीय. 3 दुसिय. 4 जाणइ. 5 केव. 6 ओ. 7 वणइ.
8 सुणसि. 9 साहे. 10 वित्तु. 11 पुराओ. 12 असोमदत्तु. 13 जजणी. 14 सोहेहि.
15 वणीय. 16 सिद्धु. 17 महानिहि. 18 पियं किं. 19 नामु. 20 माहव. 21 करिय.
22 महुत्तु. 23 महयुभाय. 24 प्यरु. 25 सूर. 26 लालव. 27 आभयिय. 28 Missing.
29 वयणु. 30 वसंतहि. 31 गायथिय. 32 होइ. 33 इय. 34 विय (धिय). 35 सहि.
36 कुमार. 37 मुहे. 38 One more too few. 39 इसीस. 40 सोमद.

पणईयण-पंकय-वालसूर कल्लाण-निलय थिय(?)वर-सरीर"॥९५
तो सत्थवाह-सु[उ] भणइ "वाल थिय सुंदर सुंदरि सब-काल" ॥ ९६
पुच्छिय पउत्ति सहि^८ परियणेण संभासिय तेण वसंतसेण ॥ ९७
"लोयणइ कयत्थइ जासुं अ[^{21B}]म्ह सच्चविउ जेहि मुह-कमल तुम्ह ॥ ९८

॥ घत्ता ॥

मुहु तुम्हहँ दंसणि
किं सुंदरि लब्भइ

मझं अज्जु पसन्न विहि ॥
पुन्न-विहूणैहि^९ रयण-निहि" ॥ ९९

[९]

कप्पूर-पउर विरइय(?) सणाहु
मयरदाणंदियं-भमर-जाल
साणंद लेवि घण-नील-केसि^{११}
निम्मल-गुणहु^{१२} हिययं व हारु

ओलइउ कंठि तिणै^{१४} व[य]ण(?)-तोसुं
परिचिंतिवि^{१६} दुस्सि वि हियइ एउ
एह वाल हुएसइ जासु कंति^{१७}
अहिणव-मयरद्धयं-वेजयंति
सा नारि धन्न एहु दइ[उ] जाहि
पिउ जाहि य एहु वैहु-पुन्न-रासि

पउमसिरि देइ तंबोलुं ताहु ॥ १००
निय-हत्थ-गुत्थं वर-वउल-माल ॥ १
आणेवि निवेसिय तेण सीसि ॥ २
कुमारिणै^{१३} पयच्छइ सो कुमारु ॥ ३
हरिसिज्जइ सहियणु मणि असेसु ॥ ४
"मयरद्धउं तासु पसन्नु देउ ॥ ५
लावन्न-पुन्नं सिय-कुंद-दंति ॥ ६
उत्तुंग-पओहर कणय-कंति ॥ ७
मन्नउं सुहवत्तणु भुयणि" ताहि" ॥ ८
वरि हं वि जुयं(?) तह तणियं दासि" ॥ ९

॥ घत्ता ॥

रइ-वम्महँ-रुवइ
x×गंय-पल्लवइ^{२०}(?)

विस्सि वि^{२१} मणि आणंदियइ^{२२} ।
ना.^{22A}वइ अविंय-रसुल्लियइ ॥ ११०

[१०]

वहुंति विहि-विं अणुराय-चंदि^{२३}
एत्थंतारि आगय पवणवेग
करि [ले]वि तीणं पउमसिरि वुत्त
लहु एहि वच्छि वंधव-सहाउ

आणंदिय-परियण-मण-समुद्धि ॥ ११
पउमसिरि-धावि^{२४}(?)नामिं सुवेग ॥ १२
"होकारइ अम्माएवि पुत्त ॥ १३
परिवालइ भोयण-समउ ताउ" ॥ ११४

१ पणइ. २ सत्थवाहु. ३ सहिय. ४ meaning? ५ लहइ. ६ विहूणेह. ७ तंबोलु. ८ दाणंदिय. ९ गुच्छ. १० बउल. ११ केस. १२ गुणहु. १३ कुमारीय. १४ तिथ. १५ वणतोसु. १६ परिचिंतवि. १७ मइइउ. १८ हुएसय. १९ कंठ. २० पन्न. २१ मयव्यद्धइ. २२ भुयणि. २३ ताहि. २४ वपु. २५ तणीव. २६ वम्महं. २७ विविधि. २८ अणंदियइ. २९ Two moras too few. ३० पल्लवइ. ३१ वंदि. ३२ परियणि मणि समुद्धि. ३३ वसि. ३४ होकारइ.

तो भणइ बाल उबिग-चित्त "इह आगय जणणिं कहहि वत्त" ११५
 गयं भावि' भणइ सहि मुंणिय-भाव "आयन्नह वयणुं महानुभाव ॥ १६
 अणुजाणहि' पिय-सहि जाहुं' गेहुं पइदियहु विवहइ जह सणेहुं ॥ १७
 तह सुणहि कुमार समुददत्त अणुदियहु कहावहि स-कुसल-वत्त ॥ १८
 'किं बुद्धइ' सुपुरिस वारवार पिय-सहिहु सरणुं तुहु वर-कुमार" १९
 तो कुमार पजंपइ^[22B] "सुद्धसामी" (?) साणद्धइ तिहुयण-मंछि कामि ॥ २०
 अरुमत्थणु विहिं वि समाणु एउ पुणदंसणु सुंदरि जाउं गेहु" ॥ २१

॥ वत्ता ॥

मणु हरिउ कुमारि[हि] हियउ समण्ड तासु जणि ।
 संचलिय भवणह संख-धूय निरु सुन्न-मणि^{१८} ॥ २२

[११]

चिरु कुमार नियच्छेवि साणुराउं कह कह वि विणिग्गय उववणाउं ॥ २३
 संचलइ थकइ बलइ जाइ पञ्चमसिरी महा-गह-गहिय नाइ ॥ २४
 संपत्त गेहि सा सुन्न बुद्धं विगलंत-नयण निरु मणि विसन्न ॥ २५
 ॥ कोमल-पलंकि निविर्झं बाल रवि-करि मिलणं नं कुसुम-माल ॥ २६
 अहिलसइ न भोयणुं न वि य पाणु अप्पाणउं मन्नइ मुय-सवोणुं ॥ २७
 परिहरिय न्हाण-तंबोल-फुल्ल अच्छइ जिव वन्नरि डालि-भुल्लं(?) ॥ २८
 हरिणक-खंड-पंडुर-कवोल नारुहइ स^[23A] हिहि संहु चकडोल ॥ २९
 विसुं मन्नइ कंकण हार दोर हरियंदण कुंकुम रीण चीर(?)^{३४} ॥ ३०
 ॥ न इराइ वीण नलि^{३५}(?) होइ चित्तु न य पत्तछिज्जु कप्पइ विचित्तु ॥ ३१
 न इ पठइ न नच्छइ न य हसेइ पडिचार्यं ण सुयं-सारियह देइ ॥ ३२
 न य भार्यइ(?) गंध-कुरंग-पोय परिहरिय असेसं वि सुह-विणोय ॥ ३३

॥ वत्ता ॥

मुच्छिज्जइ खिज्जइ रोयइ वम्मह-सर-सलिय-मणहि ।
 संताउ बियंभइ बालहि अंगि असहणु को वि तहि ॥ ३४

1 जागइ. 2 जणणिय. 3 गह. 4 भावि. 5 मुणीउ. 6 वयणुं. 7 अणुजाणहि.
 8 जाउं. 9 गेहि. 10 सणेह. 11 स is metrically redundant. 12 बुद्धहिं.
 13 सहहि सरणुं. 14 बुद्ध वर°. 15 Corrupt for सुद्ध मामि ? 16 मल्ल. 17 जाउं.
 18 सुद्धमज. 19 साणुराय. 20 उवविणाउ. 21 पुद्ध. 22 विलवत्त. 23 निवत्त.
 24 मल्लण. 25 कुमसम°. 26 इहिलसइ. 27 भोयणुं. 28 सचाणु. 29 पुद्ध. 30 पंडुर.
 31 नवहइ. 32 सहिहिं. 33 निमु. 34 चीर. रीण is probably corrupt for
 चीण or श्रीण. 35 For वीणि न वि ? 36 विविणु. 37 कपकव. 38 परिवारि. 39 सुर.
 40 कावइ. 41 कुरग. 42 असेसे. 43 रिजाइ. 44 रोयइ. 45 असदणु. The
 fourth pāda is defective by one mora. अंनिहि for अंनि ?

[१२]

अभिरमइ न आसणि सयणि भवणि उज्जाणि न तरुयरि रुदतवणि^१(?) १३५
 न वि मंडवि न वि जंपाणि^२ जाणि^३ न सरोवरि देउलि न य निवणि ॥ ३६
 न वि इच्छइ ससिहर-किरण-संगु सिसिरोवयारु^४[पुणु] डहइ अंगु ॥ ३७
 कमलिणि-दल-सिरिस-मु^[23B] गाल-हारु चंदणरसु^५ सीयलु वण-सुसारु ॥ ३८
 सिसिरोवयारु सहियणि पउ^६ सुखइ खार-सरिसु मझइ निरुतु ॥ ३९
 अवलोयहि जामिणि^७ चंद-धवल करपल्लव-संठिय-वयण-कमल ॥ ४०
 उग्गायइ पंचम-राउ(?) गीउ^८ भगंगुलि निहर्य-कुसुमचाउ^९ ॥ ४१
 “रे रे रइ-वल्लह पंचवाण निहारणं किं अवहरहि पाण ॥ ४२
 “जिय××सहिय जिं तु(?) दुबिलासि^{१०} पुरिसत्तणु दरिसहि तहं जि पासि ॥ ४३
 सयवत्त-कुसुम-सोमालियाह पहरंतु न लज्जासि वालियाह ॥ ४४

॥ वत्ता ॥

हिम-सीयल-मंडल
 मं ससिहर मेळहि

रोहिणि[नयणा]णंदर्य^१ ।
 जलण-समाणफुलिग-कर^२ ॥ ४५

[१३]

अभमत्थिउ ससि निहुइह तो वि सकलंकु वंकु कसु सु[हु]^१ होइ ४६
 सहि मालहि कुसुमोहं सुहुं^२ मियंकु(?) मसिणं मुसुमूर^[24A] विगय-संकु ४७
 खणु एहु तीए संताव-हारु^३ थण-मंडलि^४ मुकु कुमार-हारु ॥ ४८
 दीहुन्हं मुयइ नीसास सज्ज सहि वुत्त वसंत मुएवि लज्ज ॥ ४९
 “सरसइ-कुलमंदिरु विमल-वंसु कामिणिजण-माणसं-रायहंसु ॥ १५०
 कुंजरवर-पीवर-वाहुदंडु सय-वंधु-भसलंकुल-कमल-चंदु^५ ॥ ५१
 गुण-रासि सविग्गाहु पंचवाण लहु आणहि पियं-सहि सो जुयाणु^६ ॥ ५२
 फुडु कहिउ तुहुं परमत्थु एहु मयणगि-पलीविउ मज्झु देहु ॥ ५३
 तसु अंग-संग-सीयल-जलेण उल्हावइ अंगु असेसु जेण^७ ॥ ५४
 “सुहु वि मयणगि-करालियाह^८ [24B]न वि जुत्तु एउ कुलवालियाह^९ ॥ १५५

1 for तरुयर-रुद-तवणि ? 2 जंपाणि. 3 जाणि. 4 सरोवरि. 5 ससिरोवयारु.
 6 डहणु. 7 सरिस. 8 चंदणरसु. 9 ससिरो. 10 वदुत्त. 11 खर. 12 जामिणि.
 13 उग्गायइ. 14 पंचनु. 15 रायगाड. 16 निहइ. 17 कुसुमचाउ. 18 रे.
 19 निहारण. 20 Defective. 21 दुबिलास. 22 तुह. 23 रोहिणिमाणंदर. 24 फुलीग.
 25 मज्झिउ. 26 Two moras missing. सुहु or सुहइ ? 27 Can be read as
 सुहुं or सुहुं. 28 मसिमूरिइ. 29 “हइ. 30 वणमंडली. 31 दीहुइ. 32 माणव. 33 पाउ.
 34 सयवंधुभसल. 35 “वंधु. 36 विच. 37 जुयाणु. 38 वुत्त. 39 मज्झ. 40 उल्हासि.
 41 “पालियाहि.

॥ वत्ता ॥

तुहु अज्ज वि सुंदरि
ससिलेहा-नंदणुं

पाणिग्गहणुं न किज्जइ ।

केम्ब एत्थु आणिज्जइ ॥ १५६

[१४]

परिवालहि वासर कइ वि मुद्धि
पइ सइ जि वरेसइ सो कुमार
सच्चविय जेण तुहुं तरल-नयणि^१
सहि-वयणिं तिं^२ हिम-सीयलेण
अवहियमणि कन्न मुहुत्तं देह(?)
१० पिय[25A] नहि य दिट्ठ तिं चक्कवाइं
वासर-ससि न विच्छाइ मुत्ति
न परिकलइ कंचण-रयण-हार
“तहि दिट्ठ महावणि जा कुमारि
दीउंन्ह मुयइ नीसास केव

तुहुं उत्तिम-कुलि निम्मलि विसुद्धि ॥ ५७
को मुयइ महामणि-रयण-हार ॥ ५८
न वि लग्गइ अन्न तसु चित्त-भवणि” ॥ ५९
आसासि[य] चंदण-रस-जलेण ॥ १६०
वट्टइ कुमरह वि अवत्थ एह ॥ ६१
झूरइ ससि-किरणाळिद्ध नाइ ॥ ६२
गय हियउं हरेविणु संख-पुत्ति ॥ ६३
विहुम-कंकेयण-मणि-मसार ॥ ६४
सा अम्हहं मित्त अगाल-मारि” ॥ ६५
घण-सलिल-सित्तु गिरि गिम्हि^{१३} जेव ॥ ६६

15

॥ वत्ता ॥

हरियंदणु चंदु जलहुं
सौं कुमार ताहि वर-वालहि

[25B] तासु निरारिउ तणु [त]वइ ।

अंग-संगु परिचितवइ ॥ ६७

[१५]

दुबल-सरीरु पेक्खेवि”[पु]त्तुं
११ “कहि वच्छ पियंकर कणय-गोरि”
“सुणि ताय तुज्झं सुंउ कुसुमवंतु
लच्छी वं सकोमल-कमल-हत्थ
लावन्न-तुलिय-तियसिंद-नारि
सच्चविय कुमारिं वणि वइट्ठ
२६ सत्थाहिं^{३९} वुत्तुं समुददत्तुं
तिह करमि वच्छ उज्झहि^{३६} विसाउ”
तंबोल-पमुहुं^{३७} गेहोवयारु
सायरु पडिपुच्छिउ कुसल-वत्त

पुच्छइ सत्थाहुं कुमार-मित्तु ॥ ६८
किं वाहइं तुहु मित्तहुं सरीरि” ॥ ६९
कीलणह पत्तुं निम्भरु वसंतु ॥ १७०
मइरीं इव मण^{३०}[26A]-मोहण-समत्थ ७१
सुय संखह नव-जोषणं कुमारि ॥ ७२
सा काम-हलि जिह मणि पइट्ठ” ॥ ७३
“सा वाल होइ जिह तुहुं कलत्तु ॥ ७४
गउ संख-भवणि उद्धयफाउ(?) ॥ ७५
किउ संखिं^{३८} तासु बहुय-पयारु ॥ ७६
“हउं धसु जासु घरि तुह्नि पत्त” ॥ १७७

1 तुहु. 2 पाणीगहणु. 3 कीज्जइ. 4 नंदणुं. 5 ०हार. 6 ०नयण. 7 चित्तमवकीणि. वि in the line is metrically redundant. 8 ०वयणी. 9 महुत्त. 10 चरुव. 11 हियं. 12 विट्ठह. 13 सललिसित्तु गिरि गिम्हु. 14 जलदी. 15 अंगि. 16 दुयल. 17 पेक्खेवि. 18 तु. 19 सत्थदु. 20 कुमारमित्तु. 21 कणयरोरे. 22 वाहइ. 23 मित्तदु. 24 तुह्ण. 25 सुकु-सुमवंतु. 26 पत्तु. 27 निम्भरु. 28 वि. 29 मयरा. 30 मणि. 31 ०जोषण. 32 सत्थाहि. 33 उज्झ. 34 समुददत्तु. 35 तुहु. 36 उज्झहि. 37 पमुह. 38 संखी. 39 वदुपरंपाह.

खणु एकु बिलंबिवि^१
अह संखि^२ पुच्छिउ

॥ वत्ता ॥

“सत्थवाहुं विहसन्त-मुहुं ॥
“कहहि वत्त किं आउ तुहुं”^[26B] ॥ १७८

[१६]

तयणंतरि वोळइ सत्थवाहु
गुणरयण-महोवहि मज्झु पुत्तु
निय धूय तासु पउमसिरि देहि
आपुच्छिउ परियणु सुहि कलत्त
सत्थाह-सुयह संगेण दिन्न
दोहिं वि आणंदिय माणसेहि
चउवेय-वियक्खणु निबियारु
गणिऊण प^[27A]यत्ति^{१०} गुण-समग्गु
“पंचमि तिहि सोहणु गुरुहु वारु
अइसुंदरु वालहि पिय-करणं

“सुणि संख कज्जु परिभवाहु(१) ॥ ७९
नव-जोवण-कल-विन्नाण-जुत्तु ॥ १८०
अब्भत्थिउ सुपुरिसु एउ गेहि” ॥ ८१
बंधवहँ असेसह कहइ वत्त ॥ ८२
प्राणहँ वि इट्ठ पउमसिरि-कन्न ॥ ८३
पुच्छिज्जइ लहु जोइसिउ तेहि ॥ ८४
जो जो[इ]स-सत्थहँ गयउ पारु ॥ ८५
जोइसिउ कहहँ फुडु ताह लग्गु ॥ ८६
नक्खत्तु हत्थु सिउ जोग्गु सारु ॥ ८७
सोहग्ग-रिद्धि-सुह-सोक्ख-करणु ॥ ८८

॥ वत्ता ॥

सोहग्गइ संजुत्तु^{११}
एवंविह संठिउ

दोस असेस निरुंभइ ।
अंशु लग्गु न वि लब्भइ” ॥ ८९

[१७]

संपुज्जिउ दोहिं वि जणें[हिं] भट्टु^{१२}
धवलज्जिहिं तुंगइ मंदिराई
[27B]विरइज्जहिं सत्थिय विविह-वन्न
वट्टिज्जहिं^{१३} कुंकुम-चंदणाई
आणिज्जहिं वत्थ-विभूषणाई^{१४}
उवणिज्जहिं^{१५} खज्ज[य]-पेज्जयाई
निम्मिउ वर-मंडवु अइमहंतु
कय कंचण-कलसेहिं रम्मणहिं^{१६}
देवंगुल्लोयं मणाभिराम

आसीसं देवि निय-घरि” पयट्टु ॥ १९०
विरइज्जहि चित्तइ उज्जलाई ॥ ९१
वहु जाइफलाई^{१७} xxx-x-^{१८} ॥ ९२
कप्पूर-तेल्ल-गंधुकडाई ॥ ९३
किज्जंति विविह-कोऊहलाई^{१९} ॥ ९४
सुहि-सयणहँ जंति निमंतयाई ॥ ९५
कोमल-तरु-पल्लव-माल-वंत्तु ॥ ९६
जा दिट्ठ-दिट्ठ सुहि-सज्जणेहि ॥ ९७
झुल्लं[त] हार मणि-कुसुम-दाम ॥ १९८

१ बिलंबवि. २ सत्तावाहु. ३ मुहुं. ४ संखी. ५ अभयीउ. ६ कलत्तु. ७ म्बि इह.
८ सत्थहि. ९ गणिउण. १० पयत्ती. ११ कहइ. १२ करणु. One mora too few.
१३ संजुवं. The odd pādas are unequal. १४ अंगु. १५ मद्. १६ वासिन्न.
१७ परि. १८ जाइफलाई. १९ Seven moras wanting. २० बहीबह. २१ गंधू.
२२ विसुयणाहं. २३ कोऊहलाह. २४ उवणिज्जहि. २५ वंसु. २६ रम्मणेहि. २७ देवंगुल्लोय.

॥ वत्ता ॥

हल्लफुल दो^[28A]हिं वि परियणु वालहि मणु आणंदियउँ ।
[]] विवाह-दिवसु संपावियउँ ॥ १९९

[१८]

- १ सिरि-मंडविइ दुविह-वन्नएहि पूरिउ चउकु वर-चुन्नएहि ॥ २००
मोत्ताहल-मंडिउँ पट्ट देवि उवएसिय तहिं पञ्चमसिरि-देवि ॥ १
पडु-पडह-तूर-मंगल-रवेहि सुइ-सत्थ पढेंतेहि दियवरेहि ॥ २
अइहवाहिं करेविणु कोउयाइँ अहिसिंचिवि गाइवि मंगलाइँ ॥ ३
भुय-लयहिं^१ वहु कंकण पवित्तु दिवोसहि-सिद्धत्थएहि जुत्तु ॥ ४
॥ आयं-व-कसिण-धवलज्जलाइँ अंजियइँ नयण-नीलुप्पलाइँ ॥ ५
पिययम-फासेण वं सीयलेण धवलिउ सरीरु चंदण-रसेण ॥ ६
रंजिउ विवाहरु जावएण राएण वं विहिय-सुहावएण ॥ ७
[28B] हर-हास-हंस-कुंदेंदुं धवल परिहावि^१[य] अहिणव-खोमजुयलु ॥ ८
मणि-नेउर-कुंडल-मउड-हार चामीयर-किंकिणि-मउड-दोर ॥ ९
॥ भमरउल-मउड(?)सिय-कुसुमदाम- संजमिय-केस नं अमर-राम ॥ २१०

॥ वत्ता ॥

कुलदेविहि अगई
मंतो इव ज्ञायइ

वाल वइसइ सो कुमरु ।
निर्य(?) - हियइ संताव-हरु ॥ ११

[१९]

- ॥ कय-मंगलुं सो सत्थाहुं जाउ आहरण-कंति-कच्छुरियं-काउ ॥ १२
मणि-मउडालंकिउ उत्तिमंगु दाहिण-करि संठिउ तिक्खु खग्गु ॥ १३
सिय कुसुम विलेवणु धवलु वत्थु वंदइ गुरु-देवय तिप्पसत्थु ॥ १४
अच्छइ [सो] पियंकर-सहिउ जाव सिरिपुज-नामुं करि^१ पत्तु ताम्ब ॥ १५
जो हिमगिरि व लंघिय-नहग्गु घंटारव-भरि^[29A]य-गयणयल-मग्गुं ॥ १६
॥ मय-जल-कय-कइंमुं नाइ मेहुं सिय-चमर-संख-संजमियं-सोहु ॥ १७
थिर-धोर-[प]दीहर-सुंडदंडुं(?) वर-कुसुम-मालिय-गलियं-गंडु ॥ २१८

1 Third line missing? The even pādas are unequal. 2 मंडविह. 3 वृक्षएहि. 4 मंडीउ. 5 तूर. 6 भुइयलहिं. 7 यधु. 8 निहुपलाइँ. 9 °इ. 10 व. 11 °हार. 12 कंदेंदु. 13 बरिहावि. 14 अगई. 15 हिय. 16 °मंगलु. 17 सत्थाहु. 18 कउरिय. 19 धिलेविणु धवलु सत्थु. 20 नाम. 21 किर. 22 गणलयमणु. One mora two many. 23 °कहम्म. 24 °मेहु. 25 °सजमिय. 26 दीहरु वंडसोहु. 27 गलिय. One mora too few.

मयगंध-सुद्ध-महुवर-वमालु(?)
गंभीर-कंठरवि^५ नासियारि
दप्पुळभड-रिउ-रुलयलु(?) कयंतु

रुणुरुणियं-तार-रवं-गेजमालु ॥ २१९
आरोविय-रयण-सुयन्न-सारि ॥ २२०
हरियंदण-धवलियं-धवल-दंतु ॥ २१

॥ वत्ता ॥

सिंदरियं-कुंभउ

मत्त-गइंदुं विहावइ ।

गजंतु सविज्जुलं

सरय-महापणु नावइ ॥ २२

[२०]

आरुहुं तेत्थु रेहइ कुमार
ससिक्किरण-धवल-धरियायवत्तु^८
वज्जंत-तूर-काहल-ववालं^{१५}
वंदणेहि पढंतेहि महुंर-तारु
आसीसउ दिंतेहि वंभणेहि
अमयं व पउर^{१७}जण-सुंदरीहिं
सुहि-वंधव-सहिउ समुहदत्तु

एरावणत्थु नं वज्जधारं ॥ २३

[29B]संवलिथं-चलिय-वहु-जन्नजत्तु ॥ २४

पडिसइ-भरिय-भुयणंतरालु ॥ २५

गायंतिहिं तरुणिहिं हियय-हारु ॥ २६

नच्चंतेहिं^{१६} खुज्जेहि वावणेहिं ॥ २७पिज्जंतु विउल-नयणंजलीहिं^{१८} ॥ २८

भवणंगणि संखह तुरिउ पत्तु ॥ २९

जं च वज्जंतं^{१९} पडु-पडह-सहाउलं^{२०}
जं च नच्चंत-मयमत्त-तरुणीयणं
जं च सुविभत्त मणि-थंभ-संदोहयं
[30A]जं च आवद्ध-देवंग-उलोवयं
जं च झुलंतं-सिय-चमर-मणिमालयं
जं च सुवंतं^{२१}-वर-वेणु-वीणा-रवं
जं च मयणाहि-घणसार-गंधुळडं^{२२}
जं च दिज्जंतं^{२३}-कप्पूर-तंबोलयं

जं च सुपसत्थ-गिज्जंतं-वर-मंगलं ॥ २३०

जं च हिंडंत-उत्ताल-वर-परियणं^{२४} ॥ २३१जं च विक्खित्त-अलि-मुहल-कुसुमोहयं^{२५} ॥ २३२

जं च माणिक्ककर-जणियं-उज्जोवयं ॥ २३३

जं च दिप्पंत-हारावली-जालयं ॥ २३४

जं च किज्जंतं-सुहि-वंधुजण-गउरवं ॥ २३५

जं च भुज्जंत-वहुं-लोय-सय-संकडं ॥ २३६

जं च उळ्ळलिय-उहाम-हलवोलयं ॥ २३७

॥ वत्ता ॥

अवयारिउ गइंदह

कुमरु लोय-लोयण-सुहउ ।

सहु वंधव-लोपेहिं

संखुं^{२०} वि निस[रि]उं^{२१} समुहउ ॥ २८

[२१]

सीलवई-नियं-विसालियाहिं अइहवहिं^{२३} सहिय-कुल[30B]वालियाहिं^{२४} ॥ २३९

1 यमाणु. 2 रुणुं. 3 तारि रवि. 4 मालि. 5 कंठरवि. 6 दप्पुळभड. 7 धवलिक. 8 सिंदरियं. 9 सुत्तगइदु. 10 सविज्जुल. 11 आरुहु. 12 वज्जधार. 13 एरावणत्तु. 14 संवलिथ. 15 पवाल. 16 नाचंतेहि. 17 पउर. 18 वंजलीहि. 19 वज्जंत. 20 सहाउलं. 21 वीज्जंत. 22 पडियणं. 23 माणिक्ककरजणियं. 24 कुलं. 25 सुवंति वेणु. 26 सुह. 27 गंधुळडं. 28 वहु. 29 दिज्जंत. 30 संकोई. 31 निसइ. 32 सीलवई. 33 अइहवहि. 34 सहियकुलवालीकाहि.

आथारु करेविणु हिड्डु तुँडु
 परिहासु करेविणु सहि वसंत
 अवणिउ रसंवरु करैहि लेवि
 सहरिसु लच्छी वं जणदणेण
 १० कंसेण विहि^१ म्वि वड्डिउ अणंगु
 पउमसिरि-सहिउ विहिहिं^२ कुमार
 जालेवि जलणु समिहिंधणेण
 गंभीर-तूर वाइय [अ]संख
 रवैणिहिं^३ जगाइय मंगलाइँ
 १० गुरु बंदिवि लज्जासीसयाइँ

एक्कासणि संठिय
 धवलच्छि सुवच्छह

१० आणंदिउ गुरुयणु वप्यं-माय
 रोमंच-कंचुइअंत-देह
 अइमंथरु पयडिय-हाव-भाव
 एत्थंतरि संखु ससत्थवाहु
 आहरणेहि वत्थेहि उज्जलेहि
 ११ माणिक्केहि^[31B] [xx] एहि मोत्तिएहि
 बेवाहिय-वंधव-सयण-मित्त
 कइवर नड चेडय भंड भट्ट
 आरुहिय जाइ सबंग-तोसु
 निग्गय संमाणियं जलजसं

वर-सहियं माइ-मंदिरि पइड्डु ॥ २४०
 पाढेइ कुमारु सिलोय-सत्त ॥ ४१
 पउमसिरि दिड्डु नं पयड देवि ॥ ४२
 कोमल-कर-पल्लवि लइय तेण ॥ ४३
 नं पउम-नालु कंटइइँ अंगु ॥ ४४
 आरुड्डु हियइ धोलंत-हारु ॥ ४५
 लायंजलि^{१०} घित्तिय^{११} दियवरेण ॥ ४६
 आऊरि^[31A]य काहल जमल-संख ॥ ४७
 भमियाइँ चियारि उ मंडलाइँ ॥ ४८
 पवरासणि दोवि वइड्डयाइँ ॥ ४९

॥ घत्ता ॥

वाल कुमारहुँ सहइ सहुँ(?) ।
 नावइ गउरि तिलोयणहु ॥ २५०

[२२]

भत्तार-सहिय वज्जिय सुताय(?) ॥ ५१
 नच्चइ सीलवइ स-चंदलेह ॥ ५२
 वित्थरिय-महुर-मंजीर-राव ॥ ५३
 उव्वूड(?) गरुय-रोमंच-वाहु ॥ ५४
 तंवोलेहि^{१४} कुसुम-विलेवणेहि ॥ ५५
 बहु-खज्जेहि पेज्जेहि भोयणेहि ॥ ५६
 गुरु परियणी सोयासिणि कलत्त ॥ ५७
 गंठविय(?) पाडल मल्ल चट्ट ॥ ५८
 सम्माणइ सो पुँर-जणु असेसुँ ॥ ५९
 अल्लोअ हसंति कहंति वत्त ॥ २६०

॥ घत्ता ॥

जिणु दि व दि ङ्गि पणमेविणु भुयण-नाहु तियसिंद-नउँ ।
 पउमसिरि लेवि कर-पल्लवि कुमारु सबंधु घरहु गउ ॥ २६१

॥ बिईय संघि ॥

*

१ आथारु. २ तुँडु. ३ चरि सहिब. ४ सहरिसु. ५ वि. ६ जणदणेण. ७ विहिम्वि.
 ८ कंचुइव. ९ कोयंजली. १० समहिं. ११ घित्तिय. १२ रवैणिहिं. १३ कुमारु.
 १४ सुहि वसइ. १५ विप्य. १६ कंचइअत. १७ उवड. १८ तंवोलेहि. १९ परियणि.
 २० पुड. २१ अणेसु. २२ सम्माणिव. २३ जंतवत्त. २४ सहसिंदवड.

[तईय संधि]

पणमामि मोह-तम-निवह-नासयं भविय-पंकयाणंदं ।

विप्फुरिय-गुण-करोहं

निहलि^[32A]य-तिमिर-नियरा

निम्मल-कलाभिरामा

उधिय-तवणिज-वन्ना

अंबय-लुबि[य]^१-हत्था

उसभजिणं तियस-महियं च ॥ १

बुह-महिया कमल-संगया जयउ ।

सुयदेवयं(?) चंद-मुत्ति व(?)^२ ॥ २

सुय-सहिया धवल-सीहमारुढा ।

अम्मादेवी^३ सिवं दिसउ ॥ ३

* * * * *

॥ घत्ता ॥

उज्जोइउ भुयणुं असेसु इ

अत्थवण-सिहरि रवि संठियउं

गरुय-राय-रंजिय-हियउ ।

संज्ञा-वहु-उक्कंठियउ ॥ ४

[१]

अत्थमिउ दिवायरु संज्ञ जाय

कमलिणि कमलुन्नियं(?) महुयरेहि

^[32B]सोआउरु मणि चक्काउ होइ

अंधारियं सयल-वि दिसि विहाइ^४

तमु पसरिउ किंपि न जणु विहाइ

वोहंत कुमुय-वणुं उइउ चंदु

वणि जेम मइंदहु हत्थि-जूह^५

हरिणंक-किरण-विप्फुरिउ भाइ^६

निसि-पढम-पहरि उदाम-कामि

महमहिय-वहल-वर-धूय-गांधि

रुणुरुणियं^७ महुर-रवि भमर-लीवि^८

पउमसिरि सहिउ पल्लं[कि] ठाइ

यिय कणय-घडिय नं भुयण-भाय ॥ ५

अंसुएहि रुपइ सकज्जलेहि^९ ॥ ६

कउ मित्त-विओउ न दुक्खु देइ ॥ ७

किलिकिलियं-भूय-रक्खस-पिसायं ॥ ८

जगु गढभ-वासि निक्खिउ नाइ ॥ ९

कंदप्प-महोसहि^{१०} रंद-कंदु ॥ १०

नासेइ मियंकहं तिम्ब तमोहु ॥ ११

गयणंगणुं धवलिउं नं छुहाइ ॥ १२

वासहरि कुमारु मणाभिरामि ॥ १३

पंचन्न-कुसुममाला-सुगंधि ॥ १४

पज्जालिय-मणि-मं^[33A]गल-पईवि^{१५} ॥ १५

सहियणु आणंदिउ घरहु जाइ ॥ १६

॥ घत्ता ॥

नाणाविह-करण-विसेसेहि

आलिंणिउ कंत पमुत्तउ

सुर-सोक्खइ माणेउं^{१६} कुमरु ।

नाइ स-विग्गहु पंचसरु ॥ १७

1 व. 2 सुयदेविइ. 3 सुसीय. 4 उवीय. 5 अंब. 6 लुपि. 7 अम्मादेवि. 8 सुयणुं. 9 Metre requires संठिउ. 10 कमलुन्निय. 11 अंधारिय 12 सयसयल. 13 विहाइ. 14 किलिकिलिय. 15 सिसाय. 16 वणुं. 17 होसहि. 18 हत्थीजूद. 19 मिहंयंकह. 20 भाइ. 21 गयणुगणुं. 22 धवलीउ. 23 रुणुंरुणिय. 24 लीव. 25 पईव. 26 For मामिउ ? 27 नाहिइ.

[२]

परिगलियं रयणि उग्गमिउ भाणु
 विच्छाय-कंति ससि अत्थमेइं
 सूरह भएण नासेवि निहीणु^३
 रेहिइं^५ कमलायर पयड-कोस
 मउलंति कुमुयं महुयर मुयंति
 मुणिवर करंति सज्जाउ ज्ञाणु
 नवकारु पढंति थुणंति सिद्ध
 गोसग्ग-कज्जु सयलुं^९ इ करेवि
 गउ सत्थवाहु निय-पुरि स-वंधुं
 गाढाणुराय पउमसिरि तासु
 हरि-हियइ जेम्ब निवसेइ लच्छि
 पुबज्जिय जणं-मण-हरण-दक्खु

उज्जोइउ मज्झिम-भुयण-भाणु ॥ १८
 सकलंकह किं थिरु उदउ होइ ॥ १९
 गिरि-कंदरि विवरि तमोहु लीणु ॥ २०
 विलसंति मित्त किर विगय-दोस ॥ २१
 थिर^[३३B] नेह मलिणं किं कह वि हुंति ॥ २२
 कुरलंति हंस निम्मलु विहाणु ॥ २३
 पउमसिरि कुमारीं सहुं विउद्ध ॥ २४
 गुरु-चलण-कमलु पणमंति वे वि ॥ २५
 ठिउ कुमरु तहि वरवसुहगंधु (?) ॥ २६
 छाया वं न मेळइ खणुं वि पासु ॥ २७
 तिह सा वि कुमारह दीहरच्छि^{१३} ॥ २८
 माणंति जहिच्छइं विसय-सोक्खु ॥ २९

॥ घत्ता ॥

॥ [३४A] सोहग्गउं लावन्नउं तं
 सलहिज्जइ अणुदिणुं लोएहि

पेक्खेवि[णु] विम्विय-मणोहि ।
 हरिसुप्फुल्लियं-लोयणोहि ॥ ३०

[३]

गुरुं-विविह-विणोइं दियह जंति
 कइय वि निय-अंग-पसाहणेणं
 ॥ कइय वि जिणिंद-गुण-कित्तणेण
 कइय वि जिण-धम्म-कहाणएहि
 कइय वि करंति जल-केलि रम्मु
 कइय वि पेच्छणयं-पलोयणेण
 कइय वि पढन्ति पन्होत्तराईं^[३४B]
 ॥ भुंजंतह मणहर विसय लट्ठ
 अह अर्झ-दियहि नार्मिं^{१९} वराहुं
 तिं पित्तु लेहु वायइ कुमार

अवरोप्परु राउसंविइं(?) करंति ॥ ३१
 कइय वि गुरु-चलणाराहणेण ॥ ३२
 कइय वि साहूण नमंसणेण ॥ ३३
 कइय वि रमंति उज्जाणएहि ॥ ३४
 कइय वि लिहंति वर-चित्त-कम्मु ॥ ३५
 कइय वि साहम्मिय-भोयणेण ॥ ३६
 बहु-भेयइं गूढ-वणंक्खराईं ॥ ३७
 संवच्छर वोलिय ताम अट्ठ ॥ ३८
 साएयहि आविउ लेहवाहुं^{१७} ॥ ३९
 तहिं लेहि लिहिउ किरं एउ सारु ॥ ४०

1 परगलिच. 2 अत्थमेइं. 3 निहिणुं. 4 लीणुं. 5 रेहिहि. 6 कुसुम. 7 नल्लिण. 8 कुमारी. 9 सयलुं. 10 सयंहु. One mora too few in the next pāda. 11 वि. 12 खणो. 13 दीहलच्छि. 14 जिण°. 15 जहिंइइं. 16 सोहगुरु. 17 अणुदिणुं 18 सुप्फुल्लि. 19 गुरु. 20 रानुसमइं. 21 अंगवसा°. 22 पोच्छणव°. 23 गुरुपण°. 24 अर्ज°. 25 नार्मी. 26 वराउ. 27 लेहवाउ. 28 किय.

“लहु एहि कुमार समुददत्तं
गुरु-सोय-सेल्ल-निभिज्जमाण

तुहुं विरहि विसंदुल जणणि” पुत्त ॥ ४१
कंठ-द्विय दुक्खि धरइ पाण ॥ ४२

॥ घत्ता ॥

रच्छामुहि नेहि घरंगणि

खणि रुयंति न वि थक्कइ ।

सरि नलिणि जेम जल-वज्जिय रत्ति-दियहु परिसुक्कइ” ॥ ४३

[४]

पउमसिरि[हि] साहिय लेह-वत्त
ता जामि कंते पेक्खेमि ताउ
सा पभणइ अंसु-जलोल-नेत्त
“लगंगति दियह प्रिय दुग्गु देसु
गउ दिट्ठ जणणि पणमिउ असोउ
आणंदिय-बंधव-सयण^{१०}-मि^{११}त्तु
पउमसिरि विरह-सिहि-सोसियंगि
नेमिस्सिय पुच्छइ भणइ साहु
वेलि-महु-भक्खण^{१२} महर-वाय
आवेइ कंतु जइ मज्झु अज्झु
आवेउ कंतु लोयण-सल्ल^{१३}णु
आवेउ तुरिउ महु जीविएसु

“महु दुक्खि^{१४} अच्छइ जणणि तत्त ॥ ४४
अवणेमि ज^{३५A}णेरिहि हियय-सोउ” ४५
“हउं जामि तइं सहुं अज्जउत्त” ॥ ४६
पिउ-मंदिरि अच्छहि तुरियउं एसु” ॥ ४७
आलिंणि विहिं तिं(?) पणहुं सोउ ॥ ४८
अच्छइ कुमारु कु इ कालु तेत्थु ॥ ४९
निरु झूरइ रयणिहि जिह रहंगि ॥ ५०
“कइयहुं आवेसइं मज्झु नाहु ॥ ५१
लहु (xxxx)उरिउरेहि(?) काय ॥ ५२
दहि-सालि भत्तु तो देमि तुज्झु ॥ ५३
तुहु देमि जक्ख^{३५B}ल^{१५}हुयह^{१६}हुण(?) ॥ ५४
ओयाइउं तुमह^{३०} वि(?) देसु ॥ ५५

॥ घत्ता ॥

नयणंसु-सलिल(?) गंडयल-धल^{१७}(?)

दिणि दिणि झिज्झइ वाल किह । ”

लावन्न-कंति-परिवज्जिय

किन्ह-पक्खि ससिरेह जिह ॥ ५६

[५]

अह एकहिं दियहि^{२२} समुददत्तु
पिय-रहिय दिट्ठ तिं चक्कवाइं^{२३}
उल्लेइ झंप जल^{२४}-मज्झि देवि
पंकय-वणुं लोलइ गयणि ठाइ

निसि-समइ सरोवरु नेण(?) पत्तु ॥ ५७
कंदंते कल्लणु दुक्खिय वराइ ॥ ५८
तीरहिं ठिय पंख^{२५} पुणुं धुणेवि^{२६} ॥ ५९
तड^{२७}-तरुयि लग्गइ दिसिहिं धाइ ॥ ६०

1 समुददत्तु. 2 तुहुं. 3 जणणि. 4 प्यरंगणि. 5 वक्खइ. 6 दुक्खी. 7 Metre requires तुरिउ. 8 आलिंणि विहिंति. 9 पणहु. 10 सयण. 11 मित्त. 12 झूरइ. 13 आवेसि. 14 Two moras too few. 15 दुक्खण. 16 तुहु. 17 सल्लणु. 18 लहुयहं. 19 ओयाइउ. 20 अवेसि. 21 Should it be सित-नयणंसु-गंडयल? 22 दिवहिं. 23 चक्कवाइं. 24 कंदंतु. 25 झल. 26 पंखहु. 27 पुणुं. 28 धुणेइ. 29 वणुं. 30 वसि. 31 लज्जइ.

“चक्काय-घरिणि^१ सरि एह जेम्ब
जिह राय-कीरि पंजरि निरुद्ध
[36A]उक्कंठ-विसंठुलं^३ भट्टं-छाउ
गुरुयणेण वुत्तु सु “सहाव-सच्छं^४
५ आरुदु तुरंगि समुददत्तु
पमुइय-मण सो अवरन्ह-कालि^५
आवद्ध-वेणि^६
कर-गलिय-वल्लय
मल-मइल-वेस
॥ इय-गुण- विसिद्ध

विरहाउर मज्झ वि दइय तेम्ब ॥ ६१
अच्छइ महु मग्गु नियन्तं मुद्ध” ॥ ६२
विरहानल-सोसिय नियवि जाउ ॥ ६३
निय कंत लएविणुं आउ वच्छं” ॥ ६४
हत्थिणउरि सहं सत्थेण पत्तु ॥ ६५
पइसरइ संख-मंदिरि विसालि ॥ ६६
सिय-दसण-सेणि^{१०} ॥ ६७
लंवंत-अलय^{११} ॥ ६८
लीहावसेस ॥ ६९
पउमसिरि दिट्ठ ॥ ७०

॥ घत्ता ॥

पेक्खेवि कुमरु तहि वालहि
दुष्मिहं लोय-संतावणुं

नहु खणाद्धिं^{१२} सोगु किह ।
कर्य-पुन्नह दालिहु जिह ॥ ७१

[६]

१५ न्हाविय सुयंध-न्हाणिय-जलेणं
[36B]तंबोलुं^{१४} दिनु किय उचिय-वित्ति
एत्थंतरि मज्जलिउ गुरु-पयाउं
कह वि य अत्थवणुं न होइ लोइ
पउमसिरिइ^{१५} सज्जिय वास-भवणुं
२५ निम्मल पईउं^{१६} निहयंधयारु
जं वद्धउं^{१७} अन्नहि जम्मि आसि
तं उदर्यंगउ(?) भोगंतराउ
पउमसिरि नियवि आवंत गेहुं
सो अन्न-भित्ति-अंतरिउ भणइ
३५ [37A]“अत्थमिइ सूरि पसरिइ तमोहि
पउ[म]सिरि मज्झु संकेउ देइ
“को वोळइ एहु अणज्जु धट्ठु”

भुंजिउ विलित्तु हरियंदणेण ॥ ७२
परिपुच्छिय कुसलाइय-पउत्ति^{१८} ॥ ७३
वारुणि-पसंगं-जणियाणुराउं ॥ ७४
नं^{१९} अन्नभमुक्कुर^{२०} वि अत्थवेइ ॥ ७५
विणिवेसिउ(?)^{२१} कोमल-तूलि^{२२} सयणुं^{२३} ७६
सेज्जहि ठिउ अच्छइ तहिं कुमारु ॥ ७७
धणसिरिएं कम्म वहुं-दुक्ख-रासि ॥ ७८
केलिप्पिउ आइउ तहिं पिसाउ ॥ ७९
चिंत[वि]“विहडावउं विहि मि^{२४} नेहु”^{२५} ८०
फुडु वयणेहिं जिह सो कुमरु सुणइ ॥ ८१
आवेज्जसु अणुदिणु एत्थु गेहि ॥ ८२
आणिउ एत्थु पई अणु कोइ” ॥ ८३
जोवइ कुमारु ता इत्ति नहु ॥ ८४

१ घरिणि. २ नियन्त. ३ विसंठुल. ४ मह. ५ सत्थ. ६ लएविणुं. ७ वत्थ.
८ अवरन्हकाली. ९ जायभवेणि. १० सेणी. ११ जगव. १२ खणद्धी. १३ दुस्मिह.
१४ संतावणुं. १५ पाय. १६ जणेण. १७ तंबोलु. १८ कुसलाइ पउत्ति. १९ पयाउ.
२० पसंगु. २१ एणुराजो. २२ अत्थवणुं. २३ वं. २४ अन्नभमुक्कुर. २५ पउमसिरियं.
२६ भवणुं. २७ वणवेसिउ. २८ तलि. २९ सयणुं. ३० पइउ. ३१ अच्छइइ. ३२ वचउं.
३३ वहु. ३४ दुइइ. One mora too few. ३५ गेहि. ३६ विहिहि.

॥ घत्ता ॥

मायाविउ दुट्टु पिसाउ
पवणाहउ जेम्ब पईवउ

सुट्टु कुमरि अवलोइयउ ।
शक्ति न नज्जइ कहि ठियउ ॥ ८५ ॥

[७]

चिंतइ कुमार “दुस्सील एह^३[37B]
अइविमहउ निम्मल-कुल-पसूय
उम्मग-लग्ग हुय(?) दुट्टु-सील
सच्छंद अणज्ज निराणुकंप(?)
न गणइ निय-कुलु मइलिजंत^९
न गणइ माइ वप्पु स-सहोयरु
न गणइ सयण-वग्गु सुहि परियणु^{११}
न गणइ मरण लज्ज भउ मेलइ
कवडु करेवि कंतु मारावइ
पलक्कि^{१५} एह नारि बहु-भंगेहि^{१६}
छिन्निवि^{१६} नक्कु कल्ल-सहुं वालहि^{१७}
तोडमि^{१७} कमलु जेम्ब सिरु दुट्टुहि

...^४ कलत्तु महु भिन्न-नेह ॥ ८६
दुच्चारिणि कहं हु[य] सं[ख]-धूय ॥ ८७
उहाम-वियम्भिय-कामलील ॥ ८८
अन्नाणिय मोहिय विगय-संक ॥ ८९
न गणइ सील-रयणु भंजंत^{१०} ॥ ९०
न गणइ सामुय ससुरउ देयरु^[38B] ॥ ९१ ॥
न गणइ इह-परलोय-भयावणुं ॥ ९२
करइ अकज्जइ^{१३} दट्टसु खेलइ ॥ ९३
रवइ अत्तु पुणु सो जि ण भावइ ॥ ९४
चंदण-लय जिह भुत्त भुयंगेहि ॥ ९५
दंसमि अज्जु कयंतु दुसीलहि ॥ ९६ ॥
फलउ अणंग-संगु पाविट्टहि” ॥ ९७

॥ घत्ता ॥

चिंतइ एउ कुमारं
“परिहारु डंडु खल-नारिहि”

कोवाणल-जालिय-मणउ ।
सुमरिय नीइ^{१९} वियक्खणहु ॥ ९८ ॥

[८]

आइय पउमसिरि अलंकरेवि
पसरंत-वहल-मुहवास-गंध
उब्भड-भिउडि-भंग-मीसावणु
कोय-फुरंत-नासु डसियाहरु
संकि य वण-ल^{२१} जिह करि-रायहुं^{२२}
संकि य कमलिणि जेम्ब मियंकहु

करि क^[38B]मलु पउरु तंवोले^{२३}लेवि ॥ ९९
उब्भिन्न-निविडं-रोमंच-वं^{२४}[ध] ॥ १००
कुविउ कयंतु नाइ दुइंसणुं ॥ १
कुरुल-दिट्ठि नं पयडु सणिच्छरु ॥ २
संकि य मंजरि जेम्ब दुवा[य]हु ॥ ३ ॥
संकि य कुलवहु जेम्ब कलंकहु ॥ १०४

1 अवलोइयउपउ The first pāda is metrically defective. 2 कुमार.
3 एहि. 4 संतए (?) Not properly legible. 5 “विहउ. 6 कठ. 7 स. 8 अणज्जो
गराहकंप. 9 मइलीजंत. 10 भंजंत. 11 परियणुं. 12 भयावणुं. 13 अकज्जइ 14 यलिकिइ.
15 छिन्निवि. 16 वालेहि. 17 तोडेमि. 18 अणंगु संगु पाविट्टिहि. 19 Defective. 20 नीइ.
21 लम्बोलु. 22 निवह. 23 रोमंचवह. 24 अउब्भिन्नमीसावणुं. 25 इइंसणुं. 26 “फुरंत.
27 कइ. 28 करिरावह. 29 जेव.

संक्रिय गरुडह जेम्ब भुयंगी संक्रिय] वग्घह जेम्ब कुरंगी ॥ १०५
 संक्रिय सेल-मुत्ति जह वज्जह संक्रिय मुणिवइ जेम्ब अकज्जह ॥ ६
 संक्रिय जिह सइ असइ-प[39A]संगह संक्रिय जिह सालूरि भुयंगह ॥ ७
 संक्रिय जिह चक्काइ वियालह संक्रिय वरहिणि^१ जेम्ब विडालह ॥ ८
 संक्रिय रायहंसि जिह जलय[ह] संक्रिय जेम्ब वसुंधरि पलयह ॥ ९

॥ वत्ता ॥

जिम्ब करिणि विंझि आसंक्रिय खर-णहरह पंचाणणहु ।
 तह भीसणु रूउ निपविणु वाल चमक्रिय-चित्त तहु ॥ ११०

[९]

१० वोलाविउ कंतु न देइ वाय कर मउलि करेविणु भणइ जाय ॥ ११
 “को अविणउ मइ^८ किउ सामिसाल” पडिभणइ सो वि आरुड वाल ॥ १२
 “दुस्सीलें दिट्ठि महु परिहरेहि^९ अह कालि अपूरइ तुहु मरेहि^{१०} ॥ १३
 तं असुय-पुबु निसुणेवि कंत [39B] अइगरुय-तास-कंपंत-गत्ते ॥ १४
 वज्जाहय जिह कुल-सेल-मुत्ति मुच्छिय धरणीयलि^{११} पडिय झत्ति ॥ १५
 ११ चिर-वेल्^{१२} उट्ठिय लद्ध-सन्न मुह-कमलु करिवि करयलि परुन्न ॥ १६
 अच्छेइ वाल^{१३} जिह बुभं^{१४} हरिणि नइ कलुणइ(?) झत्ति विहाइ रयणि ॥ १७
 पउमसिरि-सरीरह जेम्ब कंति नक्खत्त-निवह नहयलि गलंति ॥ १८
 इंदिय-सुहं व नासइ तमोहु कुकुड-रउ पसरइ नाइ मोहु^{१५} ॥ १९
 गयणे वि चंदु विच्छाउ जाउ सोयं व वियंभइ चक्काउ ॥ १२०
 १२ नयणा^{१६} [इ]व कुमुयइ^{१७} संकुयंति आसा इव दीहउ दिसउ होंति ॥ १२१
 उगमइ^{१८} अरुणु^{१९} संताउ नाइ रविबुद्धि(?)जेम्ब निसि खयहु जाइ ॥ १२२

॥ वत्ता ॥

हरिसो इव[40A] निगउं कुमरु सदेसहु पट्ठियउ ।
 दोहगु जेम्ब^{२०} वर-वालहि उयलि (?) महीयलि संठियउ ॥ १३

[१०]

२४ “दुवयण^{२१}-सल्लु मणि पक्खिवेवि कलुणं रुयंति मइ परिहरेवि ॥ २४
 पिउ गेहि गयउ गलियाणुराउ मइ काइ हयासइ^{२२} कियउ पाउ ॥ १२५

1 पयवहिणि. 2 विराकह. 3 उहरह पंचाणणह. 4 रुउ. 5 निपविणु. 6 चमक्रिय. 7 भमह. 8 मइ. 9 परिहरेहि. 10 मरेहि. 11 कच. 12 धरणीयलि. 13 चिरवकइ. 14 उट्ठिय. 15 वाल. 16 पुव. 17 वडियलि. 18 मेहु. 19 चवियंभइ. 20 नयणा. 21 सुमुयइ. 22 उगमइ. 23 अरुणु. 24 Defective. 25 वडियउ. 26 जेव. 27 वुवयण. 28 हयासइ.

आवेसि नाह तिं धरिय पाण कइया वि न खंडिय तुम्ह आण ॥ १२६
 तुहुं सामिय केण इ अलिउ अजु संभालिउ जिह मइं किउ अकजु ॥ २७
 हउं सुक विरह-संताव-तत्त कणवी^[40B]र-माल जिह न वि विरत्त ॥ २८
 दुबाइय मंजरि जिह मिलाण करि-वरतणुं ब उक्खय-विसाण ॥ २९
 उप्पाडिय-फणि-मणि जिह भुयंगि विच्छाय दीण भय-वेविरंगि^१ ॥ १३०^५
 वासहरह निगय सीलवंति^२ वत्थंचलेण नयणइं लुहंति ॥ ३१
 चिंतंतु एहु गुरुयणह सिद्धु जोयाविउ कुमरु न कहिं वि दिहु ॥ ३२
 अइभीम-सोय-सायरि निहित्त दोहग-सल्ल-सल्लिय-विचित्त ॥ ३३
 वज्जिय विस-मंजरि जह भमरेंहि वज्जिय सूर-दिट्ठि जिह तिमरेंहि ॥ ३४
 वज्जिय सुयण-गोट्ठि जिह पिसुणेंहि वज्जिय सीह दिट्ठि जिह हरिणेंहि^३ ॥ ३५^{१०}
 ॥ वत्ता ॥

तिह सयल-सोक्ख-परिवज्जिय निष्फल इ^[41A]व तारुन्न-सिरि ।
 जिणुं दि ब दि ट्ठि मणि ज्ञायइ कंति पउत्थइ पउमसिरि ॥ १३६

[इइ तईय संधि]

*

[चउत्थ संधि]

15

लीलारविंद-हत्था सिंचंती^४(?) वारणेहि^{१०} अणवरयं ।
 सिरिया-देवि^{११} अवहरउ तुम्ह^{१३} दालिद-दुक्खाइं ॥ १

* * * * *

॥ वत्ता ॥

अरुणुगमे सूर-छाहिहि^{१२}(?) चंदु जेम्ब विच्छाय-तणु ।
 रोवंतं कंत मेलेविणु गउ निय-नयरह वुल्ल-मणु ॥ २

20

[१]

गुरुयणहं कुमारि^{१७} कहिय वत्त “सा दुद्ध-सील हुय अम्ह कंत” ॥ ३
 कोसलजरि निय-कुल-गयण-चंदु वाणियउ आसि नामेण नंदु ॥ ४
 भुय-डंड-समजिये-विउल-कोसु गंभीर पियंवउं सुद्ध-लेसु ॥ ५
 तसु पुष्पवई नामेण कंत खामोयरि गुरु-थण-हार-वंतं^{१८} ॥ ६
 जसवई जसोय सगहं चवेवि^{२३} धूयत्तणेण तहिं जाय दो वि^[41B] ॥ ७

25

१ अजु. २ इउं. ३ मछाण. ४ वरतणुं. ५ सीकंवंति. ६ हरणेहि. ७ उव. ८ जिणुं.
 ९ सिंचति. १० वारणेहि. ११ देवी. १२ तुम्ह. १३ अरुणुगमे सुहत्यादेहि. १४ सेम्बत.
 १५ वुल्लमणुं. १६ गुरुवदाह. १७ कुमारी. १८ समुजिय. १९ सिंचवड. २० पुष्पवड.
 २१ केणउ. २२ रामोवरि. २३ कंत. २४ जसम्बइ. २५ सगहि. २६ चवेवि.

कंतिमइ-कित्तिमइ-नामियाउ
विभि वि कुरंग-पिहु-णयणयाउ
विभि वि उचुंग-पओहराउं
परिणइ कंतिमइ समुहदत्तु
ते ताहि सहिउ वर-दारियाहिं

कणय-च्छइ गयवर-गामियाउ(?) ॥ ८
विभि वि मियंक-ससि(?)वयणियाउ ॥ ९
विभि वि नव-जोवण-मणहराउ ॥ १०
कित्तिमइ भाई तहु उयहिदत्तु ॥ ११
किङ्कति^१ पुब-भवं-भारियाहिं ॥ १२

॥ घत्ता ॥

अवरोप्परु गरुय-सणेहहँ
भुजंतह भोग मणोहर

सकलत्ताह पमोय-[प]रहँ(?)^{११} ।
जाइ कालु जिम्ब सुरवरहँ ॥ १३

[२]

॥ जिह नंद-धूय कंतिमइ तेण
संखेण मुणिउ^३ संवंधु एहु
आगमणु गमणु ववहारु छिन्नु
“सीलवइ विणीय गुणाणुरत्त
जसु धीय नत्थि सो वरु कयत्थु
॥ जसु धीय नत्थि कुलु विमलु तासु
जसु धीय नत्थि दुन्नय-निहाणु
जसु धीय नत्थि सो नरु कुलीणु
जसु धीय नत्थि दुस्सील-वित्ति
जसु धीय नत्थि सो गुरु[उ] होइ

परिणिय असोगदत्तह सुएण ॥ १४
अवरोप्परु विहडिउ ताहँ नेहु^[42A] ॥ १५
चित्तवइ संखु चित्ति^{१४} विसन्नु ॥ १६
महु धीय^{१५} तह वि दइएण चत्त ॥ १७
॥ [××××××××××××-] ॥ १८
जसु धीय नत्थि सो सुह-निवासु ॥ १९
को खंडिवि सकइ तासु माणु ॥ २०
न कयाइ वि जंपइ कह वि दीणु ॥ २१
अकलंक तासु जगि भमइ कित्ति ॥ २२
घरि बाहिरि परियणि सयणि लोइ ॥ २३

॥ घत्ता ॥

निहोसँ वि दइय-विवजिय
दालिह जेम्ब मणु तावई^{२०}

सोयाउ[र] जोवणहँ भरि ।
जणयह धीय वसंत घरि^{२१} ॥ २४

[३]

पउमसिरि नियय-विज्ञाणु नाणुं
॥ “निहोस वि हउँ” कंतेण मुक्क
किं कासु वि मई घरवासु भग्गु
किं हंस-जुयलु सरवरि भमंतु^{२६}

चिन्तवइ रत्ति-दिउ मूढ-झाणुं ॥ २५
दुस्सील जेम्ब पेसणह चुक्क ॥ २६
वउ लेवि न पालिउ किं समग्गु ॥ २७
विच्छोहिउं मई पावई रमंतु ॥ २८

१ कणगच्छमयसररायसामियाउ. २ पओहराउ. ३ कंतिमइ. ४ कित्तिमइ. ५ भाय.
६ तहि. ७ उयहिदत्त. ८ किङ्कति. ९ पुब. १० अण. ११ सकलत्ताह. १२ पुम्मोवरहँ.
१३ मुणिउ. १४ चित्ति. १५ महु. १६ धिय. १७ This pāda is missing. १८ मदोम.
१९ जोवणह. २० तावई. २१ घरे. २२ माणु. २३ झाणु. २४ हउ. २५ रमंतु.
२६ विच्छोहिउ. २७ पावई.

कंत-विमुक्क नारि अकलंक इ
कंत-विमुक्क नारि निरु झिज्जइ
कंत-विमुक्क नारि जं जोयइ
कंत-विमुक्क नारि सवियारिहिं
कंत-विमुक्क नारि संताविं
कंत-विमुक्क वंधुं लज्जावइ
कंत-विमुक्क नारि [अ]तरंडउं^[43A]

जेणु जणु बुद्ध-सील आसंकइ ॥ २९
घरि वंधवेहि वि नाहि गणिज्जइ ॥ ३०
कुल-कलंकु तसु गरुयउँ होयइ ॥ ३१
जोइज्जइ पर-दार-वियारिहि ॥ ३२
खणुं वि न मुच्चइ जिह रवि ताविं ॥ ३३
करइ कज्जु जं अप्पु ण भावइ ॥ ३४
बहुविह-दुक्खह होइ करंडउं^४ ॥ ३५

॥ वत्ता ॥

महु कंत-विमुक्कहि विरहिं^५ सुक्कहि अन्नं-पुरिस-वज्जिय-मणहि ।
लावन्न-समुज्जलु जोवणुं निप्फलु कुसुम जेम्ब वणिं मालइहिं ॥ ३६ ॥

[४]

एत्थंतरि आगय विमलसील
तवचरण-निरय-साहुणि-समेय
अवगाहिय-जिणसासणं-समुद्ध
सोम्मत्तणं-निज्जिय-चंदकंति
विंझाडइ^६ व गय-मय-वियार
वाडव-सिहि व कय^[43B]-जलहि-सोस
हारावलि व निम्मल-सुचित्त
कुंदेंदु-धवलु रयहरणु हत्थि
सम्मत्त-नाण-दंसण-समग्ग
तं पेक्खि व हरिसिय संख-धूय
अब्भुट्ठियं गुरु-संताव-समणि
वंदिवि आणंद-गलंत-दाहुं

नामेण गणणि जिण-धम्म-कुसल ॥ ३७
सुयदेवय व विज्जोववेय ॥ ३८
पडिवोहियं-वहु-भवियारविंद ॥ ३९
उवसम-सिरि नावइ मुत्तिमंति ॥ ४०
पाउसं-सिरि व संतावहार ॥ ४१
दिणयर-पह व निहलिय-दोस ॥ ४२
जिण-धम्म-नाण-भूसिय पवित्त ॥ ४३
जुग-मेत्त-निहिय-लोयण-विसत्थिं ॥ ४४
दूरुज्झियं-विसय-कुधम्म-संग ॥ ४५
कोइल वसंति जह दिट्ठ-चूय ॥ ४६
आसणुं विदिन्नु उवविहं गणणि ॥ ४७
गणणीए दिन्नु तहि धम्म-लाहुं^[44A] ॥ ४८

॥ वत्ता ॥

वंदेवि गणणि^७ मुह-भाविं
पप्फुल्ल-नयण-मुह-पंकय

कर-कमलंजलि^८ करिवि सिरि ।
अग्गं^९ संठिय पउमसिरि ॥ ४९

[५]

विणओणय पउमसिरि महासइ
“धम्मसीलें तुहु निरु विच्छाई

बुद्धल गणणि^{१०} नियवि आसासं^{११} ॥ ५०
कंत-विमुक्क नां^{१२} चक्काई ॥ ५१

1 जणुं जणुं. 2 खणो. 3 वंध. 4 करंडउं. 5 विरहि. 6 खणुं. 7 जोयय.
8 वणिं. 9 मालयइ. 10 आसासणि. 11 परिपोहिय. 12 सोमचणि. 13 विज्जाविय वज्जियव.
14 आउय. 15 विसय. 16 दूरुज्झिय. 17 अब्भुट्ठिय. 18 आप्पु. 19 उवविह. 20 आहु.
21 गणणि. 22 लंजणि. 23 अंगइ. 24 गणणि. 25 आसासइ. 26 दाहि.
पउम० ५

वयणुं मिलाणउं कंति न विभावई गिलिउ विडपिं^३ ससिहरु नावई^४ ॥ ५२
 “भयवइ साहउं^५ तुज्जु समासिं^६ मज्जु विरत्तु कंतु विणुं दोसिं ॥ ५३
 पेम-बंधु सय-सिक्करु तुहउ मोत्ताहलु जिह भगुं न फुहउ ॥ ५४
 परिणिय अन्न का वि सुहि^{१०} अच्छइ महु सुइ^[44B]णे वि न वत्त इ पुच्छइ ॥ ५५
 कुलु अकलंकु सीलु गुण-निम्मलु जोवणुं दुजउ अणंगु महावलु ॥ ५६
 चंचलु मण-पवंगु थिरु नच्छइ^{१३} विसय-महावणि^{१४} भवणहि इच्छइ ॥ ५७
 पिय-संभोग-विवजिय-दीणइ पय-पूरणइ^{१५} विलास-विहीणइ^{१६} ॥ ५८
 संपाविय-दूसह-दोहगइ^{१७} मइ^{१८} जीवन्तिइ^{१९} काइ अमगइ^{२०} ॥ ५९
 ता सँवारविं^{२१} अज्जु अप्पाणउं तायह लंछणु अवस न आणउं^{२३} ॥ ६०
 ॥ एउ चिंतेवि जाम्व मरणद्विय भयवइ इत्ति ताम्व तुहुं दिद्विय ॥ ६१

॥ घत्ता ॥

मुह-कमलु^[4JA] तुहुं^{२४} पेक्खेविणुं भयवइ उज्झिउ मइ मरणुं ।
 गुरु-सोय-समुदि-निवुडुहि मज्जु अणाहहि तुहुं^{२५} सरणुं^{२६} ॥ ६२

[६]

॥ तो गणणि पजंपइ महु-चाय “सुणि सुंदरि अवहिय मज्जु वाय ॥ ६३
 जिउ एउ अणाइ निवद्ध-कम्म अलहंतु जिणिंदह तणउं धम्म ॥ ६४
 नारय-तिरिएसु अणंत-कालु अणुहवइ अणोवमु दुक्ख-जालु ॥ ६५
 तइ आसि भवंतरि किं^{३०}[य]उं धम्म^{३१} तिं पाविउ सुंदरि मणुय-जम्म ॥ ६६
 जावज्जिउ सुहलक्खण-सरीरु जिणवयण-कुसुमवण-सत्थ-सूहं^(?) ॥ ६७
 ॥ संपाविउं जोवणुं विगय-सोणुं उवणमिय-मणोहर-कामभोगुं ॥ ६८
 किउ आसि किं-पि भोगंतराउ तिं एहु अयंडे^{३७} हुउ विवाउ ॥ ६९
 निदोसहि जं जि विरत्तु कंतु^[45B] तुहु धम्मसील निरु नेहवंतु ॥ ७०
 चिरु कालु भोग सुर-माणसेसु उवभुत्त न जीवह तह वि तोसु ॥ ७१
 मुह-रसिय विसय विरसाउवसाणि किंपाग-फलोवम मुद्धि जाणि ॥ ७२
 ॥ किं कह वि नं साविणं सुयउ एउ अप्प-वहु होइ वहुं-पाव-भेउ ॥ ७३
 मणु (नि)रुंभंहि विसणंहि संचरंतु जिण-धम्महु उप्पेरि देहि चित्तु ॥ ७४

1 वयणुं. 2 One mora too many. 3 विडपिं. 4 गावइ. 5 साहउं. 6 समासिं.
 7 विण. 8 कणु. 9 परिणीय. 10 सत्ति. 11 वित्तइ. 12 जोवणुं. 13 नेच्छइ. 14 °वणिं.
 15 पइपूरणइ. 16 °विहीणइ. 17 °दोहगइ. 18 मइ. 19 जीवन्ति. 20 अमगइ.
 21 सँवारवि. 22 साणउं. 23 मुहु कमल तुहु. 24 पेक्खेविणुं. 25 मरणुं. 26 तुहुं.
 27 सरणुं. 28 अणाहिइ. 29 मणंत. 30 किउ. 31 धयुं. 32 सय. 33 संपाविउ.
 34 जोवणु. 35 °सोहु. 36 °भोग. 37 अवरे. 38 नि. 39 वहु. 40 नि appears
 to be superfluous. 41 उवरि.

॥ वत्ता ॥

लई पंच-महबय भाविं
तं ठाणुं जेण लहु पावहि

संजमि निच्चलु करेवि मणुं ।
जेत्थु ण जम्मणु न वि मरणुं” ॥ ७५

[७]

आउच्छवि बंध[व] जणणि संखु
कारविवि^७ महुच्छउ जिणहरेसु
पउमसिरिइ^{१०} पंच-महबयाइं
एक्कारसंगु आगमु विचित्तु
थेवेण वि कालि^{१३} विविह-सत्थ
भावणह निच्चु^८ भावेवि चित्त
सज्झाय ज्ञाणु उज्जमु^{१५} करेइ
सहुं गणणिइ^{१६} वर-गामइं भमंतं^{१७}
कंतिमइं-कित्तिमइं-नामियाहं
गय गेहि ए वि अब्भुट्टियाउं

वियरेविणुं लोयह धणुं असंखु ॥ ७६
पडिलाहणं देविणुं मुणिवरेसु^[46A] ॥ ७७
पडिवक्खेइ सुर-गिरि-दुव्वहाइं ॥ ७८
वागरणु छंदु जोइसु निमित्तु ॥ ७९
जाणिज्जहि तीए महंत गंथ ॥ ८०
अणुदियहु चरइ तव-चरणुं चित्तु ॥ ८१
गुरु-विणउ खंति दय आयरेइ ॥ ८२
साकेयं-नयरि गय जंत जंतं ॥ ८३
पउमसिरि-अज्ज विहरंत ताहं ॥ ८४
विणएण नमसेवि वइट्टियाउं ॥ ८५

॥ घत्ता ॥

॥

पडिलाहिय दिव्वाहारेहि
निय-जम्मु सफलु मन्नंतिहि

खीर-खंड-घिय-वज्जणेहि ।
ताहिं विहिं वि हरिसिय-मणे^[46B]हि ॥ ८६

[८]

“भयवइ पसाउ अम्हह करेहि
निंइ धम्मु कहइ(?) मणि भावियाउ
सा दिणि दिणि आवइ कहइ धम्मु
थुइ-थोत्त-देववंदण पढंति
अह अन्न-दियहि पउमसिरि-अज्ज
पोएइ तुहुं कंतिमइ हारु
कंतिमइ मुएविणु हारु हिट्ठ
जं आसि जसोयहि दिण्णु आलु

आवेज्जसु अणुदिणुं एत्थु गेहि ॥ ८७
अम्हिहि दिंति जिं सावियाउ”(?) ॥ ८८
निसुणंति ताउ परिहरिउ कम्मु ॥ ८९
पंचुवरि^{२०} महु-मज्जइं^{२७} चयंति ॥ ९०
विहरणाहिं^{२८} आय धुय-पाव-पुंज ॥ ९१
ससि-किरण-कंति चउ-जलहि-सारु ॥ ९२
वंदेवि आहारहु धरि पइट्ठ ॥ ९३
तहुं कम्महु उदइं खेत्तवालु ॥ ९४

१ कय. २ मणुं. ३ ठाणुं. ४ मरणुं. ५ विरएविणु. ६ धणुं. ७ कारववि. ८ परिलाहण.
९ देविणुं. १० पउमसिरिय. ११ पडबंगइ. १२ कालीं. १३ निचु. १४ ०वरणुं. १५ उज्जमु.
१६ गणणिय. १७ भमंतु. १८ साकेह. १९ जय. २० कंतिमइं. २१ कित्तिमइं. २२ अब्भुट्टियाहु.
२३ पइट्ठियाहु. २४ अणुदिणुं. २५ निच. २६ पंचुवरि. २७ मज्जइं. २८ विहरणाहि. २९ गुरु.
३० पइट्ठ. ३१ तहि. ३२ उदइं.

पउमसिरि निणविणुं सुहु रुहु^(47A) चित्तवइ एउ पविहु दुहु ॥ ९५

“अवहरमि हारु अवयरमि मोरि जिं एह अज्ज जणुं भणइ चोरि” ॥ ९६

॥ घत्ता ॥

वंतरं-सुरं-मायाहिद्विउ
नच्चेइ कलाव-मणोहरु

चित्त-सिंहंडि^१ समुद्वियउं ।

झत्ति महीयलि^२ संठियउ ॥ ९७

[९]

भिन्निदणील-मणि-साम-कंठि
विहुणिय-पिंछावलि ललिय-छाउ
विप्फुरिय-तरल-मणि-किरण-फारु

॥ लहु उड्डुंवि संठिउ तम्मि ठाइ
अइ-गरुय-चोळु कहणुं न जाइ
कंतिमइ भरिउ लडुयहं^{१३} थालु

गुरु-भत्ति जुत्त सबे वि देइ^{१४}
वंदेवि विसज्जिय गय विहाइ^{१५}

॥ सा जंपइ “कौइ वंतरु करालु
कंतिमइ न पेक्खइ हारु जाम्व
“किं केण वि थवियउ पूकरेण(?)
सावज्ज-जोग-परिवज्जियाएँ

सिरि फुरिय चंद नं नीलकंठि ॥ ९८

तं नियवि रुइर-दीहरं-कलाउ ॥ ९९

सबो वि तेण सो गिलिउ हारु ॥ १००

पउमसिरिहि मणि विम्हिउ न माइ ॥ १

कहि^[47B] जंतउं को वि न सदहाइ ॥ २

निग्गय घर-मज्झहु निरु विसालु ॥ ३

पउमसिरि अज्ज कइ य वि गहेइ ॥ ४

महरियहि कहिउ जिह गिलिउ हारु ॥ ५

तुहु देवउं^{१६} इच्छइ अलिउ आलु” ॥ ६

निय-चित्ति वियप्पइ एउ ताम्व ॥ ७

सहस त्ति हरिउ किं तक्करेण ॥ ८

अवहरिउ हारु किं अज्जियाएँ^[48A] ॥ ९

॥ घत्ता ॥

॥ कंतिमइ वाल इक्कारिवि

“इह मुक्कु हारु न वि दीसइ

आउच्छइ परियणुं सयलु ।

कंति-करंविथं-ग[य]णयलु” ॥ ११०

[१०]

परिपुच्छइ परियणु संलवेइ
अवहरिउ हारु फुहु अज्जियाएँ”

॥ सहस त्ति मिलिय दुज्जणुं अभहु”
घोसिज्जइ धरि धरि निवियारु
विहरंत नियवि पउमसिरि अज्ज

“इह सामिणि^{२०} अशु न को वि एइ ॥ ११

दक्खिन्न-लज्ज-भय-वज्जियाएँ”^{२१} ॥ १२

वित्थरिउं नयरि तहि चोरि-सहु ॥ १३

“अज्जिइ कंतिम[इ]हि हरिउ हारु” ॥ १४

“सा एह चोरि” जंपहिं अणज्ज ॥ ११५

1 निणविणुं. 2 जणुं. 3 वंतरु. 4 सुहु. 5 चित्तवइहि. 6 समुद्वियउ. 7 महीयलि.
8 दीहर. 9 माइ. 10 कहणुं. 11 जाइ. One mora too few. 12 लडुयहं. 13 देइ.
14 विहाइ. 15 देवउं. 16 कंतेमइ. 17 कंतिनइ. 18 परियणुं. 19 करंविउ. 20 सामिणि.
21 इय. 22 अज्जियाउ. 23 वज्जियाइ. 24 दुज्जणु, 25 अभहु. 26 विच्छरिउ.
27 अज्जिय.

“जइ विसयहँ तुंहु नियसु चित्तु अवहरिउ हारु तई कहु निमित्तु” ॥ ११६
 “भयवइ मई जणुं जणु भणइ चोरि तो जामि कहिं वि असेस दूरि” ॥ १७
 तई कह वि भवंतरि^३ [48B] आलु दिखु तं असुई कम्म एवहि उइसु ॥ १८
 मं कास वि उप्परि^६ वहहि रोसु किय-कम्मह कह वि न होइ नासु ॥ १९
 तवि संजमि निखलु करहि भाउ अणुदिणुं मणि सुमरहि वीयरउ ॥ १२०

॥ घत्ता ॥

लहु अयस-पंकु पक्खालहि तवि संजमि निखल-भणहि ।
 जं दिखु तुंहु सइ हत्थि^८ अमुणिय-परमत्थेहि खलेंहि ॥ २१

[११]

छट्ठम-दसम-दुवालसाई मासद्ध-मास-दोमासियाई ॥ २२
 आयंबिल-निबिय-एगदंति केस[रि]-विकीडिउ हारपंति ॥ २३
 चंदायणुं रयणावलि-विहाणु जव-वज्ज-मज्झुं लई बड्डमाणुं ॥ २४
 इयमाइ चरंतिहि तव-विसेसु घण-घाई-कम्म विहडिउ असेसु ॥ २५
 शायंती^{१८} निखल सुक्क-शायुं उप्प[49A] जइ केवल-दिब-नाणु ॥ २६
 जाणिजहि^{२०} तिमि वि जेण काल जाणिजहि सायर जे विसाल ॥ २७
 जाणिजहि जेण असेस दिब जाणिजहि छविह जेण जीव ॥ २८
 जाणिजहि कुल-पव्वय-नईउ सुर-मणुय-तिरिय-नारय-गईउ ॥ २९
 जाणिजहि जेण विचित्त कम्म मंदर-गिरि-उववण परम-रम्म ॥ १३०
 जाणिजहि जेण अइंदियत्थ धम्माधम्माइयं बहु पयत्थ ॥ ३१
 जाणिजहि वायर-सुहुम-भाव वंघासव-संवर-पुन्न-पाव ॥ ३२
 जाणिजइ^{२३} जिं पायालु सगु जाणिजई जिं फुडु मोक्ख-मग्गु ॥ ३३

॥ घत्ता ॥

संपुंअ अणंतु^[49B] अणोवमु उत्तमु सासउ सिउ अचलु ।
 उप्पन्न नाणुं वर-केवलु नजइ तिहुयणुं जिं सयलु ॥ ३४

[१२]

निहट्ट-कम्म ज्ञाणाणलेण खेत्ताहिउ चित्तइ निय-मणेण ॥ ३५
 “मई अलिउ आलु अज्जियहि देवि अप्पाणउं^{२८} घल्लिउ नरइ नेवि ॥ ३६
 उवसगु करइ जो मुणिवराहं सम्मत्त-नाण-दंसण-धराहं ॥ १३७

1 तुउ. 2 जणुं. 3 भवंतरि. 4 अयुह. 5 उइतु. 6 उप्परि. 7 अणुदिणुं. 8 अयसु.
 9 हत्थी. 10 नाम. 11 चंदायणुं. 12 वज्जमज्झु 13 छय. 14 बड्डमाणुं. 15 असेसु.
 16 वाव. 17 असेसु. 18 शायंति. 19 शायुं. 20 जाणिजहि. 21 बड्ड. 22 धम्माइय.
 23 जाणिजइ. 24 संपुंअ. 25 नाणुं. 26 तिहुयणुं. 27 अणवलेण. 28 ज्ञाणाणं.

तव-संजम-करण-समुज्जयाहँ
 सो आउ निबंधइ नरइ घोरि
 पेक्खंतह लोयहँ अज्जु तारु
 पउमसिरिहि जिं उत्तरिउ(?) आलु”
 ४ चित्तमय-सिंहंडी^४ महु मणोज्जु
 कंतिमइ स-परियणु सुहु रम्म
 ता झत्ति समुद्धिउ चित्त-मोरु
 केया-रउ मेळइ कल-निनाउ
 तस्स वि उन्नउ(?) कलावभारु
 १० उडुवि झत्ति भित्तिहि^{१०} विलग्गु

मय-मोह-विहणहँ संजयाहँ ॥ १३८
 निच्चंधयारि वीभच्छ-रोरि^१ ॥ ३९
 तेण वि कमेण निग्गलिउं हारु^[50A] ॥ १४०
 चित्तइ मणेण सो खेत्तवालु ॥ ४१
 कह गिलिउं हारु अवणेइ चोज्जु(?) ॥ ४२
 अच्छइ नियंतं जा चित्तयम्म ॥ ४३
 भवणंगणि नच्चइ हियय-चोरु ॥ ४४
 कोड्डेण लोउ देक्खणह आउ ॥ ४५
 निग्गलिउ असेसु इ तेण हारु ॥ ४६
 विम्हइउ लोउ वोळणह लग्गु ॥ ४७

॥ वत्ता ॥

“निम्मल-चारित्त-गुणहहि
 अमुणिय-परमत्थेहि अम्हेहिं

लोह-मोह-मय-वज्जियहि ।
 आलु दिब्बु तहि अज्जियहि^{१२}” ॥ ४८

[१३]

११ पउमसिरिहि केवल-महिम देव
 अवणिय-त्त^[50B]णयंकुरं^{१३} तक्खणेण
 मेळहिं गंधुकडं-कुसुम-वुट्ठि
 वित्थिन्न-पत्त-पवभार-फार
 पउमसिरि तेत्थु भयवई निसन्न
 २० पक्खुदिय-महोवहि-गरुय-नाउं^{१४}
 वायंति वीण विज्जाहरीउं
 मणहरु नच्चंति सुरंगणाउ
 विज्जाहरं सुर गंधव जक्ख
 अज्जियहि दिट्ठु उप्पल्लु नाणु
 २३ किय महिम सुरेहि उच्छलिय वत्त^[51A]
 पुर-जणुं अंतैउरु विजउ राउ

भत्तीए करंति हि(?) आय केम्ब ॥ ४९
 सिंचंति भूमि चंदणरसेण ॥ १५०
 इंदियवर-कुल-संजणियं-तुट्ठि^{१६} ॥ ५१
 वेउविय चंदण मलय-सार ॥ ५२
 चउगइ-संसार-समुह-तिन्न ॥ ५३
 वायंति(?)विथिरु किउ सीहनाउ ॥ ५४
 गायंति सुहावउं किन्नरीउ ॥ ५५
 रस-हाव-भाव-रंजिय-मणाउ ॥ ५६
 “जय जय” थुणंति भयवई असंख ॥ ५७
 निस्सेस-वत्थुं^{१७} वित्थार-जाणुं ॥ ५८
 कंतिमइ कित्तिमइ ताहि कंतं^{१८} ॥ ५९
 वंदणह आउ निग्गय-पयाउ ॥ १६०

१ विभच्छरूप. २ It should be तेणवि कमेण निग्गलिउं. In the next line also उत्तरिउ should be उत्तरइ. ३ चित्तइ. ४ चित्तमसिरिहि. ५ मिलिउ. ६ कंतिमइ. ७ परियणुं. ८ नियंतु. ९ For उडुउ or उडुग ? १० भित्तिहि. ११ आलु. १२ अज्जियहि. १३ पत्तयंकुर. १४ गंधुकडु. १५ संजमिह. १६ तुट्ठ. १७ भयवई. १८ जाउ. १९ Defective. २० विज्जाहरीउ. २१ विज्जाहर. २२ भयवई. २३ वत्थ. २४ जाणुं. २५ कंति. २६ पुरजणु.

॥ वत्ता ॥

पणमेविणु भयवइ भाविं हरिसुप्फुल्लिय मुह-कमलु ।
सिरिविजय-नराहिवु वंदइ अंतेउरु पुर-जणु सयलु ॥ १६१

[१४]

“जय भयवइ निम्मल-गुण-निहाणुं उप्पणु अणोवमु दिव्व-नारुं ॥ ६२
जय भयवइ निहर्य-असेस-दोस जय सासय-सिवपुरि-कय-निवास” ॥ ६३
थोऊणुं नरिंदु स-पउर-लोउ महियलि^[51B] निसस वड्डिय-पमोउ ॥ ६४
पउमसिरि धम्म-देसण करेइ “संसारि जीउ जिम्ब संभमेइ ॥ ६५
मिच्छत्त-कसाय-विमूढ-चित्तु अट्टविह-कम्मु वंधइ विचित्तुं ॥ ६६
गुरु-पावारंभेहि जो पयत्तु पवयण-पडिणीउं निसंस-चित्तु ॥ ६७
पंचिंदिय मारइ मंसु खाइ कय-पाव-कम्मु सो नरइ जाइ ॥ ६८
ओकत्तण कर-सिर-छेयणाउ अणुहवइ विचित्तुं वेयणाउं ॥ ६९
तिरिएसु वि दुक्खइ अह घणाइं गुरु-भारारोवण-वंधानइं ॥ १७०
डहणंकण-मारण-खुह-पिवास परवसुं सहेइ दारुण-किलेस ॥ ७१
मणुएसु इ धण-हरणाइं सो^[52A] ज-जर-खास-सास-पिय-विप्पओर्ग ॥ ७२
देवेसु वि सोक्खइ को इ लेसु तियसिंद-पमुह-सुर-किंकरेसु ॥ ७३

॥ वत्ता ॥

चउ-गइ संसारि भमंतहु कम्म-नियल-संतावियहुं (?) ।
एकु वि खणु सोक्खु न जीवहु जम्म-मरण-संतावियहु ॥ ७४

[१५]

अहु भवियहु हिय-उवएसु एहु जिण-धम्मि सया उज्जमु करेहु ॥ ७५
मं हणहु जीव सच्चं चवेहु पर-धणुं परदारंइ परिहरेहु ॥ ७६
आरंभि परिग्गहि नियमु लेहु निसि-भोयणु महु-मज्झं चएहु ॥ ७७
संमत्त-नाण-दंसण-चरित्तु संसारं-महोरयंहि-जाणवत्तु ॥ ७८
जिणु मणि अवलंवेवि करहुं झाणुं जिं पावहु सासउ परम-ठाणुं ॥ ७९
कंतिमइ न^[52B] भेवि भयवइ भणेइ ससुरासुरु पुर-जणु जह सुणेइ ॥ १८०
“चित्तम-सिंहं डि किह मह मणोज्जु कह गिलिउ हारु अवणेइ चोज्जु ॥ ८१
पेक्खंतहं तिं निगिलिउ हारु कहि भयवइ अमह करि प्यसाउ” ॥ १८२

१ हरिसुप्फुल्लिउ. २ निहाणुं. ३ नारुं. ४ निहिय. ५ थोऊण. ६ वंधइ. ७ विचित्तु. ८ जे. ९ पयत्त. १० निसेस. ११ विचित्तु. १२ वेयणाहु. १३ प्यणाइं. १४ परवसु. १५ सोस. १६ पियविप्पउरा. १७ चोगइ. १८ For संतावियहु? १९ एको. २० परवणु. २१ परवाराइं. २२ मज्झं. २३ संसारि. २४ महोरयि. २५ करहुं. २६ झाणुं. २७ हाणुं.

पउमसिरि असेसु ई पुव्व-वुत्तं
पणमेवि खमावइ खित्तपालु
पउमसिरि-चरिउ निसुणेवि रम्म
कंतिमइ-कंतु कित्तिमइ-नाहु

निय-चरिउ कहइ जं जेम विसु ॥ १८३
सहुँ पुर-अणेण जं दिशु आलु ॥ ८४
पडिवज्जहिं केवि गिहत्थ-धम्म ॥ ८५
गहिउणं दिक्ख हुय भाव-साहु ॥ ८६

॥ वत्ता ॥

[त]णु-पंजरु जजरु मेळिवि
जिणुं दि ब दि ट्ठि जहिं अच्छइ

दुरुज्झिय-संसार-भय ।

तहिं भयवइ प[५३A]उमसिरि गय ॥ ८७

[१६]

सुय-देवय व जा सुप्पसत्थं
॥ वर-कइ-कहं व जा सुप्पसन्न
हिमगिरि-सुय व जा भव-विरत्त
अम्मत्थिएण दूलजियाएँ
पउमसिरि चरिउ मइँ रइउ एउ
सुय-देवय निम्मल बुद्धि देउ
॥ अणुराय-[रत्त ?]-पंकय-दलच्छिं
सो जाणइ धम्माहम्म-भेउ
ससिपाल-कव-कइँ आसि माहु(?)
तसु निम्मलि वंसि समुग्गवेण

पंकय-कर पोत्थय-कमल-हत्थ ॥ ८८
सुह-लक्खणं सुवय(?)^९ विणयवन्न ॥ ८९
तवचरण-समुज्जय नियम-सत्त ॥ १९०
विणएण साहुजण-रंजियाएँ^{१२} ॥ ९१
जो पढइ सुणइ तसु होइ सेउ ॥ ९२
अंवाई^{१३} दुक्खइँ अवहरेउ ॥ ९३
घराणि व तासु घरि वसइ लच्छि ॥ ९४
अचिरेण होइ^{५३B} तसु दुक्ख-छेउ ॥ ९५
जसु विमल कित्ति जगु भमइ साहु ॥ ९६
पउमसिरि चरिउ किउ धाहिळेण ॥ ९७

॥ वत्ता ॥

॥ कवि-पासहं नंदणुं दोस-विमदणुं सुराइंहिं महासइहिं^{२०}
जिण-खलणह भत्तउ तायह पोत्तउ दि ब दि ट्ठि निम्मल मइहिं^{२१} ॥ ९८

*

जाव इयं सज्झाय
साव खवेइ पुराणं

काले वट्टइ सुहेण भावेण ।
नवयं पावं न बंधेइ^{२२} ॥ १९९

२३

[इइ चउत्थ संधि]

१ इ. २ °वत्तु. ३ गहिउण. ३ णुं. ५ जिणुं. ६ सुप्पसन्न. ७ करकयकहं. ८ सुस-
कवसण. ९ सुवय. १० नव. ११ निक्कम. १२ रंजियाइ. १३ अंवाई. १४ °दलच्छि.
१५ °कव. १६ कय. १७ नाहु. १८ नंदणुं. १९ विमदणुं. २० महासइहिं. २१ मइहिं.
२२ ॥ मंगलं महाजी ॥

ટિપ્પણ

[અપભ્રંશ શબ્દોની સાથે કૌસમાં સંસ્કૃત પર્યાય મૂકેલા છે.

મુદ્રિત પાઠમાં જ્યાં જ્યાં મૂળ પાઠ ભ્રષ્ટ્ર કે વ્યાકરણ, હંદ અગર અર્થની દૃષ્ટિએ અસ્પષ્ટ કે શંકાસ્પદ લાગ્યો છે ત્યાં ત્યાં બાજુમાં પ્રશ્નાર્થનું ચિન્હ મૂકેલું છે ને કેટલેક સ્થાને પાદનોંધમાં એ અશુદ્ધિ કે ભ્રષ્ટ્રતા દૂર કરવા માટેનાં સૂચન પણ આપેલાં છે. પ્રસ્તુત ટિપ્પણમાં આવાં શંકા-સ્થાનોમાંથી જેમને વિશે કાંઈ વિશેષ કહેવાનું છે તેમનો જ ઉલ્લેખ કરેલો છે.]

પ્રથમ સંધિ

પ્રારંભના હંદમાં દિવ્યદિટ્ઠિ (દિવ્યદૃષ્ટિ) એ કવિનું ઉપનામ ગૂંથેલું છે. પ્રલેખ સંધિના અંતમાં પણ તે મૂકેલું છે.

સંધિની આદિષત્તામાં તારુનહવિ=તારુણ્યભવેન કે તારુણ્યમ્ભવે લઈ 'તારુણ્યથી ઉત્પન્ન થયેલા (કપટભાવથી)' એવો અર્થ અથવા તો 'તરુણ વયમાં (ભવ=વય?)' એવો અર્થ કદાચ ઘટાવી શકાય.

સંધિની આદિષત્તાની ચીજી પંક્તિ(હુય અણિટ્ટુ જિહ અન્નમ્ભવિ)નો સંબંધ પહેલા કહ-વકની પહેલી પંક્તિ (તિહ કહર્વિ) સાથે છે. એટલે ભાષાંતરમાં 'જે રીતે અપ્રિય વની,' એમ પૂર્ણ-વિરામને સ્થાને અસ્પર્શવિરામ જોડે.

૪. ભાષાંતરમાં ધમ્મુ=ધર્મ્યમ્ લઈ તેને પડમસિરિચરિડના વિશેષણ તરીકે ઘટાવી અર્થ કર્યો છે, અને સુણહને માત્ર કાવ્યમંગીથી પુનરુક્ત થયેલું ગણી, નિસુણેહુને ક્રિયાપદ તરીકે લીધું છે. ચીજી રીતે, સુણહનો પણ અર્થ કરવો હોય તો આમ થશે, 'તે હું વિશેષે કરીને કહું છું; ધર્મનું શ્રવણ કરો. રમ્ય,.....એવું પદ્મ શ્રી ચરિત તમે સાંભલો'.

૬-૭. ચંદ્રપ્પહ (ચન્દ્રપ્રભ): આઠમા જૈન તીર્થંકર. મહાસેણ (મહાસેન) તેમના પિતાનું નામ અને લક્ષણ (લક્ષમણ) તેમની માતાનું નામ.

૧૨. મૂળ પાઠ તિયલોક્ક[ના]હુ (ત્રિલોક-નાથ:) હોય.

૧૪. છઠ્ઠી પંક્તિથી નવું વાક્ય શરૂ થયેલું ગણીએ તો તે વાક્ય ચૌદમી પંક્તિ સુધી ચાલુ રહે છે, કારણ કે પંદરમી પંક્તિથી નવો વિષય અને નવું વાક્ય શરૂ થાય છે તે સ્પષ્ટ છે. પણ ૬ થી ૧૪ પંક્તિ વચ્ચે પળમેપ્પિણુ અને પળમિવિ એમ બે સંબંધક મૂ. કૃ. જ આવે છે, એકે પૂર્ણ ક્રિયાપદ નથી આવતું. એ રીતે વાક્ય અપૂર્ણ, અક્ષર લટકતું રહે છે. એટલે ભાષાંતરમાં કર્યું છે તેમ ચોથી પંક્તિમાંથી તિહ કહર્વિને અહીં અધ્યાહાર્ય ગણવું જોડે.

૧૫. 'સુવેસ=સુ+વેશ્મન્. ઉજ્જલસુવેસુને બહુબ્રીહિ ગણવો.

૧૬. હરિકમલાઉલાહં ઋષ્ટ છે. હરિ અને કમલને કંતાર, સરોવર ને રાઉલ ત્રણેયની સાથે હ્રદાહુદા અર્થમાં લેવાના છે.

૧૭. મૂળના સહુ સુય લોગ સાલિનો અર્થ ન થતો હોવાથી સાલિ ને લોગનો બ્યત્તય થયો માત્રી સહુ સુયસાલિ લોગ એમ પાઠ સુધાર્યો છે. વઢી મૂળમાં મુણિ દિયવર છે (અને આગલ ઉપર પં. ૬૮માં મુણિ દિયવરહં મઠ્ઠે પણ છે), છતાં પ્રસ્તુત પંક્તિમાં પૂર્વા-ધર્મે અંતે જ મુણિવર શબ્દ આવેલો છે એને લીધે આ મુણિ નિરર્થક બની જાય છે તેથી મુણિ એવો પાઠ કરાવ્યો છે.

૧૯. **ઉદલિય** એ મૂળનો જ પાઠ છે, અને હંદ પળ એ જ રૂપની અપેક્ષા રાખે છે. **ઉદલિય**માંથી, સંયુક્ત વ્યંજનને એકલ્લો કરવાની પ્રક્રિયા દ્વારા **ઉદલિય** સિદ્ધ થયું છે. શબ્દ કોષમાં **ઉદલિય**ને સ્થાને **ઉદલિય** વાંચવું. પૂર્વાશ ઉપસર્ગ કે નિપાત હોય તેવા શબ્દોમાં પૂર્વાશ અને ઉત્તરાશની સંધિમાં આ ધ્વનિવ્યાપાર પ્રવર્ત્યો હોવાનાં ચીજાં કેટલાંક ઉદાહરણો : **અસ્થલિય** (અસ્થલિત) ૧. ૮૧, **નિઘોસ** (નિઘોષ) ૧. ૮૮, **દુકય** (દુષ્કૃત) ૧. ૯૦, **નિગુણ** (નિર્ગુણ) ૧. ૧૩૪, **નિમૂલ** (નિર્મૂલ?) ૨. ૫૯, **દુવાય** (દુર્વાત) ૩. ૧૦૩.

૨૦. **રવાડલ**. અપભ્રંશમાં તેમ જ પ્રાચીન ગુજરાતીમાં આ શબ્દ પ્રચલિત હતો. સરસ્વાતી મણિચંદ્ર-રમાડલિ (ગુણેસંપાદિત ભવિસ્યસત્કથા ૫-૯-૨૨); દીડુ રમ્માડલં પ (રેવંતગિરિરાસુ ૪-૧-૨) વગેરે.

૨૧. **ઉચ્છરણ**. મૂળ **ઉચ્છુરણ** હોવા સંભવ. સરસ્વાતી-દેશીનામમાલા ૧, ૧૧૭ : **ઉચ્છુરણ** (इक्षु+अरण्य)=इक्षुवन.

૨૪. **દુરાડલ** (દુર+રાજકુલ) એટલે 'તુષ્ટ રાજવી'. **રાડલ**માંથી જ ગુજ. 'રાવલ' નિષ્પન્ન થયો છે.

૩૪-૩૮. **રાજપ્રાસાદ**—રાજમહેલને પ્રાવૃષ્-વર્ષાઋતુનું રૂપક આપ્યું છે.

૪૫. **વાલની** સાથે **નિડાલ** શબ્દનો પ્રાસ જ બેસે. પળ મૂકમાં **નિલાડ** છે, એટલે તે એમને એમ રાખ્યો છે. સરસ્વાતી આગલ ઉપર ૧. ૧૫૦નો પ્રાસ **નિડાલુ-જાલુ**.

૬૫. **પિયાસ** શબ્દ અજાણ્યો છે. **પિશાચી**—***પિશાચા** (એક યોગિની)—**પિસાયા-પિસાય**, પછી વ્યત્પત્તથી **પિયાસ** એમ કામચલાઉ ઉપપત્તિ આપી શકાય.

૭૭-૮૦ **દક્ષમયળુ** વગેરે વિશેષણો ઋષ્ટ છે અને જુદા જુદા અર્થમાં ઉપમાન તેમ જ ઉપમેય સાથે ઘટાવવાનાં છે.

૭૭. **નર** 'અર્જુન'.

૭૮. **ઉમ્મુક્કકંપુ**. સુનિષ્કે **કંપ** એટલે 'કલંક,' 'પાપ,' સરોવરપક્ષે **કંપ** એટલે (પક્ષનો વ્યત્પત્ત ?) 'કાંપ,' 'કાદવ.'

૭૯. **દોસાયર** (દોષાકર). 'ચંદ્ર' અને 'દોષનો સમૂહ ધરાવતો' બંને અર્થનું અહીં સૂચન છે. **ઓમાણ** (અવમાનના) 'અપમાન' એમ અર્થ લીધો છે. વિકલ્પે **ઓમાણ** જ **પાવદ** એમ શબ્દવિભાગ કરી 'ઉપમાનને પાત્ર નથી' એમ લઈ શકાય.

૮૫. **હરિચંદ્રણેણ** (હરિચન્દ્રનેન) રૂપ તૃતીયા એકલ્લચનનું છે, પળ સંદર્ભમાં બહુલ્લચનનો અર્થ જ ઘટે છે.

૮૭. સામાન્ય રીતે પદ્મહીલંદનો પાદ ચાર ચતુષ્કલ ગણોનો બનેલો હોય છે. પળ અહીં ઉત્તરાર્ધમાં **આસિસી** દેહમાં બે ચતુષ્કલોનો સંશ્લેષ (fusion) કરેલો જોવામાં આવે છે.

૯૨. **જિં** હુંતદ. સતિ સપ્તમીનો પ્રયોગ છે, પળ **જિં** રૂપ તૃતીયાનું છે. અપભ્રંશમાં ઘણી વાર તૃતીયાના અર્થમાં સપ્તમીનું અથવા તો સપ્તમીના અર્થમાં તૃતીયાનું રૂપ વપરાય છે.

૯૩. **બુદ્ધિમયા** સીધું સંસ્કૃત રૂપ **બુદ્ધિમતા** પરથી જ સાપ્ત્યું છે.

૧૦૩. મૂળ પાઠ મંસુનો ***યાહિલાસુ** સાથે પ્રાસમેલ ન થતો હોવાથી **માસુ** એમ સુધાર્યું છે.

૧૦૯. નિમ્મલ નાણુ સંદર્ભમાં વેસતું નથી, એટલે નિમ્મલ-નાણિ એવો પાઠ કલ્પી ભાષાંતરમાં અર્થ ઘટાવ્યો છે.

૧૧૩. તિહિંને ઘઘીતું રૂપ ગણી 'તેમને (ધ ન શ્રી વગેરેને) આપ્યાં' એમ અર્થ કરી શકાય; અથવા તો તેને ત્રીયાતું રૂપ ગણી बहुवचन માનાર્થે ઘટાવી, મુનિ ધર્મશોષ સાથે ભૂંઈ શકાય : 'તેને (ધર્મશોષે) (તેમને) આપ્યાં.'

૧૧૬. મહમહ. મહ (મહત્)+મહ (ઉત્સવ)=મહોત્સવ.

૧૧૭. સામિહત્થ. મૂળ પાઠ સાહમ્મિયત્થ (સાધર્મિકાર્થમ્) જેવો હશે એમ ધારી અર્થ કર્યો છે. સામિહત્થ એ સાહમિત્થ નો લેખકપ્રમાદથી થયેલો વ્યત્સય રજૂ કરે છે એટલું અનુમાન તો સ્વાભાવિક છે. પળ પછી સાહમિત્થનું સાહમ્મિયત્થ કરવા જતાં બે માત્રા બધી જાય છે ને છંદનું માપ જાઠવાતું નથી.

૧૨૧. મૂળ પાઠ ઘરવાહ જેવો છે; આ પરથી મુદ્રિત પાઠમાં ઘરુ સારુ કલ્પેલું છે; પળ ઘરવાહ 'ઘરવાર' એવો શુદ્ધ પાઠ હોવા વધારે સંભવ છે. શબ્દ કોષમાં ઘરવાર શબ્દ જ નોંધ્યો છે.

૧૨૩. આળવહિહહા 'આજ્ઞાધારક, વશંવદ.' આ અપભ્રંશનો એક લાક્ષણિક શબ્દ છે.

૧૨૫. ર્હસી. ભાષાંતરમાં એને ર્હષત્તું રૂપાંતર ગણી 'જરાક' અર્થ કર્યો છે, પળ ર્હસી=ર્હસિહ (ર્હર્ષ્યા) 'ર્હર્ષ્યાથી' એમ અર્થ કરવો એ જ ઠીક છે.

૧૨૮. પાહેમિ વજ્ઞ. 'વજ્રપાત થવો-કરવો,' 'મોટું સંકટ પહલું-પાહલું' એ અર્થમાં આ અપભ્રંશનો લાક્ષણિક પ્રયોગ છે. સરસ્વાતો : તહો સિરે નિવહડ વજ્ઞ (સ્વયં મૂઝું દ સ્ ૪-૪).

૧૨૯. તિર્ષ. હંદ જાઠવવા તિર્ષે વાંચવું.

૧૪૫. મુદ્રિત જં નિયહને સ્થાને મૂળમાં ચંવવહ છે. આ ઉપરથી સાચો પાઠ ચંધવહ હોય એ વધારે સંભવિત છે. અર્થદૃષ્ટિએ પળ તે યોગ્ય છે. ભાષાંતરમાં ચંધવહ પાઠ ભૂંઈને જ અર્થ ઘટાવ્યો છે. નાયરંકુ તે નાહ રંકુને સ્થાને હોવાનું ગણી 'જાણે કે રંક હોય' એમ અર્થ કર્યો છે.

૧૪૭. સમ્માઓ=સમ્માઅઓ=સ્વભાવતઃ.

૧૪૯. ઘ્રિયંતુ 'ધમાતો' એ અર્થમાં મઠતો નથી. માત્ર સંદર્ભને આધારે આ અર્થની અટકલ કરી છે. પ્રચલિત અર્થ ક્ષીયમાણ ભૂંઈ તો 'ક્ષીણ થતો અગ્નિ (કોઈ કારણથી ફરી) પ્રજ્વલિત થાય તેમ ધ ન શ્રી ના વચનથી.....' એ રીતે અર્થ ભૂંઈ શકાય.

૧૫૦. પાલોત્તિ=પાલુત્તિ (પાદ+*લૂતી). લૂતા(લૂતિકા) 'કતોલિયો' સંસ્કૃતમાં પ્રચલિત છે.

૧૬૦. પૂર્વાર્ધમાં ૧૬ ને બદલે ૧૭ માત્રા છે, એટલે પાઠ નિર્દોષ નથી.

૧૬૧. નવકુંદેદુસમુજ્ઞલિય એમ સુધારેલા પાઠને બદલે મૂળ પાઠ નવકુંદેદુસમુજ્ઞલઈ, અને ફુલઈ નિય ને બદલે મૂળ પાઠ નિયફુલઈ જ વધારે સારા છે, એટલે એમાં કશો ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી.

૧૭૦. હહ=હઉં (અહમ્) 'હું'.

૧૭૩. વહુઅહુહુહુઈ મગમરહુઈ ને સ્થાને વહુઅહુહુહુહિ, મગમરહુહિ પાઠ જોઈએ. અહુહુહુ=અર્તદુઃખાર્ત.

૧૭૫. વિગયહારનો કુંદસાહ સાથે પ્રાસ મળતો નથી. વિગયરાહ પાઠ હોય તો આ દોષ દૂર થાય. રાહ 'શોભિત' 'સુંદર' અર્થમાં કોશમાં આપેલો છે. રાહ, રાહા (બી.) 'શોભા' એ અર્થમાં લઈ શકાય.
૧૮૩. તદ્દપ=ત્વયા ગણી અર્થ કર્યો છે.
૧૮૬. પાઠ શુદ્ધ નથી લાગતો. જાણુવસુ અને થીઓ શંકાસ્પદ છે.
૧૮૭. પહુડ્ડોનો સંબંધ ધમ્મોવપસુ સાથે હોય એમ લાગે છે.
૧૮૯. ઉત્તરાર્ધ અસ્પષ્ટ. અર્થ અટકલે કર્યો છે.
૧૯૬. વિશ્નવદ્ ને સ્થાને ચિત્તવદ્ જોડે.
૧૯૮. હાર-દોર. આવા અપૂર્ણ પ્રાસ આ કાવ્યમાં ધ્યાન લેવું છે: દોર-વીર ૨. ૧૩૦, સીલ-કુસલ ૪-૩૭; સમુદ્-અરવિંદ ૪-૩૯, વગેરે.
૨૦૭. અવયરેવિ='પરિચર્યા કંઠં હું' એ અર્થ અટકલે કર્યો છે. ઉત્તરાર્ધમાં જંમહ વિ ન વિપ્પિડ સંમરેવિ (=સંસરામિ) એમ પાઠ સુધારવો.
૨૦૮. પ્રિય, અને આગળ ઉપર ૨. ૩૭માં રકાર (અધોરેક) જલ્લવાઈ રહ્યો છે. સરખાવો સિદ્ધ હેમ ૮-૪-૩૯૮ 'અપભ્રંશે સંયોગાદધો વર્તમાનો રેફો લુગ્ વા ભવતિ.'
૨૧૩. ભયંકરાલ. સામાન્ય રીતે આલ પ્રત્યય મત્વર્થાય છે, પણ અહીં માત્ર સ્વાર્થિક છે.
૨૧૬. પૂર્વાર્ધમાં એક માત્રા તૂટે છે.
૨૧૭. ચોરી 'ચોરી.' સંસ્કૃત કોશોમાં ચોરિકા 'ચોરી' અર્થમાં નોંધેલો છે.
૨૧૮. વહુ. સરખાવો સિદ્ધ હેમ ૮-૪-૪૨૨ (૧૩).
૨૨૭. ઉજ્જિયદ્ (=પવ) એમ જુદા બે શબ્દો ગણવા, જેથી નપુંસકલિંગી વિશેષણ (ઉજ્જિયદ્) પુંલિંગ વિશેષ્ય(ભોગ)ને લગાડવાનો દોષ નિવારી શકાય.
૨૩૧. જાયાવણાડને સ્થાને આયાવણાડ (આતાપનાઃ) વાંચવું.
૨૩૪. પાલેદ્ને સ્થાને પાલદ્ વાંચતાં વધારેની માત્રા દૂર થાય છે ને હંદનું માપ જલ્લવાઈ રહે છે.

દ્વિતીય સંધિ

૭. અહીં ઉસહદત્તુ (ઉસહદત્ત મુદ્રણદોષ છે) (વૃષભદત્તઃ) છે, જ્યારે ૪. ૧૧ માં હય-હિદ્ડ કે (લેખનપદ્ધતિ અને પ્રાસને લક્ષમાં લેતાં) ઉયહિદ્ડત્તુ (ઉદ્ધિદત્તઃ) મળે છે. સમુદ્દત્તને નજરમાં લેતાં ઉદ્ધિદત્ત જ યોગ્ય લાગે છે.
૧૧. સોમણિ=સોમણનું સત્તમી એકવચન. સોમણ=સોવણ. (દેસી નામ માલા ૮, ૫૮)=વાસગૃહ, શય્યાગૃહ, રતિમંદિર. એટલે આલી પંક્તિનો અર્થ આમ થશે: 'સ્તનમારવાઢી અપ્સરાઓ સાથે કાંચન અને મણિ (વડે નિર્મિત) વાસગૃહમાં ભોગ ભોગવીને'. ભાષાંતરમાં આ પ્રમાણે સુધારો કરી લેવો.
૩૩. રત્નપ્પલ વાંચવું.
૩૫. લીલાવહૂય જોડે.
૩૬. વંસ અને ગુણ ઊછ છે ને પદ્મશ્રી તેમ જ ચાપયદિ વંનેને લાગુ પડે છે.
૪૬. પૂર્વાર્ધમાં 'હાર=માર.

૫૧. નિમૂલ 'નિમૂલન'ના અર્થમાં અજાણ્યો શબ્દ છે.
૬૧. જાહિ ને બદલે જાહિં ધાંચતાં માત્રાદોષ ટલે છે અને અર્થ બેસે છે.
૮૦. વર-સિરિય નાહુ એમ જુદા શબ્દો ભેટાં સિરિય ષષ્ઠીનું રૂપ ગણી શકાય.
૯૧. સમુહ=સંમુહ(સંમુલ) 'સામું.'
૯૮. જાસુને બદલે તાસુ હોય તો જ અર્થ બેસે છે.
૯૯. મુહુને બદલે મહુ ધાંચવું.
૧૦૯. જુયં તહ એ મૂલે જુયન્નહ 'જુવાનની' એનો અષ્ટ પાઠ છે એમ ધારીને અર્થ કર્યો છે.
- ૧૧૭-૧૧૮. સુણહિ કુમાર સમુદ્દત્ત એને બંધે મૂકેલા parenthetic વાક્ય તરીકે લેવાનું છે. વાક્યરચના આ પ્રમાણે છે : કુમાર સમુદ્દત્ત, સુણહિ । જહ પદ્ધિયહુ સણેહુ વિવહ્દ, તહ સ-કુસલ-વત્ત અણુદિયહુ કહાવહિ ।
૧૧૯. સુષ્ઠિ એ મૂલ પાઠ જ બરોબર જે. સુષ્ઠિં એમ જે સુધાર્યું છે તે બિનજરૂરી છે.
૧૨૦. સુદ્ધસામી એ અષ્ટ પાઠને બદલે મૂલમાં સુદુ મામિ હોય. સુદુ એ સાણસુદ સાથે ભડે શકાય. મામિ સહીને સંબોધવામાં વપરાય છે.
૧૨૫. મૂલ પાઠ નિવજ્ઞ (=નિષણ્ણ 'બેઠી, આઠી પઠી') બરોબર છે, નિવિજ્ઞ એ સુધારો અનાવશ્યક.
૧૨૮. મૂલમાં ડાલિચુક છે, પણ ફુલ-ચુકનો પ્રાસ શક્ય નથી, એટલે મુલ પાઠની કલ્પના કરી છે. મૂલ મુલનો ચુક એવો કોઈએ હાંસિયામાં અર્થ લખ્યો હોય અને પછી મુલનું સ્થાન ચુક લે એ સમજી શકાય તેવું છે.
૧૩૩. ભાયહ=ભાવહ=ભાવયતિ.
૧૩૮. તુસાર (તુષાર)='કપૂર'. એટલે ઘણતુસાર='કપૂરનો ઘાટો લેપ' એવો અર્થ કર્યો છે.
૧૪૦. અવલોયહિને સ્થાને અવલોયહ ધાંચવું.
૧૪૧. પાઠ અષ્ટ છે. ભગંગુલિ ને સ્થાને મૂલમાં મુગંગુલિ (મુગ્ગાકુલિ) 'વક્ર કરેલી આંગઠી વાળો' હોય.
૧૪૬. જલણ-સમાણ ફુલિંગ-કર એમ છૂદું પાઠી ધાંચવું. જલણ-સમાણ એ અહીં કામદેવનું સંબોધન છે.
૧૫૧. કુંજરવરને બદલે કુંજરકર જોઈએ.
૧૬૧. અવહિયમણિ કન્ન મુહુત્ત દેહ એ કવિએ શ્રોતાઓને સંબોધેલું વાક્ય છે—હે શ્રોતાજનો, ષઠીક એકવિત્ત થઈ તમે સાંભળો, કુમારની અવસ્થા પણ કેવી હતી એ હું હવે વર્ણવું છું.
૧૯૭. સ્પષ્ટ અર્થ ઘટાવી શકાતો નથી.
- ૨૦૯-૨૧૦. મઝહ શબ્દ ત્રણ વાર આવે છે એ હકીકત અહીં પાઠ અષ્ટ હોવાની સૂચક છે.
૨૧૪. તિપ્પસત્થુને બદલે વિપ્પ-સત્થુ (વિપ્રસાર્થમ્) ધાંચવું.
૨૧૭. સંજમિયને બદલે સંજણિય ધાંચવું.
૨૧૮. ઉત્તરાર્થમાં એક માત્રા ઓછી છે.
૨૫૦. સંદર્ભને આધારે, અને પ્રસ્તુત કાવ્યમાં જ અન્યત્ર આવતા ઉલ્લેખોને આધારે ધવલચ્છિ (ધવલાક્ષી)='લક્ષ્મી' અને સુવચ્છ (સુવક્ષ ?)='વિષ્ણુ' એમ અર્થ કર્યો છે.
૨૫૨. ચંદલેહ (ચન્દ્રલેહા)='શશિલેહા.

તૃતીય સંધિ

૨. વિશેષણો શ્લિષ્ટ છે, અને સુચદેવય (શ્રુતદેવતા) અને ચંદમુચિ (ચન્દ્રમૂર્તિ) બંને સાથે ઘટે છે.
૩. અંચય-લુંબિ[ય]-હૃત્યા ને બદલે અંચય-લુંબિ-વિહૃત્યા એવો પાઠ પળ કલ્પી શકાય. વિહૃત્યા=‘અમુક વસ્તુથી વિશિષ્ટ (યુક્ત) હાથ.’ આ પાઠમાં, પાસેપાસે આવતા બે વિ માંથી એક લેખનપ્રમાદથી રહી ગયો હોવાની ઉપપત્તિ પળ આપી શકાય. લુંબિ (દે શી ના મ મા લા ૭-૨૮) ‘લમ.’
૫. ભુવળ-ભાય (ભુવનભાગાઃ) ‘વિશ્વના વિભાગો.’
૬. ઉન્નિય (ઉન્નીત) ‘બહાર આવેલા.’ સરસાવો ઉન્નેદ ૩. ૫૧.
૮. વિહાદને બદલે વિહાય વાંચી દિસિવિહાય=દિગ્વિભાગાઃ એમ ઘટાવવું, આથી પ્રાસ પળ નિર્દોષ બને છે.
કિલિકિલિયને સમાસના ભાગ તરીકે નહીં, પળ સ્વતંત્ર શબ્દ તરીકે (વિધેય તરીકે) ગણવો.
૯. વિહાદને વિભાવયતિના અર્થમાં લીધો છે. હુહા=સુધા ‘ચૂનો.’ સરસાવો ગુજ, ‘છો’.
૧૪. પંચન્ન=પશ્ચવર્ણ. આવી રીતે ચાર કે વધારે અક્ષરના શબ્દમાં સંયુક્ત વ્યંજન પૂર્વેનો વ અપભ્રંશમાં લમ થતો હોવાનાં વીજાં ઉદાહરણોઃ મચ્છંધિણિ (મત્સ્યબન્ધિની), આસન્ધ (અશ્વવન્ધ) વગેરે.
૧૮. ઉત્તરાર્ધમાં ભાણુ (ભાજનમ્) ‘પાત્ર.’
૨૫. વરવસુહને બદલે વરવસહ-ગંધ (વરવૃષભગન્ધ) વાંચો.
૨૬. રાડસવઈ=રાગ+ડત્સવ+આનિ. પળ આમ ઘટાવતાં ડત્સવ નપુંસકલિંગી ગણવો પડે છે.
૪૮. આલિંગણિ વિહિં વિ પળટુ સોડ એમ પાઠ સુધારવો.
- ૫૧-૫૨. ૫૧મી પંક્તિના અંત સાથે સાધુ પ્રત્યેની પદ્મશ્રીની ઉક્તિ પૂરી થાય છે. ૫૨મી પંક્તિમાં વલિમુહ (વલિમુખ) ‘કાગઢો’ એમ પાઠ અટકલી કાગઢાને સંબોધેલા શબ્દો મધુરવાય-થી શરૂ થતા હોવાનું ગણ્યું છે.
ઊરિઊરેહિ એ કુરકુરેહિ ‘કરકર અવાજે બોલવું’ એવો કોઈ શબ્દ મૂઠમાં હોવા સંભવ છે.
૬૩. જાડ (જાતમ્) ‘પુત્રને.’
૭૫. અબ્મમુકુર (અબ્રમુકુર) ‘સૂર્ય.’
૭૯. ઉદયંગડ એમ સુધારવાથી ૧૬ માત્રા થઈ રહે છે.
૮૦. ચિંત[વિ]ને બદલે ચિંત[હ] વાંચો.
૮૧. મયાવળ. મયાવઈ એ પ્રેરક રૂપ પરથી કર્તૃવાચક પ્રત્યય ંઅળ દ્વારા મયાવળ સિદ્ધ થયો છે. ‘દયામણું,’ ‘વીહામણું’ વગેરેનું ઘડતર આ પ્રકારનું છે.
૯૫. મુયંગ (મુજઙ્ગ) શ્લિષ્ટ છેઃ (૧) ઉપપત્તિ, (૨) સાપ.
૧૧૩. મહ કાલિ અપૂરઈ તુહુ મરેહિ. આ પ્રયોગ અપભ્રંશમાં તેમ જ જૂની ગુજરાતીમાં સ્થૂં જાણીતો છે.
૧૨૭. સંમાલિડ (સંમાલિતઃ) ‘સંમળાવ્યું’ એવો અર્થ કર્યો છે.

ચતુર્થ સંધિ

૧. સિંચંતી=સિચંતી (સિચ્યમાના) લઈ અર્થ ઘટાવો.
૨. તુમ્હં કરતાં તુમ્હહ એમ પાઠશોધન કરવું.
૩. જયણિયાડ ઢાંચો. સસિ ને બદલે સમ પાઠ કલ્પતાં અર્થ ઘટે છે.
૨૫. પેસણહ ચુક. સોપેલું કાર્ય અણધાર્યા સંકટથી અણસિધું રહે (અને ક્ષતિ 'મરણ પામ્યો') એ અર્થમાં આ અપભ્રંશનો રૂઢ પ્રયોગ છે.
૩૫. અતરંડડ. મૂઠમાં બંને પંક્તિના અંતે તરંડડું છે. એનો અર્થ પ્રસ્તુત સંદર્ભમાં બેસતો નથી, એટલે અતરંડડું અને ફરંડડું એવો પાઠ કલ્પ્યો છે. પરંતુ સ્પષ્ટ અર્થાવબોધ થતો નથી.
૪૧. ગય-મય-વિચાર=(૧) ગત-મદ-વિકાર, (૨) ગજ-મદ-વિચાર કે ગજ-મૃગ-વિચાર.
૪૭. વિ દિશ્નુ એમ જુદા પાઠવા.
૫૪. મગ્ગુ 'માગ્ય'.
૫૫. સુહિ=સુખેન.
૬૦. સંવારવિં (સમારચ્યામિ). સરખાવો સિદ્ધ હેમ ૪. ૬૫.
૧૦૮. પૂકરેણ મૂઠ પાઠ કિઠ્ઠરેણ હોય.
૧૨૭. જે ને બદલે જૈં.
- ૧૪૦-૧૪૧. પાદનોંધમાં આપ્યું છે તેમ તેણ વિ કમેણ નિગ્મલડું અને ઉત્તરહ એમ પાઠ હોય.
૧૪૨. આ પંક્તિ આ સંદર્ભમાં બેસતી નથી. એ ફરી આગળ ઉપર ૧૮૧માં પુનરુક્ત થાય છે. ત્યાં તે બરોબર છે. અહીં ભૂલથી આવી गई होવાનું લાગે છે.
૧૪૬. ડજાડ ને બદલે ડજિયડ (ડંચો ધયેલો) હોવાનો પણ સંભવ.
૧૮૧. આની આ પંક્તિ આગળ આવી गई છે (૧૪૨).
૧૮૭. કાવ્યનો અહીં અંત આવે છે. ૧૬મું કઢવક પ્રશસ્તિનું છે.
૧૯૮. સુરાઈહિં મૂલે સુરાઈહિ હોય. સંભવિત છે કે એ કવિની માતાનું નામ હોય. દિવ્વદિટ્ટિ હૂદા શબ્દ તરીકે લેવો.

बोर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

काल नं० २६१ (पडमसिरी) धार्मिक

लेखक प्याहिल, दिव्य द्रष्टा

शीर्षक पडमसिरी चारु

खण्ड ४८४० क्रम संख्या
